

3

ՀՐԱՄԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԽԱՐԴԱՐ

ԼՈՒԽԵ ԿԱՅԱՋԱՆ
5-19. ՆԵՍՍԻ ԱԳԱԲ-
ՅԱՆ 20-22. ԿԱՐԱՆ
ԻՇԽԱՆՅԱՆ 23-37.
ԴԱՎԻԹ ԽԵՐՇՅԱՆ
38-39. ԳՐԻԳՈՐ ՊԼ-
ՏԵԱՆ 40-46.
ԿԻԼԻԿՅԱՆ 47-69.
ՄԱՐՍԻՆ ՔԱՄԱԼ 70-
72. ՅՈՒՐԻ ՄԱՆՎԵԼ-
ՅԱՆ 73-77. ՄԱԻՐԱ
ՓԻՐՈՒՅՆՅԱՆ 78-88.
ՏԻԳՐԱՆ ՊԱՍ-
ԿԵՎԻԶՅԱՆ 89-95.
ՇՈՒԾԱՆ ԹԱՄՐԱՋ-
ՅԱՆ 96-101. ԱՐԱ ՅՈՎ-
ՍԵՓՅԱՆ 103-105.
ՄԻՍԱՔ ԽՈՍՏԻԿՅԱՆ
106-107. ԱՐԱՆ ԳՐԻ-
ԳՈՐՅԱՆ 108-117. ՍՈ-
ՆԱ ԱԲԳԱՐՅԱՆ 118-
122. ԷՄԻԼ ՍԻՈՐԱՆ 123

Սահման: Մեկը՝ սովետական փշալարերի մեջ «ծնվելու անբախտություն» զգացողը, հազարավոր կիլոմետրերի այդ սահմաններից դուրս պրօնելու մեջ է պատկերացրել երջանկության հնարավորությունը, մի ուրիշը՝ սեփական մարմնի սահմաններից՝ թեկուզ 30 սմ-ով: Մեկը թմրադեղային «քոյչքով» փորձել է ազատվել մեր հասարակության ներշնչած վախերի սահմաններից, մյուսը՝ աֆրանական պատերազմի, երբ սովետական փշալարերով սահմանը ուրիշ երկիր «արտահանելու» ռազմական գործողություններին մասնակցելով՝ հայտնվել է սահմանային իրավիճակում:

Միայն Սովետում ծնվածներն են այդպես ճգոտում քանդել ու ազատվել սահմաններից, ապա հայտնաբերում, որ փշալարն արդեև «մարմնի մեջ է միրչվել» ու ինքնության մաս դատել: Բայց Սովետը քանդվեց, ու պարզվեց, որ սահմաններն ամեն տեղ են, մարդն հենց սահման է՝ ուր ել ծնվի, ինչ ազատության մեջ էլ մեծանա: Աչք ծակոյ կոպիտ մետալալարերին փոխարինում են անտեսանելի «զոնքիկները», որ սահմանվում են մարդկանց, հասարակությունների, մշակույթին մեջ ու միջն: Գրականությունը հայտնվում է իր սահմանագիրին, փորձում սահմանագերծվել, բայց եւի վերասահմանվում է: Մեր անազատ կյանքի ու մշակույթի ընդհանրությանը է բացառվում, որ տեքստերում հայտնաբերում ենք սահմանները նշելու, հարցադրելու, վերանայելու կամ հաղթահարելու ինտիմ, թե՝ «հնքնագիր» տարածքն ինքն է սահմանում այդ միտումները:

«Նորից կամ կրկին»-ը սակարկելով մատնում է հոսքերի համընկայն սահմանները՝ ֆինանսական և սիրախառի՝ գուցե հենց բանաստեղծություն կոչվածի հետ՝ իբրև թաքնված հասցեատիրոջ: Էլեկտրոնային շրջանառության պայմաններում թուղթ-դրամը վերասահմանվում է իբրև բանաստեղծության հումք: Սախտեսվող գործառությի սահմաններից դուրս հանված տեքստը առաջարկվում է ընթերցանության՝ «առանց գրականության»: Լարիոնիքոսը կառուցվում է բազմաթիվ հրումներով ու ցիտաններով, գրաքարյան «սրբազն» բանաձևներից մինչև փողոցի խոսք, բարբառներից մինչև օտարալեզու արտահայտչածներ ընդգրկող բազմաշերտ լեզվով, բայց ներքին սահմանների՝ ծուղակ-փակուղիների փոխարեն՝ ամեն քայլ տարբեր ելքուղիներ է հայտնաբերում, որ բազմապատկում են դեպի իրականություն բացվող դոները:

Մի սահման էլ է խախտվում «Բնագիր»-«հնքնագիր» պատմության մեջ. միայն հայերի այս գրական աշխարհը առաջին անգամ ներգրավում է ոչ հայի, և այն երկրից, որի հետ մեր սահմաններն ամենախիստն են հսկվում: Ու հեղինակի հետ «հնքնագիրն» էլ է ուզում «տեսնել սահմաններ չունեցող գրական համագործակցությունը»:

Ու մի անակնեալ, թե ակնկալ էլի գուգաղիպությամբ, մեկը՝ սփյուռքում, մյուսը՝ Յայաստանում, հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ ԱՍՍ կոնգրեսի 106 բանաձևի քաղաքական, քարոզական սահմաններց դուրս են գտել իրենց նույնությունը 106-ի հետ:

Վիոլտ Գրիգորյան

8008

#3

4

ԼՈՒԽԻՆԵ ՎԱՅԱԶՅԱՆ

Նկարիչ Յակոբ Յակոբյանի արձագանքը՝

«Բնելագրի» 2-րդ համարում տպված
Լուսինե Վայաչյանի «Բալագոյե» վիալակի

Հշմարիտ արվեստագետները նախ և առաջ բարոյական կերպարներ են և կարևոր են նաև հասարակությունը առողջ պահելու համար, նրանք հասարակության բարոյականության հսկիչներն են իրենց գործերով՝ իրենք գիտակցում են, թե չեն գիտակցում: Այդպիսի մարդ էր Յրանտ Մաթևոսյանը: Ես գրականագետ չեմ, բայց խոսում եմ իբրև մեկը, որը սիրում է հայ գրականություն կարդալ. Ես արևմտահայ և արևելահայ գրականությունը կարդացել եմ պատանեկության ժամանակից սկսած, և ինձի համար նկարչություննեն զատ ամենեն սիրելի բանը հայերեն լեզուն է, հայերեն լեզվով գրած գրականություննեն է, որ ինձի համար ամենահուգիչն է:

Ուրեմն, ահավասիկ Սովետական Միության ժամանակ մեր գրականությունը արտաքնապես ապրում էր փայլուն ժամանակ մը, որ 10000, 20000 տիրաժով լույս տեսնող գրականությունն կար, կար Պետրոսյանը, այդքան գործեր եին տպվում, բայց կասեմ, որ 37 թվից ի վեր, երբ որ իմ ամենեն սիրած հայ գրողները սպանվեցան, սկսեց մի ժամանակաշրջան, երբ որ Սովետական Միությունը իր բուն եռության մեջ մտավ և դարձավ աշխարհի մեծագույն բանոր՝ աշխարհի 1/6 մասում: Դա մի մեծ բանտ էր, որտեղ վախր իշխում էր մեսացած բոլոր մտքերի վրա, գիշերը քնած ժամանակ ել մարդք վախենում էր, կոտշից, ընկերոշից էր վախենում, սրսկում էր ատելություն, ինչ որ սովետական չէր, պետք է ատելի դառնար. այս պայմաններում անշուշտ, արվեստը դժվար թե կրնար գոյություն ունենալ, հասկապես գրականությունը:

Եթե գրողը ի վիճակի չէ իր ապրումները բացահայտելու և գրելու, իսկ գրականությունը ի՞նչ է՝ մարդու հոգեկան վիճակի և մարդկային հարաբերությունների արտահայտությունն է՝ արվեստով տրված, ուրեմն, եթե մարդ վախենում է, ուրեմն նա սիրելու էլ ի վիճակի չէ՝ եթե դուս վախենում ես, չես կարող սիրել, որովհետև սերը ազատության արտահայտություն է, եթե դուս վախենում ես, չես վստահում երան, չես կարող ասել դիմացինիդ՝ ես քեզ սիրում եմ: Իսկ եթե մարդը գրում է՝ նախապես իմանալով, թե ինչ կարելի է տպել, ուրեմն արդեն գրողը վեսաված է, վեսաված է հոգեպես: Եվ այս պայմանները տևեցին երեսունյոթեն մինչև վերջ, մինչև սովետական ռեժիմի քանդվելը: Բնական է, այդ ընթացքին հազվագյուտ մարդիկ կային, որ կարող եին մտածել, որ կարող են Ճեղքել այդ վիճակը, որ պետք է դուրս գալ: Եվ բոլորի գործերին մեջ խառնված էր կեղծ համամարդկային, կեղծ հայերենասիրական բաներ, որպեսզի գրողը կարողանար մի ելք գտնել խոսք ասելու, բայց իրականին մեջ այնտեղ ուսկորով, միսով, մարմնով մարդք գոյություն չուներ, այլ գոյություն ուներ մտացածին մի կերպար, որ իբր թե, պիտի առաջնորդի ժողովրդին, կամ սովորացնի:

Այսինքն, լեզուն երբ որ սուտ է խոսում, իրական լեզու չէ, իիվանդ լեզու է. դա դաստիարակության մահվան, որովհետև սուտ լեզուն չի կարող գոյատնել երկար ժամանակ, իսկ երբ որ չիշտ է խոսում, լեզուն դրանից բացվում է, ինքը զարգանում է:

Եվ ահավասիկ, հասանք այս բանին, որ այսօր այնքան գրողներ կան, որոնց

ոչ մեկը չի ուզում կարդալ: Ինչ որ տալիս եին ինձ կարդալու, որ գևահատականս ասեմ, տեսնում եի՝ արդեն ծերացած եմ, լավ չեմ կարդում: Ու չեի զիտեր, որ իսկապես կա՞ն գրողներ, որոնք ազատագրված են նախապաշտումներեն և կաշկանդումներեն և կարող են ներկայանալ իրենց մարմնով, իրենց մարմնական, ֆիզիկական և մտավոր զգացումներով:

Եվ երբ որ ես, պատահաբար, շնորհիվ Վիոլետի՝ շնորհակալ եմ, այդ ժուռնալը տվավ, ու հանկարծ ես տեսա այդ աղջկան, «Բալազոյե» պատմվածքի վրա: Մի հառ աղջիկ, հայտնի չե՝ քանի տարեկան է, տասնիհ՞նգ տարեկան է, մազն ալ զցած աչքը, ուզում եի, որ լուսանկարում մազը մի կողմ տանեմ, որ դեմքը տեսնեմ: Ես տեսա, որ գոյություն ունի մարդ մք, որ իր մարմնի հետ և իր հոգու հետ, և իր հարաբերությունների հետ ուրիշ է: Ո՞վ է աս աղջիկը: Եվ երբ որ կարդացի, շատ ազդվեց, սիրեցի: Ես ուրիշ մարդկանց հետ Ել խոսցա, մարդիկ այսքան իրենց ազատությունը կորցրած են, նույնիսկ մարդիկ, որոնք գրականագետ կկոչվին, ուրեմն՝ նրանք չեն կարողանում կենդանի լեզուն գևահատել: Գրողների միությունը չի կարող գևահատել, որովհետև իրենք վարժված են իրենց ստիլ, կեղծիքին, իրենց ստիլիքին են սիրում: Նրանք իրենց մտքին մեջ չեն կարող չգևահատել, որ սա իրական գրող է, բայց բարձրաձայն չեն ասի: Ես եսօր պատահաբար մի գրականագետի հանդիպեցի նշանավոր, արվեստի ինստիտուտից, ըսի՝ հարց եմ տալիս քեզի, դուն հետևո՞ւմ ես «Քեզնագիր» հանդեսին, ըսավ՝ չե, ըսավ՝ այստեղ ի՞նչ կա: Ըսի՝ այստեղ մի աղջիկ կա՝ Լյուսի Վայացյան, ըսավ՝ չեմ ձանաչում, ըսի՝ դուն պարտավոր ես ձանաչել, որովհետև այդ աղջիկը ունի փողոցի լեզու, բայց գրում է կենդանի լեզվով: Ըսավ՝ Յակոբ, պարտավոր եմ իմանալ՝ որ դու ես ասում, ինդրեմ, ինձ տուր այդ ժուռնալը, ես կկարդամ:

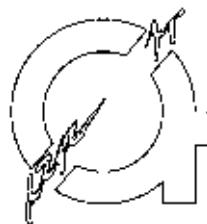
Ուրեմն, երբ որ կարդացի այդ պատմվածքը, ցնցվեցի: Ըսի՝ այս աղջիկն ո՞ւր է, ես նրան սպասում եի, այս գրողին: Անոր համար Ել որոշեցի անպայման տեղափոխ անեմ, ըսեմ ո՞ւր ես: Իմացա, հեռախոսը գոտա: Ըսի՝ ես այս մարդն եմ ու երբ որ մի գործ եմ սիրում, անպայման պիտի գրեմ, պիտի տեղյակ պահեմ: Եվ առաջին անգամ իրեն տեսել եմ ֆիզիկապես. Եկալ տունս, ծանոթացանք, երկու անգամ տեսել եմ իրեն, ոչ ավելին: Եվ ես ըսի՝ իսկ ինքը, որ այս պատվածքը գրել է, ուրիշ գործեր Ել ուսի՞ գրած: Այս, ըսավ, կան: Եվ ըսի, որ շատ ուրախ եմ, որ կան:

Այսօր ես կրնամ ըսել, որ մեր ժողովրդի գրականությունը չե մեռած, և լեզուն կարող է վերաբերանանալ: Այստեղ Մատիսի խոսքը պետք է հիշեմ, որ երբ նկարչությունը սկսում է շատ մշակվիլ, գարգանալ, սկսում է թուլանալ, մարդիկ վերադառնում են նախնական գույներուն՝ կապույտին, կարմիրին, դեղինին: Յիմա ես ասում եմ, որ Լուսինեն վերադառնում է նախնական վիշակին, որ պեսզի այս մեռած լեզվից դուրս ելնենք: Սա իմ անձնական համոզումն է, ես իրեն շատ բարձր եմ գևահատում, թե իբրև բարոյական կերպար, թե իբրև արվեստագետ: Ես վստահ եմ, որ Յրանտն էլ, եթե ողջ ուստար, շատ կգևահատեր իրեն:

ՀԱԿՈԲ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

2008

ՅՈՒՆԻ

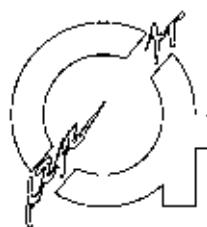
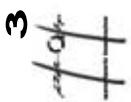
ՄԱՐԻԽՈՒԱՆԱՅԻ ԹՎԱԳՈՒՅԻ

Ելի ասեղ ա: Ելի ինսուլինկա² ա: Ելի սրամք եկան: Ելի ուզում են ինձ ծակեն: Ելի կրօնեն, կտանեն վաս տեղ: Վաս տեղ չկա, բայց իրանք կճարեն կտանեն: Խի՞ սենց դառավ: «Երմիտաժ» այգին լին ա թենամիներով: Սաղ գիտեն, որ ես նարկոնան եմ: Զազ նվազող էն մարդիկ էլ գիտեն, փոքր երեխեն էլ գիտեն, էս մեր կողդի զույգն էլ գիտի, սիրահարներ են, գոնե սրանք իրանցով զբաղվեն՝ ինձ հանգիս բողնեն, չէ, սրանք էլ են խոսները սաղի հետ մեկ արած ինձ հետաղնորմ, ուզում են, որ ես հա վախենամ, հա փախենամ, հա զգամ իմ ոչնչությունը: Չա, նարկոնան եմ, բայց ո՞ւմ եմ վճառ տալիս, էս ինչ են ուզում ինձանից էս սաղ մարդիկ, ես էլ վիճա՞չ չեմ ուզում, իսկ էդ իսուլինկերը սաղ տեղեր հատուկ թափրել են, որ ես անընդհատ մտածեն, թե վայ, էս ինչ վաս բան եմ անում, նարկոնիկներ եմ օգտագործում: Ծակեցին անասունները, ո՞նց, ե՞րբ, որտեղից հասան ինձ ու կրակելով ծակեցին սրան: Ելի դրիխող⁴, որ մոտս ցավ ա, մարդկանց մոտի դրիխողից չի, որ ուղեղումդ ռումբիկներ են դայթում, ինս ուղեղս միանգամցից ա դայթում, ընդհատակյա դայթեցումներ որ անում են, իետո երկրաշարժի ննան ցնցվում ա երկիրը, այ տենց ա դայթում: Մարմինս սարսում ա, մրսում եմ, բայց ամառ ա, 25 ասիժան ա դրսում, դե նարկոնան եմ, դրա համար էլ մրսում եմ: Վարքե ես մի տարի ա մրսում եմ, ինչքան վախս էս հային եմ, էդամ էլ մրսում եմ: Էս յարդս էլ իետն ա համը հանում, թղթում ա հա, ի՞նչ ա ուզում՝ չեմ հասկանում: Դե ասա սատկացնում ես, սատկացրու ինձ, որ ազավեմ իմ էս ոչուպուչ կյանից: Զէ: Զի սատկացնում, մթոն մաֆրում ա ինձ: Ֆիհի՞: Ալորս: Չի-նար: Բա ի՞նչ անեն: Ո՞նց անեն, որ նորից դառնամ նույն Լուսինեն: Սենք ա: Սոս: Վարքե սոս: Դու չկաս: Ոչ մի ծև չկաս, ոչ իին, ոչ օնր: Թոնմասը չի վախում, մենակ ես եմ վախում: Ես միշտ վախում եմ, դրա համար էլ նարկոնան եմ: Չա, վախից եմ նարկոնան ես: Եսիմ ինչի վախից: Բայց հաստա վախից: Ուրվիետս դրուս չի գալիս էս վիճակը: Զի էլ եկել երբեք: Եսիմ ո՞նց սենց դրառա: Ամեն ինչ լավ էր ախր: Վախում եմ մենքերը բռնեն, թե չէ կնստեն կիհետեն: Զէ, չեմ կարա: Բայց դիտի հիշեն, մինչն դահը չքրնեմ էս իմ սենց դաշնալու, չեմ վերադառն անխսկին աղահով ու անվախս կյանին: Ուր գնամ, ի՞նչ անեն: Գլուխս: Գլուխս լին ա հրավառության ծծմբով, վառողով, արժինով, հետն էլ՝ թեփ, թեփ, թեփ... Թոնմասը ինձ սիրում ա, հաստա սիրում ա, բայց չի կարա օգնի, ինքն էլ ա իմ վիճակում, բայց չի վախում: Ոչ ո՞վ ինձ-նից բացի չի վախում: Իսկ ես վախում եմ: Վախում եմ ծառի փչակից ինձ նայող աչքերից, կողդս կանգնած վեց տարեկան աղջնակից, նա ուղարկված ա, դադսադնոյ⁵ ա, ոչ մի վեց տարեկան էլ չի, տենց դիմակ ա հագել, մթոն փոքրիկ ա, որ ես ջոկեն, որ դաշտամիջոց ա: Կողդիս հայեր են կանգնած, երկի հորս ճանաչում են, սաղ ինձ ճանաչում են, սաղ ուզում են ինձ դաշտեն: Դե դաշտելու դաշտառ էլ կա՝ նարկոնանիա: Արդեն մի տարի ծգվող նարկոնանիա: Չերին⁶, սպիդ⁷, կիսալատա, փետք⁸, մարկաներ⁹, վիճա վիճան... Ինչ էլ անուն ունի՛ վիճա: Բոլց ու վիճա: Բոլցը ես եմ, վիճաը բոլիշ մեջ են դնում ու դասում, խրում ուղեղիս դեռ կենդանի մնացած ծակութուկերը: Սիսենան սենց ա: Չերին: Չերինից սաղ սկսվում ա: Սի բանի անգամն էլ ա հերիք: Ստանում ես այլանդակ կախվածություն: Ուզում ես դրուս գաս էդ աղորտ, ոչինչ չկատարվող վիճակից, որ թեզ սարեր ա զոնքի, միայն դրօս վիճուղ զոնքի: Ենթյունդ սղանում ա, մեջդ լցոնում իրա բթացնող իրականությանք: Չավարում ա մնացած կամք, էներգիադ սարեր ա իրամ վառելանյութ, ուտում ա, ուտում ա, ուտում ա թեզ: Դու չկաս, դու դառել ես ծառա, դրզայի ծառա: Առավետն արթնանում ես, մարմինդ դողում ա, մեջդ կոտրավում ա, զուգարան չես կարողանում գնաս, կոփեդ բայի համ ունի, ուղեղիդ մեջ ասեղներ են խրված,

ոսթերի մատները դախացել են ու ցավում են, ոտիդ տակից ջարդած աղակու կտորներ են ծակոտում, ձեռքեր բռնցանարի տար մենամարտ անցկացրած մարտիկի բռունցների ցավն են զգում, իթու ոչ մի լավ հու չի ընկալում, ամեն ինչից բարի հու ա զայս: Ստամուսդ ոչ մի բան ներ չի ընդունում, լեզուդ փառակալել ա թոփախտավորի լեզվի նման, խոցեր են գոյացել, լոդերի կարմել են դառնել բորդ գոյն, լեզվով որ տանում-թերում ես վրայով, ոնց որ նախանցած տարվա նոան կեղլի վրայով տանես բերես, սադ ջանդ ցավում ա, մանավանդ գուշատեղի, դոդ չի թողնում տափանաս ամառվա տոգին, ամընդիա ուզում ես շարժման մեջ լինես, բայց չի ստացվում, որովհետև ուժ չկա, միայն մի միտ ա մնացել կենդանի ուղեղիդ մեջ՝ որտեղից դոզա գտնես: Փող ունես կամ չունես՝ կարևոր չի, զամուտ¹⁰ ա դես: Նստում ես հեռախոսի վրա մի երկու երեւ ժամ՝ եթե մշտական բարիգ¹¹ չկա, եթե կա՝ լավ ա, զանգում ես, ստելկա¹² խփում: Մսում ես դուռ, դուռը մի ինչ տափանում ա, սկսում ես հիշել, որ մարդ ես, դուռը մարդ լինելու զգացողություն ա տախս մի բանի բռունով, դուխ ես առնում, մտածում ես, որ վերջ, վերջին ներարկումն ա, ել չես անի, լոմկա¹³ կանցնես, կղառնաս նորից նույն լուսինեն: Ֆենը միացնում ես, ձևը կորցրած, ամսիներով վարսավիրի մկրաս չտեսած մազերդ մի կերպ որ խելքով մթոն հարդարում ես, մթոն բավում ես, կապույտ մատիս ես բուռմ, որ հերոինի աժխաղնյակի¹⁴ վախս մարդա մի ավտոյի ֆառ դառած բիբերու չքվան կումարի տեսի, որ մենթերը չջոկեն, որ նարկուման ես, չնայած ոչ ձեռդ բան կա, ոչ ել մեջդ, բայց վախը հո՞ կա: Թոնասի տաշիկին մի երկու նորմալանման հարց ես տախս, որ չնտածի, չդարդրուի էն մտից, որ նորից նարկուման եթ դառել, ու նետի դես դուռ ես դրժնում Ֆիլիի սնից, որ զնաս հասնես մի ժամից Կոհիլասւկոյն, բարիգի տուն: Բարիգը ստիդով իիվանդ մի տղա ա: Յիշում եմ, որ առաջին անգամ տեսսա Սլավիկին՝ դարուկ, անասելի նիհար, աչերի տակը դեմի կեսը գրավող կալմուկմերով, սարսափել էի, ոնց որ մահը նայեր ինձ: Մտա մուս, որտեղ նա ինձ ստասում էր, ձեռս մեկնեցի, անունս ասեցի, վախսվելով մեկնեց ձեռդը, ես անուր բռնեցի: Տվեց հերոինը, նստեցին բակում, մի-մի սիզարեր ծիսեցին, հետո բաժանվելուց ուզեցի ինչ-որ մի լավ բան արած լինեն նրա համար, անուր գրեցի ու համբուրեցի թուռը: Մի նենց երախտաղար հայացքով նայեց Սլավիկը ինձ, որ ես իրան համբուրեցի, չվախսեցա իրա ստիդից: Սլավիկը ինձ այլ կերպ էր վերաբերվում, բան մնացածներին: Նա ել ինձ համար մենակ բարիգ չէր: Դզելուց հետո ժամերով նստում էին նրա սենյակում, ուր նա ինձ ներ բռղեց մեր ծանոթության հաջորդ օրը, չնայած շատ-շատերին, ավելի վաղ ծանոթներին ընդհանրապես չէր թողնում, մայրը, որ ուսուցուի էր, մեզ համար կարկանդակներ էր բերում, Սլավիկը նվազում էր սոլո-կիթառի վրա, մանկական նկարներն էր ցոյց տախս, ու էն վախսերի, որ հլա ՍՊԻՐ չէր, հլա առուզ սիրուն տղա էր, մի խոսնով՝ ամեն ինչից խոսում էին, մենակ ստիդի թեմային չէին մոտենում, լուր հանաձայնությամբ շիճանալու էին տախս: Ասում էր՝ ես դրոբեմ չունեմ ոչ մի, բացի հերոինի դրոբեմից: Մեռնելուց ուզում էր նարկուման չմեռնի երևի: Շաս հոգատար էր, նույնիսկ ուրիշներն էր տեղ-նուտեղը տանում դեն գցում, որ հանկարծ ես դառահարար չկողնեմ դրանց: Գդալը, որի մեջ սարում էր իր դեղը, դահում էր գրղանում, ես ել ինձ հետ իմն էի տանում կարմիր, էսթետիկ դիզայնով ինսուլինկայի հետ միասին: Մեկ ել՝ ինձ երեւ չէր սրսկում, վախսենում էր՝ հանկարծ վարակի: Դե իիմա: Լավ մարդ էր Սլավիկը: Իմ իիմնական բարիգն էր ու են հազվադեմ հերոինչիկներից, որոնց էտրյունը հերոինը չէր կարողացել լավել լիովին, որը միշտ ինձ համար դրուգ էր դահում, նույնիսկ եթե ընդհանրապես միայն իրա համար էր առած լինում, վաճառի չէր ունենում, երեւ չէր խառնում հերոինը դիմիդրոլի կամ այսուրի հետ, ոչ մեկին չէր խաքում, չէր գցում: Նարկումաների մեջ ել կան տարբեր մարդիկ, չնայած էտրյունը խժուում ա էդ անտերը, բայց մեկ ա, տարբեր են ստացվում արդյունում: Մարդ կա՝ ահավոր ա դառնում, իսկը անասուն, գցող, խաքոր, կրկնակի դոզա ա գոյանում, եթե ընդհանուր կատյու ա լինում, սառնարանի համով բաները ուտում, երեւ չի մտածում, որ դիմացինը լոմկայի մեջ ա՝ կիսվի հետը, մի խոսնով, մարդ չկա մեջդ: Նենց ել մարդ ա լինում, որ իրա դոզան կիսում ա, չնայած գիտի, որ դրանից ոչ իմն ա դզվելու, ոչ ել ես, որ վաս ես լինում՝ գնում ա կոնյակ ա առնում բերում, որ մի ինչ խմես, դողդ մի ինչ անցնի, փող ա տախս, եթե չես ունենում, չնայած ավելի բան համոզված ա, որ հետ չես տա, ամեն կերպ ուզում ա օգնած լինի: Դրա համար, որ սադ նարկումաներին մի արշինով են չափում, սադին համարում են թափթփուկ, ես չեմ համաձայնվում դրա հետ: Թոնմասը վարեւ կարար իմը լոմկի մեջ մնար, իրա դոզան տար ինձ: Դե թոնմասն ուրիշ

2008

ա, ինձ սիրում ա Թոնասը, ափսոս նարկոնան ենք: Վերջը, թռած գնում ես, մետք, հետ ավտոբուս, ու եղ սաղ ճամփին ուղեղդ միայն մի ուղղությամբ ա աշխատում՝ ո՞նց ես հասնելու, դրադադադ վերցնես, լցնես սումկիդ թափուն գրանիկից հանած թեյի գդալի մեջ, ջրով բացես, դահես կրակվառիչի վրա, սիգարեթի ֆիլտրից մի կտոր դրկես, օցես մեջը, որ կետ չփափի ըորից մեջ, ու հավաքես թեզ տանջաններից փրկող միակ հեղուկը, որ առաջիկա մի տասը ժամվա թեթևություն կղարգկի, կսարի մարդ, կարա հաց ուտես հետ, ման գաս, գիրի կարդաս, զուգարան զմաս, կոլա խմես, զրուցես, կարա ամեն ինչ անես, նոյնիսկ կարա մոռանաս, որ նարկոնան ես, որ դա հերոինն ա թեզ սվել էր հնարավորությունը, նա ա բն փրկիչը: Ման ես զայս մի սաղ երակ, որ թեզ ա նայում շամ մեռած երակներիդ միջից, կամ էլ բռունցիդ փակես-բացես, փակես-բացես էնան, մինչև մի կորած-մոլորածը դուրս դրծնի ու ժողա՝ իրա ասեղ դահանջելով, մեկը թեզ օգնում ա, որովհետև մի տարվա մեջ տեսն էլ չսովորեցիր ինդի թեզ սրսկես, միշտ օգնող ա դես, ծակող, ներարկում ա ժողացող երակիդ մեջ հեղուկը, հեղուկը երակիդ մեջ հաճելի սառնություն տալով մտնում ա արյանդ մեջ, հիգնած, կումարից չռված թիբերդ մեկից փինքանում են, դառնում կետիկ, տեսողությունդ սրանում ա, մարմինդ տաքանում, ներ- դուս զալարվում ա աշխարհի ամենահաճելի դեղի հոսքից, սիգարեթ ես վառում ու վերանում ես, ոչինչ այլս թեզ չի անհանգստացնում, որովհետև դու չկաս, կլանում ա թեզ հերոինը, մտնում ա մեջդ, բնակություն ա հաստատում, ու չես լինում էլ դու, լուծվում ես հերոինի խաղաղացուցիչ իրականության մեջ, ու ոչինչ չի կատարվում...

Բայց դու որուել ես վերջը տա եղ սարսափելի կախվածության ու հիշում ես, որ վիճակ, վիճակը, եթե անես, կարող ա թեզ հանի եղ կախվածությունից, իրա ցավով հավատելով ու դեղող մեջ սաղ չեղած, չմտածված, հերոինի անտեսանելի ու միապահագաղ իրականության միջի մսերը, սարի մի մեծ, ահուելի միտք-ցավ, որ հետ ցավը գնա, ու մնա էներգիան կենտրոնացած հյուծված մարմնի մեջ, սարելով թեզ էներգիայի կծիկ՝ արդեն իրան նվիրված հաջորդ տաս-տասնինգ ժամվա ընթացքում: Անում ես: Բայց արդեն նարկոնան ես, արդեն են առաջին անգամը չի, որ հետ գինի իմես, գինին թուլացնի, հավասարացնի ուժերը, ու դու կարողանաս վերադառնալ նորմալ կյանքիդ: Եթես սկսվում ա վիճակ ատխաղնյակը, որ ավելի ահավոր ա, բան հերոինի կումարը, որովհետև վիճակից հետ արյունդ խտանում ա ու արդեն չի կարողանում իմն իրան ջրիկանա, դառնան նորմալ արյուն, չի կարողանում կատարի իրա տջանառությունը, ձեռքերդ կապտում են, երակներդ չքվում-ուռում արյան լճացումից, ու սաղ մարմինդ, ու դեղող, որ զրկվում ա արյունամատակարարումից, հերոին են դահանջում, հերոին, հերոին: Սարմինդ գոռում ա, խնդրում, աղաչում: Ու դու էլ չես կարողանում դիմադրես, դիվանի շոր դառնում ա արյուն ու թեզ ուռում ա, ամեն ինչից վիճակի հոս ա գալիս: Վիճաք սարբեր հոսք ունի, կա կարքիդ հոտով վիճակ, կա` մանոււակի, կա` անտօնովկա կանաչ խնձորի հոտով, որ ներարկում ես, իթեր եղ հոտն ա մտնում, բայց սովորական հոտի դես դրսից, թիցից չէ, երակներովդ ա զնում դեմոյ ուղեղող, ուղեղոց մտնում արդեն իթեր, իսկ վիճակ ատխաղնյակի ժամանակ էլի եղ հոտն ա լինում, բայց արդեն հոտած, տիած, զգվելի, անտանելի, չես ուզում եղ հոտը, երբեւ էլ չես ուզել, փրկություն ես վիճակը մեջն ուղղակի, հերոինից փրկություն: Ու դու զարանցանի մեջ էլի վիճառում ես հեռախոսը, հավաքում Սլավիկի փրկարա հաճարը, Սլավիկն ասում ա` արի, մի կերպ թեզ հավաքում ես, մազ ես սանրում՝ սարսափելով սեփական արտացոլումից հայելու մեջ, որ խելազարի հայաց ունի, թիթերդ գրավել են կանաչ աչենդ, հիմա նրան սև են դառնել, ցըներկ ես բառմ, որ մարդանման տա, բայց դառնում ես ավելի վախենալի, հետ մաֆրում ես, վանդակավոր ցարֆը փաթաթում գլխիդ, յանըմ հիվանդ ես, որ մարդիկ տեսն մտածեն, բա հիվանդ ես, բա ի՞նչ ես, ավելի հիվանդ չի լինում, համ մարմնով ես հիվանդ, համ սրտով, համ հոգով, համ ուղեղով, որովհետև նարկոնան ես, նարկոնանիան ամենածան հիվանդությունն ա, ամենադժվար բուժելին: Շաս քչերին ա հաջողվում դուրս դրծնել նարկոնանիայի ճիրաններից, մեծամասնությունը մնացած խղճուկ կյանին աղորում ա վիճակից հերոին, հերոինից վիճակ, վիճակից կիսլատա, կիսլատայից հերոին, հերոինից փետր, փետրից հերոին փախչելով: Մի օր էլ կամ հոգմած եղ հիմար խաղից, կամ էլ ակամայից դողան ավելացնում են ու վերջ տալիս կյանքին: Ինձ էլ ա տեսն վախճան ստասվում, եթե կանաչ չառնեն: Բայց ո՞նց կանգ առնեն: Ո՞նց անեն, որ մարմինս չտանջվի, ուղեղու էլ չխենթանա: Միջոց չկա: Նարկոնանիայից միայն ցավով կարելի ա զգասվել, եթե ի վիճակի չես տանել կումարի, լոմկայի, ատխաղնյակի ցավերը, խելահեղության նորմաները, անտանելի ու սարսափելի

դատկերներ, արյանդ կանգ առնելու զգացողությունը, կյանքում չես կարա դադարես նարկո-ման լինելուց: Դրանից ավելի սարսափելին հոգեբանական կախվածությունն ա, որ արդեն լոմկա, ինոնսիկացիա անցած շատ-շատերին նորից նետել ա նարկոտիկների աշխարհը: Դա-շոյքների կենտրոնը՝ հիմատալամուսը, ուղեղի մեջ խախտված ա արդեն, մարդ էլ ոչ մի բանից հաճովյ չի կարողանում տանա, իսկ անտե կենտրոնը դահանջում ա, չի կարում աղրի առանց կայֆի, նարկոտիկների սված կայֆի: Են օրը հեռուստացույցով տեսա՝ վիրահատություն են անում ուղեղի էր մասում, հիմատալամուսի կեսը կտրում են, փորացնում չափսերով, ու հաճովյի դահանջը քանում ա: Այսինք, որ նարկոտիկներ ես օգտագործում, էր հատվածը դե-գրադացվում ա, դեֆորմացվում ու չափսերով մեծանում ա: Իսկ որ կտրում են, փորացնում՝ արդեն իչ ա հաճովյ ուզում: Ու վերադարձնում ա մարդու հաճովյների նորմալ ընկալումակու-թյունը: Դաճովյ ես սամում արդեն բոլորի նման՝ սեխից, համով ուտելուց, արևածագ-ճայրա-մուտից, երգելուց, դարելուց, երաժշություն լսելուց, կին նայելուց, որ նարկոտիկների տակ էլի ստանում էիր, բայց նարկոտիկների չափազանցրած արհեստական կայֆով համեմված էիր ստանում: Ինչ կայֆ ա, օրինակ, հերոինի տակ Ձենիս Զոփիլին լսելը, բա հերոինի երաժշու-թյուն ա: Վերջը, ինձ երսի տեսն վիրահատություն ա դեմք: Ասում եմ՝ հայրու տոկոսանոց բու-ժում ա, եթե նորից, Ասված չանի, ասեղը ձեռքի չվերցնես, թե չէ հիմատալամուսդ էլի կծա-վալի, ու դու էլի կդառնաս նարկոնան: Դե թանկ ա անտեր, մի իինգ հազար դոլար ա: Դո չեմ ասի մերոնց՝ մամա, դարա, ես նարկոնան են, ինձ իինգ հազար դոլար սվեր՝ գնամ ուղեղիս կեսը հանեմ, որ էլ հերոին չուզի: Ես կմեռնեմ, եթե իրան իմանան: Չոյիշի իմանան, ես ինս ոյիշի վերջը տամ իմ բամեծ դառած կախվածության, մի բան ոյիշի մտածեմ ու անեմ: Բայց հիմա վախ ա, վախ ա, վախ ա: Գնամ Մուսյայի տուն: Թոմասին առնեմ գնամ ընրեղ: Ընդեղ աղահով ա: Դարևանը մենք ա: Իսկ մենքի տանը նարկոնան չեն փնտրի հաստա: Կիմոներից եմ իմանում դա, որ եթե բամնվում ես, ոյիշի բամնվես թշնամուդ մոտիկ, ընդեղ ման չեն զա թեզ: Սույայի տունը կորել ա, ոչ մի հարկում չկա, գետին տակն ա անցել: Բայց իսկ՝ ա կորել: Դա ոյլան ա երսի տեսն, Մուսյայի տունն ինձնից բացենելու ոյլան ա: Դամաշիեզերական դաշիճ ա սա ինձ համար: Արդեն գիշեր ա: Սումսկոյին տեսան: Ասեց՝ Լյուսա, գնա տուն բնի: Լյուսան ոչ տուն ունի, ոչ բնի: Լյուսան ուղեղ էլ չումի: Ունենա՞ էս հային չէր հասնի: Աննկատ, դան-դադ, բարուն նարկոնանիան ինձ գցեց իրա ճանկը: Թոմասն ասում ա՝ արի գնամ տուն: Իրանց տուն: Ընդեղ իրա մաման ա ու տաշիկը: Ջնած կը լունեն: Չե, չեմ ուզում գնամ թոմասի տուն, որն իմն էլ ա երսի թե, բայց ես նորմալ չեմ, եթե նորմալ լինեի, տան կնիկ լինեի, թոմա-սի մերն ինձ կսիրեր, սկզբում երսի թե սիրում էր, հետ նկատեց, որ նորմալ չեմ, ու դադարեց սի-րելուց: Շորերից սաղ վինի հոս ա գալիս, սաղ գիտեն, սաղ ինձ առում են, որ նարկոնան են: Թոմասն ասեց՝ գնամ Դենիսի տուն: Գնամն, Թոմաս, ինձ փրկի սաղից: Տար ուր ուզում ես, մենակ փրկի: Չե, ես ոյիշի հանձնվեմ: Դեսա, ես մետրոյում մենքեր կամ, ավելի լավ ա ասեմ սրանց, ասեմ՝ մենքեր ջան, ես նարկոնան են, ինձ բռներ տարեի կոխերի ծակը: Բալագոյեում լավ էր: Բալագոյեում ես նարկոնան չէի: Ասեցի մենքերին՝ չխավատացին, Թոմասին ասեցին՝ տար տուն, զառանցում ա ընկերուիդ, անախորժություններ կստեղծի ին համար: Ես տեղովս մեկ դառել եմ անախորժություն: Ան-ախորժ-ություն: Այսինքն՝ ոչ ախորժաբեր: Թե՛ս սխալ եմ վան-կատել, չգիտեմ: Ոչ մի բան չգիտեմ իման ես: Մենակ գիտեն, որ վախում են: Սաղ տեղերից չեր-յոնուխայի հոս ա գալիս: Մենքերն են երսի իմ հետևից ցանում չերյոնուխան, դե դա իմհական գենի ա, հայուցինացիաներ ա առաջացնում: Առաջներում վինից սենց բաներ չէր լինում: Կարող ա հատուկ վինս ա եղել, հատուկ իմ համար, մենքերի սված, որ ես խելագարվեն: Կամ էլ հերս ա սենց արել: Իմացել ա մի տեղից, որ սենց բաների մեջ են ընկել, ու սենց ա արել, որ ես խելագարվեն, հետ խելճանամ ու հետ գնամ Դայասան: Չե, ոժվար: Դես ինձ սիրում ա, մի ուրիշ բան կմատեր կաներ, սենց չէր անի: Սա մենքերն են: Երսի ինչ-որ բարուն ծրագիր են մշակել ին դեմ: Դրա համար չերյոնուխան ցանելով հետևից գալիս են, ուր ես գնում են: Ավե-լի լավ էր հերոինսիկ էլ մնայի, հերոինի տակ չես գժվում գրնե: Ընդեղ ուրիշ ուղեղամասեր են ակտիվանում, գժվելու մասեր համգիս են: Վարեն հերոինը խաղաղացուցիչ հատկություն ունի: Ու վախ ա ստանում: Դրա համար էլ դառա հերոինսիկ ես երսի թե: Որովհետև սաղ կյանք ինչ-որ բանից վանից վախել են: Վախել եմ գիշերը բարուն գիրք կարդալուց բռնեն: Վախել եմ իմանան, որ ծխում են մեկ-մեկ: Վախել եմ կուսաքաղանթիս բացակայությունից, չնայած հետ դարզվել ա, որ կա

2008

3
4/4

ու եղել ա մինչև Երեխա բերելս: Վախել եմ հերմաֆրոդիտակմից, երբ ներս արգանդիս վզիկն եմ շուշափել ու մտածել եմ, թէ լուսիկ անդամ ա: Հետո վախել եմ լսակվեմ՝ ասեն՝ աղջիկ չես: Պսակվել եմ նենցի հետ, որ քան չասեր, սիրում էր մթոն: Սկսել եմ վախել մարդուս կորցնելուց, չնայած դարձվել ա, որ անասուն ա ու ազ ու ձախ դավաճանում ա, հետն էլ տփում: Հետո վախել եմ բաժանվեմ, մարդ հորս ասի, որ ծխում եմ ու ոնց եմ սիրում սեխ ամեն: Վախել եմ հետ գնամ Հայաստան, որ բող չասեն: Վախել եմ Տրուբաչիս կորցնեմ, չնայած հետո ինս եմ թռղել իրան: Վախել եմ մնամ անտուն, բայց մնացել եմ: Վախել եմ Պատաս Լենայով ընկնի, ընկել ա: Վախել եմ Ֆեղյախս կորցնեմ, կորցրել եմ, այսինքն ես՝ չե, բժիշկները: Վախել եմ Պատաս նարկոման դառնա, ու դառել ա, ես էլ եմ դառել: Վախել եմ մնամ մենակ էս աշխարհում, Դանեկ եմ ունեցել դրա համար: Դանեկ...

Պատասի գնալուց հետո մտածում էի, թէ ի՞նչ անեմ, ո՞նց գոյատեսեմ, Հայաստան վերադառնալ չէի կարա: Ես անտուն էի, անզործ էի: Ես մարդ չէի: Մի հարյուր դոլար ուղարկեցին մերոն, միշտ տեսն արել են ու անում են, ես որ հեռու եմ լինում, ժամանակ առ ժամանակ ինչ-որ բանակությամբ փողու են ուղարկում ինձ, որ հանգիս նեն, էն գիտակցությամբ, որ ես սոված չեմ մնա, բայց ես էր փողու տանվարձ տայի, թէ՞ ուտեի: Սաղ ձենները մեկ արած ասեցին՝ խոս ծախի, ասեցին՝ դա վաս բան չի, ծանր նարկոտիկ չի, դու էլ բարիգ չես դառնա դրանով, իիշ-իիշ առ, իիշ-իիշ ծախի, նենց որ կարա յոլա գնաս: Ստածեցի, որուեցի, որ Զան¹⁵ ա, Զան ինձ վատություն չի անի, համ էլ մեկ ա, արդեն իմ չգործած էր մեղին համար բան եմ նստել, իսկ մի հանցագործության համար եթե դետությունը կրկնակի չի դառնում, աղա նախախնամությունը դիմի չդասի: Ինս տեն ա, սկզբում հեղատիս եմ վարակվում, հետո նարկոտիկներ օգտագործում, սկզբից բան եմ նստում չգործած հանցանին համար, հետո գործում: Հա, չվախեցա ըսկի էլ, չէի համարում, որ վաս բան եմ անում: Էր հարյուր դոլարը տվեցի, երկու բաժակ ընտիր չոպսկի հիւեկի առա: Հենց բաժակներով էլ ծախեցի հետո: Հարյուր դառավ հարյուր հիսում: Իրեն առա, սարեցի երկու հարյուր, արդեն կարայի տանվարձ տայի: Բայց չսվեցի, չորսն առա, դառավ իրեն հարյուր, դրանով էլ վեցն առա, ու ըստեղ դեֆոլտն եկավ ու սաղ իմ րեական բիզնեսը սպանեց: Ես մնացի ձեռնունայն, առանց փողոյի, որովհետև արժեզրկել էր, խոտը մնաց վետս: Գալիս էին, անփող տալիս էի, գնում էին, ոչ ոչ առնում արդեն: Անունս դրել էին «Սարիխուանայի թագուհի»: Գալիս էին, ուտելիս էին բերում, ես ճաշ-մաս էի եփում, ուտում էին, մաֆաֆա ծխում ու գնում:

- Լյուսյա, կթողնե՞ս մնամ հետ:

Դանեկը մեր ընկերներից էր, ինձ սիրում էր:

- Մնա, եթե ուզում ես:

Դե մենակ չէի կարա համ տունը վեխ տանեմ, համ Երեխուն, ես իրան էլ չէի սիրում, բայց դե ինքը ինձ սիրում էր, դա էլ էր հերիֆ: Լավ տղա էր, կլարնետ էր նվագում, «Վարդագույն դաներան» էր նվագում իմ համար: Հերը բիզնեսներ էր, բայց տղուն համարում էր թափքիովկ, բանի որ մի վախս նարկոման էր եղել, ու անկառ գործեր էր տալիս: Խեղճը ինչ-որ փողոցի կաֆեում էր աշխատում, նենց էր մրսել ընդեղ, որ դրասահիս էր սացել: Մի երկու անզամ գնացի մոտը, սառել էի ցրցից: Զերուեկ-բան էին սարում, ինքն էլ ծախում էր: Հետո լավ էր, տեղափոխվեց հոր մյուս փակ կաֆեն: Էդտեղ լավ էր, իրկունները Երեխուն առնում գնում էի, եթե դահող չէր լինում, եթե լինում էր, մենակ էի գնում, մի-մի գավաք կոնյակի շուրջ զրուցներ էին անում: Խոս էի տանում, ծխում էին: Դենիս կար մի հաս հետը աշխատող, հետարքի տղա էր: Սաղ ձմեռ մի վերնաշառիկով անց էր կացնում, յոգայով էր զբաղվում: Դենիսը մի ընկերուիի ուներ, Օյա էր անունը, նա էր Դենիսին էլ էղոթերիկ աշխարհին ծանոթացրել: Հաճախ գնում էին իրանց տուն, Բարոււշինսկոյե մետրոյի մոտ: Տունը բաղկացած էր երկու թագավորություններից, մեկը Օյայինն ու Դենիսինն էր՝ սիրեթյան անուշահոս փայտիկներով, դիեսիկ հացով, առողջարար սմնդով, ձվի դատարկ կլետկերով դատած, որ ձայնամեկուսացմի, ու ծով մերկած կաղողս սենյակով, մյուաը՝ նրա հորը՝ Սիխայիլչինն ու նրա շանը, որը հոյի էր, և որի ձագին հետո տվեցին Կոծոսիկիս: Տան էր մասից շմահուս էր գալիս, ժամանուած ռասկլադոււկի հոս, թափած դիվի ու զանազան էլի շիած հոտեր: Մասերը հարևանություն էին անում, բայց ոչ հարազատություն: Գնում էին Դենիսինց տուն, իրան դատուհանի գոգին մաֆաֆա էին աճացնում, հենց թվից դոկում էին, չորացնում ու ծխում: Օյան ինչ-որ մոգական բան ուներ մեջը,

գեղեցիկ չէր ընդունված չափանիշների համաձայն, բայց շատ հրապուրիչ էր: Նման էր չինու-
հու: Օյան ու Շենիսը մարտի ութին ինձ նվիրեցին իմ առաջին բուրդայական գիրը՝ «Բուդ-
դիզմի դատմությունը»: Լավ օրեր էին, վաս չէր: Չեռին-բան չկար, մենակ մի անգամ վիճա-
նեղավ, Տիմին էկավ թե՝ սաղ դատարան ա, բող մենակ մարտեն, Եսիմ ի՞նչ դիմի անեկն կրա-
կի վրա: Թողեցի, արեցին: Դե եդ էլ ամնկա ամցավ: Նարկութիւնն չիմն ուզում, օյադ էլ վաս
չիմն գգում իրար հետ: Նուրբ, սպիտակ մասկով, փոքր-մոքր դիմագետով նիհար տղա էր Դանե-
կը: Ու շան նման հավատարիմ: Շունիկ էր: Էդ վախտերը շատ հետարիր մարդիկ կային իմ շուր-
ջը:

Արտյոմ կար մի հաս, հարուա ընտանիից էր, ծնողները ատամնաբուժական կլինիկա ու-
նեին երա, էս տղեն էլ ընդեռ կամերչեսկի դիրեկտոր էր, ժողու էր ավարտել: Ինձ շատ էր օգնում:
Գալիս էր, գնում էին խանութ, ինչ դետ էր՝ առնում էին, մի անգամ էլ մոռացել է սուլու-
մարկետում օճառ վերցնեմ, արդեն վճարել էին, հետ եկա, որ վերցնեմ, հետո ինչ-որ ուրիշ բան
տեսա, դա էլ վերցրի ու դուրս գալուց օճառի մասին արդեն մոռացել էի: Մրանի էլ բռնեցին մեզ
ու տարան էդ միկոպեկանոց օճառի համար դադսորկեն թե՝ գողություն եմ անում: Տնաշեն-
ները, իսի չիմն տեսել, որ մարդ յոթ հազարի առևտուր ա արել ու յոթանասուն ոությանց օճա-
ռը գողացել ա՞: Վերջը, յոթը հարյուր ոությի սկիմն տասնադաշիկ արժեքը էդ օճառի, ու դուրս
եկամ: Մեզ ատամի դաստաներով ու չուկերով աղահովում էր Արտյոմը: Շատ լավ տղա էր, ուղ-
ղափառ թիստոնյա էր: Խսկական, սից չէ: Լավ ընկեր էր: Եղբայրն էլ՝ Եգորը, տասնիինգ տարե-
կան էր, էյի խոս էր ծխում, դե հիմա, մենի չիմն սկել, ինիր վաղուց էր ծխում: Մեծ մարդու մտա-
ծելակերու ուներ, մենի էլ համադատասխան ծնուվ էին հետը վարվում: Մի անգամ, հիշում եմ,
մեր կորոի հայաբում նստած ծխում էնի ես ու Եգորը, մեկ էլ ամսյունից մենքեր երևացին: Ես
կասյակը գցեցի տրուեցի ու կողա Եգորին նենց, ճռում հաբուրվում ենի, թե հենց համբուրվեցին
էլ, եսին, չշուկեցի կարգին: Փասն էն էր, որ մենքերը մեզ սիրահար զոյցի տեղ դիմն ու անցան,
թե չէ ինձ կարող ա տանեկն ծակը կոխտեն անչափահասին նարկութիկ տալու համար: Եթե բո-
լոր չափահասները Եգորի չափ չափահաս լինեին, Ոուսասանը կրառնար վրազ Եվրոպա:

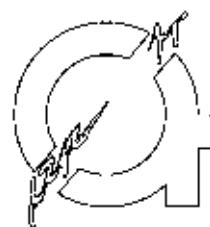
Մի հաս Անտոն կար, դարող էր: Կոծոսիկիս շատ էր սիրում, հետը տանում էր փորձերի, հա-
մերգմերի: Իրանց ստուփիան մեր տեմի տակն էր: Ինչ-որ կրուտոյ ստուփիա էր: Շատ լավ բակ ու-
նեին, նստարաններով, ճռնջիով: Պանկեր էին հավավում ընդեռ, հիմիներ, մի հաս տղա կար
մեջները՝ Նիւչյակ էր մականունը, հետարիր տիմ էր: Շետ գմէց: Շատ լավն էր Պավարուկոյի
մեր էդ տունը:

Արդեն մի ամիս էր անցել, ինչ Պաշա չկար: Մեկ էլ զանգեց թե՝ Լյուսյա, հիսում դոլար
ուղարկի, մենի գանի: Ասի՝ ոնց գմացել ես, նենց էլ արի, կարաս և չգաս, դու էլ ինձ դետ չես:
Բայց ինս սիրունացաց, սարվեցի: Եկավ: Վեւերը կամեցի սվի ձեռը: Մեկ էլ գիւերվա մեկին
Եկավ Լենայի հետ թե՝ տեղ չունեն բնենց, կը մի՞ ստեղ բնենց: Ասի՝ բնենց, բայց որտե՞ղ եվ բնելու: Դե
նստեցին սաղ գիւեր աքոռների վրա, ին դուրս չի անելու, ցուրս էր արդեն: Շետ Դանեկի հետ
գնացին իրա գրծի տեղը, սրան դառկեցին բնելու: Կոծոսիկիս բռնել էի իրանց մոտ, դորոցից
բերել էի, հաց սկել, ու մնացել էր: Պաշան սիրում էր Կոծոսիկիս, լավ էր վերաբերվում: Որիմից
մատանի էր բերել իրա համար արծաքի ու մի մեռու խնձոր: Դե հիմա: Ի՞նչ անենց, թե մենի մի-
ասին չենց, բայց դե մարդ ենց ու մնացին ընկերներ Պաշայի հետ, Լենայի հետ էլ ընկերացան,
ու Լենան հիմա Պաշայից ինձ բռնուրում էր: Այ տենց: Զոնն ա Պաշան, Լենա, հիմա դու վազվ-
զի հետիցը, տես ո՞ւ ա, ո՞ւ մ հետ ա, ի՞նչ ա անում: Ես էլ ազատ եմ Պաշայից էլ, իրա անկա-
դուրյուններից էլ: Ես Լենան մի օր Եկավ, մազեր դերեգիրուլով ներկեց: Վառեց: Դառել էի
զգվելի գոյսի մազերով: Բա ի՞նչ անեի, ոչիլի համաճարակ էր, դեֆոլս էր, իսկ ոչիլները ակ-
տիվանում են սնանկությունների ու դատերազմների վախս, աղացուցված բան էր: Կոծոսիկիս
դորոցից թերել էր: Իրան դեղ տեցի՝ անցավ, ինչ չօգնեց, որուեցի դերեգիրուլով վառեմ
դրանց: Են էլ մազեր վառվեցին: Գնացի հիմա առա, ասի՝ գոմն մի իհ կնորմալամա մազե-
րիս գոյսն: Դառա հիմա էլ զոր կարմիր: Գնացի բասմա առա բերեցի, մենակս դրեցի: Հիմա
էլ դառել էի տեղ-տեղ կարմիր, տեղ-տեղ կանաչ, տեղ-տեղ սև մազերով ես: Մի օր տենց մնացի, հե-
տո գնացի իմ բնական մազերի գոյսի ներկ առա բերեցի, Մաշան Եկավ դրեց:

Մարդիկ էին հա գալիս-գմում, ինչողես և ամեն մի տուն, որտեղ ես աղբել եմ, ու հարևան-
ներ էլ էդիան վասը չիմն ընդեռ: Շատ լավ էին մեզ գգում էդ տանը: Կոծոսիկիս դորոց էր գմում,

2008

3
4
5

շաս էր սիրում էր թագա դղրոցը, դասվարն էլ շաս լավն էր: Արքան էր սիրում, գնում էին իրի կունենար ման գալիս, դաղղաղակ-բան ուստում: Բայց դե տանվարձն արդեն երկու ամս էր չէ-ին սկզբ, հա խարխրում էին տանտրոջը: Ու տեսն, մինչև մի օր նրա համբերությունը չհատակ ու ինձ չխնդրեց երկու օրվա մեջ փասա-փուսաս հավաքն ու գնամ իրա սենյակից:

Մի որոշ ժամանակով տեղափոխվեցին Ռենիսանց տուն, ընդեղ էին աղրում, Կոծոսիկս իրան շաս լավ էր գօրմ ընդեղ, դաշկում էր վաճառայում, Օյան նրա համար անուշահն մոմեր էր վառում, ու կարար ամբողջ գիտեր դառնել:

Քետ Պրաստեկս Միրա էին աղրում: Դանեկը մեզ կողած եկավ հետևներից: Դանեկը մեզ կերակրողն էր, ես չեմ կարա աշխատեմ երեխուր դատախով: Չնայած Կոծոսիկս դղրոցը հեռու էր, իսկ ես թագա ռայոնում էլ չվերցրին, Արքան վրա դրամիկի տեղի համար թամ չա-սին, իսկ ըստեղ ասին՝ ոլիշի ձեր գրանցված ռայոնում գնա դղրոց: Դե ես էլ հո չեմ կարա Կո-ծոսիկ առած Պերովն հասնեմ ամեն օր ցուրտ դեկտեմբեր ամսին, թե Կոծոսիկ եմ տանում դղ-րոց: Տանն էր սովորում ու ավելի լավ, բան դղրոցում: Ասի՝ բալիմ կիհմնավորվեմ մի տեղ, էն վախս կգնամ ժողկրբաժին, դիմում-միմում կգրեմ ու կտեղավորեմ: Ես տան տերը, անունն էլի Անտոն էր, ասեց՝ տունը երկու ամսով կարամ մենակ տամ վարձով: Դե իհնա, էլ էլ բան: Թե չեմ փողոցում էին մնալու: Երաժիշտ ա, լավ տղա ա, մենակ խմում ա ու որ խմում ա՝ անկա-դամում ա լրիվ, հիստերիայի մեջ ա ընկում, սկսում ա լացել: Ես էլ տանել չեմ կարում, որ տղա-մարդ լացում ա, հետն էլ անկապ: Կոծոսիկս հետ մոտ էին, գրուցներ էին անում անընդիհա, թեման ինձ համար անհայտ էր: Կոծոսիկս հետ սաղ մեծի նման էին վարչում, ինքն էլ մեծա-նում էր դրանից: Ես իրիկուները գնում էի Դանեկի մոտ, օգնում էր ընդեղ կաֆեում, լավ էր, էլ գործը գիտեի, դե աշխատել էի Պիտերում մի վախս, մի երկու կոմեկ ավել փող էր մտսում տուն, Կոծոսիկս էլ մնում էր Անտոնի հետ տանը, Բիվս ու Բաթսիդ էին նայում միասին: Բայց դե փո-ղը մեկ ա իիշ էր, հերիի չեր տա համ տանված տան, համ աղրեն: Որոշեցին գնան Պիտեր, խոս բերեն ու ծախտեն Մոսկվա: Կոծոսիկս էլ առած արդեն ոլիշի գնային, Կատյան փող էր ու-ղարկել մեզ: Մեկ էլ էս Մասու հերոինն առած եկավ: Գյուկն էլ հետը: Գյուկը մի հաս դերսու-նած ա, Միշա ա անունը, բայց սաղ ասում են Կոակադիլ Գյուկ: Գենա՝ չե, Գյուկ: Որտև Գլ-յուկ էր հենց՝ հայուցինացիա: Մեկ հայսմակում էր եսիմ որտեղից, մեկ էլ տեսնում էիր՝ արդեն չկա ու ոնց որ եղած չինի: Ես Մասու թե՝ բերե էս հերոինը ծախտեն, համ ձեզ փող կզա, համ էլ ինձ: Ես դեմ էի սկզբից, հերոինից փախած էի, համ էլ չեմ ուզում հերոին ծախսի իմ սնից: Բայց համ Անտոնը համաձայնվեց, համ էլ Դանեկը: Դիմա էս Գյուկը խոհանոցում նստած հե-րոին ա անում, ես էլ նայում եմ, մեկ էլ սա կամչում ա՝ Լյուսյա, դեմք անկապ մի ժողիս անում ու էս ժողիսը դեմին էլ սկսում ա կոնվուլսիվ ցնցվել: Վախտեցա, սուրին կանչեցի, ասի՝ էս ի՞նչ ա: Ասի՞՝ դերեղող ա, մեծում ա, կատել ա: Ես Անտոնը ընկավ դանիկայի մեջ թե՝ եկել հա-նեն սնից: Ասի՝ ո՞ւր հանեն, փողոցում խան աստիճան ցուրտ ա, կմեռնի: Սաֆոյի՝ հորիուիս տղու դերեղոզների վրա դառել էլ սպեց ես: Սկսեցի սրան արհեստական ընշառություն անել: Զօգնեց: Ասի՝ սկորի կանչել, Անտոնն ասեց՝ չե, հանեն փողող, նոր կանչեն: Դե տաներն ինքն ա, ասեց տեսն արել, մենք էլ արեցին: Դանեցին գրկած հջացրին փողոցը ու կողի ավ-տոմացից ես ու Դանեկը, դե մենք օյադ էին, զանգեցին սկորի: Որ եկավ սկորին, ասեցին՝ մենք ման էին գալիս, մեկ էլ տեսան՝ մարդ ա ընկած: Վերցրին տարան: Քետ սրա ծնողները զանգեցին ինձ, որովհետ ձանաչում էին, համես մարդիկ էին, եվրեյներ, ուսուցիչներ էին, թե տղեն իսի՞ էր նարկոնան դառել՝ ինձ համար մնաց հանելով: Քետն էլ գեյ էր: Դե գեյ հետ, լին էին գեյեր մեր օջաղատում, Դանեկն էլ երկի թե լատեն գեյ էր: Որովհետ իմ հետ սեխ չեր անում, սիրում էր ինձ, բայց չեր անում: Այսինքն անում էր, բայց մի ռողել էր տևում իրա սաղ արա-ծը: Պրաստահիս ուներ: Զարածի հաշիվ էի: Բայց էս իրան արդեն սովորել էի, ու իմ համար դա կարևոր չեր, վարես մարդ կա, նրա հետ սեխը ըսկի դարտադիր էլ չի, որդեսզի միասին աղ-րես, Դանեկի հետ տեսն էր: Դանեկի հետ լավ գրուցներ էր արվում, լավ նվազվում էր, թող սեխն էլ միրողեանց լիներ, համ էլ մեկ ա, ես իմ փայ սեխը ստանում էի, իո ձերեն ու լեզուն էլ չե-ին դրաստահիս: Վերջը, Գյուկին տեղափորեցին հիվանդանց, փրկեցին իրան ընդեղ, հորը մորն էլ բարով-խերով խարեցի, թե մեր սնից իննին գնացել ա, ու ես, Դանեկն ու Կոծոսիկս ժամփա ընկամ Պիտեր՝ խոշի: Չաս լավ Պիտեր էր: Գնացին մեր տուն, համրակացարան, ուր գիտեի էլ ոչ չեմ դնելու: Չա, մեր հետ մի հաս բարիգ էին տարել, դե մեջ որտեղից էլքան փող, որ մենք մեր փողով կարային խոս առնեն, էն էլ ծախու: Մենք հո բարիգներ չեին, նենց էլի, մել-

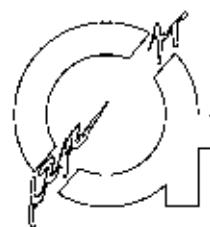
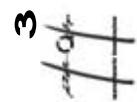
Կի: Դիմա սրան վերցրին մեզ հետ, որ համ իրան առնեն խոս, համ էլ ինքը մեր փայ սկողմիշես-կի փողը տա, մենք էլ կարան մի հինգ բաժակ առնեն:

Մեկ էլ Դենիսն եկավ՝ իմ դիտերսկի ընկերը, լոմկեի մեջ: Ասի՝ Դենիս, էլի սկսել ես: Ասեց՝ հա, Լյուայա, սենց դառա էի: Ասի՝ դի հիմա քա ի՞նչ առնեն: Ասեց՝ փող տուր ինձ, զնամ դզվեմ գամ, ևսօր ծնունդս ա: Ասի՝ չէ, ավելի լավ ա՝ արի զնամն դիվա առնեն, զամն նորմալ ծնունդ առնեն: Դե ճարն ինձ, համոզվեց: Ես ու Դանեկը զնացին խանութ, դիվա առան, ու-տելիք ու տորք: Եկան տուն, կարգին ծնունդ արին Դենիսին: Ոնց որ ուժի եկավ: Խոսում էին, մենք մեր Սոսկվայի կյամից էին դատմում, Դենիսն էլ՝ իրա դարդերից, թե ոնց ա ժեմյան իրան թողել, ու իննն էլի դարդից սկսել ա ծակվել: Եհ, հերոին, հերոին, որտեղ դարդ կա, ընդեղ էլ դու կաս: Մի անգամ հերոին արած մարդը հենց դարդուվում ա, էդ անտեր էլի ա իրան բա-ում, ուզում ա մի ամիս անցած լինի լոմկա անցնելուց, ուզում ա՝ մի տարի: Դե Դենիսը մի կես տարի դիմացավ, մինչև չխարդուվեց: Վերջը: Դենիսին ու մեր հետ եկած բարիգին գետնին տե-ղեր գցեցի, բնեցին: Առավետը վեր կացան տեսան՝ ոչ Դենիսը կա, ոչ էլ բարիգի իրեն հարյուր դոլար փողը: Արդու գողացել փախել էր: Բարիգը կատաղել էր: Գնացի, մի հաս Ֆիլչուկ կար, Դավիթի կուրսից էր, դարել էր մենք, բննիչ էր, գնացի ասի՝ քա սենց-սենց, փող ա գողացել մի տղա մեր տանից: Ասեց՝ ոռզիսկ կտան, բայց դժվար բռնեն, եթե հանցան չգործի ուրիշ: Կա-յային դատմեցի, Կայյան մնացած մեր ձեռի հարյուր դոլարի խոս առավ, սկին Դանեկի ձե-ռը, զնաց Սոսկվա, որ ծախի, հետո փող դրգի մեզ, մենք էլի առնեն ու զնամն Սոսկվա, որ կա-րան բարիգի փողերը հետ տանի: Են էլ ես իմ հանրակացարանի հարևանները սկսեցին խոսալ, ասին՝ ռադիւ ըստուց, թե չէ միլիցիա կկանչեն, չնայած մնացել էին ես ու Կոծոսիկս, սու-փուս տանը նստած էին, ուրիշակի էն Բայլագոյի մենքերի օրիսկից հետո կատաղել էին, որա համար էլ տենց արեցին: Դե Կոծոսիկս առա, գնացի Յուլյայենց տուն: Կոծոսիկս թողեցի Յուլյայի ու Կայյայի մոտ, ինս հետ եկա Սոսկվա: Դես եկա, գործերը դգեցի, մեկ էլ Անտոնն ասեց՝ դիմի դուս զա:

Դե ի՞նչ առնեին, դուս եկան, զնացին Մասի տուն: Ընդեղ էլ հերոին: Այսինքն՝ Մասին էր ուզում հերոին, վարձ-մարձ չէր ուզում, ուղղակի ամեն օր հերոին էր ուզում: Դե մենք էլ ին բա-րից չէինք, մի իրեն անգամ եթե հերոին ես արել, չես կարա հանգիս նայես, թե մոտ ոնց են անում, դու էլ ես ուզելու, ինսն էլ ուժեղ: Զես դիմանում ու անում ես: Կոծոսիկս Կայյան բե-րեց Սոսկվա: Բայց դե մենք հերոին չէինք ուզում, մենք չէինք ուզում նարկոնան լինեն: Դրա հա-մար էլ նոր տարուց առաջ փախան Պիտեր: Էլի խոտի: Մթոմ: Զնայած իրականում ուղղակի Մասի տանից փախան, իրա հերոինց: Պիտերում էլ նոր տարին անց կացրին, 1999 թիվն էր սկսվում: Կիսլասա էին կերել դիտերսկի, կիսլատան կախվածություն չի առաջացնում, ռազո-վի նարկոնիկ ա, ուղղակի ենթագիտակցությանդ ուղեղանասն ա ակտիվացնում, նույնիսկ կարա Գլխավոր Հարցի դատավախան գտնես, եթե կարա իհետս իհարկե հետո: Դիշում եմ՝ դուս էինք եկել, որ զնամն «Մալակո» ակումբ, Թիմուրն ու Մաշան, Մուկինի գեղարվեսի ակադեմիայում էին սովորում, բուրդիսներ էին, մերժուման ունեին նոր տարուն էդ կլուբում, մենք էլ կարային հետեւր ձիք մանեն ներս: Գնում էինք, մեկ էլ ճամփի կեսին ես փոշմանեցի ու որուեցի հետ դառնամ տուն: Կոծոսիկս մնացել էր Միհանյայի տանը՝ Ռոմայի իրա հասա-կակից բողոք հետ խաղա: Մեկ էլ կորա: Իմ Պիտերում կորա: Նոր տարվա գիշերով, կիսլատայի տակ: Փողոցը դարել էր ծով, ես էլ՝ լողալ չիմացող: Մարդիկ սաղ այլողորակայիններ էին, ոչ ով ինձ չէր հասկանում, ես հարցում էի՝ ֆանտանկայի ափն ո՞ւր ա, կարող ա նորմալ չէի հարց-նում, որովհետս ուրիշ տեղ էին ցույց տայիս, ու ես եկու ժամ մնացի ֆանտանկայի ափն ման գալուս: Մեկ էլ տեսա՝ Ռոման ա Նատաշայի հետ: Փրկությունս էին իրան: Եսիմ ո՞ւր կգնայի հասնեմ ես էդ գիշերով, ենթագիտակցական վիստիքույար աղարատով տողագրաֆիկ կրիսի-նիզմս ուժեղացված վիճակով: Դես եկա իրանց հետ Միհանյայի տուն: Եկա տենամ՝ Ռոմայի բուրք Կոծոսիկս ուզը կծել ա: Մեղք էր էդ երեխեն: Մերն իրանով էր գրադկած, կլուբներով ֆոֆ-ռում էր, բուրք էլ մնացել էր Ռոմայի վրա: Կոծոսիկս ասավ՝ մամ, ես աղջիկը սաղ նոր տարուն ոնիցս կղած ա եղել... ինչ որայա, անցկացրին նոր տարին ու հետ եկան Մոսկվա:

Մասի տանը ուզած-չուզած դառան հերոին առնող էի: Դե ինքը փող չէր ուզում, ոնց ասեցի, ինքը հերոին էր ուզում մեր աղրելավարձի տեղը: Մենք էլ ճարում էինք ու ինքներս էլ իրա հետ առնում... Ախմախ վախտեր էին, ահավոր երկակի վիճակ էր, որ համ չէինք ուզում հերոին առնեն, համ էլ առնում էին: Դերոինի տարօհնակ հասկություններից մեկն ա դա: Ինքը ենց

2008

անընդիաս կանչում ա, ու դու ուզում ես, թե չես ուզում, մեկ ա, վերջն անում ես: Սկզբում ասում ես՝ չէ, ես ին նարկոնան չեմ, մի երկու անգամ ա էի, բան չի լինի, ին դերիլի դեմ չեմ նստելու ասեղին: Բայց հետ նայում ես տեսնում՝ սաղ հերոինի աշխարհում են, դու մենակ, անկապ տեղ: Դեռ կամաց-կամաց չես նկատում, ոնց ես բաւկում ոտով-ձեռով ամենակեր հերոինի աշխարհը: Ու ոչինչ չի մնում, բացի նրա ամեն ինչ տուրք լափող ու խաղաղացնող իրականությունից...»

Տեսն մի ամսվա չափ աղբեցին Մասիհ տանը, հերոինախառն իրականության մեջ: Դեռ մի հաս տուն գտամբ Բուսկինովում, օլիմոփական չեմդինների տեմփում էր էդ տունը, առաջին հարկում: Միստենյականոց տուն էր: Սիրուն սարթեցին, լվացի-մաքրեցի են էդ տունը, ու տեղափոխվեցին հունվարի վերջին, նույնիսկ օրն եմ հիշում՝ բուրդայական նոր տարվա օրն էր: Դերուինին ու Մասիհն էլ հաջող ասեցին: Կոծոսիկիս գնացի, որ դղրոց տեղավորեմ, էլի չվերցրին, ես էլ ջղայնացա, ասեցի ջղանդամը, չեմ ուզում վերցնեն՝ հեչ էլ ուզեն, մթոն հնչ են տալու իրան էր դղրոցներում, որ ես չեմ կարա տամ, բանի տարրական դասարաններ ա, կարա և չգնա: Դեռ էխսեն, բան-ման կիանձնի, կգնա սովորի էի: Ու սկսեցին ընդեղ երեխով աղբել: Կայսան էր մեկ-մեկ գալիս Պիտերից, մենք էլ էին գնում խոտի, մանրից ծախում էին ու յոլա էին գնում: Դանեւն էլ ակվարիում դնող էր տեղավորվել աշխատելու, բայց փող չէին տալիս, տեսն էլ չտվին... Ես իհարկե գործ էլ ման գալիս, բայց բացի մի հաս երաժշտական կրտակից, ուր տարբեր դիմուն ու կասետներ էին ծախում, ոչ մի տեղ չկարացի գործ գտնեն, ընդեղ էլ էնթան իիշ էր փողոք դուս գալիս, որ անկապ գործ համարելով դուս եկա: Ու մնացին խոս ծախելու հուսին լրիվ: Դա մարդիկ էին գալիս-գնում, դե մենք իհարկե տաս գգույց էին մնում, որ անկապ-անծանոք մարդիկ չինեն, ու չէին լինում: Մենակ էն մարդկանց էին ծախում, ում լավ ճանաչում էին:

Լավ ժամանակներ էին: Մարթա տուն ունեցամբ ընդեղ: Լակոս էր մի ամսական, որ Դեմիսն ու Օյան սկին Կոծոսիկիս: Կոծոսիկս տաս էր սիրում էս տանը: Բայց տունը չէր դաստիարակվում: Տանում էին դրուս, երկու ժամ ֆոֆում հետք, իրա գործերը չէր անում, հենց բերում էին տուն, թամանում էր մի տեղ ու ընդեղ անում: Ես զգել էի արդեն սրա հետևից հավաքելով: Բայց տաս սիրուն տուն էր: Շիկալարմիր, հարթ մասկով, որ մասկը բռնում էիր, երկու անգամ կարայիր վրեան փաթաթես: Մերը դվարնյամծկա էր, բայց հերը ազնվական էր երկի թե, թե չէ որ-սեղից Մարթային տեսն իհանալի կածի: Սի անգամ էս Դեմիսն ու Օյան եկան, էս Կոծոսիկս էլ Մարթայի հետևից չէր մաքրել, ես էլ ջղայնացել էի: Կոծոսիկս դրուսը խաղում էր, սրան էլ տանը վերցրին ու գնացին, թե ձեզ տուն դեմք չի: Դե ես էլ սկի, հնձ իրու տուիս դեմք չէր: Ես ընդհանրամես դեմ եմ բնակարանում տուն կամ կատու դահելուն: Գյուղում ուրիշ ա, գյուղում ազատություն կա, հայաթ-բան կա դրանդ: Իսկ ստեղ, բաղադի բնակարանում, էս խեղճ կենդանիները դատելաս են ծեփում՝ իիշ ա, հետս էլ ժամ են սահմանում ժերերը, թե սրան եր դիշի գուգարան գնան: Մերը են կենդանիներն էլ, ժերերն էլ: Դամ էլ ըների բերանից, ինչքան էլ ուզում ա մաքուր դահես, միշտ վաս հոս ա գալիս, ու սնից էլ ա էդ հոնից գալիս: Շուն ունենալով ես նոր հասկացա, թե մարդիկ ինչի են ասում՝ «Ընահոս ա գալիս»: Իրու, էդ հոնը, տան բերանից եկող հոնը հատուկ հոս ա, ոչ մի բանի հետ չես կարա համենատես: Վերջը, սրան տանը տարան: Կոծոսիկս դրսից եկավ, տեսավ տունը չկա: Լաց ու կոծը դրեց թե՝ տունս հետ բերել: Զանգեցի Օյային, սա ասեց՝ եթե ուզում ա հետ ստանա, թող վեր կենա գա տանի: Ասի՝ հետա կգան: Ասեց՝ չէ, մենակ թող ինր գա: Ասի՝ ո՞նց գա ինը տարեկան երեխեն բաղադի մի ծայրից, Բուսկինովույից հասնի Բարոււկինսկայա: Ասեց՝ չեմ իմանում, թող գա, եթե ուզում ա տունը հետ ստանա, դիսի գա: Կոծոսիկս շիվանը դրել ա թե՝ մամա, թո գնամ: Ես էլ աղուտ-աղուտ թողեցի: Դե անցնելու ճամադարի չկար, նստելու էր ավտորու՝ գնա հասնի մետքո, ընդեղից նսի մետք, գնա Բարոււկինսկայա, ընդեղ էլ ճամադարի չկար անցնելու, ուղիղ գնալու էր Օյային տուն: Վերջը գնաց: Ես էդ երկու ժամը մեռած էի, թաղած չէի, մենց էի կուչ եկել կողել դատից: Նստած աղոթում էի մենակ: Գնաց ու հետ եկավ բալես, ուրախ-ուրախ, տունը գրկին: Յղարս էր ինքն իրանով, որ մենակ գնացել ա իրա տանը հետ բերել: Բայց էդ տունը տեսն էլ չսովորեց կարգին, վախտին դրսում իրա գործերն անելը, արդեն երա թուլա էր, հլա չէր անում: Ու մինչև վերջ էլ չարեց: Բայց տաս լավ ժամանակներ էին էլի, էդ ժամանակները երկի իմ կյանի ամենալավ ժամանակներից էին: Արյունը մի հաս մեծ նարգիլե էր բերել, հավաքվում էին, էս նարիգիլեն լցոնում բազմատեսակ հոտավետ թութունով, ծալդատակ նստում տուրջը,

ծխում էին ու գրուցներ էին անում: Դե խոտն էլ հիարկե անդակաս: Յերին-բան չկար: Կաշյան էր գալիս-գնում, Տրուքաչը, Պաւայեն էին գալիս: Մի իրեւ ամիս տեսն աղբեցին...

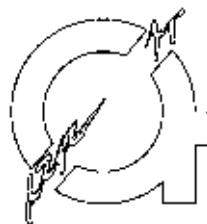
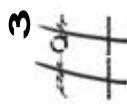
Դե ինչ ասեմ, մեղն ուրիշ վիզը գցելը մարդուն բնորու հատկություն ա, դրա համար էլ ես դիմի գցեմ մեկի վիզը: Եղ մեկը ես տանիրոց տղան դուս եկավ՝ Լյուսան: Միայնակ տղա էր Լյուսան, բարի ու դղուկուս: Մերը սնից լարում էր, և մեր վարձած տունն էլ հոր տունն էր, հերս ու մերն էլ բաժանված էին, նարկոնանի ստած ուներ, բայց թարգել էր մի տարի էր: Մի օր եկավ մեր տուն ու մնաց: Քետն էլ մնաց: Ու հետո սուս-փուս որուեց, որ դիմի միշտ մնա: Խոհանոցում բնում էր: Մրա հայսնվելով տուն սկսեցին նորից մուտք գործել ծանր նարկոնիկներ: Մեկ-մեկ իհարկե, բայց համ վիճա էր լինում, համ հերին, բայց չէին «նստում» ոլուսնի, նենց էլի, երկու շաբաթը, շաբաթը մեկ: Համ էլ Կոծոսիկս ինձ դահում էր, չէի կարա ես երեխեն մուս նարկոնան դառնամ: Մերնին հա զանգում էին, թե բա ո՞նց կյանի՝ երեխեն դոյրոց չի գնում, ուղարկի ստեղ գնա: Դե ես էլ ուղարկեցի:

Ու սկսվեց...

Մի անգամ գնացել էի Պիտեր, եկա տենամ՝ մեր տնից դուրս եկող, մեր տանն եփած վիճա- շի հոնը միջանցիկ մեկ ա ընկել: Ես չէի թողնում, որ տանը եփեն, ասում էի՝ բերում եմ, բերեմ, իսկ տանը ոչ մի դեղինում, իմ տունն իմ ամրոցն ա, ուր ապրում ես, չղիմի բաժնս ըստի: Դե սրանը էլ՝ էս Դամեկն ու Լյուսան, օգտվել էին առիթից, որ ես չկամ, ու վիճա էին եփել տանը: Եղ կա- տաղելն էր, որ ես կատաղեցի: Ես էլ որ կատաղում եմ, լիկ անկաղանում եմ: Սկսում եմ խելա- հեր բաներ անել: Դե էդ վախսվա խելահեղությունն էլ էղավ էն, որ ես սկսեցի սոյիդ ընչել: Ես տան էլ նենց բան ա, կարաս ընչես, կարաս սրսկես, կարաս դաժե ծիւես: Ջեզ սարդում ա ամենակարող: Սիմովյասոր ա էլի, ամֆետամին: Լիքը էներգիա ա հավաքվում մեջոր, որն ու- զես-չուզես դիմի ծախսես: Եթե սոյիդ ես օգտագործում, դիմի կանգ չառնես, չնստս անկառ, ասեմի, կամ չղառկես, թե չէ արյունդ կանգնում ա բն կանգ առնելու հետ միասին, ու չգիտեմ ինչ ա սկսվում, բայց դու դառնում ես սառած ջրի դես, որ դնում են խոլորդում մի օչի մեջ, իսկ ինքը սառելով աճում ա ու ուզում ա դուրս գա, բայց դուրս գալու տեղ չունի, ու դու ուզում ես դայթես: Պիտի դարես, գործ անես, սեխով զբաղվես, ինչ ուզում ես անես, մենակ չնտածես, որովհետև կդադարես շարժվել, ու մեջիդ մժեղները կբազմանան էդ վախս, դու էլ կուզես դայ- թել: Իսկ ես, ինչողես ամեն ինչում, էստեն էլ բոլորի դես չէի վարվում, ես սոյիդ էլ ընչում ու սկսում մնածել ու մանրից խելագարվում էի: Ու էդ ամենի վերջը հիարկե կարող էր տալ միայն ԱՄԵՆԱՎԿԱՐՈՂ ՈՒ ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ՔԵՐՈՒՆԸ: Նա թուլացնում էր թեզ, արյունդ սկսում էր խաղալ, ջրիկանալ, ճնշումդ կարգավորվում էր, մժեղրդ խաղաղանում էին: Սկսվեց մարաթո- նը¹⁶ էդ վախսերը: Ջայսնվեց Յուրա Զեյլոնին, որի մի ձեռքի հեղումը հավասար էր հերինի, թե դա ինչ գաղտնիդ էր՝ ես մինչևս հիմա չեմ հասկանում: Մեր մեջ ինչ-որ տարօհնակ կաղ ստեղծ- վեց, մենք սեխ չէին անում, մենք ուղղակի տոյում էին իրար, միայն տոյում: Ինձ մուս կար հի- մա երկու կախվածություն՝ նարկոնիկներից ու Յուրայի տոյելուց...

Վերջը, մի որոշ ժամանակ էդ մղձավանցի մեջ գոյասելուց հետո, երբ մեր Բուախնովոյի տունն այլս դարարել էր իմը լինել, ինչ-որ արագ մարաթոնից, մի նարկոնիկից մյուսը փո- խանցվելով, ես որուեցի հեռանալ ընդեղից: Զգիտեմ՝ որմես լավ հիշեմ էդ օրերը, թե՝ վաս, որովհետև էդ ժամանակներում դա իմ աշխարհն էր, իսկ աշխարհը լավ կամ վաս չի լինում, ուղղակի լինում ա, ու ոնց տեսնում ես, նենց էլ կա: Ես միշտ մնածել եմ, թե մարդ ինչի՞ն համար ա լոյս աշխարհ գալիս, ապրում ու հետո մեռնում: Ինձ համար էդ հարցն ունի մի բանի դա- տասխան, ու դրանցից մեկն էն ա, որ մարդ աշխարհ ա գալիս իրա ննաններին, ու ոչ միայն, գտնելու ու ճանաչելու համար: Այլ կերպ ասած, ես նաև զբաղվում էի ես կյանքում մարդկանց հավաքածու, կոլեկցիա իմաստով, հավաքելով: Տարբեր մարդիկ տարբեր տեղեր են լինում: Իսկ դա նօսանակում էր, որ ես դիմի անցնեմ մժոխիք բոլոր տօջաններով, դիմի ընկնեմ բոլոր հա- տակներն ու բարձրանամ բոլոր բարձունքները, դիմի բաւեմ բոլոր ցավերը, զգա- ծելով դրանց դիմաց իմ կյանքով, աղրեմ սիրելով ու ատելով իմ իսկ կյանքը, իմ իսկ սերերին մեկ դեմի ինձ գայթակրելով, մեկ վանելով՝ առաջին հայացից թվում ա թե առանց դաշտա- ռի, բայց դաշտառներ իհարկե լինում էին, ուղղակի ժամանակ ես ինս էի աղոտ հասկա- նում կամ դատկերացնում դրան:

2008

Դանեկը լրվեց Լուսինեի կողմից առանց դատարկի՝ կգրեին իմ կյանքի տարեգրությունը կազմողները, բայց իհարկե կսխալվեին: Դանեկի դեմքում դատարա կար, ու ես շատ լավ գիտեի եղ դատարա, դրամ նույնիսկ մի բանիսն էին: Մի բարի ընդեղ, ուր բնում ես: Նա իմ տունը սարել էր նարկողրիտն, վիճա էր եփում իմ տանը, մեր տանը, որովհետև մենք ընտանիք էինք: Մի կարդա ինչ-որ աղուտություն վերացած հայացնվ, երբ ու սիրած նարդու մոտ ատխալմակ ա, արյունը սառած, աչերը ջրված, մի բան արա, սիրի, ույի, սփոփի, ջգիտմ ինչ, բայց մի բան արա: Մի փակի աչերդ, յանըն չես տեսնում, որ մեկ ուրիշն ա դա անում, դա տիած ա մինի-մում: Մի սիրի տան ինձնից ավելի: Մի խնորդի չօնալ, երբ ես արդեն զնացել եմ: Երկի թե հերի են դատարաները: Դա, թող որ մեծամասամբ էղոխտական դատարաներ են, բայց դե ես էլ Բուդրա չեմ դեռ, ունեմ մարմին և ԷԳՌ:

Ու զնացի: Դա, մոռացա Թօնասի մասին: Դե Թօնաս էր էլի, եկել էր, խոս էինք ծխում մեր տանը: Ուղղակի ծանոթացամբ էդ վախս, տեկիլա էր բերել, խմեցինք, ծխուցինք ու զնաց: Ասեց՝ տուն եմ վարձում Մեղվեղկովո, մորս սնից զնացել եմ, մենակ եմ աղրում, եթե դեմք լինի տուն, կարամ տամ մնաֆ: Են վախս ասվում էր ինձ ու Դանեկին, երբ դեռ ընտանիք էինք: Դոգնել էի մի խոսնվ, տիած էր ինձ իմ տունն այլևս, հավաքեցի մի ինչ վեց-վուր ու զնացի Զեյլոնու հետ: Սկզբում նրա լվացի մեթենայով լվաց անելու, բայց եղ լվացն էլ հետ չեկավ Բուսինովոյի տուն: Մնացի ընդեղ: Լավ էր Զեյլոնու հետ, մի տեսակ խաղաղ էր: Զեյլոնին ինքը հերոինն էր, նույն հատկանիւներով: Նրա հետ չեղ վախենում, հանգիս էի, մոռանում էի ժամանակի մասին, նրան չեղ սիրում, բայց ուզում էի, որ ինձ ույի, դե տենց էլի, ոնց հերոինն ա: Զեյլոնին մի-սենյականոց տուն ուներ Ավտոզավոդսկոյ մետրոյի մոտ ու ընկերութի՝ Օֆանա անունով, որն իհարկե չեր հասկանում մեր կարի իմաստը և բնականարա խանրում էր: Մենք նրանից քաց-նում էինք, որ ես Զեյլոնու տանն եմ աղրում, երբ միասին նստում էինք իրիկունները, ես մթոն հավաքվում էի ու տուն էի գնում, բայց հենց Օֆանան մնանում էր մետր, ես հետ էի գալիս, ու ես ու Զեյլոնին ինչ-որ մի բան մոգոնում էինք միասին, զանուս էինք անում, դիվա էինք խանում կամ հերոին հայթայթում, այ վիճա երեք միասին չարեցինք տենց էլ, կամ էլ ծխում էինք: Խաղաղ նարկոնանիա էր մի խոսնվ: Դամով ճաւեր էր եփում, տունն էի ոլոլացնում իմ խասյաթի համաձայն, սնտեսություն էի վարում Օֆանայից թափում: Աղրում էինք էլի: Զեյլոնին մի անգամ, երբ նրան ասեցի, որ ես իրա համար ոչինչ չարժեն, ու հենց նենց էլի, դատահական մարդ եմ իրա կյանում, իմ ձեռքից վերցրեց իմ հերոինի շորհցը, որտեղ իմ արյունն էր, ու իմանալով, որ ես հեղատիս ունեմ, ու ինչ ա հեղատիսը, հավաքեց հերոինն ու ինքն իրան ներարկեց՝ աղացուցելու համար, որ ես իրա համար շատ բան եմ, ու նա դատրաս ա ինձ հետ կիսելու իմ ցավը: Ցավի տանեմ: Դայկական ասացվածի: Զուս հայկական: Բայց ամենափիշը հայերն են տենց վարվում, մենակ ասում են աջ ու ձախ, և ինչուս ամեն բառ, երբ օգտագործում ես տեղին ու ամսերի, կորցնում ա իմաստը, տենց էլ հայկական իրականության մեջ «ցավի տանեմն» ա կորցրել իրա իմաստը: Դիմա շուկայում կանաչի ծախողն ու կանաչի առնողն են իրա «ցավի տանեմ» ասում Դայկաստանում, ու ոչ մեկն ա ուզում մյուսի ցավի մասին իմացած լի-նի, ոչ էլ մյուսը: Մեկն ուզում ա էժան ծախի, մյուսն էլ էժան առնի ընդամենը: Բայց Զեյլոնու «ցավի տանեմն» իսկական էր, ես երեք էլ ոչ մեկից նման արար չեմ տեսել: Իհարկե անիմաս ու չմտածված, թեթևասոյիկ բայլ՝ համընդիանուր կարծիքի համաձայն: Բայց ինչուսի՞: Դեռ Զեյլոնին իհարկե հիվանդացավ ամխուկեսից, ժամը ժամին, դառկեց հիվանդանոց ու սկսեց աղրել իմ ցավից իրան փայ առած... Զեյլոնին բի էր, համ առջիկ էր սիրում, համ տղա: Բայց դա հետ կարևոր չեր: Նա ինձ համար Զեյլոնի էր, կուզնեչիկ, հարազա ու բանկ մարդ: Վերջը, մի որոշ ժամանակ մնացի Զեյլոնու հետ, Օֆանայի սղարնայինների ներք, բայց դա էլ էր սիմուլ տախս, արգելված դժուլ էր: Դեռ Բուսինիովոյում աղրելու ժամանակ ես ու Զելյոնին մի անգամ փախանի Պիտեր: Ու էղ վախս Դանեկն էլ էր եկել Պիտեր, բայց մենք տեղեր էինք մնում, հանդիդում էինք մեկ-մեկ, ու Դանեկն ինձ էր նայում ու ասում էր.

- Ինչ ես անում, Լյուսյա:

- Աղրում եմ, Դանեկ, թեզ հետ չեղ աղրում, ես չեմ կարա շումիկի հետ աղրեմ:
- Բայց Զեյլոնին էլ կուզնեչիկ ա:
- Ես էլ ճաղուտ եմ, Դանեկ...

Դա մեր վերջին գրուցն էր: Պիտերում գնում էինք փարթի, այսինքն՝ երեկույթ, մի խոսնվ ինչ-որ մեծ, կուլտուրայի դալասի շատ բահլիճում ամբողջ գիւղեր դիսկուսեկ էր՝ դի-ջեյն-

րով, բանով, ահռելի միջոցառում: Մեր ընկերներն էին անում՝ Միշան ու Ռոման, դի-ջեյներ էին իրան, մենք էլ ձիր մտնում էինք: Սպիտի էինք ընչում ու սաղ գիշեր դարում էինք, ես երբեմ տես չեմ դարել, ոնց սպիտի տակ: Կամ էլ դիմերսկի կիսլատա, կամ ԼՍԴ: Բնական, առանց մտածելու, ազատ շարժումներով դարում էի, ձեռքեր բարձրացնում էի վեր ու ելեկտրոն էի անում՝ մերթընդերք թռչութելով, իմս ինձ ույելով, շատ սեխուալ դար էր դառնում: Չետև հոգնում էի ու գնում չիլառիք, այսինքն՝ հանգստի տեղ, ուր լրիվ ուրիշ երաժշտություն էր, հանգիստ, տաճախ հետո լրիվ դգում էր: Պարկում էի դիվանչիկին ու փսիխոդելիկ իրականության մեջ լողում, լողում, լողում: Մինչև որ գգում էի, որ արյունս սկսում ա սառել էի. դուրս էի օալիս նորից տանցողի: Ու եղբես ամբողջ գիշեր: Մի գիշերվա մեջ իմնգ կիլո նիհարում էի: Եղ վախտերը մի բառասունինգ կիլո էի ես: Մարաթոն էի անում: Դա սիմուլյատոր կամ փսիխոդելիկ նարկոտիկ մի բանի որ իրար հետևից օգտագործելու ա, երբ բանը չես հասցնում ատխաղնյակի, միանգամցից դագոնկա ես անում: Ոնց որ ալկասեների մոտ զաղոյն ա: Չետև իհարկե ահավոր ատխաղնյակ ա լինում, անողատմելի ու անտանելի: Մարդիկ մարաթոնի մեջ սեխ են անում անընդեց, բայց ես երբեմ չեմ անում, չգիտեմ իսի, մի տեսակ ափսոսում էի խառնեմ եղ երկու փսիխոդելիկ վիճակները: Դա, ես օրգազմն էլ եմ համարում փսիխոդելիկ վիճակ, եղ մի բանի վայրկյանը դու ին էս իրականության մեջ չե՞ս, բոլորովին այլ տեղ ես լինում: Օրգազմն էլ ա հետաքրի վիճակ շատ: Շատ սեխով զբաղվել սիրող մարդիկ էլ նարկոմաններ են, սեխի նարկոմաններ: Դամ էլ բնական էնդորֆիններ են արտազավում օրգազմի ժամանակ, նենց որ նարկոմանիա ա, որ կա սեխով: Ես սեխով սիրում էի զբաղվել ատխաղնյակների ժամանակ ավելի շատ, օգնում էր, բնական էնդորֆինները փափկացնում էին իրավիճակը: Եթե դարձնոյ չեր լինում ատխաղնյակի ժամանակ, նաստուրացիայով էի զբաղվում, ինչ տարերություն, նույնիսկ ավելի լավ էր լինում, ամեն ինչ իմ հսկողության տակ, իմ ուզածով: Սիրում են նաստուրացիայով զբաղվել, օգտակար բան ա: Եթե մենքին ցույց տան, որ հաստատ նաստուրացիայով չի զբաղվել կյանքում, ես կասեմ, որ նրա տեղը հոգեբուժարանն ա:

Վեջը: Մարաթոնների մեջ էի ընկել ես: Յոյուծվել էի ու եր վերադարձա Մոսկվա կրկին, Յուրայի Օֆսանան բռնացրեց, որ ես Յուրայի տանն եմ աղբում, ու ես սիդոված եղա նրանց հարաբերությունները չիշացնելու համար գնալ Յուրայի տնից: Զանգեցի Թոնմասին, հարցրեցի, թե ուժի մեջ ա դեռ առաջարկել ու վարձով տան աղբելու, ու ստացա դաբրո: Յուրան էլ տախի կանչեց ու իմ լվացքախառն վետեր դնելով հետև՝ տարավ Թոնմասի տուն:

Դե իհմա էլ ես ա, ես Թոնմասի հետ եմ, մենք իրար շատ եմ սիրում, բայց նարկոման ենք: Ամեն ինչի նարկոման ենք: Յերին, հերոին, հերոին, հետո վիճա, սպիտ, կիսլատա, հետո էլի հերոին, հերոին, հերոին: Ու իհմա դիմի մի բան ամեմ, որ դրծնի սա, որ դառնամ էլի նույն Լուսիննեն: Որ ուղղակի սիրեմ Թոնմասին, լինեմ իրա հետ, որ կարողանամ աղբել նորմալ մարդկանց նման: Կիաջողվի՞՝ չգիտեմ: Ու դա արդեն ուրիշ դաշտություն ա:

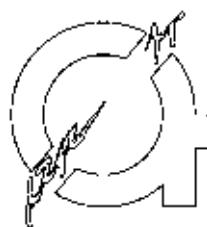
2006-2007 թթ.

Ժ ա ն ո թ ա գ ր ո ւ թ յ ո ւ ն ո ւ ն ե ր

- Մարդիխուանա, խոն, թլան, օմալ (ամալ), մաֆաֆա (ազդրող նյութը՝ կանարիո, կամեփ) - բռսական ծագման, գիտակցության վրա ազդրող նյութ, օրենով ընդունված ա համարել նարկոտիկ, սակայն օգտագործվում ա շատ հիվանդությունների բուժման համար և որու եկրներում լեզարիզացված ա: Սասմակրամես, մարդիխուանան կիրառվում ա որդեմ ցավազրկող, ախտործեր և թեթև անհիմերեսան ֆիզիկական ծանր հիվանդությունների դեմքում (բաղցեն, ՍՊԻԴ (ՁԻԱՀ), Շեղատիս C), դրանց թերապիայի ժամանակ դուրս ա գրվում թժկի կողմից և վաճառվում դեղասներում: Դամարել մարդիխուանան նարկոտիկ, թե ոչ, շատ վիճելի հարց ա, որովհետև չափավոր օգտագործման դեմքում չի առաջացնում ֆիզիկական կախվածություն: Բայց կարող ա թեթև նրան, որ հաճախակի օգտագործման դեմքում սկսի չազդել, և դաշտանիները սկսում են ուրիշ, ուժեղ «կայֆ» փնտել և «նստում» են ծանր նարկոտիկների վրա:

2008

3
/ / /

2. Ինսուլինկա - ինսուլինային միանգամյա օգտագործման ներարկիչ, օղբից, որը շատ սիրվել ա հեռոինչիկների կողմից, նամի որ ունի բարակ ասեղ ներմասկային սրսկման համար նախատեսված ու սրվելուց՝ շատ ցածր տրավում:
3. Վինս (Bient) - սիմուլատոր-նարկոտիկ, որը օգտագործմի էներգիան իր ազդեցության ժամանակահատվածում կենացնացնում և ակտիվացնում է և եթե սարդում ամենազոր: Սուտոքաս-նարկոտիկ է, «աղբասների» նարկոտիկ, ինչուս ասեն, խուժան ողին: Եփվում ա «Սոլուտան» հաջի դեմ դրեմարատից էֆերինի առանձնազմամբ, յողով, բենզինով, կայի դերմանգանատով և էյի ինչ-ինչ ռեակտիվներով:
4. Պրիխոդ (որիքոդ - ժամանում) - նարկոտիկի ազդեցության գալու դահը
5. Դարսադիմում (ուսումնական) - ներդրված
6. Շերոն - կարծում են բացառության կարիք չկա, բայց ասեն: Բնական նարկոտիկ, որը դարտասվում ա խաչխաչ (կակաչ) կարիք, օվիխաների խմբին ա դասկանում, թշվական տարատեսակն ա մորֆինը, օգտագործվել ա որոշն ցավազկող և անփրեդեսան ի սկզբանե, բայց ինչուս ամեն բան, նարդիկ սա է են կարողացել կայֆ սարել:
7. Սուլիդ (speed), կամ PSP - կատ չունի սոլիդ հիվանդության հետ, անգերեն «արագություն» բարից, առավել տարծված անունը՝ Պիտերկայա կիսալատ, փսիխոդեյիկ նարկոտիկ, գումարած ինչ-որ բանակությամբ իմիական օվիխաներին փոխարինող բաղադրիչներ:
8. Փեթ, կիսալատ (կիսլոտ - թթու) - փսիխոդեյիկ նարկոտիկ, LSD-ի տիպի, մի ինչ այլ ժմիական բաղադրությամբ:
9. Մարկաներ, մարկեր - նույնը:
10. Զամուտ (զամուտի - դդուրել, խառնել) - ինչ որ բան ձեռնարկել, նողոնել, ցրցած տալ, խառնվել իրաւ նարկոտիկ ձեռք թերելու նորանկով, շատ հաճախ կատարվում ա խնբակային, մի բանի հոգով և ստեղծում միասնական լինելու դատամատ:
11. Բարիդ (բարյաց) - նարկոտիկ մանրածախ վաճառող
12. Արելվա խիել (սրելկա - սլավ) - ժամանրվել
13. Լոմկա, (պոմկա - կուրված) - թմրանութիւ ուժեղ կարիք, երբ անհնար ա դառնում զստել ցանկությունը, ինմանզաման օսարում: Իրավիճակ, երբ մարմինը ու հոգին «ջարվիւմ» են, ամեն մեկի մոտ դա կատարվում ա յուրովի, ամեն մեկն ունի իրա «լոմկայի» ուրուն տեսակը, և ամեն մեկի մոտ դա «ավելի վատ ա, տան մյուսների մոտ», ամեն մեկի մոտ դա ցավերից ամենաանանելին ա, երբ «սիրտ բերանովի դրուս ա գալիս, ոռուլովսդ խառնվում ա, կրիչու թռում ա»: Նաև կուրված, հուսահատ վիճակ:
14. Արսադինյակ (օտխօդնակ) - ֆիզոլոգիական և հոգեբանական վիճակ, երբ նարկոտիկի ազդեցությունը սկսում ա թուլանալ:
15. Զա - Ռասատափարա ասված: Ռասատափարացիները, կամ Ռասատան ուրդակի, ծագումով Զամայկա կողուց: Ընդեղ համարվում ա, որ Զային, որ մեր Զրիսոսի տեղն ա իրանց մոտ, Ասված ուղարկել ա մարդկանց մոտ, որ նա սովորացմի մարդկանց մաֆաֆա ծխել ու միանալ ասվածային գիտակցությանը, հասկանալ լավն ու վատը: Ամենաանաչված ռասատափար երաժիշտ, երգչ Բոր Մարլեն եր, ռասատանմների երաժշությունը՝ ռեգին:
16. Մարաթոն - իրադրություն, երբ մի որու ժամանակ, առանց դադարի, երբ բանը չես հասցնում նրան, որ նարկոտիկի ազդեցությունը թուլանա, այլ «դագոմիկ» ես ամում, այսինքն ավելացնում ես դոզան, որոյնից մնաս նարկոտիկի ված նույն վիճակում:

ՆԵՆՍԻ ԱԳԱԲՅԱՆ

Նենսի Ագաբյանը «Իշխանութիւն աննորմալ» բանաստեղծությունների գրքի, պերֆորմանսի տեքստերի ժողովածուի և «Ես նորից որպես նա» հայ-ամերիկյան հուշագրության հեղինակն է: 2006-07թթ. եղել է Երևանում, այդ ընթացքում Շուշան Ավագյանի & Լարա Ահարոնյանի հետ համահեղինակել է «(Ան)դարձութան Մեջ» գիրքը և վարել է «Յայ կանաց գրելու» աշխատանքային հանդիպումները, որի արդյունքում կազմվել է «Մատնաշունչ» ակադեմիան:

Այս գործերը գրվել են Յայկական ցեղաստամության 106 բանաձևը ԱՄՆ-ի կոնգրեսի արտահն հարաբերությունների հանձնաժողովում ընդունվելու հետևանքով: Դրանք նաև ձևավորվել են բազմամշակույթ հասարակության մեջ անձնական փորձից ԱՄՆ-ի մասին որդես կորած հայրենիք մտածելուց: Երկուան էլ գրել են որդես արձակ բանաստեղծություն, սակայն «Բնիկ դառած» գործը վերանայելուց հասկացա, որ այն ավելի հանգավորված է, որը որոշեցի արտահայտել տողային հառումներով:

ՀԱՐՅՈՒՐ ՎԵՅՏԵՐ

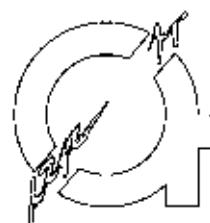
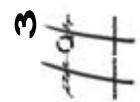
Ասում եմ՝ Զուկուր ամենաբազմատարր տեղն է Երկրագնդի վրա, ասես կողային քառ, որ ինտելեկտուալներն են օգտագործում՝ չափազանց շատ բիունիտական մարդկանց, ինչ հայսնի Երկրերից էնիգրամների կամ ուրիշ մարդկանց համար, ովքեր չեն սիրառադատում Մըմիերընի թերթերի վաճառ լրագրողների բառապահաւին, որ հետևողաբար մեջբերումներ են անում նախագահից՝ նախան նրա՝ աշխարհի հերթական նաև կոտորելուն անցնելը:

Մեր իշխանությունը տանելու մեջ ասեց, որ վերևի հարկի հնդիկները տառականներ վերացնողին ներս չեն քողնի՝ իրենց կրոնի դասառով: «Դա, նրանք իմիշական նյութեր չեն սիրում», - ասեցի ես՝ մտածելով Այուրվեդայի մասին: «Չէ, - ասեց նա իր իշխանդական ժեւադրությանը, - հասկանո՞ւմ ես, նրան հավատում են վերամարմնավորմանը ու մտածում են, որ դու սպանում ես իրենց նախնիներից մեկին»: Ու նա իր հսկայական կոչիկը գետնին խփեց՝ տրելով, կարծես տառական է ճգնում:

Մատով ցույց տալով անկյունի կիթառը՝ հարցրեց. «Ո՞վ է նվազում»՝ կասկածանով նայելով ընկերոջ՝ օստականի վրա: «Ուրեղից ես»: Աշխարհի ամենամիաւարր տեղից, որտեղ բոլորը մազոն են ու ազգային կերպություններ են ուսում: Երբ ընկերու հարցրեց նրան՝ արդյո՞ք Սիացյալ Թագավորությունից է, տանելու այնուն վիրավորվեց, կարծես իմը լավ ճանաչում էր ուրիշ ժողովուրդների թշնամիներին:

Ես առավոտ ամենահմայիչ տառական վերացնողը մեր դրուք ծեծեց՝ մի սկամոր՝ գլխանոցվ ու յանկիական կեղծով: «Ո՞վ ա ստեղ նկարիչը», - ուրախ-ուրախ հարցրեց նա՝ նայելով դասի նկարներին ու գետնին սփռելով թույնը: «Ես էի առաջ նկարում», - ասեցի նրան: «Չը, - իեզեց նա, - Եղ ընորհը երբեք չեն կորցնում, չչ»: Նա մեզ ասեց, որ այսեղ առաջ բախտագործակ էր աղրում:

2008

«Նա ոգիներ էր կանչո՞ւմ», - հարցրեցի ես՝ հիշելով են ասիական վախենալու կինոները, որտեղ բոլոր հանգիս չառած ոգիները արդարություն իրականացնելու գործիք են դառնում: Դայասանում մտածում էին, որ ես հնդկուի եմ՝ դեմիս ձևից ու են դատապով, որ օսարերկացի եմ: Միջաւասդամը թափ սվեց ուսերը. «Եթե տեսն բաների՞եւ հավատում», - ու զնաց՝ տանելով այլ ժամանակներից բերած իր արծաթագույն տարամ՝ էլի միջաւաներ վերացնելու համար:

Եդ բաները երեք չեն կորցնում. մի անգամ նկարիչ եղածը միշտ նկարիչ է, մի անգամ նախնի եղածը միշտ նախնի է, մի անգամ նախազահ եղածը միշտ նախազահ է, մի անգամ էմիգրանտ եղածը միշտ էմիգրանտ է: Ոչ մի փոփոխություն, ոչ մի երկխոսություն, ոչ մի խաղաղություն... Սի բուրք աղջիկ գրել էր ինձ նամակում՝ անվերջանալի դատերազմ ու բռնություն, մի հայ աղջիկ գրել էր իր նամակում՝ վախենում եմ, որ մեզ բոլորիս բնաշնչեն: Մեզ բոլորիս, այդքան տարբեր, ամեն մեկիս՝ առանձին-առանձին:

ԲԱԻԿ ԴԱՌԱԾ

Նա ջահել աղջիկ է: Գլուխը բարձր, հղարտ, ձեռքերը

կոնֆերին, կուրծք մերկ, ու գլխին՝

մի համիկ փետու՝ կուրված:

Իմ նկարչուի մորափոյրը,

որ հիմա չկա, սոսնձել էր փետուրը:

Լուսանկարներից արտանկարած հայկական

բնադրակերների միջից ես վերցրեցի

այդ զգվելի տարլու արձանիկը,

բայց տարօրինակ՝ ինչողես

ծայրանասային գաղոններում

սմկված կավե գումզգույն ժոկեյ - սղուկները:

Ռոնանիկ ոսկեգույն ծաղրապակերը

խիզախսախտ ողբում է իմ ոչ մեծ հյուրասենյակը

որոյն դրժված հայրենի:

Մյուս մորափոյրներս ամեն տարի

փող են տախս հնդկացիներին ու

ձրի օրացույցներ սամում՝ մարտիկների ու առաջնորդների

տաներկու նկարած դասկերով,

ու զոռով բաժանում ուժացած զարմիկներին,

ու նրանք արձանագրեն ժամանակի հոսքը, հեռացող ամիսները,

փլվող հիշողությունները:

Էմիգրանտ լինենք, թե տեղացի, երբ

ուզում ենք մոռանալ անցյալը,

նյարդայնանում ենք ու ինչ-որ ուրիշ բան ենք

դառնում: Բայց հնդկացին կարող է

փերել այս կեղծ երազը՝ ինչողես

«Թոհիչ կկվի բնի վրայով» ֆիլմում,

որտեղ առաջնորդը խեղրում է հայտնի դերասանին,

ում ուղեղը վիրահատության էին ենթարկել կանոնները խախտելու համար:

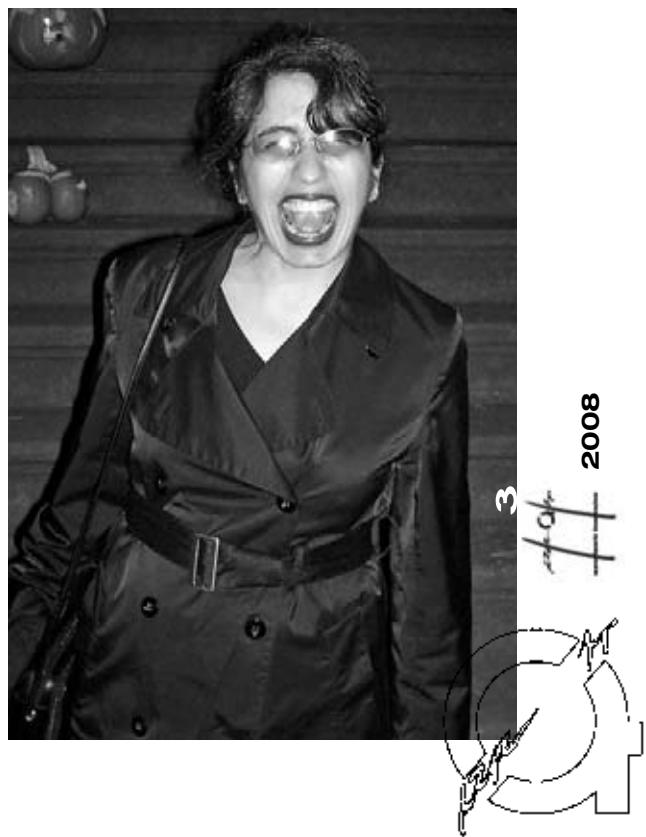
Դիւցումը դալկադեմներին, որ
«միակ ճշմարիս ամերիկացիները բնիկ ամերիկացիներն են»,
դարձել է կյանք: Ամեն ինչ այդպես, չեր եր ես փոքր էի,
բոլորը գիտեին Մանիֆեստակառագիրը¹,
վեսթերններում դիտում էին վայրի հնդկացիներին ու
սարսափում էին, եր նրան
դալկադեմներին
մաշկագերծ էին ամում:

Մի տարի Շելոուինի ժամանակ ես զգեստավորվեցի
բնիկի ննան, իմ ղոնչոն ու հյուսեւը
անսղասելիորեն գեղեցիկ և բնական:
Մայրս ինձ համար առաջնորդի գլխարկ ու տոմահավկ էր ճարել:
Շեռուստացույցի առաջ նստած
հորս գերի էի դահում, շեղու ճոճելով
նրա վզի մոտ. մայրս կեղծ ճիշեր էր արձակում
հօգուտ ինձ: Ին մեջ՝ մի ֆիշ ցասում,
մի ֆիշ տաջություն, ու մենք երեխ
ծիծաղում էինք ու ծիծաղում:

Խմազմանիչ Ծովինաստ Զիլինգարյան

Թ ա ն թ ա գ ր ո ւ թ յ ո ւ ն

1. Մանիֆեստակառագիրը ԱՄՆ-ի 19-րդ դարի համոզմումն է, որ ԱՄՆ-ը ումի ազատության ու դեմոկրատիայի իր ձեր էնսպասիայով տարածելու առավելություն: Տերմինը սկզբում օգտագործվել է ջեխսնյան դեմոկրատների կողմից 1840-ականներին: Այժմ դարձել է դամական տերմին՝ որդես հոմանիշ ԱՄՆ-ի դեմքի խաղաղ օվկիանոս ձգվող տարածաշահն էնսպասիայի:

ՎԱՐԱՆ ԻՇԽԱՆՅԱՆ

ՍՈՎԵՏՈՒՄ ԾՆՎԱԾ ԼԻՆԵԼՈՒ ԱՆԲԱԽՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

(Երեխան)

Փօւլար

Երբ ուսուցիչը հերթական ձանձրալի դասն էր բացատրում, ես ու ընկերու՝ Առողջ, դասարանի վերջին նստարանին նստած, ծրագրում էին կտրել-անցնել Հայաստանի սահմանը փակող փակարդը: Փախուսի ծրագիրը, որ այդպես էլ չիրականացավ, հիշողության մեջ ամենաթարմ մնացածներից է: Ծրագրում էին կատարել մի հանցանել, որ կոչվում էր «աղօրինաբար արտասահման մեկնել», և որի համար ժամանակագիրը սահմանել էր մեկից երեխ տարվա ազատազրկում: Վախճան ավելի ուժեղ դուրս եկավ, բայ մեր երազանքը: Փօւլարը մեզ համար հաղթահարելի էր միայն հարևանների այգիներում, ուր մետաղալարերի վրայով անցնելիս շորներու դատինում էին մրգեր:

Իսկ հազարավոր կիլոմետրեր ձգվող գիշավոր փօւլարի մյուս կողմում անհասանելի հրաշալի աշխարհն էր, որտեղից գալիս էին գույնզգույն ծանոններ, որակյալ էլեկտրոնային սարքեր, դոռնոամսագրեր, համեղ ուղղություններ, նորածն շորեր: Ամեն անգամ, երբ փօւլարի այն կողմից մեկը գալիս էր մեր տուն, ես սղասում էի, թե երբ է զնալու, որ տեսնեմ նրա բերած հրաշալիքները:

Ուսանողական տարիներին մեր հետարքությունների սահմանն ընդլայնվեց, ու փօւլարի մյուս կողմից մենին սղասում էին նաև մեզ համար արգելված գրականության: Լինում էր, որ անորակ դաստենահանված կամ մետենագրված հակասովետական գրականությունը հայտնվում էր մեր տանը, բայց լինում էր, որ փօւլարերը աչալուր հսկող ԿԳԲ-ի հայացից չէին վրիդում ճամդրուկների խորենում թափնակած գրեթեր: Այդուհետեւ 1985 թվականին Սիրիայից գրականություն բերելու համար ծերբակալվեց բանասիրականի ուսանող Շաֆֆի Մելիքնը, դատարանի կողմից մեղավոր ճանաչվեց հակասովետական ազիտացիայի և դրողագանդայի մեջ և արտասվեց փօւլարից այն կողմ:

Մենք մեր սովետական տաղեկալի առօրյայի մեջ «աշխարհի բույրը» ստանալու հույս չունեինք մինչև մեզ համար անսղասելի սկսեց փլուզվել հսկան՝ Սովետը, որ անփլուզելի էր թվում: Մենք նայում էինք, թե ինչուն է փլուզմ Բեռլինի դաշտ, ու աչներիս տեսածին չէին հավատում: Մի՞թե փլուզմ էին դատերն այն բանի, որտեղ մենք ծնվել ու աղրում էին ոչ մեր կամով: Բայց մեզ այլ ճակատագիր էր վիճակված, մենք դիմի դեռ երկար տանենք սովետական ժառանգության ծանրությունը:

Անկախանալուց անմիջապես հետո Հայաստանը հայտնվեց դատերազմի մեջ՝ փորձելով ճաշել Սովետի ներսում գծված սահմանները, որոնք հայաբնակ Ղարաբաղը մասը էին Ադրեզանի մեջ:

Արագ փոփոխվող իրադարձությունների ոլորտում ես անմիջապես չհասկացա, որ անկախությունը փօւլարերից մեզ չի ազատագրել: Սովետի փլուզումից 15 տարի անց Թուրքիայի սահմանի փօւլարը մնացել է նույնան անանցանելի, որին Սովետի ժամանակ,

և դրանք հսկում են նույն սովետական համագիրեսով ռուս գինվորները՝ ինչպես նախկինում։ Մի կողմից Թուրքիան մեզ դաշտում է իր փոքր եղբոր հետ դատերազմի մեջ մասնելո՞ւ, թե՞ դետական մակարդակով ցեղասպանության խնդիրը միջազգային աստղաբեզում բարձրացնելու համար, մյուս կողմից՝ Հայաստանի իշխանությունները, հանուն թուրքերի ու ադրբեջանցիների հետ թշնամության, անկախությունը գիշել են Ռուսաստանի բանակին, Թուրքիայի հետ հարաբերությունները չեն փորձում կարգավորել ու մեզ վարժեցրել են փառաբարերի մեջ աղրելուն։ Այդուն, արտօնության Օսկանյանը հայտարարեց, որ մենք հարյուր տարի ել երջափակված կարող ենք աղրել, թեև ես վստահ եմ, որ այդ «մենի» մեջ ինքը, իր ընտանիքն ու մյուս իշխանավորները չեն մտնում։

Իրանի հետ սահմանը թեև անցանելի է, բայց այնտեղ էլ նույն սովետական համագիրեսով ռուս սահմանադաշտը խնամով դահողանում են փառաբարերը, որոնք այդուն էլ չեն վերածվում Բեռլինի դաշտի բեկորների դեմ հոււշարձանի։

Միայն ադրբեջանական գրավյալ տարածվելու է դատերազմի բառու ավերել Իրանի սահմանի փառաբարերը։ Մի բանի տարի առաջ Զանգելանում, որ հայերը Կովսական են վերանվանել, բայս են ունեցել գետնին տաղաված փառաբարերի վրայով անցնել ու Արաբի ափին մի կտոր հաց ուտել։

Պատերազմն էր դատարարը, ժողովրդավարական դետություն կառուցելու անփորձությունը, երիկայի դականը, թե՞ ազգային իդան էր փխրուն, որ երկիրը նետվեց ադրբեյջան ու անարդարության մեջ, և արդյունում նոր փառաբարեր սկսեցին գծագրվել։

Աշխարհը մուտք գործեց Հայաստան, սակայն Հայաստանը մուտք չգործեց աշխարհ, ու նրա ճանադարի արգելափակվեց։ Երևանում իմ աչքն առաջինը ծակեցին գերմանական դեսպանատան փառաբարերը, որ աստղիացվեցին սովետական կինոների հիշողությունից մնացած նացիստական համակենտրոնացման ձաճրաբաների հետ։ Բայց սա ուղղակի հիշողության խարկան էր։ Ամերիկյան դեսպանատունն իր փառաբարերը բաշեց, իսկ Բաղրամյան դոդուսայի շենքի դիմաց բետոն դաշտները բարձրացեց։ Հետո դեսպանատունը տեղափոխվեց նորակառույց շենք, որի փառաբարերը երևում են մետենայի լուսամուտից, հեռու հետինի աշխից։ Ու սկսում ես զգալ, որ նոր փառաբարեր երջափակում են ոչ թե դեսպանատների տարածվելը, այլ կրկին Հայաստանը, այսինքն՝ թեզ։

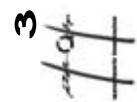
Փառաբարով գծեցին նաև սահմաններն իշխանության ու նրա հյուածակների միջև։ 2004 թ. ապրիլի 12-ին, երբ ցուցարանները բայլում էին դեղի նախազահական դալաս՝ նախազահի հրաժարականը դահողանելու, Բաղրամյան փողոցը նրանց առօս փակվեց փառաբարի գալարներով, իսկ գիտերը փառաբար բացվեց, որ այն կողմից դատիչ ջոկատները հարձակվեն ու ջարդություն անեն անգեն մարդկանց։ Անկախ Հայաստանում սովետական սահմանը հատելու հանցանին փոխարինեց իշխանության սահմանը հատելու հանցանի, և բազմաթիվ մարդիկ ձերբակալվեցին՝ իշխանությունը տաղալելու կոչեր անելու մեղադրանով։

«Փառաբար մնաց» թևավոր խոսքը երևի միայն հայերին է հասկանալի, որ նշանակում է «խորտակված անուշջներ»։

Ի տարբերություն սովետական փառաբարի, որ մետաղալարի անկանոն հյուսվածք էր, իշխանության ու դեսպանատների բաւածները արդիական են՝ մետաղալարի վրա սիմետրիկ ցցված փառով։

Այսուհանդեռ, փառաբարը Հայաստանի ոչ բոլոր բաղադրացիներին են վերաբերում։ Իշխանություն ունեցողների ու փողատերերի առաջ բաց են բոլոր երկրների դաները, նրանք երթել մուտքի վիզա ունենալու խնդիր չունեն։ Երկու փառաբարն էլ նախատեսված են խոցելու միայն Հայաստանի անդամասդարձական բաղադրացիներին, որոնք նոր ու հին փառաբարը եթե ձեղում են, աղայ հաճախ այլևս բացված անցքից հետ չնմանելու նոյածակով, բանի որ այդ անցքը միշտ կարող է փակվել։ Ուսանողական ընկերություն անկախության առաջին տարիներին իրեն նետեց Եվրոպա՝ «աշխարհի բույր» առնելու, երևի հենց սկզբից ջոկելով, որ փառաբարը մնալու են իրենց տեղում։ Թափառումներից հետո մի բանի տարի անց եկավ, այն օրերին, երբ փողոցներում զինվորականները տուրքակալներ էին անում ու տղամարդկանց որսում, ուղարկում ճակաս։ Նա սարսափած հետ փախավ ու միայն անցյալ տարի կրկին եկավ Հայաստան՝ արդեն հանգիս, գրամանում ԱՄՆ բաղադրացու անձնագիրը, որ ձեռք էր բերել ամուսնանալով։ Նոր բաղ-

2008

24

բացիությամբ աշխարհով մեկ ազատութն ուղելու և Հայաստանում դաւադանված լինելու կարգավիճակով հավասարվեց այն մարդկանց, ովքեր փողոցներից ուզում էին քանել նրան ու ծակաս ուղարկել: Այսպես առաջանում են նոր անջրդեսներ՝ մի կողմից իշխանություն ունեցողների ու արևմտյան բաղադրաների, որոնց առաջ բաց են սահմանները, մյուս կողմից՝ շարային հայաստանցիների միջև:

Տեղացիներին համար արտասահման մեկնելու թույլտվությունը մի նվաստացուցիչ ու տաղտկալի դրոցես է, որ համառութն ոիսի հաղթահարես՝ վերջում մերժում սանալու մեծ հավանականությամբ: Ազգական սեմբեմերին ֆրանսիա մեկնելու համար դեստանատան դահանջած փաստաթղթերի տրցակը մի շաբաթ հավաքում ու դատրաստում էր՝ սեփականության վկայականից, ամուսնու և երիխաների անձերը հաստատող փաստաթղթերից, ամուսնության վկայականից՝ ֆրանսերեն թարգմանված ու նուարով հաստաված, մինչև աշխատավարձի սվյալներ: Բայց նրա բախտը բերել էր նոյն դեստանատումը ընկերներից դահանջել էր այդ բոլոր փաստաթղթերի հետ նաև բանկային հաշիվներ, իսկ նրանի չունեխն: Ինչ արած, սիդմած դարտով փող էին վերցրել, բանկում հաշիվ բացել, թուղթ հանել, որ գումար ունեն, հետո փողը հետ հանել ու վերադարձել դատաժողովը, բանկի թուղթն էլ՝ դեստանատում: Նրանի երկի «մեղավոր» են, որ իշխանություն չունեն, կաշառներ չեն վերցրել ու չեն հարսացել, որ իրենց առջև բացվեին Եվրամիության դրաները:

Բայց նրանի դեռ կոնֆերանսների ու հանդիմումների մասնակցելու հրավերներ ունեխն, որ մուտքի վիզա սանալու հավանականությունը մեծացնում է: Իսկ ովքեր չունեն: Մի գրախանություն գրեր էին նայում, մեկ էլ ներս մտավ ֆրանսիական դեստանատան աշխատակիցն ու վաճառողություն ժողովով համանեց ֆրանսիական օրերի կատարություն: Դենց դուրս եկավ, վաճառողություն հետևից ասեց. «Սեն կգաք, բուկլեսներ կրերեք, Հայաստան, Ֆրանսիա՝, բարեկամություն, բայց սադ ընկերություններին մերժեցիք»: «Ո՞նց, սաղին», - հարցրի, - «Յա, սաղին, մենակ մեկը փողով գործը դգեց, իրեք հազար դոլարով վիզան դրին, մյուսները, դե, տենց փողեր չունեխն»:

Ես դատան չունեի նրան չիավատալու, չէ՞ որ վերջերս ամերիկյան դեստանատան մի դաւանույայի դեմ գործ բացվեց, որ կաշառնուվ մուտքի վիզաներ է դասավորել: Երբ փակալաւրետ են բառում դեմոն, միհս դրանից ազատվելու համար թեզմից փող վերցնող կճարվի:

Ինձ երեք անգամ հաջողվել է ճեղին նախկին սովետական սահմանը: Ես էլ մի «էլիտայի» մեջ եմ հայտնվել, որ կոչվում է լրագրողություն, և որը հնարավորություն է ընձեռում հայտնվել արտասահման տանող ինչ-որ զարգացման ծրագրի մեջ ու փակալաւրետ հաղթահարել առանց ծակծկվելու: Մեր նախկին երբայրական սոցիալիստական համրադետություններ Զեխիա ու Լեհաստան մեկնելիս դրորեմներ չառաջացան, ինչ-որ թուղթ լրացրի, անձնագիրս սկի ու վիզան մեջը մի երկու օրից ստացա: 2000 թվին մի ծրագրով մեկնեցի նաև ԱՍՌ: Լավ էր, որ ԱՍՌ զարգացման կառավարական ծրագրով էին մեկնում, բանի որ դեստանատան բոլոր փաստաթղթային հարցերը լուծեց հրավիրող կողմը: Բայց մեզ անցկացրին դոլիկլինիկայի բոլոր բաժիններով, որ առողջության միայն ընտես: Մի աղջկա չտարան, բայց որ լեղադարկում բար ուներ: Իմ երիկամների ավազն այնքան չէր, որ թույլ չտային Ամերիկա մասնել: Լրացրեցի մի թերթիկ, որտեղ նույն էի մասկիս, մազերիս ու, կարծեմ, աչերիս գույնը և առաջին անգամ արձանագրեցի, որ սովորակամորթ են: ԱՍՌ-ում երրորդ շաբաթվա վերջին արդեն սղասում էի, թե երբ դիսի վերադառնամ, թեև ոչ մեկին չէի կարուել:

Կուզեկի՞ մօսապես ազատվել փակալաւրետից: Վերջերս արտասահմանից վերադարձած մի ծանոթ հարցրեց՝ չե՞ս ուզում դու էլ ցվրվես, ասի՞ չէ: Ինչո՞ւ: Ուզեցի ճօգիտի դատասխան գտնել: «Դարձմարվել են», - ասում են: Փօւլարը դարձավ մեր դատադարտավածության խորհրդանիքը, որն այնքան վաղուց է փաթաթված ինձ, որ տարիների ընթացքում միշրձվել է մարմնիս մեջ, ու այլևս չեմ գործ այն: Տասը տարի առաջ դեռ գործ էնարավոր էր ազատվել այդ կադամից: Դիմա հասկացա, որ ուս է, իմմա վախենում եմ հանել, որ փետրը դուրս դրծնելուց հանկարծ չցավեցնեն: Ինչդես կորո Արեի՝ փոսում ազատազրկված հերոսն անընդհատ փորձում է դուրս դրծնել, բայց չի հաջողվում, իսկ տարիներ անց, երբ աստիճան են իջեցնում, նա բարձրանում է, փոսի ժուրջը դժուկում ու էլի իջնում:

Առողի ու իմ երազանն այդուս էլ մնաց փակալաւրին, Առողը գնաց Մոսկվա, բայց այդուս էլ փակալաւրի այն կողմը չտեսած՝ մի բանի տարի առաջ մահացավ: Թաղումից հետո ման-

Կության ընկերներով գնացինք խմելու: Տղերից մեկի բույրն Ամերիկայում է, ինչն էլ ասաց, որ դատարասպում է գնալ. «Վահան ջան, ի՞նչ անեն, տղերի մեծանում են, իո չեմ կարա թողնեմ գնան էս անտեր բանակը»: Բոլորս գլխով արինի, մյուսների մտնով էլ անցավ փշալարի մյուս կողմում աղրել: Բայց չեմ գնա, ուս է նոր կյանք սկսելու համար, արդեն բառասունն անց եմ: Մի թեփի ժամանակ մի բաղաբական գործիչ գովում էր ազգը, ասում, որ բաց եմ, ասում էր, որ երկրից գնացողներն էլ ուժեղ ու բաց մարդիկ են, բանի որ խիզախություն ունեն ամեն ինչ թողնել ու նոր կյանք սկսել: Դե, ես էլ ավելացնեմ, որ երևի մյուս բացերն էլ իշխանության մեջ մտածներն են: Իսկ մեմք վախկուների ու թույլերի մեջ մնացին: Դայրենին այնքան ինձ չի դատկանում, որ սիրեմ, և այնքան խիզախություն չունեմ, որ լին:

2006
www.armenianow.com

Իմ ուրիշ Բանաձնը

Օրը նենց ա անցնում, ոնց որ չի էլե:

Միեր Ազայսյան

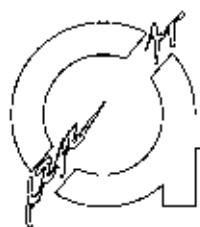
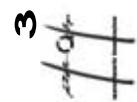
Լույսը բացվում ա, չգիտեմ ինչ անեմ:

Միեր Ազայսյան

Զօնես, թե չինես: Կեսգիւերն անց կողերդ իջնում են, մի վերջին անգամ դուշի կոճակներն են սեղմում, մի հետարիցի հաղորդում կամ ֆիլմ փնտրում, նոր սկսվող լինի՝ ավելի լավ, որ ընկնի՝ կնայես մինչև վերջ: Որ չինի, կողերդի ազատություն կտաս ու կփովես: Չես ուզում, չես ուզում բնես, որ հետաձգես առավոտյան արթնանալդ, ճնշվելդ՝ նոր օրվա տաճության ծանրության տակ, անցած կյանքի ափսոսալու ու դարտադրված օրը դեռ չսկսված՝ իմացած, որ մեռելածին է անցած օրվա դես: Գիշերային ֆիլմը իր երկու ժամով ենց կկարդա գիշերային հեթիաթը, 43 տարիներ ոչինչ չեմ փոխել, եյի կարիքն ունես հեթիաթի, ինչորես մանկության ժամանակ՝ մորդ կարդացած հեթիաթի: Փնտրում ես հեթիաթը, այն, որ կխարի ենց ուրիշ աշխարհով, այն աշխարհով, ուր ընտրությունը կարող է բննը լինի: Ու 43 տարեկանում էլ հասկանում ես, որ մնացել ես մամայի բալա, ոչինչ չես ընտել, որ ընտրությունը կյանքում չես ունեցել, որ փոխարեն ընտել են ծնողները, հարազաները, հայաթը, մարմինդ իր մեջ առած փշալարերը, ԿԳԲ-ն, Կոմկուսը, հետն՝ ՀՀԸ-ն, հետն՝ Հանրապետականը, հայրենիքը, Ղարաբաղը: Ու չուժոյ ընտրությամբ սարված օրեր՝ դարտադրված ու մեռելածին: Կյանքը ենց մի ընտրություն է բռուել՝ ընտրություն ունենալու վախը:

«Երկիր մեղիայի» վրա կանգնում ես. բնակում անգլերեն, հետևից հայերեն թարգմանություն, ուղիղ երեր, կոնգրեսի արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովում 106-րդ բանաձն, 1915 թվականը որակել ցեղասպանություն: Հեռուստացույցը չի անցածվում, կողերդ ճիգով հետ են գնում: Թուրիայի հետ հարաբերությունները չսրբել, թե՛ ընդունել որ 15 թվին ցեղասպանություն է եղել: Ամենատղավորիչն էր, երբ կոնգրեսական մի կին ցուց ցեղասպանությունից փրկված 107 ու 101 տարեկան կանանց լրացարներն ու ասեց, որ նրան սպասում են՝ իրենց երկիրը ճանաչի ոճիրը: Լրացարներով դամությունը վերածվեց ներկայի: Պուլսը գտել է փնտրածդ ֆիլմը: Իրո՞ն: Յոլիվուդյան ֆիլմ, մի այլ «Տիտանիկ», ծեր կնոջ հիւողությունները, ջար, գաղթ, Ամերիկա, Երեխաներ, բայց անընդհատ տանջող հիւողությունը, ազգականների մահը, դամանություններ, որ այդուն էլ չդարադարսվեցին: Ու հայրենից հեռանալուց 92 տարի հետո, հեռուստացույցին գամված, տեսնում է՝ իր երկիրը ճանաչում է ցեղասպանությունը, ընդունում է, որ ինմեն անմեռ զին է, ու մինչ մահը կհասնի՝ տեսնում է, որ դաիիճը մեղավոր է ճանաչվում: Ուս է հասել արդարադատությունը, մահվան եղին, բայց բանի աղրում ես՝ սփոփան է կողերը հավիտենական փակելուց առաջ, գիտես, որ

2008

սերունդներիդ թողնում ես արդար աժխարհ, որ կերտել են նաև հայրենակիցներդ իրենց տասնամյակների դպրառով։ Ֆիլմը չկա, ֆիլմին փոխարհնած կոնգրեսը, 106-ը ու 107 տարեկան կինը։ Զունս ցելու համար ստեղծեցի ֆիլմը ու տղավորության ազդեցությունը, ես հասկացա, որ ցեղասպանության ձանաշումը անհրաժեշտ է այս երկու կանանց։ Ու ես ուզում եմ, որ ձանաչվի, նրանք տոնեն իրենց ամեղությունն ու դահձի դատապարտվելը, ֆիլմի ֆինալուն արդարությունը հաղթի։ Եվ սևամորթ կոնգրեսականի ելույթը՝ դեմք է դատապարտվի նաև սեսերի սերկությունն ու հնդկացիների ջարդը։ 107 տարեկան կոնց բաղձանքը դուռ է բացում այլ ոճիրների ձանաշման առաջ։

Իսկ ինձ ու իմ մեսների համար ինչո՞ւ է դատմությունը մնում դատմություն, ներկա չի դառնում, ի՞նչ է տալիս մեզ 90 տարի առաջ կատարված ոճի՝ ցեղասպանություն որակումը, չէ՞ որ ես էլ ցեղասպանությունից փրկվածների սերունդ եմ։ Եվ ինչո՞ւ իմ հիշողության մեջ ցեղասպանության զոհի զգացողությունը չի արթնանում, իմ «15 թիվ» ֆիլմը չեմ կարողանում դժունել, երբ իմ սերնդակից սփյուռքահայերը նվիրվել են ցեղասպանության ձանաշմանը։

Ամերիկահայ ազգագրագետ Դրակ Վարժամետյանը, որ սփյուռքահայերի ու հայաստանցիների իննությունների համեմատական ուսումնասիրություն էր անում, հայտնաբերել էր, որ սփյուռքահայերը միայն 15 թվին են եղեն կամ ցեղասպանություն անվանում, իսկ հայաստանցիները՝ տարեր ողբերգությունների ու փորձանների։

Սովետի ժամանակ ցեղասպանություն բառը չկար, եղեն, Մեծ եղեն։

Ու իսկապես, դեռ Սովետի ժամանակ ազգային նոտավորականությունը եղեն էր անվանում ստալինյան բռնությունները, էկոլոգիական աղականությունը, աղա ռուսացումը՝ սովորակ եղեն։ Սովետը բանվեց, եղենը դարձավ ցեղասպանություն, բայց մի բառը փոխարինեց մյուսին միայն, եղենի տեղ օւրունակվում են ցեղասպանություններ։ Մարդիկ ցեղասպանությունը էին ասում 90-ականների էներգետիկ զգնաժամը, մոտք ու ցուրտ տարիները, զանգվածային արտագործ ու վերջին ցեղասպանությունը՝ դետական կարիքների անվան տակ թիգնեսի համար կենտրոնի բնակիչների վտարումը իրենց սներից։

Վարժամետյանը 4 տարի առաջ ուսումնասիրությունն ավարտեց ու գնաց Երևանից, ու զգիտեմ՝ ինչ եղակացության է եկել, ինչո՞ւ են հայաստանցիները այդքան մանրում ցեղասպանություն բառը։ Ես մի դաշտառ գտել եմ։

Սփյուռքահայերը վաս չեն աղբել, մանավանդ արևմուտքում մեծացածները, աղահով ու բարեկեցիկ, և նրանց ուշադրությունը չի եղվել 15 թվից, նրանց հիշողության մեջ ցեղասպանությունը մթագնող ողբերգություններ չեն եղել։ Վաղուց, 70-ականների վերջերին, մեր տանը մի ֆրանսահայ հյուր էր, ու խսուակցություն էր գնում Սովետի ճնշումների ու ԿԳԲ-ի մասին։ Սփյուռքահայը ասեց՝ «մեզ մոտ էլ կա այդդիմի բան»։ «Ո՞ր է», - հարցրեց հերւ։ «Դոսիե բյուրոն»։ «Ի՞նչ է դա, մարդկանց ձերբակալում, ախորում կամ գմրակահարում է»։ Վեցում էլ նազը ատրանակի դես նրա վրա դարձեց։ «Քըս, քըս, այսուես անո՞ւմ է»։ «Օ՛, ոչ, ոչ»,- սարսափած ասեց սփյուռքահայը։

Սփյուռքահայ իմ բարեկամներն ասում են, որ փոփոք տանը լսել են 15 թվի դատմությունները։ 15 թիվը հեռանում է, բայց դատմությունները չեն մոռացվում։ Ուրիշ աղետ չկա։

Ֆրանսահայ գրող Դենի Շոնիկյանը մի էսենում գրում է. «Բռնի և անդառնալիորեն իրենց մանկությունից զրկված, կանաչաղաց դրախտից վտարված ծնողների զավակն են, այն դրախտից, որ նրանք ավելացրին իրենց իսկ երեխաների մանկությանը կամ նրանց մանկությունը փոխարինեցին դրանով։ Ծննդներս ինձ զրկեցին իմ սեփական մանկությունից՝ ի լրումն իրենց մանկության, որն ավելի հրաշալի էր եղել, քան իմը, այնքան հրաշալի, որ բռնությամբ ու անվերադր կերպով կորսյան մասնվեց։ Մայրու դարձանենք էր դատմում Մալաթիայի ծիրանների մասին՝ այնդիմի շարժում գործելով, ասես դահել էր դրանցից մեկը ձեռնում, խոշոր ծիրան։ Վերաբրդների զավակի համար այդ շարժումը բացում էր եղենային դատակերներ։ Եղեն, եղեն... Այն եղենը, որտեղից վտարում են ձեզ, հալածելու է ձեզ ողջ կյանքում, կյանքն է ձեր ու բոլոր սերունդների, որոնք ձեզնից են ծնունդ առնելու։

Ին կյանքն ուրիշ է եղել, ես ուրիշ դատմություններ եմ լսել, ես փոփոք լսել եմ 37 թվի մոհավանշները, իմ դատմերի ու տափի, բարեկամների գմրակահարության դատմությունները, դատերազմական տարիների սովում ու այդքանությունը, հետո արդեն զգացել բրեժնևյան ԿԳԲ-ի հետադարձումները թիկունիսին։ Միայն վերջերս մորս հարցնում եմ՝ մանկության տարիներին տա-

Առ ինչ էին խոսում, ու նա դատմեց, որ իր ճայրը դատմում էր ջարդերից: Ավելի շատ դատմում էր իրենց հետ աղբող մոր համազուղացին, մոր առաջին ամուսնու եղբոր կինը, ամուսնուն էլ եղբորն էլ, թուրքերը սպանել էին: Մամաս նրան տաշիկ է ասել, ու սիրելի տաշիկը իրենց երկրի երգերն էր երգում ու շատ էր դատմում՝ ոնց են ճողովրել թուրքերից, նկարագրում էր Մուրադ գետը՝ արյան մեջ կարմրած, դիակներ վրան:

Ես երկու տարի առաջ գրել եի Լիլիայի մասին, որ մահացավ, երբ մի օր եկավ ու տունը հայտնաբերեց ավերակ, իրերը հանված, աստիճանը փլված: Նա այն հարյուրավոր մարդկանցից էր, որ չէր համաձայնվել սեփականությունը վաճառել ու կայականից երեք-չորս անգամ ցածր, դետության կողմից դարտադրվող գնով, ու դատական ակտերի հարկադիր կատարողները նրան վստել էին, իրերը տարել, բանվորներն էլ՝ բանդել մուտքը: Նրա բույրը՝ Այլիսան, դատմում էր, թե ինչու 49 թվին իրենց ընտանիքը ախորել են, երկու տարի անց վերադարձել են, ու հայրն արգելել է տանը խոսել ախորի մասին, որ երեխաները զոհի բարդություն չմեծանան: «Ծնողներս ուզում էին, որ մարդու թղթից սկսվի կյանքը, որ երեխաներն իրենց ճնշված չզգան: Մենք ջնջեցինք անցյալն ու սկսեցինք նորից: Ես եղ փաստը իմ երեխայից էլ եմ թագրել, ես ուզել եմ, որ իմ երեխեն խոցված չմեծանան էս երկում: Ես ուզում եի, որ ինքը լինի իր երկրի լիարժեք բաղադրացին, էն երկրի, որտեղ ինքը աղբում է: Զեի ուզում, որ Սովետը նրա թշնամին լինի, որովհետև ինքը ըստեղ աղբելու է, - ասում էր Այլիսան, - անտեսելով ամեն տեսակ ռելուսիա՝ մենք բարձրացանք, իրա օգնելով՝ մեր ընտանիքը ոսի կանգնեց»: Սակայն այս անգամ էլ նրանց տաղալեց Յայաստանի դետությունը: Այլիսայի հայրը ծնվել էր Վանում, գաղթական էր եղել: Բայց ի՞նչ է 15 թիվը Այլիսայի համար:

Այլիսայի դատմածից հետո ես մտածեցի՝ ինչ լավ կլիներ, որ մերոնք էլ թագնեին ինձնից 37 թիվը ու կյանքն չքունավորեին ծেմարտությամբ, ես ել Սովետը թշնամի չհամարեի ու կարիերայի հեռանկար տեսնեի: Բայց իմ ծնողներին 2 տարվա ախոր չէր, մամայիս հորը գնդակահարել էին, երբ ինքը 6 ամսական էր եղել, իսկ մորը՝ երբ 10 տարեկան էր: Ի՞նչ ուժ դիմի գտներ, որ թագներ իր երեխաներից: Մամաս ասում է, որ մինչ՝ 80-ականներ երազում էր, որ մայրը, հնարավոր է, չի գնդակահարվել, հավանաբար սիբիրյան ախորում է, գուցե ամուսնացել է, երեխաներ ումի: Եվ սպասել է, որ մի օր իր բույրերն ու եղբայրները իրեն կգտնեն: Եվ միայն անցյալ տարի մորս երազները փլվեցին, երբ ես ԱԱԾ-ից սացա փաստաթուղթ, որ տաշի՝ Վարդանուց Անդրեասյանին, գնդակահարել են եղյակի որոշմամբ: Դոմիկյանի դես, իմ ծնողների կյանքն էլ հալածելու էր ինձ ամբողջ կյանք, բայց՝ առանց դրախտի խոսման:

106 բանաձևի ընդունման վերաբերյալ իրարամերժ կարծիքներ էի լսում. մեկն ասում է, որ սա ԱՍՍ-ի ճնշումն է Թուրքիայի վրա, մյուսը՝ դեմոկրատների դայլարն է հանրադեսական-ների դեմ, ու բազմաթիվ կարծիքների մեջ չէի լսում իմանավորված տեսակետ, թե ինչ է տալիս հայերին 106-ը: Մի մոսկվացի բաղադրեց ասաց՝ միակ դրական կողմն այն է, որ Թուրքիայի հասարակությունը ևս մեկ անգամ կանդրադառնա իր դատմությանը, ինչու ամեն ճանաչումից հետո: Իհարկե սա ինձ ուրախացնում է, որ Թուրքիայում կշատանան իրենց դատմությամբ հետարքրվողները և ավելի հանդուրժող կդառնան Յայաստանի նկատմամբ: Բայց դեռևս ամեն ճանաչում ավելի է սրում Թուրքիային հետո Յայաստանի դեմ: Յիմա էլ Թուրքիան ուզում է փակել Յայաստանի օդային սահմանը, վարում հայաստանի էմիգրանտներին: Ուրեմն բնակում են բոլորի շահերը, իսկ հայերիս շահը չի նյութականանում: Յեռուստատեսությամբ մի բաղադրեց հետո այս հարցն էր տալիս ու չէր գտնում դատասխանը, ասում էր՝ ցեղասպանության ճանաչման ռազմավարության մեջ չի տեսնում, թե դրա նյութական արդյունքը որն է լինելու, չկա դարձ հաւաքարել: Ֆրանսահայ գրող Գրիգոր Պլյանն ասում է, որ բուն խնդիրը ճանաչումից հետո է սկսվում. «Յարցը իհմա է սկսվում, ես երեք դատրաս չեմ մեծ հորս ու մորս ունեցվածքը, որ խված եմ՝ սներ, հողեր, կալվածքներ, խանութներ, թողնեմ թուրքին, հասկանո՞ւմ ես, իմչու դիմի թողնեմ»:

Ու սկսվում է իմնաությունների տարբերությունը: Ես չգիտեմ՝ ի՞նչը, ումի՞ց դիմի ուզեմ իմ դատի, հորս հոր, 37-ին գնդակահարված Ավետիս Կիրակոսյանի ունեցվածքը, որ ԿԳԲ-ն

2008

ՅՈՒՆԻ

կոնֆիսկացրել է, սրադիվարիուս ջութակը, ըսկի չգիտեմ՝ Թքիլիսիում տուն ունեցել է, ու ընդհանրապես, մյուս դաղս ու տաս ի՞նչ ունեցված են ունեցել Գյումրիում: Տաս մամայիս հետ աղբել են մի տաս մեջ, ուր իմաս մանկական գրադարան է: Ուզե՞ն շենքը: Ո՞վ կտա: Ի՞նչ փոխհատուցում դահանջեմ և ումի՞ց: Ես չունեմ սիյուռքահայ հարուստների դես համախոհներ, որ լորրինգ ամեն ու կոնգրեսում իմ ցեղասպանության ճանաչման հարցը բարձրաց- ցեն:

Գրադարանի դատին մի տասի տարի առաջ փակցրեցին «Այս տանը աղբել է Վահան Չերազը», Գյումրիի մի փողոց ու մարզպարունակ կոչեցին: Մամաս Երջանկացել էր: Ճետ մի անգամ Գյումրիում տառվում էի, նայեցի տեսնեմ՝ ո՞ր փողոցում եմ՝ դա- տին՝ Վահան Չերազ, հղարտ զգացի, փոխհատուցում է էլի: Վերջ, իմ դահանջահրությունն ավարտված է: Իսկ Թուրիայում թողած նրանց ունեցվածի հիշողությունը. վերացել է սովե- տական բռնություններում:

Իսկ Իրինա Եղիգարյանը ինչողեւս դահանջի իր դաղական սեփականությունը, որ խլե- ցին նրանից ոչ թե 90 տարի առաջ, այլ վեցտես, 21-րդ դարում, երեք տարի առաջ: Նրա հր- դաղն էր կառուցել 1875 թվին Պուււինի 34 հասցեի տունը, որ համարվում էր դատանամա- կութային հոււարձան: Իրինայի դաղուն՝ Շակոր Եղիգարյանին, որդես դաշնակ գնդակա- հարում են 37 թվին, մի տասի ամսից տասն է մեռնում վեցից: Արխիվային փաստաթթերը վկայում են, որ Իրինայի տասի սեփականությունն է տունն ու հողամասը: Բայց նրան Սովե- տից հետո կարողացել էին սեփականացնորել միայն տան երկու սենյակը, որի դիմաց բաղա- բարձարաց դարտադրում էր վեցրուն ընդամենը 12800 դրամ: Եղիգարյանները չեն հաճա- ծայնվում, և հարկադիր կատարութերը վարում են նրանց, վարում են նաև բացցելով իի- վանդ քրօզը՝ Նորային՝ դատարակի վրա: Հաջորդ օրը Նորան մահանում է: Զիմա ինչ-որ ը- ջանում դաշնակցական կոմիտեություն կա Իրինայի դաղի՝ Շակորի անվան: Նա իր ողբե- րգության մեջ հղարտությանը ասում է դա: Բայց դա նրան ինչպա՞ն կսփոխի:

Ի՞նչ կլիներ, եթե կոնգրեսում բարձրացվեր Նորայի ու Լիլիայի ցեղասպանության, մյուս վտարվածների հարցը: Չաս ավելի թից գումար ծախսելով, շաս ավելի մարդկանց տուն ունե- նալու իրավունքները չէին դաշտավանից: Իսկ մի թից էլ այն կողմ, 37-ը:

Իսկ եթե սիյուռքահայ մեր հայրենակիցները դատասխանեն՝ գիտե՞ս, ցեղասպանու- թյան հարցը սիյուռքի խնդիրն է: Բայց այդ դեմքում ինչո՞ւ չքողեցին Շայաստան դեսպան գար Շոգիանդը, ինչ է՝ ցեղասպանություն բառը չէր արտասանել, կարծես Մոզամբիկի կամ Շվեդիայի դեսպաններն արտասանել էին ԱԱՍ-ից մեկնելուց առաջ: Ի՞նչ կլիներ, եթե Ամերի- կայի դեսպանից դահանջեին Իրինայի սեփականության իրավունքը դաշտավանել: Ցավով, ինչողեւս ասաց սիյուռքահայ մի մատուրական, Սիյուռքի համար Շայաստանը միայն գաղա- փար է և ոչ թե երկիր, ուր մարդիկ են բնակվում:

Իսկ Շայաստանի իշխանությունները, որ ցեղասպանության ճանաչումը դարձել են դետական բաղադրականություն, բարձր արյաններում ցեղասպանության ճանաչման հարց են դնում, ինչողեւս նախագահ Ջոզայրանը՝ ՄԱԿ-ում: Ի՞նչ նորատակ են հետադարձում: Տեր-Պետ- րոսյանի իշխանությունը գոնե ցեղասպանության խնդիրը չէր դարձնում դետական բաղա- դրականություն՝ Թուրիայի հետ հարաբերությունը ավելի շատելու համար: Թե՞ անձերն ու ծրագե- րը կատ չունեն, ուղղակի առաջացող կաղիտավայրը եկանքի նոր աղբյուրներ ստեղծելիս մարդկային ճակատագրեր է խորակում, և իշխանության համար ցեղասպանությունը հար- մար թեմա է՝ ինչ ողբերգություն, որ իր առաջացրած թարմ ողբերգությունը անկարսոր է դարձ- նում: Իսկ ամերիկահայ լորրինգ անող կաղիտավայրին հասկանալի ու ընդունելի է իր դա- սակարգի հայրենակցի ախորժակը, որը կանգնացնելու բայլ դիմի չանի:

Նկարիչ ծանոթս դատմում էր, որ Փարիզից մի դատմարան իրեն համոզում էր, որ դեմք է Թուրիայից հողերը վեցրնել. «Ասի, այ ախորժ ջան, խնդրում եմ մեզ համգիս թող, Թուրի- այի հետ մեզ մի թշնամացրու, նրանց տանկերը Փարիզ չեն հասմի, Երևան կմսնեն: Ես էսօ միայն մի հող եմ ուզում հետ բերել՝ մորս տան հետևի հողը, որ մի դատգամավոր խել է ու վրան խորովածանոց է սարում»:

Ընտրությունը արեն կատարված է, ճակատագրի հայերին փռել է տարբեր տեղեր, բայց եթե ընտրություն լիներ, ես կընտեի Փարիզում ծնվելը, այնտեղ նստած հող ուզելն ու ցեղաս- պանության համար լորրինգ անելը՝ Երևանում ամբողջ կյանքի ճնշման տակ լինելու ու 15

թիվը մոռանալու փոխարեն:

Դոնիկյանն իր էսեում գրում է, որ ամբողջ կյանքը փնտել է ծնողների փոխանցած անհայտ հայենիի կարողի խորհրդամիշ դաշտած ծիրանները, սկզբում՝ Մալաթիայում, ուր ծիրանի տեղ գտնում է. «Այնտեղ, ուր հայր հացքովիսի աշակերտ էր Եղել, լոկ փոքրիկ, խեղճուկրակ հրապարակ էր, նրանց փողոցը, եթե դա դեռ նրանց փողոցն էր, լոկ մի նեղիկ ու փուստ անցուի էր, իսկ նրանց մատուցք վերածվել էր աղբամոցի»: Ուր փնտի ծիրանները: Փնտուցի ի վեցոց բերել է Հայաստան, հայենիի այն հասվածը, ուր ցեղասպանություն չի Եղել. «Այն ծիրանները, որոնք ենթադրում էին իմ առջև բացել հայկական դրասի ամեն տեսակի դրու: Բայց այդ Հայաստանում ես հայտնվեցի անելանելիության, բաղաբական աղիկարության, մարդկանց կենդանական մրցակցության դժոխում: Այդ Հայաստանում, նախ՝ խորհրդային, հետո՝ անկախ, ես տեսա հայերի՝ ըղբայված կեղծ ժողովրդավարության ծիրաններում, բաղադացիների՝ անօրինականության ու խարեւության հանրադետության»:

Ամերիկայում կամ Փարիզում լինեիր ու գայիր Հայաստան, մի ֆիչ կսփոփեի՞ր, որ ցեղասպանությունը թեզ Երևանի փոխարեն Փարիզ է նետել, Եվրոպան թեզ ընտրություն անելու հնարավորություն է սվել, էլ չէիր ափսոսա՞ կյանդի, Երևոյան անտրունջ կինեի՞ր, չէի՞ր փնտի հոլիվույսան ֆիլմը՝ իր հեփի-էնդով, հեփիաթը, ու առավոտյան չէ՞ր ծանրան դեռ կյանք չսացած՝ արդեն մեռելածին օրը, կինե՞ր վաղվա օրը լիարժեք արդելու սրասումը: Այստի՞ օ՞րը, մեռելածի՞ն: Օրը կկենդանացնի՞ ցեղասպանության ծանաշման դայլարը: Պարտադրված դայլար: Կան դարտադրանքներ, որ ծանրացնում են համելիորեն, երբ դատկերանցում են, որ փոխարենը կարող էր ըղբայված լինել նախ՝ խորհրդային, հետո՝ անկախ Հայաստանի հանրադետության ծիրաններում:

«Երկիր մեղիայով» կոնցեսի նիստը կեսից էի միացրել, կեսից հետարիմիր չի, մինչև վեց չմայեցի, հեփի-էնդը չտեսա, առավոտ կիմանամ ցեղասպանվածի հաղթանակը, կողերս հաղթեցին:

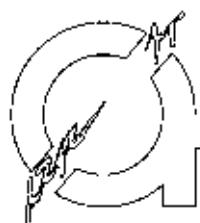
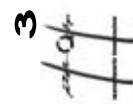
2007

Առանց ընտրության

«Բոլորովին մի կասկածեմ, անձնական թղթաղանակներ են կազմված բոլոր բաղաբական գործիչների, դասականավորների, սնտեսվարող սուբյեկտների, մեծ ու փոքր գործարանների, դասախոսների, բժիշկների, մատավորականների վերաբերյալ», - բացահայտումը առաջին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի ելույթից է, մի կտորը, հոկտեմբերի 26-ի հանրահավաքին: Այստեղ հայտարարեց, որ կրկին դմում է իր թեկնածությունը նախագահական ընտրություններում: Ու նաև. «Նրանց (հշխանության) գործունեության գլխավոր մեթոդը բոլոր ակտիվ բաղաբացիների, այդ թվում՝ այս հրապարակում կանգնածներից շատերի վերաբերյալ, այսուես կոչված, կոմդրոնաներ հավաքելն ու հատուկ թղթաղանակներ (դոսիեներ) կազմելն է»: Ես հրապարակում կանգնածներից չի և կարդացի ելույթը թերթում, բայց ասածն ինձ էլ էր վերաբերում: Իմ դեմ էլ ինչ-որ թղթաղանակ կլինի, բայց ոչ թե հիմա կազմված, այլ շատ ավելի վաղ՝ Տեր-Պետրոսյանի նախագահության ժամանակ:

1997 թվին ես ու երկու ընկերներս ստեղծեցիմ մի հասարակական կազմակերպություն ու սվեցինի գրանցման: Ընդօրինակել էին արդեն գրանցված կազմակերպության կանոնադրությունը, որ գրանցման ժամանակ դժվարություններ չառաջանան, սակայն Արդարադատության նախարարությունը երեք անգամ մերժեց գրանցումը, ամեն անգամ՝ առավել անհեթեթ դատարարանությամբ: Մերժման թղթերը հիմա էլ արխիվում են, նայում եմ ու՝ ինչ հիմարություն, ամեն հաջորդ անգամ ինչ-որ «սխալ» է գտել, որ նախորդ մերժման մեջ չէր «նկա-

2008

30

տել»: Վերջին անգամ գնացի Ավետիս Բաբաջանյանի հետ: Պատումը մեզ սիրայիր ընդունեց, մենք նրան անկեղծության միջնորդ, ընկերական խոսք բացին, ու մեր հարցերին անկեղծ, բայց նեղվելով դատասխանում էր, չեր ջոկում, որ ասածները տպվելու են: Ասում էր՝ մեր թոթերը նորմալ են, սխալներ չկան, ինքը և նախարարությունը որևէ կատ չունեն մերժման հետ, որ իրենց այլ իիմնարկից է կարօպրված մերժել: Այլ իիմնարկը ԱԱԾ-ն (ԿԳԲ) էր: Դոսիես խանգարել էր: Են ժամանակ գրանցման ներկայացված կազմակերպությունների գործերը ուղարկվում էին ԱԱԾ, որ որոշեր՝ գրանցեն, թե չէ: Ավետը ձայնագրել էր խոսակցությունը ու նյութ տույժ «Ավավոտում»: Պատումը հեռացրեցին աշխատանքից:

Ընկերներու առանց ինձ նույն կանոնադրությամբ մի ուրիշ կազմակերպություն գրանցեցին, մինչև իիմա կազմակերպությունը գործում է, զբաղվում է մարդու իրավունքների դատավանությամբ: Հանուն ժողովրդավարության ինձ հետ նրանց համագործակցությունը չսացվեց: Ես դուրս մնացի կազմակերպություն ստեղծելու իրավունքից: Իշխանափոխությունից հետո իրավիճակը փոխվեց, ԱԱԾ էլ չէին ուղարկում գործերը ու հետությամբ գրանցում էին: Ես էլ 2001 թվականին կարողացա ուրիշ ընկերների հետ կազմակերպություն գրանցել:

Իսկ էն ժամանակ ես անցանկալի անձ էի, ին «դոսիեն» իշխանությանը վսահություն չեր ներենչում, իմ առաջ փակ էին հասարակական կազմակերպություն ստեղծելու դրաները, էլ ուր մնաց՝ բիզնեսով ուզեի զբաղվել: Իշխանությունը երկիրը բաժանել էր սպոյների, որոնց ամեն ինչ կարելի էր, ու թշնամիների: Ես թշնամիների մեջ էի հայտնվել: Խի՞:

Կյանք էնոյես եր դասավորվել, որ 94-ից հա ընդդիմադիր թերթերում էի աշխատում: Էն ժամանակվա ամենաընդդիմադիր գործիչներից մեկը բոջու ամուսինն էր՝ Վազգեն Մանուկյանը: Ինձ էլ համարում էին նրա մարդը, ու տեսն չէի կարա ուրիշ մամուլում աշխատել: Վարչե ժուռնալիսը չեր դգում, կուզեի ուրիշ գործով զբաղվեմ: Բայց ուրիշ գործ տեսն էլ չէր լինում, ու մեկ էլ մի թերթից կանչում էին, դե փող էր դեսե, դիմի աշխատել:

Ջյասար՝ 96-98-ին աշխատում էի ամենաընդդիմադիր կուսակցության՝ ԱԺՄ-ի դատավանաբերը «Այժմ»-ում: Գրում էին խիս հակաիշխանական նյութեր: Են ժամանակ ընդդիմադիր թերթում աշխատելը վտանգավոր էր, իշխանության մարդիկ ինչ-որ մի իրենց չղգող նյութի դատարանով հաճախ էին լրագրողներին ծեծում: «Գոլոս Արմենիի» թերթի խմբագրություն էին ներխուժել ու ավերել ամեն ինչ, կարեն մեկին էլ ծեծել էին: Էդ եր էր, չեմ հիշում:

Լսոնի վերադարձ սիմուլ է հիշողությունս փորփրեմ: Ո՞նց: Բացում եմ թերթերի արխիվս, զիրիլ դիմի մի օր թափեի, բայց՝ չէ, դարզվեց՝ զիրիլ չի, դարզվեց՝ գալիս ա մի օր՝ ներկան սիմուլ ա բացես անցյալը: Ու «Շքան» թերթը, էս էլ «Գոլոսի» հետ կազմակած ուրիշ դատավանություն: 95 թվի մայիսի 12, առաջին էջին վերնագիրը՝ «Գոլոս Արմենիի» տողարությունը արգելվեց, հետո՝ «Խմբագրի տեղակալ Նարեկ Մեսրոպյանը հայտարարեց, որ թերթի տողագրումը արգելել է Լսոն Տեր-Պետրոսյանը, իսկ դատարանը «Գոլոս Արմենիի» համարձակ հրադարակումներն էին: Որպես օրինակ Մեսրոպյանը ասաց, որ ժամանակին հրադարակել է նյութ, ըստ որի դեմնախարար Վազգեն Սարգսյանը գրանցել է 1,5 միլիոն դոլար, և դատախանությունը այդ գործով չի գրանցել, փոխարեն սկսվել են բռնություններ «Գոլոսի» աշխատակիցների դեմ և թերթի լույսընծայման արգելմանը: Երրորդ էջում Նարեկի հոդվածն է՝ «Ահաբեկչությունն անցնում է սահմանը», գրում է, որ խմբագրությունը վտարում են «Պարբերական» հրատարակչության ժենիցից, հետո, արժի մեջքերել. «Գոռոզանալով լիրերալ դեմոկրատականության ցուցանակը սեփական ճակատին մեխելու կասկածելի փաստով, նոր իշխանությունը, իր բազմաբնույթ գործողությունների մեջ մնում է անդեմ»: Յոդվածի վերջում՝ «ք.ս. այս հոդվածը դիմի տողագրվել մեր թերթի մայիսի 11-ի համարում, որը հայտնի դառնաներով լույս չտեսավ»:

«Շքան» էլ էին ուզում վերացնեն, 94-ին իրդեհեցին, իրեցների եղակացությամբ՝ դրսից էին կրակը օգել, երկիարկանի տան մեջ էր խմբագրությունը, հետո էր վճասելը: Իսկ 95-ին Վազգենով, Վամոյով խմբագրության աշխատակազմը ցրիվ տվին, եսիմ ինչ մուտքավերով բոլոր գործից դուս եկան: Բայց թերթը չվերացավ, ինձ դրին խմբագրի, աշխատող չունեի, զնացի Միհայել Ղանիելյանի տում: Դուռը կինը բացեց, Միկան բնած էր, արթնացի, կաշխատե՞ս «Շքանում»: Առաջի մեր համար համարյա ծերից ծեր երկուառ գրին:

Նարեկ Մեսրոպյանը մի անգամ գրել էր, որ ընկերն ասել է, թե մի օր իրեն մութ դադեղդում գլխին տալու սղանելու են: Դե չխփեցին, նա մեռավ 7-8 տարի առաջ: Շվեդական մի

հետազոտություն կար, որ Ըվեդիայում ամենակարճը լրագրողներն են աղրում, սրեսները շատ են: Նարեկինը որ ըվեդական լրագրողի սրես լիներ, իհմա մեռած կլինե՞ր: Դժվար:

Մեր տան մուտքն էլ էր մութ, ու ամեն անզամ գիշերը մնանելիս տագնադ կար մեջս, թե հետա զիշիս կիխեն: Զխփեցին, բայց հետախուզման մեջ ընկա:

96 թվականի սեպտեմբերի 22-ի ընտրությունների արդյունների կեղծիների դեմ բողոքի ալիք բարձրացավ, երեք օր բաղադր ցուցերի մեջ: Նախագահ էր հոչակվել Տեր-Պետրոսյանը, իսկ միացյալ ընդդիմությունը՝ դաշնակ, ԱԻՄ, ՍԻՄ, ԱԺՄ, ղնդում էին, որ ընտրվել է Վազգեն Սահմանյանը, ու դահանջում էին բացել լվեարկված փաթեթները: Այդուս էլ չբացեցին: Բողոքը ճնշվեց 26-ին: Մեր թերթը և ՍԻՄ-ի «Իրավունք» մի թե երկու ժաբար չտղվեցին, իրավադական ավերել ու փակել էին երկու խմբագրություններն էլ, երկուան էլ կուսակցությունների գրասենյակներում էին:

Ային բարձրակետը 25-ն էր: Որոշվեց ներխուժել Աժ: Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը Աժ-ում էր: Վազգենը մտավ ներս բանակցությունների, ասեց իր դաշնական խոսքը՝ կես ժամից չեկա, եկեմ իմ հետևից: Կես ժամից էլ ավել անցավ, էն ժամանակ սուսվի լիներ, ներսից կզանգեր մի բան կասեր, բայց լուր չկար: Սկսեցին ցնցել ճաղերը: Դաս ու երկար, կլուսրվե՞ն արդյո՞ք: Երկու մարդաբոյ ճաղեր, ցնցումը տարութերում էր, ի վեցո՞ն ջարդեցին, ու ամրոխը ներխուժեց: Դեռ կային ասողներ, թե՝ սադրանի էր, իրիկունը հատուկ ճաղերը սղոցել են, որ նարդիկ լցվեն ներս, ու ցույցերը ճնշելու դովդ լինի: Ի՞նչ սղոցել, ես տեսց թափ չի տեսել, Զարենցը լիներ տեսներ՝ ամրոխը էլ ինչ կարա անի: Ես էլ մտա ներս, բարձրացա ուղիղ ԿԸՇ: Ինձ տեսան, ասին՝ թող ինք գա, ճանաչում էին, մտա, Վազգենը տեսավ, զարմացավ: Բայց շատերի իհմանական թրախը իշխանություններն էին, մարդիկ գտել էին Աժ նախագահին ու փոխնախագահին ու արյունվա արել: Դեռ հեռուստատեսությանը տեսա՝ Արա Սահակյանը ծեծված ասում էր՝ ինձ սիմում էին գորալ՝ Վազգեն, նախագահ:

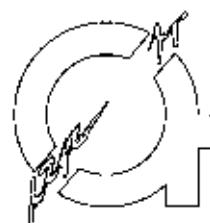
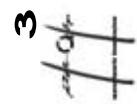
Դանկարծ լսեցին կրակոցներ: Ժողովուրդը նորացավ, ուսուց էլ ցուցարար չկար: Ասի՝ դուրս գամ, մտա Աժ կենտրոնական տեմի, ոսիկաններ էին լցված: Ի՞նչ էր եղել, որ ոսիկանները ոտի վրա էին, մի տասնինգ րողե առաջ ոսիկաններին բացու տակ էին գցել: Ներսը մի ոսիկան հարցրեց՝ դու ո՞վ ես: Դանեցի լրագրողի փաստաթուղթը՝ լրագրող, դուրիմկեն իջեցրեց զիշիս, բայց ես տակից դլսացի ու արագ փախա: Բաղրամյանում ջրցան մեթնաները արդեն ջրել էին ժողովրդին, Աժ-ի դիմացը մարել էին, մարդիկ վազում էին օղերա: Ծանոթ մենակ Արախին տեսա՝ կաղալով ու ջրված վազում էր ներքն, ուղան էր կերել: Արախը նկարչուի էր, ժամանակակից արվեստագետ, նրա հայտնի կտավն է՝ Մասիսմերի տակ դունոն կոմիտի կաղրեր, կախել էին Ամերիկյան համալսարանում, աղմուկ հանեց: Ի՞նչ խայտառակություն: Դայ ժամանակակից արվեստում միակ աղմուկ հանած գործը, մյուսն էլ երկի Սիերինն է՝ բարով արված կտավը: Արախի կորիին բանդվում էր ուրիշ արվեստագետների նորաւարի ու ըմբոսի դրզան, ավելի բացահայտ դառնում, որ անունը ավանդարդ, թե ժամանակակից շատ գործեր արևմուտի մասին իհմացածին ննանվելն է: Զհանդուժեցին: Զգիտեմ, բայց տղամարդկայն համերաշխությունը դուրս նետեց Արախին իր դրոյեկտներից, ինչորա իհմն էր գործերում՝ արախեց:

Խի՞ էր Արախը դուրս եկել 96-ին: Իմ ժամանաշած ոչ մի ժամանակակից արվեստագետ կամ ավանդարդիս դեմ չէր ռեժիմին: Արախի բողոքի տակ բանված էր իր կոլեգաների դեմ բողոքը, նրանց իշխանության դեմ: Նրանց դեմ հո ցույց չէր անի: Թե՞ նա Լսոնի դեմ էր դուրս եկել, որու արվեստագետ կոլեգաները լսոնական էին: Դիմա էլ, էս տարի Արվեստի ազգային բնադրամեների տղած «Դանրային ոլորտ» գրում մի արվեստաբան գրում է. «Դանրադետության առաջին նախագահը փորձում էր բարողել մարդու իրավունքների ու ժողովրդավարության առավել համաճարդկային արժեներ: Լսոն Տեր-Պետրոսյանին է դատկանում «Ազգային գաղափարախոսությունը կեղծ կատեգորիա է» արտահայտությունը»: Մի բան էլ է կարծեն դատկանում Լսոնին՝ «դատմությունը կեղծ կատեգորիա է», ու էս «Դանրային ոլորտը» թեզ աղացուց:

Արախը հավատացյալ դառակ, ամուսնացավ, մի իրեք տարի առաջ գյումրիում տեսա, ասեց՝ աղոթում է իր հին ընկերների համար:

Ես գիշերը խոհեմարար տանը չմնեցի, բայց հաջորդ օրը հիմարաբար իջա բաղադրական կար:

2008

դրւիկի հետ: Տանկեր ու փողոցները շղթայած գինվորներ: Գրողների միության մոտ Շագային տեսա՝ ին չես գժվել, արա, ո՞ւ ես էկել, ենք են ման գայի, փախի: Շագան հիմա Փարիզում է ապրում, զանգել հարցնում էր՝ էղ հնարավո՞ր ա, որ Լևոնը էլի նախազահ դառնա:

Գրող ընկերներին՝ Աւոնին, Ֆերետերին ու էլի մի բանի հոգու, Գրողների տան մոտից էին տարել: Թե իրանց իսի էին բռնել, խալավականության հետ կաղ չունեին: Աւոնը ջրու տարի Սոսկվայում է, նոյեմբերին էկել էր, զնացին «Կովկաս» ռեսուրան, երևում էր՝ էնգան էլ վաս չի գործեր, հաշիվը բերին՝ 12 հազար դրամ, ես կարո՞ղ ա ստեղ զեղչեր են՝ ասեց: Դանեց հարյուր դրլարանց, դրեց տաղեկեն, Վիլետը խանչվեց, դրլարի կուրսը առանց էն էլ իշել էր 290-ի, ստեղ կուրսը բանիսո՞վ կիավելեն: Ի՞նչ ա եղել, լավ ժամանակ անցկացրինք, չէ՞-, ասեց Աւոնը, լավ ժամանակ անցկացնելու համար դեմք ա նորմալ վճարել: Աւոն, ձեզ ո՞նց բռնին: «Թաճարյանի ծնունդն էր, զնում էին իրանց տուն նշենք, մի ութ հոգի կիխնեինք, թաճարյանը դվայորնի բրոջ տեսավ, կանգնեց մի բանի բռղե, մեկ էլ էկան սանեն, ՀՀՇ-ի քերին էր մեկը: Որ մի իհ շատով հավավել էինք, կասկածել էին երևի: Թաճարյանը հանեց Գրողների միության տոմսը, դե ամեն առիթով տոմսը հանում էր, ես անգամ չանցավ, Ֆերետերի մոտ ինչ-որ օսար լեզվով գիր կար, տեսան ասին՝ տղին կլմեն: Լցին մեթեման սաղիս տարան Կենտրոնի ոսիկանատուն: Զննիչը վաս էր զգում, ասում էր՝ ես մեղ չունեմ, տղեր, բայց խնդրում եմ հարցերիս դաշտախանեթ: Պատասխանում էինք, հերթը հասավ Մարետին, հիշո՞ւմ ես Մարետին, շատ լավ աղջիկ էր, բռզ էր, տշա հելմում աշխատում էր, փողը բերում «Դարիսնոցում» մեր վրա ծախսում: Զննիչը հարցրեց Մարետին՝ դո՞ւ՞ էլ եթ Գրողների միության անդամ, ասեց՝ չէ, ես միայն թղթակցում եմ: Նեվի Շահնազարյանը զանգեց [մի հայտնի նտավորականի], նա ասեց՝ դե մի բան արած կլմեն, որ տարել են: Խեկալան 37 բվի դես, մարդկանց տանում զնդակահարում էին, ասում էին՝ դե մի բան արած կլինի, որ գյուղում են: Դետ զանգեց Վահե Շահվերդյանին, Վահեն եկավ հետևներից, ինչ-որ թուղթ ստորագրեց, որ մեզ ազատեցին: Թաճարյանի տուն իրիկունը բննիչը թաշախուսով եկավ»:

Շագային լսեցի՝ օօմեցի ու արագ վագելով փախսա կասկաղով մոնումենտ: Վարդուիշիկի վարձած բնակարանը: Քիմա Վարդուիշիկը Փարիզում է, ամուսնացել է Տրուկիսի հետ, բայց չեն կարծում, թե շատ էր հիասթափվել լիբերալ դեմոկրատիայից, չէ, տղա էր՝ հանդիմել էր, սիրել էր, լուսկվել: Դե որ սիրում ես, դիմի մի իհ էլ հայացները սիրես, հիմա Վարդուիշիկը ինչ-որ ձախ գծի վրա ա, կարծեն Առետին էր ձեն սվել: Ես էլ ստեղ իրա ընկերուինու հետ լուսկվա՝ Վիլետի, որ հիմա էս հանդեսն ա տորում: Դանդեսը չիխնե՝ ես սա չէի գրի: «Արմենիանատուի» համար էի գրել սա, բայց կարծ. 1000 բարից երկար ա լինում՝ Ձոնը կրասել ա տախս, էլի հետս կոմդրոմիս ա արել, ուրիշներին սիդրում ա 700-ից ավել չգրել: «Արմենիանատու» համար գրածս 1200-ի մոտ էր, Ձոնը կրասեց սարեց 700: Վիլետն էլ կարդացել էր, տեսավ՝ ասելիս շատ ա, տղածը՝ իհ, ասեց՝ «Ինմագրի» համար նորմալ ուզածդ գրի: Գրում եմ, ու գրածս աճում ա, դարձել ա մոտ 4000 բառ: Տեմց գրում եմ, ձեռս բռնող չկա: Բայց նայում եմ, այ ենք բան, գիրս երկու լեզվով ա զնում, մեկը «Արմենիանատու» համար գրածս լրագրային լեզուն, մյուսն էլ արանեներում լցրածս լեզուն, որ կաւկանդվում ա լրագրայինի ճնշումից: Երկու ճարդ, ու եթեն փորփրեմ՝ իրեց չորս էլ դուրս կգա միջիցս:

Ընկերներս ինձ փնտրում էին, որ թագնեն, Վարդուիշիկի տանը կարային գտնեին, Ներին գործերի նախարարության ընդունարանի մետ էր եղել, շատ ոսիկան ծանոթներ ունեն, մեկը ակնարկել էր՝ լավ չես դահում ենք, վաս մարդկանց ցջաղատ ես ընկել: Վատը ես էի: Ո՞նց գտավ ինձ Դամինկը, տարավ իրենց տեմում մի բնակարան: Դուռը վրաս փակեց: Ուտելու վախս բացում էր, բակի կողմով տանում իրենց տուն, հոր՝ ձյաձ Սուրենի հետ ճառում էին:

Մենակ TV-ն էր ինֆորմացիայի աղբյուր, ամսի 27-ն էր, ուղիղ եթերով Աժ նիստն էր, ամբիոն բարձրացավ Շավարշ Ջոշարյանը, շատ վսահ խոսեց, որ ընտրությունները կեղծվել են, դաշտամավորները հասան ու սկսեցին տալ, ծեծեցին: Էղ ինչ ծեծ էր, փողկաղմերով, շալվակահարում ունց էին տախս, հայ տղամարդիկ՝ հարյուրով մեկի վրա: Ատամը ջարդել էին: Շավարշը տեսածս ամենախիզախ ճարդն է: Պատերազմում խիզախությունը ուրիշ է, մի վետերան ասում էր՝ ճակատում, ընկերներ կողիդ, դուխ ես առնում, վախս մահից է մենակ,

հենց ընկեր կողի չեղավ, դուսաթափ ես լինում: Իսկ Շավարշի ընկերները չկային, կողքը չէին, բանտերում կամ փախած, չփետև՝ հետեւ ինչ կանեն, ինքը միայնակ կանգնած ամբողջ իշխանության դեմ՝ դասզանավորներ ու մենթեր, առանց որևէ աջակցության հույսի, ու վսահ նետում է նրանց երեսին իր մտինը: Դետ բերին Պարույր Շայրիկյանին, 17 տարի բանտերում նստած մեկը, որ դիտի առ աջ եղած լիներ, չփինացավ նաժմին, անբիոնից մեղա էր գալիս:

Անելանելի ու անհույս վիճակ: Շամարձակությունս հավաքեցի, դուրս եկա, ավտոմատից իրավաղացման ընկերոջ զանգեցի, սնից չի կարա՝ տես կօքանեին, տեղեկություն էի ու զում իմանայի՝ ո՞ւմ բռնին, ի՞նչ արին, կինը ասեց՝ էլ էստեղ չզանգես: Ես հետախուզման մեջ էի: Դետախուզմողների անունները նույնիսկ օդանավակայանում էր՝ անունս ցուցակի մեջ: Ոստիկանները մեր տունը գնացել էին խուզարկելու, մանաս լրսամուտից կանչել էր հարևաններին: Տուն էին լցվել, Միշիկը՝ երկու սորոկ նստած քրեական, ոստիկանների ներկայությունից չէր երկնչել, ընչափեղջ հասել էր ասել՝ ի՞նչ ե՞ւ անում, հասկանո՞ւմ ե՞ւ ձեր արածը: Ոստիկանները առ չէին փորիրել, ուստի գնացել էին, հետ դարձվել էր՝ մեկի կինը մամայիս հետ է աշխատում, կնոջը ասել էր, որ ինքը առ վաս է զգացել: Միշիկը չկա, ինֆարկտից գնաց:

Ինձ փնտեր էին նաև նախկին կնոջը՝ Ուուզանի տանը: 88-ից մինչև 93 թե 94 էնտեր եմ ապրել, սնիեսա: Աներս ասել էր, էդ նարդը բաժանված է, մեր հետ կատ չունի: Շասմիկը նարդ գտավ, որ ինձ փախցնեն իրան: Շամաձայնվել էի: Բայց չփախա, չհասավ դրան, երկու ժարաբից բռնությունները դրան: ՀՀՀ-ական Դավիթ Շահնազարյանը հեռուստաեսությամբ իշխանության մեթոդները բննադատող ինչ-որ խոս ասեց, կարծեմ՝ որ դեմք է դադարեցվի այս թշնամանից: Ես հասկաց, որ ամեն ինչ վերջացել է, կրեմը հանդարտվել էին:

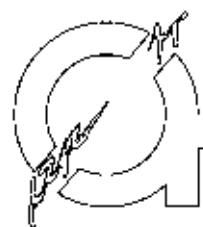
Ես փրկվել էի: Օղորմածիկ նկարիչ Սաւը, որ դաշտանության հաճակարգում էր աշխատում, հետագայում ինձ դատմեց, որ ցուցերի վիետոն նայում էին, ու մի տեղ իմ կերպարանից հայտնվեց, Վազգեն Սարգսյանը մատով ցուց տվեց ու կարգադրեց՝ սրան բռնեմ: Զազիկ առիթ էր հայտնվել հետ հաշվեհարդար տեսնել: Ինձ ասելու հիմքեր ունեմ: Սարգսյանն էր երկի գլխավոր բեսմրեղելչչիկը, նա կարար նարդ ծեծեր, ծեծել տար, ինչ ուզեր, մենք էլ 95-ին «Ծրջանում» տողում էինք նրա հրամանով կատարվող բռնությունների մասին: Էլի արխիվը, էլի ներկան կանչում է անցյալը, առողիք 21, առաջին էջին երկու արյունվա կրիչնայականների լուսանկարները: Երկրաղահները մտել էին կրիչնայականների տաճար, տղամարդկանց տարել մի սենյակ ու ծեծել երկաթաձողերով. «Խսկում էին գլխներին, ձեռներին, ոտքներին, ընկածներին հարվածում էին ոտքերով: Արանձնահատուկ դաժանությամբ ծեծեցին Ուուզասաւնի բաղադրական հիմքի մասին ոգնություն է ցուցաբերվել, Արա Շակորյանի գլխին վեց կար են դրել»: Արան եկել էր խմբագրություն՝ ծեծել կարտած, վերինի մեջ, միակ տեղը, ուր կարար օգնություն սպասեր, դատախազություն, ոստիկանություն փակ էին նրանց առաջ, դիմել էին՝ ոչ մի գործ չէին բացել: Մենք ի՞նչ օգնող, նկարը տղեցինք, ինֆորմացիա ու վերջ: Արան գնաց Ամերիկա, հիմա Սիեթլում է, կրիչնայականությունը թողել է: Տղած լուսանկարը օգնեց, որ աղասաւն սանա:

Վազգենի իրանական երկրաղահները մտել էին 8 կրոնական կազմակերպությունների հավաքասեղիները, հավատացյալներին ծեծել, եղած-չեղածը թալանել: Բայց ամենադանը կրիչնայականների հետ վարվեցին: Էլի «Ծրջանը». «Սինչ հարձակվողների մի մասը ծեծելով էին զբաղված, մյուսները կողղողութ էին անում: Կանանց վրայից դոկտորում էին ուսկե զարդերը, խլում էին ձեռքի ժամացույցները, գրանների փողը, նույնիսկ՝ գրիչներ: Տարվել են համակարգիչ՝ մոդեմով, տղիչ, ֆախ, տեսախցիկ, լուսանկարչական աղարաս, հեռուստացույց, երկու տեսանագնիտաֆոն, երկու հեռախոս, ձայնագրիչ, ինչպես նաև 3000 դոլար»:

«Ծրջանի» մայիսի 15-ի համարում՝ «Ութ հավատացյալներ, որոնք ձերբակալված էին և դահվում էին գինվորական ոստիկանությունում, ազատ արձակվեցին»: Տեղեկություն, որ Շայ ավետարանական եկեղեցու դատվելի Ուենե Լևոնյանը գինվորական ոստիկանություն է դիմել՝ իրենց համայնի ձերբակալված անդամի մասին տեղեկություն ստանալու համար: Սաւացած ձեռագիր դատախանի լուսաղատենը չորրորդ էջում. «Տեղեկան, Թորոսյան Դավիթ Շովիաննեսի, 1966թ. ծնված, բնակվում է Երևան, Լենինգրադյան փ.52/75: Զ/Ղ գենի ուժով բերման է ենթարկվել 23.04.95թ. Երևանի Շահումյանի ծրջանի Երկրաղահ միության նա-

2008

3
/ / /

խազահ Բարսեղյան Ս.-ի կողմից: Բերման է Ենթարկվել **որդես հավատացյալ:** Մայոր Յ. Շովհաննիսյան 25.04.95»:

Վազգենը գժվում էր, որ գրում էին շուրջկալների մասին: Ի՞նչ էր դա՝ «Շքանը» դատմում է. էլի աղրիլի 21-ի համարում, վերնագիրը՝ «Աղրում են մարդառուսից մարդառու», տակը. «Խորհրդային տքանի ժարգոնում հավլար (օբլավ) էին կոչվում ոսիկամության շուրջկալները թաղամասի հանցագործներին ձերբակալելու համար: Այժմ հավլարը մտել է բազմաթիվ ընտանիքներ, որոնք ունեն չափահաս տղաներ: 94 թվի գարնանից սկսված շուրջկալներով մարդառուը երեք ամիսը մեկ կրկնվում է, ոսիկամության և գինկումիսարհատի աշխատակիցները տքաղատում են կայարաւանները, կանգառները, տուկանները, մետրոն ու որսում բոլոր տղամարդկանց»: Եռամսյա հավաբներն էին, տղամարդկանց՝ ուղիղ ճակաս: «Պատերազմը կապ չուներ, իրանց մերժողն էր, դատերազմի ամենաթեժ ժամանակ, 92-93 թվերին, երբ հայերը հաղթեցին, ի՞նչ շուրջկալ, նման բաներ չկային, չկար նաև Վազգեն Սարգսյան, մարդիկ ծանուցումը ստանում էին, գնում էին բանակ, հետո սկսեցին սներից հավաբել, վեցում, 94-95-ին՝ շուրջկալներ: «Շքանը» բերում էր օրինակներ. «Մ-6 արդեն մեկ տարի է, իրեն դարձել է կալանավոր բարեկամի տանը և հազվադեռ է սնից դուրս գալիս: 70 տարեկան հայրը ամեն օր ճաւ է տանում տղային: Երբ հունվարյան գորահավան արդեն վերջացել էր, նրան հանդիդեցի կերակուրով ցանցը ձեռքին: Ասեցի, որ տղան կարող է արդեն սնից դուրս գալ, բայց նրա որ գորահավաքը վերջացել է. «Ի՞նչ ես ասում, այս գորահավանները վերջ չունեն: Երեկ նավթի հերթից մի տղայի ձեռքերը ոլորտեցին ու տարան»: Ո՞վ էր էս մարդը: Նկարիչ Կարլեն Դաշտացործյանը՝ մամայիս դասընկերը, հիմա 82 տարեկան է, սնից չի կարողանում դուրս գալ, Լևոնի վերաբանի մասին լսել էր, վատացել: Մի ուրիշը. «Ես մետք արդեն մի տարի է չեմ ճուում, երբ շարժասանդուլով իջնում եմ, թվում է, թե կամավոր բանտարկության եմ գնում, ուր որ է դիմաց կիվակեն: Իսկ փողոցում համազգեստով մարդ եմ տեսնում՝ ճամփես փոխում եմ»: Ո՞վ է: Չե, չարժի ասել, հիմա բիզնեսով է զբաղվում: Ու էլի օրինակներ, մի ուրիշը մարդառուսից փրկվելու հաճար փախել է ԱԱԾ: «Շքանի» աղրիլի 14-ի առաջին էջին՝ կոլաժ, սովետական դիմական՝ գինվորը, ատրանակը վեր դարձած, առաջ է գնում, հետևի դիմաց նախիր, մակագրությունը՝ «ԶՈՐԱԿԱՎԱԶ. 18-45 տարեկան տղամարդկանց մթերումը շարունակվում է»: Գողացվածները՝ թնդանոթի միս, շատերը սկի կյանում գենի չքրնած՝ առաջին գիծ էին զգվում: Լինում էր, հարազաները չէին իմանում, թե ուր է կորել մարդը, մի բանի օրից դիմակն էին ստանում:

«Շքանի» տեր՝ Սամվել Շահինյանը, գգութացրեց, որ անվտանգության խորհրդաւորության նորույն են հարձակում գործել խմբագրության վրա, մի շաբաթ գործի չճնացին: Դզոր Վազգեն Սարգսյանը, իրա խոսքն է՝ մեր դեմ խաղ չկա, իսկ նախագահ Լեվոն Տեր-Պետրոսյանը Աժ-ում ընդրիմությանն ասել է՝ որով բոլորդ չարժի Վազգեն Սարգսյանի ձկույթը: Այդ ձկույթը մի օր էլ թորեց Տեր-Պետրոսյանին, որ այսօր նա կրկին վերադառնա Վազգենի եղբոր՝ Արամ Սարգսյանի հետ:

Իսկ 96-ին բռնել էին հարյուրներով: Իշխանություն փոխվել: Առօր նեզ: Պատգամավոր Դավիթ Վարդանյանին, ոտերն ու ձեռքերը կաղած, ծեծել էին, ազատվելուց հետո ասում էր, որ ծեծելու մի բանակ կա, երբ էլ ցավին ցավ չի ավելանում, բայց չէին բավարարվում, ծեծում էին անընդիհատ: Աեմնադաժան ծեծողն էր զաղորթների վաշչության դեմ Սուտեղ Սահաբելյանը, որին Լևոն Տեր-Պետրոսյանը իր ճառում ներկայացնում է որդես այս իշխանությունների կողմից ճնշված: ճիշտ է, Սաղաթելյանին հեռացրին աշխատանից, նստացրին դատեցին: Վազգենի ախտոր՝ Արամ Սարգսյանին, վաշչութեան դաշտունից հանեցին, վազգենակաների մի մասը հարմարվեց, մնաց իշխանության մեջ, մի մասը՝ չէ, միացավ սղարադեսի եղբորը ու հեռացվեց: Սաղաթելյանը չհարմարված էր, ու վրան բեական գործեր բացեցին: Նույնիսկ մի սղանություն բացահայտեցին, թերթերը գրեցին, որ մի կալանավոր է գնդակահարել: Բայց դատեցին ուրիշ հանցաների համար: Իրավադասովանները Սաղաթելյանին բաղկալանավոր էին ներկայացնում, այսինքն՝ բեական գործի տակ իրական դատարք բաղադական էր: Դենց այս դեմքի համար է Սիոնանի խոսքը. «Մեմն դիմի ցանկացած հանգամանում ճնշվածների կողմից լինեն, նույնիսկ երբ նրանի իրավացի չեն, բայց չոհիսի մոռանան, որ նրան հունցված են նույն ցեխից, ինչ իրենց ճնշողները»: Ասում էին, որ Կիմ Բալայանի ծեծված մարմինը վիդեոյով նկարել էին, տարել ցույց սկել վերնախավին, նայել էին

ասել՝ արյուն չկա, ելի ծեծեմ: Ծեծողները մի իհշ խղճով էին եղել, տոմատի հյութ էին խել Կիմի վրա, նկարել, թե իր արյունոտվել է: Իշխանությունները հանգստացել էին: Կիմը դատապահավոր չէր, դաշնակ էր, յոթ ամիս նստեց, դատեցին ու նոր ազատեցին: Դիմա Սահմանադրական դատարանի դատավոր է:

Ընկերու՝ Վահե Վարսանյանը, սեղտեմբերի 26-ին միանտարար իջել էր տաղաֆ, կարծում էր, թե ցուցերը կաշառնակվեն, բռնվել էր, լավ ծեծել էին, նա էլ 8 ամիս նստեց, դատվեց: Դիմա դեղի բիզնեսով է գրադպում, գործերը վաս չեն:

Դասընկերու՝ Յովիկը, բաղաբականության հետ կատ չուներ, ծրագրավորող էր, բայց նա էլ անցավ 96-ի բռնություններով: Տեսնես հիմա ո՞ւր է: Լսոնի ելույթը հիշեցրեց Յովիկին, դարձվեց՝ ԱՄՄ-ում է, նոր առ առ մասնակ գրեցի, ի՞նչ էր եղել իր հետ 96-ին, դատասխանեց. «Խոսակցություններ կային, որ ընդդիմության բոլոր առաջնորդներին բռնել են, ևս աշխատում էի Արմինապեքս բանկում, ԱՄՄ-ի գրասենյակի մոտ էր, ասի՞ մի հաս մտնեմ տեղեկություն ստանամ: Մի քանի զինվոր կալաշնիկովով մուտքի մոտ կանգնած էին: Նրանք ինձ ներս թողեցին առանց պրոբլեմի: Նրանք բոլորին ներս էին թողնում, բայց ոչ մեկին դուրս չէին թողնում: Այնտեղ կային ԱՄՄ-ի մի տասնինգ անդամ: Պատզամավոր Արամազդ Զարարյանը ասում էր՝ դուք չեք կարող ինձ ձերքակալել, ևս պատզամավոր եմ: Նրան սկսեցին ուժեղ ծեծել, կալաշնիկովով թիր ջարդեցին: Սկսեցին բոլոր տղամարդկանց կալաշնիկովով ծեծել: Կանայք ճշում էին: Հետո ձերքակալեցին բոլոր տղամարդկանց, տարան Նալբանդյան փողոցի ինչ-որ շենք (ոստիկանության վեցերորդ բաժին): Մենք կարծես վտանգավոր հանցագործներ էինք, մեզ ծեծում էին: Հրամայեցին պառկել կետսոտ գետնին: Ես մտածում էի՝ մի ժամ առաջ ազատ մարդ էի ու ոչ մի վատ բան չէի արել, իսկ իհմա բանտում եմ, ինձ անասունի նման են վերաբերվում ու ծեծում են, ինչի՞ համար: Մենք էնտեղ մնացինք եւ դիրքով մի քանի ժամ: Ես հիշում եմ, որ զինվորներից մեկը ասում էր մյուսին. «Ես լավ կայֆի տակ էի, իհմա եկել եմ ստեղ էս ապուշների համար»:

Նրանք մեզ տարան դատարան ու մոտ վեց ժամ պահեցին: Այնտեղ շատ բանտարկված տղամարդիկ կային: Մի ծեր մարդ կար, որին շատ ուժեղ ծեծել էին: Հետո դատավորը կարդաց դատավճիռը, ու մեզ տարան բանտ: Ես մնացի էնտեղ տասը օր: Մի քանի օր հարազատներս չգիտեին՝ ուր եմ: Ուսենիքը շատ վատն էր: Մեզ երկու անգամ էին կերակրում՝ առավոտը տասնմեկին ու ցերեկը մեկին (հա, հա, կերակրաժամերի մեջ տարբերությունը երկու ու քսաներկու ժամ էր): Նախաճաշը մի կտոր հաց էր ու մի բաժակ թեյ, երկրորդն էլ՝ էլի նման բան: Ես դեպքերից մի քանի շաբաթ անց ես գնացի ԱՄՄ: Միրտս կոտրվել էր:

Նամակը ինչի՞ էր անգերեն գրել: Պավիչը մի հերոս ունի՝ մայրենի լեզուն ուզում է մոռանալ, սերբերները, էնեան է ուզում, որ ձեռնարկ է գրում: Մայրենի լեզուն մոռանալու ձեռնարկ: Իմ մսով էլ էր մի դահ անցել մոռանալ հայերենը, բայց մսովս չի անցել վեր գրեմ: Պավիչին կարդացի, ասի՞ ճալադեց: Գրողը հենց նա է, որ մեր մսով անցածները մեր տեղը գրի:

Յովիկին նստացրել էին նոյն սարքած մեղադրանով, ինչով 2003-2004 թվերին ընդդմության մոտ 600 համախոհներից շատերին՝ զարգախոսել ոստիկանի հետ:

Դիմա էլ «Այժմը», սեղտեմբերի 27-ից հետո դուրս եկած առաջին համարը՝ հոկտեմբերի 4-ին: Ո՞նց էր տղիկը չգիտեմ: Զերբակալվածների ցուցակը՝ 27 հոգի, հետո՝ «Շետաղնդվում են ձերբակալման նյատակով» ու՝

6. Արամազդ Զարարյան- ԱԻՄ-ի դեկավարության անդամ, ՀՀ ԱԺ դատապահությունը, ծերակալվել է, ծեծվել դաժանութեն, սեղտեմբերի 28-ին արձակվել, իիվանդանոցում է ծանր վիճակում,

10. Կահան Իշխանյան- «Այժմ»ի թղթակից:

Խի՞ էս թերթը չառա ու չթռա Եվրոպա, տեղում բաղաբական աղաստան կսանայի: Ուուզանից դեռ դատապահութեն չէի բաժանվել, ինքը Պրագայում էր, «Ազատությունում» էր աշխատում, ես էլ էի էնտեղ, 3,5 ամիս մնացի, իհմարաբար թողի հետ եկա, էլ իրար հետ չէիմ կարում աղրեմ: Խի եմ ասում, անձնագրիս մեջ Զեխիհայի մի տարկա վիզան խփած էր, երբ ուզեի՝ կարայի գնայի: Դեւս, իշնում եմ թերթը ձեռիս ու դիմում Կարմիր խաչին՝ ես հալածվել եմ իմ բաղաբական հայացքերի դատարանով: Որ լսոնը վերադառնա, էս թերթը էլի ուժ կսանա՞:

2008

Խիվները չարժի ոչնչացնել:

Իսկ Արամազդը գնաց: 2004-ին էլի կալանավորվեց, ևս անգամ Զոչարյանը նսցրեց: Երկու ամիս: Բռնել էին, որ ասել էր՝ «հանրադեսության նախագահը ընչավոր առարկա է», «հշխանությունը բռնազավթած ավազակախումքը»: Իմ «Դաշվեհարդար» գրփում մի գլուխն է՝ «Արամազդ Զարարյան նախագահին վիրավորել է 2» (Եթե հոգի վիրավորելու նեղադրանքով էին նստել): Գլխի վեցում գրված է. «Նա (Դամիկը՝ Արամազդի կինը) միակ ելքը տեսնում է Դայաստանից հեռանալու մեջ, սակայն Արամազդը կտրականաղես դեմ է. «Թող իրեն գնան, ես գնացողը չեմ»: Դիմա կարծեմ ընտանիքով Անգիայում են:

Ընտրություններ, ժողովրդավարություն, իշխանություն փոխել: Ճիվերս՝ կասեին ախ-դարները, խեռու՝ կասեին մենք. հարցերի դատասխանը, որ սվեր 96-ը:

Մարդ կա՝ մոռանում է, ուզում է մոռանա, Լսոնը հայտնվել է, ուզում է շամս տեսնի փոփոխության: Ես՝ հակառակը, կմոռանայի, եթե չհայտնվեր Լսոնը: Դիւցեցնում է դոսիես: Դիմա ստիլված հիշում եմ անցյալը, բայց ինձ վաղվա օրն էր հետարքրում, մտածում էի՝ թե ինչ-որո՞ս կվերանա ռեժիմը, մարդ ազատություն ստանա, «դրսիեներ» չինեն, ու սպոյ ու չուժոյը վերանա, նախաձեռնության հնարավորություն ստանան սալս՝ բիզնես, թերթ, ի վեցող լրագրող ես, ել ուս է, մասնագիտություն չես փոխի, երկրից էլ դժվար գնաս, ուզում ես անկախ, բաղադրան խճբերից չվերահսկվող ճանով լինի, ճանովը դառնա բիզնես, ու նորմալ աշխատավարձ ստանաս: ճիշ ա, վատից-լավից «Արմենիանառություն» ես, բայց են չի, օն-լայն թերթ ու առանց հեռանկար: Շեռուատաեսությունները անկախանան, ով գիտի, մեկ էլ տեսար՝ տելե մանես, մի անգամ շամս կար, ուզել էին «Պրոմեթեսում» գործի ընդունեն, Ոութեն Գլորգյանցը զանգեց հրավիրեց: Բայց ինքը չէր որոշողը: Տնօրենը Արմեն Սնբատյանն էր՝ հիմա Ռուսաստանում դեսպան: Կոնսի ռեկտորն էր էն վախս, գնացի մոտը, տար անգամ ասեց՝ նյութերը դիմի լինեն նա տառնազախ, նա տառնազախ, հա էդ էր ասում ու ափերը դեմ արած դանդաղ առաջ բերում: Ասի՝ հա, տոռնուզով կլնեն, իհարկե տոռնուզով, բայց չընդունեց: Տոռնուզներիս, մեկ ա, չվսահեց: Զի փոխվելու: ԶԼՍ-ները հասան նրան, որ մի երկընտրան առաջանա՝ Լսոն, թե Սերժ: Ես ընտրություն չունեմ: Ես հիմա ուրիշ բան եմ մտածում, հան-կարծ անցյալը չվերադառնա:

2007թ.

Թ ա ն թ ա գ ր ու թ յ ու ն

1 Ամերիկայի դեսպանատունը երեք անգամ մերժեց նրան, տղան 2007-ի աշնանը գնաց բանակ:

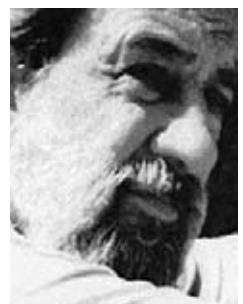
ԴԱՎԻԹ ԽԵՐԴՅԱՆ

Դավիթ Խերդյանը բանաստեղծ, արձակագիր է: Ծնվել է Ամերիկայի Վիսկոնսին և հասկագիր Ռասիլ Քաղաքում 1931 թ.: Աշխատակըները տպագրվել են տասներեք լեզուներով: Տպագրել է ''Root River Cycle'' վերևագրով տասներեք հատորանոց ժողովածուն, որի մեջ գետեղված են բանաստեղծություններ, հուշեր, պատմվածքներ և վեպեր:

«Հանապարհ տևից» գիրքը տպագրվել է տարբեր երկրներում, պատմում է Կրա Մոր՝ իրենց ընտանիքի՝ եղեռնից փրկված միակ մարդու կենսագրությունը:

Խմբագրել է ինը գրական ակադեմիաներ, քառասուն տարվա ընթացքում հրատարակել է երեք ամսագիր «Արարատ», «Համայաբաժան» և «Սթովիկները»՝ գուրշիկյան ամսագիր մեր Ժամանակների համար, հիմնադրել է երեք ոչ մեծ հրատարակչություն. «Գիլիգիա» Փրես», «Թու միվրդ Փրես» և «Դո Փրես ոք Բարձնաթ Ջրիկը»: Ստացել է Բոսբրն Գլոութ/Յորն Բուք, Եյութըրի Օնք Բուք, Լուիս Ջերըլ Շելլ\$, Զեյս Էդման Փիս, Բանքա Մրցանակները:

Այս բանաստեղծությունը հրատարակվում է առաջին անգամ: «Ինքնագրում» տպագրվելու առիթով Խերդյանը գրում է. «Ինձ համար հաճելի է այսքան տարիներից հետո հայրենիքից լուր ուսենալ, այսպիսի հայկական ամսագրից, ինչպիսին ձերև է, որը հետաքրքրությունն է ցուցաբերել սփյուռքի հայ գրողների նկատմամբ և ցանկանում է քննել ինքնության, կորուստների և վերականգնվելու հարցերը»:

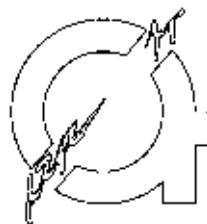
ՆՈՐԻՑ ՍԱՐՈՅԱՆԸ՝ ՖՐԵԶՆՈՅԻ ՀԵՏ

Այսօրվա նճան մի օր էր,
մութ ամդերը անձն էին գումում,
եր մենի, որ իրաից հեռու էին աղրում՝
բաղադի հակառակ ծայրերում ու
մարդա թելով մեր ավտոները գալիս էին հանդիդեն
Ֆեզնոյի Վես-Սայդի փողոցներում
այդ առավոտվա նախատեսած գրոսանի համար:

Ահա մենի, թափառում էին միասին,
գորգոռալով ու հոհոալով հայերեն,
երկու ժամուր հայ-ամերիկացի գրող,
հայիոյելով ու վիճելով, որ մի անգամ էլ ճշմարտությունը դարձեն
այն ցուրտ ձմեռվա փողոցներում,
այնան վաղուց:

2008

ՅՈՒՆԻ

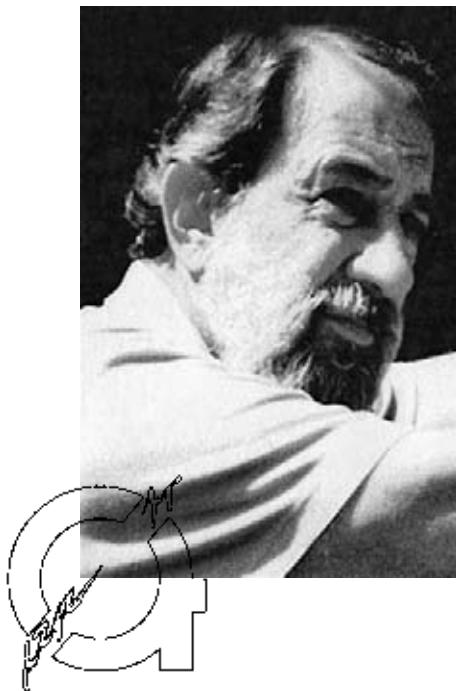
Մենք մենք բայլում ու խոսում էինք՝ դու սկսեցիր իրեւ
որոնել՝ կորած կամ մոռացված
ջրհորդաններում ու դրների արանքում կամ ոտերի տակ ընկած,
ու ես էլ սկսեցի հետևել հայացին, մեկ էլ դու արտասանեցիր
նոր հազար տարի առաջվա խրամները.
Երբեք,- ասում էր նա ժեզ,- ո՞ւ եղբայրն ու քույրերը
տուն չեին գալիս դատարկ ձեռքներով:

Մենք մտանք չինական խանութ ու թղթե տողրակներ առանք
մեջը դատարկելով մեր լիիր բռերն ու գրղանները,
դուրս գալուց էլ շարունակելով բնարկել թեման՝
ով ենք մենք, ինչ ենք դարձել ու ինչ կարող էին լինել,
երբ հանկարծ դու կանգնեցիր
մայթեզրին ու վեր նայելով արտաքերեցիր.

Առաջ ես կարծում էի՝ բանի որ մենք հայ ենք,
ոյիսի կատարյալ լինենք,
բայց իհարկե ոյիսի հասկանայի՝
շատ բան կատարյալ չեր
մեր մեջ, ու հիմա մի բան էլ եմ դարզել
մեր մեջ՝ մի կողմից կյանի զավետի ու անիմաստության
լիիր զգացողություն, հետք մեկտեղ՝ գործնականության եռանդ,
որ ենթադրում է մի տեսակ խորամանկություն ու հարմարվողականություն,
որ հատուկ է երկար ժամանակ ճնշված ժողովուրդներին:

Դետո լրեցինք՝ սղասելով,
որ դատարկությունը լրացնի ասվածը,
նախան մի շրջան էլ կգծեինք,
ու չնկատեցի, որ արդեն հասել ենք
ու կանգնած ենք մեր մեթենաների
արանքում նորից՝
տողրակները ձեռքներիս մեջ ոյինդ սեղմած
ու խառնված՝
ինչուս տողրակների դարունակությունը,
որ հավաքել էինք, որդեսզի չկորցնենք:

Թարգմանիչ
Ծովինար Զիլինզարյան

ԳՐԻԳՈՐ ՊԼՏԵԱՆ

ԼԱԲԻՒՐԻՆԹՈՍ

Հատուած համանուն վեղէն

1.

Եր ձևեր կ'անհետանան կը մնայ իռնդիմը՝ օրուան կարմիր սալարկներուն վրայ թեթև,
երևակայական ես ու դուն,
թերևս չափագիտական դասկեր՝ որ յօրինած ըլլայինն սկիզբէն, անելանելի.

կը ժայթես անոր մէջ, կ'ընծայէ աշխին գոյութեան վայր,

կը մնես անոր միջոցին, անոր ազատութեան, խելայեղօրէն արձակուած՝ անոր բանտին
մէջ.

մասներեդ կը սկսի
մթնօւաղին բացութիմը, երակներեդ, թեզմէ առաջ որ թեզ նետեց անոր դէմֆին
դարդասներ, տանիքներ, փողոցներ, հոսանքներ,
սուլոցներ, թշուած դրօւակներ, բանաստեղծական անտառակլծ անձրւներ. բայլեր կը
հրնակեն այլեր, կը հասեն, ոսերը կը կոխսկուեն դարադ դասկերացումը, () դունչդ
կը դնես դաստախին՝

դիմակները, երևոյթները, ճակերեսները կիզակէտ կը դիմեն, կը դառնան փայլակող փե-
րուող հայելի,

լաբիւրինթոսը որ կ'երթայ դէղի թեզ

ուր խրենաքան,

ոճագնաց տուներուն յորձանքը կ'արձանագրուի, կը ճակարդուի կը զգնուի յայսնութեան յո-
սին՝ մինչև փամփութեան աշխիմը որ մէկը զգեսնեց, և դէղի որ խզէր ամեն անհուն դիմե-
ցում և դիմաւորէի վերջին գուղարին մէջ, դէմքը անդէմ կամ զանգուածեղ վայրագ որ ըլլա
ազատագրում,

իսկ մարդը կը հետևի կնոջ, թիզ առ թիզ, աչք մազցող՝ սրումներու բացուածն ի վեր
ու վար ու վեր՝ կը սուրայ դէղի դառկող մանկութիմը որմազդին (դադար կամ ժունչ),

ձեռքիդ տոյանքը կը ստեղծէ ուրուային մարմինը թելի դէս երկարող երեկոյին, և հոն կան
առկախ բոլոր երեկոները աղազայ. հոն ուր կը խուժեն, տունչի խոսութեան, կը հանդիդիմ
անոր ջնջումին բերնիդ վրայ,

ինչ որ չի տար իմֆզիմ և կը կանչէ թեզ դէղի թեզ,

տունչ ու դադար, ճեմճեր ու հսկ, խժրտուն մը ռիթմի, համբոյր, կրկին համբոյր ամեն կող-
մէ, սերմի թափօն ու վէլ,

բերնիդ մէջ կը թրուան նախկին ջրամբարներուն արձագանգները, բառերուն մէջ՝ կը
փսփսան կուտ ու կեղև, մնացուներն ու ցնորդ հին լեզուին.

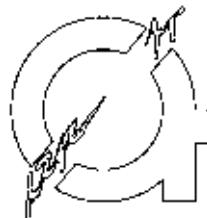
տակօն, տակտեղ, արխիմեն.

անայրելի, անայցելի արխիմեն մօր կամ մասունք զմռսուած, որ կը կրէ զիս, ուղղահայեաց՝
իբրև խօսուն բուսահող, կարծես ըլլայի միահունչ ոգևորութիւն ձայնաւորի,

դրուագ առ

2008

3
/ / /

դրուագ կ'իջնել հոյի շերտաւորումներէն, անձն
գիւեր՝ որուն աղաստան կ'ըլլայ ստորին աչքը

2.

տարափ, և ինչ որ մեզ կը կրէ՝ տարափէ տարափ,

կը մտնէ, կը խուժէ տարածութեան մէջ սրընթաց որմազդներու, թռուցիկներու և հիացի հորի-
գրնմներէն փոփացող ամփոփուող լամբի մը խժալու լոյսին, յետոյ նորէն մինչև երազ մը հրո-
անդանի ու խօսի խոստում մը՝

մթութեան, կայարանէ կայարան,
կակայնին կը բողբոջին, կը ցավին բջջները անկանոն, կարձակեն իրենց զօրերն ու զարմ-
ը մանրէի,

թոներ աշխարհագութիւնն են մեթոյին, ցրուած, աճող
անդադար իմնագրաւող դէմի կատարը շունչին.....ամեն խուց տաղաբն է ամբողջ.
արեան ծորումներ, և անընդէջ
գնացը որկումներուն, խոկումներուն, արութեան չար ու բարի ջուրերուն խոյակներն ի վար դէ-
մի գետ ու գետին, կանխահաս կամ ժուժող բխումն ի հօրէ

հոն ուր կը կանգնիս,
հաճասենութիւններ հեռախօսային գիծերու, տաղակրատամի և անորուն յոզմութեան կը սու-
լեն իրարու, կը լսենի զիրար մոլորակէ մոլորակ, համբոյրէ համբոյր, նոյն թելի երկայնին,
և

հերթ առ հերթ ամբոխը կ'երթայ միզարան ինչողէս բուէառոփ, դէմի դրամախցիկ, կը դեգերի
կամարներու, գետնուղիներու, գերեզմաննոցներուն, մահուան տեսիլեան նկուղներուն, դէմի
բնարաւունչ օդառութիւնը, դէմի ախտային զեփիւո մը ելիի,
ամեն դուց հայնոցն է ամբողջ ձեռքիդ մէջ,

թենցաւ, տջուեցաւ
նոյն սկաւառակին վրայ, նոյն ակօսներէն, նոյն առանցքէն բաշխելով իր կոյուղիները, երկնա-
թերները, կաթողիկէներն ու ռնբընկեցները ասդերու դասերազմին,

կը սաւառնի դարաբեր գլուխին շուրջ դսակը կորիզային դայթումին, կիրքն ենի ճանա-
չումին, և ինչ որ մեզ կը սիրէ կը բոլորէ մեզ, կը հսկէ, կը նորացէ մեզմէ առաջ՝ մթութեան

3.

կէտը կիզող լաբիւրինթոս՝

կէտը կըսեմ ուր կ'ըմբանամ և դէմի բրտութիւնը բիւրեղա-
կերոյ,

ո՞վ կ'աղրի հոս

դէմի խութիւնը ծանրութեան,

կարծես ըլլար գետնափոր երկին

ո՞չ առա-

ջընթացում ո՞չ տեղայլ

դէմի հատումը ուր եղայ

առընչելու յօդելու համար բակիդը բարին.
և շումեր կ'անցնին, կը հեռաձգուին, կը սփոթուին, կը շարունակուին դասկերներուն, ար-
ձաններուն, մորթիդ մակերեսին, երևակայութեան,

անոնմ որ մեռան և բոլոր անոնմ որոնմ ոյի-
շի ծնէին ու ծնան ու դարձան միայն որս, որ կրնաս հալածել, խփել, զգեսնել, մարել լէս ու
արիւմ, անհետացնել, և կը փորեն հրմանութիւնը իրենց մարմիններուն, առաստելին ընդմէջէն,

Միեր

աշխարհասասան կամ ճարտարապետ Դեղալոս

լողացին արևուն, ոհ սիրեմ այդ մորթո, այդ դորտո, այդ-.

կրնայինն

դիմել ամեն ուղղութեամբ, դէմի ես, դէմի առաջ,-

շաղաւարժ անձկութիւն և ուժ-
փայլ էի և կըսեն

լաբիւխինթոս՝

Երկդիմի ասող որ դիմի ես միացնեմ քիւրեղին

4.

Եթէ էր ասուած

Կըլլայ Երակ-Երակ բակիդ մը բազմագնաց

Քիւրախօս

արձագանգող մեր բառերու թեթևութեան

իր խաւարով որոտման

և անհամար անումներով ինքնաբուն

օսարագոյն բան Երկիրները յայտնութեան

թեզ հմայող իր խորութեան մտամոլոր իգութեամբ

մօտիկութեամբ նթնչաղի

օ շաւիդներ դեղող արեամբ անոր մարմինը անորձ

թեզ խզող

թեզմէ

բազմաբեղուն իր գոյներու հզօրութեամբ

թեզ աստամողող

օ դիւրամուս Շիւա և հնչեղ օ Մարիամ

անելանելի բան բոլոր բունըսութը բաղաժին,

կը յառնեմ անկողնեն

կը բարձրանամ

կը մագցիմ թիկունին ի վեր

անոր

դէմքէն ամէնօրհնեալ

Երաժշական ասուածութեան արփաւէս

(օ ոռիդ օն ուր բերանս կամփոփով)

5.

չէզո՞ն կամ կարմիր կողովով, կարդա՞ր (դասմողական ոճով ծննդաբանութիւն).

կը յիշէր որ չէր կրնար ես ըսել. առաջին դէնին թէ՞ Երկրորդ յարկ, կերթայինն մեթորյի սանդուխմերն ի վար, Տիուու էիմի, կը կրկնէր անդադար բարայրն ի վար՝ ձեռին անխուսափելի դորտակառը, ո՞վ էր հոն խօսողը ո՞վ կապրի ոչ մէկը անուն ունի. կը կենայ սեղանին բուկ և հայրը կար Երկաբագործ տառագործ միշս անօթի, խնած՝ կինը ծեծող եկեր էին ո՞ւրկէ, Խարբերդէն, Վանէն, Ազրայէն, Եղեմէն, ամեն տեղէ, հոն ուր կապրին ամեն կողմով, կոկովի, ցիկի հասարակաղետութիւն՝ հաղա ի՞նչ կ'ուզէիր որ ըլլար, կեր, արք, բունեա ընդ իս (կարդացէ, սրբազն, մեջբերում է, ասուածառումչէն)

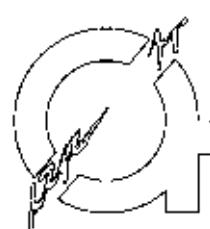
աւելի անդին անորու էր, տոհմածառ չունէին, սամկ դէմի Երկիր ցըուած բրգածն արարաս մը, մեծ հայրս չեն ծանչնար բնաւ թերևս չեմ ունեցած. վիժոնիկ, որձաս, կակալայ, փողոցի մը ծայրն էր, խորքը կը թուէր մութ, ասոր դէս, դէմի ձախ դէմի աջ՝ դատուհանի կարելիութիւններ, խաւարը կը ցոլար, իմ կը նայէր խորին, կոյրի դէս որ իմս իրեն կը հայի կը տօսափէ մութը, գլուխը կը խրէ իմաստութեան բաւիդներուն մէջ. կը կարդայ ի սկզբանէ բանն էր... ի սկզբանէ սղաննէ սրբանն էր... ի սկզբանէ ամեգա... աշխարհը ունի Երկու դուռ, ես ու առաջ,

Եթէ ասուած ըլլայ կեանքը ի՞նչ փութութիւն...

կը կենաս լուսամուտին առջև՝ կուրուագծուէր դիմասուները, լոյս մը ըլլալու էր որ այդ բոլորը կը դարձնէր կարելի ու կըլլային՝ իսկ

2008

ՅՈՒՆԻ

Եթէ չըլլայ աստուած ոչ մէկ հեօսոց, ամեն տերև անոր մատով կը շարժի.

գլուխը դարձուց, ոչինչ կը տեսնէր, թիթեղի գոյն լոյսը կար, ամեն ինչ անոր մէջ էր, խաւար ի մէջ ոչ ընկալաւ. մեծ հայրը կը փնտուր, յիշելու էր, աղօրինի՛, ոռտուան, աճլորդի՛, ամեն գանկի մէջ արձան մը կայ արձագանգի, միտք որ կը դիմէ այլ տեղ, կայլայլի, կը թթռայ ժխորն ու անոր գաղափարը.

յոգնած էր այլս, բացաւ ընտանեկան ալղոմը, ո՞ֆ, կը դարձնէր էջերը ու pictura poiesis

(կիներ դարասկիզբի արդուզար-

րով, մազերը տրամադի՛ դիրթերով, փողկաղաւուր այր մը, յետոյ դարամ այրուէք սերունդ մը, դարամ զարմիկներ, թեղիներ, թեռորիներ, թնիներ, տալ ու ներեր. մէկը շուլթը է միւսը, մէկը ծներ է միւսէն, բոլորն ալ սրբաղիծ, արիւնակից, հայրենասէր, թռամ թռոները կը նայէի՛ դրոնգէ արձաններ՝ դասուիհաններէն կը նային իրեն, մեռեր էին ախորի ճամբուն վրայ, դիշի մեռնէին կարծես ժառանգորդ ըլլար անոնց հոգեվարին ու դիակին, մաշած լրութեան ու ծիներու այս վերէն վար թափուոր լարիւինթոսին, որ տանիք տանիք, թիթեղէ, երկարէ, փլասթի՛, փայտ վարախայի ցիցերէն, հարթակներէն կը դիմէ Մասիս սրճարան, ծով ու բարանձաւու)

դիշի

գոցէ գիրքը, դրաւ դարանին վրայ, փոշի, միւս հասորներուն նով, բոլորն ալ գոց, բոլորն ալ բայ, նովէ նով նոյն չափով, մէջը վինենս, կրիսի թութեր, դաշտանալար, գիրեր, մէկուն էջերը կը բացուին միւսի սերմահոսին, մէկուն էջերը կը կտրէ, կը փակցնէ միւսի բերնին, Սածոց կը մրափէ Տիրի տաճարին մէջ, հնչիւններու, լեզուներու բարելոն, այս ժողովուրդը նարդ չըլլար՝ այնան լրւցի առեր է աստուածը, նարտին, համակարգչը, հողը. դարանները դաս մը կը կազմեն հազին մէջ.

փուոս ձեռքը կը դնէ փայտին, սանդիսամատէն առ սանդիսամատ կը բարձրանայ, կարծես կրէր ամբողջ դատը, գրադարանը, աշտարակները աղակի, յետարդիսկան. զօրին սանդիսիներ, հրասայեր, յետափոխական- հակայեղափոխական թաւալ, թափանցիկ ու համակարգչային տառեր, որոնց մէջէն գրաղահոցի զօրավար գրաղահը կը բալէ, կը մագլի բուրգի կատարը, հատոր մը կառնէ, ազոմեջը կը տիէ, կը սկսի թերթել, հա, լրջունքը կը կլիէ, կնիկի հոս, կը կարդայ կը գոցէ խնամքով տեղը կը դնէ, Գալիմանոս, Լիկոփրոն, Լուգրետինս կամ Եղիկու՛ փոշի և առցեցուած Յաղազ Բոնութեան, Յաղազ Միալետութեան, Յաղազ Կաւառի, Յաղազ Աղանդոց, Յաղազ Արաստելի, Յաղազ Պատկերամարտից, Յաղազ անձնիշխանութեան, իմա՞ մարդկային ազատութեան որ չի՛, ստուկ ծնաֆ, ստուկ ածեցէ, և բնութեան անձրևող հիվեներուն մէջ՝

յանկարծ ժեղում մը, բեկում մը, ստեղծագործ բինամնեն մը, ինչողէս սրընթաց թռչուն մը, արուեստաւոր ոգի մը, շունչ մը հովու անձափ մը մէջ, աղիփի դիս մը և ահա ընդդիմութեան հրամարակը կը լեցուի ցուցաախտակներով, բնադահոյանութիւն, տոհմադահոյանում, ծոն ու ծրագիր, որքան խորը ընչես ծովսկ՝ ախտա՛ր, այնքան կը սերնդագործես, իսկ ի՞նչ կը սես անդադար սերմ ծամոդ այս լիներուն, բազմացարուի, ամեն, ամեն ասեմ ձեզ, որ հաս-նի՛, սատկի՛ հաղա ի՞նչ. կարևորը, Դերալին, մերմիլն է թռչնազգի

չէր կրնար եւ

ըսել, տեսակ մը ծակ բերնիդ տակ, տեսակ մը անտեսանեի բաւիդային խողովակ ուռէդ բարձրացոր մինչևն գանկի, կար ան ճաղաս գլուխով այրակին, միւս կենսարանական ճագր-տութեանք որձնէզ, ներսն ալ ծալ ի ծալ էր, ներսը թերթ առ թերթ, կը դժգաս երթ նայիս աս սո-դուն խողովակէն՝ լեզու, ֆիմ, կոկորդ, խռչափող, սամոնս, սիեզեր, ներաշխարհային աղ-րուներ, խօսին մէջ՝ միայն շարաւ որ կը դիմէ դէմի ծնի մը վսեմութեան՝ Արէնաս կամ Դաւիթ.

կը բարձրացնէ գլուխը՝ զմբեթը, վեղարը, և անոր շուրջ դասաւորուած են նահատակաց ուկերուի ուկեզօծ դրնակներով, սուրք կոյս Մարիամ, սուրք կոյս, Եղիր ողորմած ախտացե-լոց ներոց, գրեթ երթ դրուս կարձագանցին իրարու, Catulli Carmina, ճնճղուկը որուն հետ շիրուիս կը խաղայ, կը զգուէ իր կուրծին, Passer quicum iudere, ընկողմանած անկողմին վրայ, Օմ, Օմ

լուսանը, իմացական խտրանը դրէզիա չի, դրէզիան ափ մը բար ա, խոփ ա, արօ ու թշին, դրոնցէ հուր ես, դրոնցէ ցուլ ես, մայթաղիծ ու համացանց, Պղուտոն՝ կը բալէ աղբա-նցէն, Պերսէփոն՝ թղթախայի աթուն բաշեց, Երթները ուսկ սկընէ, Իգարու, Աստիիկ

Կաղմկեն հեռատեսիլի կայաններէն, կը վաճառեն բնաբեր ու մորֆին, գեղեցկութեան սալոնին մէջ Նարցիս գոտին (եա ուլիէս), կը հայի հայելիին, ծունկը, զիստը՝ արևելեան երգի ոճով, կը բանայ ծալթեր հայկական հարցին, կամաց կամաց, մոն շէր, դաշ մը վերէն, տոլար մը վարէն, տարադրամի գլխարտոյ անկում, օհ, դարոն, դարոն, նուաղեցաւ, թայլանտական յատուկ ճարձում, առանձին խցիկ, ձի վիշիօ, ուր ուզես, ոնց որ.... կը խօսին տեղի, թերնեղ, թիկումնէդ, ցեղէդ ու կլիրէդ, և տօնասրահը կը թնդայ, լամբերը կը դողդրան, կը զնգան. ծափ, ցուցահանդէս, դէժարան.

Եեղակի կը կարդաս կարծես դիսի հրդեհ մը այրէ ինչ որ դիսի գրես, միւսը կը յօրանջէ, կը թաւալի աքորին վրայ, գոցեց աչժերը, կը նայի դրան որ բացուեր է ներս, տեսարանը կրնայ կրկնուիլ հազար անգամ, ֆիլմ է, մէկը կուտէ միւսը. դատապարտաւը կը կանգնի խուցին մէջ, լոյս չկայ բայց լուսաւոր է, լրագրողը կարտազը վերէն կամ վարէն. ֆայլերը կարձանագրուին ականջին, կը համրէ մէկու մը հետեւը որ կերթայ սալարկներէն դէղի ելի դուռը, ոճազո՞՞թ թէ ոսիկան, մեթրոյին թերանը, աշխարհին փողոցը, Նորդ-Տաճի սատանայակերոյ ջրդնները, ուրկէ զիրար կը հալածեն ճեղքնթացները, կը սուրան ականջ բունող օդանաւուները. մեթենական յիշողութիւնը տնտեսութեան բարելաւան նման փողոցին ծայրն է, անվրիդելի բախանոց,

«մէջդ լարիսինթոս մը կար, Լեսրիա, և իմծի տուիր սրբազան՝ վայելմներդ հեխամետի»:

6.

Կրնաս

փարիլ անոր դատերուն, ծօօակել խորտութորս ու հեսս աղմուկը.

մակերեսներ, մոր-

թեր, մազեր, փսխումներ, կլուտոդ ձայներ կու գան, կարձագանգես,

խուժեցին վրադ անտա-

ներ և ամբողջ թաւ տիեզերից ակեներուն բխող արմաներէն հողերէն.

կեդրոնն ես տեղափոխ

բոլոր մեկնող հասնող թրթիռներուն, թոխչներուն,

ընդունարան և աղաստան. ինչ որ կայ սփ-

ռուող յայսմութիւն է բոլորաձիզ, և հրդեհ՝ տարածուող աղակիներու հակադասկերին, կռա-

նը սալին, մատը ստեղին՝ գրոհը փայլերուն, ընկրկում, և միշ գրոհ,

բոլոր մարմինները կարոյս կարմիր

մեռելներուն դիմող՝ դէղի արձագանգում, դէղի արձակութիւն ազատագրման.

կը փարիս ոլորագմաց շարժումին, կը սիրես իբրև անյայտացում, և դէմք հերձուած մըն է երկանու բափոյին մէջ անբաւ էռթեան և չեռթեան՝

հաղորդավայր բախումին

7.

աչին մէջ՝

փլչող սանդուխներ, խորեւ սիրոյ, սանդխամատեր ու տեղանցի մը

որ կը տանի, կը

մտնէ տուն ու կրակը կը դտութի ականջի խորութեան,

փարոս մը ջրային ժխորի,

և սուեները

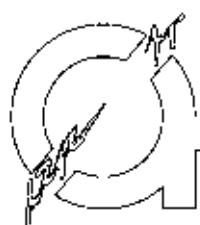
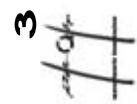
կը շարժին, հազիւ կերերան, ձայներու դէս բայխուող երիզին վրայ, բարափներու երկայնին՝ արձաններ, ձակասներ, որ դատում մը կը փնտուն ուր ընչեն, թրթան, զրուցեն, կռանն ընդ սալին՝ բանին,

կելլեն դուրս, կը հետևին ճատներուդ խոնաւութեան, երկնի մը դէս որ կրացուի անելի խորին ու զանգակի մը հնչականութեան,

անոր շուրջ՝ նահատակութեան հետամին անձնատու՝ վարդապետ Սուլք Սեբաստիանոս մը նետահար, հեռաւոր դանակներու ցցան մօտիկութեանը մէջ,

չորս առաթեալները կը դառնան փոխսն ի փոխս ու կը դատմեն

2008

նոյն դասմութիւնը հուրին փայլակնացեալ որ եղաւ մարմին, աշխարհը սրիկայութիւն մըն է, մէկ կողմը՝ աստուած, միւս կողմը՝ դետութիւն, մինչ եղանակները, աստուածանչեան անեֆդուները կը յաջորդեն իրարու, արահետներ՝ որոնց մէջն կը սահի մարմինդ, դատեր՝ որոնց միջն կը սեղմուիս, կը ճզմեն, կը մամլեն, փիճճայի շաղած խմորն ես, հայրիկի ճուճովիկ տղան ես.

ափիդ մեջ բխումն է գիծերու տողերու որ ենթուածը կ'արտասեն, յանձնեցին բախումին,

իսկ բառերը կը ույեն անամուն, անդէմ մարմինը, դիակը, դրինձէ, գեղօնած ոսկիդ դիմակը, և ունչը աղակիին վրայ կը գծէ մշակիրը առտուան արևին, անզետեղելի բոյրի մը դէս որ կը օրջի, կը դտուտի կը կորսուի աչին մէջ, կարծես կարենայիր ըսել, կարծես յաջորդիր ըսել, գեղծել, գեղչել, բամել, փսխել, արտասել, դուրս գալ, ըսել, միւս կրկնասել, աղրիլ դուրսը՝ ահա

լաբիւրինթոսն է ենթուած

8.

ընթացք

(Եր վիրապ իջանի մէկեն սիրս ուզեց բառուն դարու բառուն կանայք, բայց Ազարին, խօս կնիկ է, իմ դէղէս է, my baby, անօթ է ծօ, չե՞ս ամչնար աս հողեն, չի հասկնար մեր ճատամը, բումելէն վերջ մարդ մայր հայաստանը դիս ուղարկէ որ մէկը ըլլայ, ան ալ ետք մաֆ ըլլայս նէ աստեղի մաֆիաներուն թող մնան տոլարներդ, օգուտ, նոյաս, բարեգործութիւն կ'ըլլան ժողովուրդին,

գնա՞ դաղամ, ուր որ երթաս հայ եմ դռուա, միւս լսող մը կը գտնաս, ընկերաբան կամ սոցիոլիկ՝ մարդու հայերենով, կախս-կլիյր հոգեբոյժ, թօսակառու ֆիզիկոս, տուն-տուն խաղացող դիանազէտ, կուսակցական, կցկցան-ոցղցան զալմ այրեր, անանկ որ աս սերունդը մեռած է դեռ չի-չի-չի ծնած, թոթով են քա, դումա մը անգամ գրել չ'իյտեն, ասոնցմէ ճարտարալետ չելլար, չէ, առեր են բոզ ու խոզարած կը խաղցնեն, թող նային, աչերնին թող կոսանայ, ինթըրների փոռնոն օւս է, անանկ ալ լաւ կու տան կոր որ աս ամերիկ-լաթինները՝ դասկերէն, Սեաւ եմ և գեղեցիկ, եկ զկնի իմ, Շորիսիմէ՞ դուստ Եվայի,

գոնէ Մարգար, անգամ մը սա հայ աղջիկին հետք գնա՞ տեսնեմ ֆի ինչ կրնաս ընել, ա՛լ կը բաւէ աս գրոցներուն ոռը լզես, ըսի՝ Ազարի՛, խելի՛ դառկելի՛ չէ, ճանըն, խելը ձգէ մէկ-դի՛ սակդ դառկելի՛ է, գրեհիկ, գրեհիկ, ա՛լ կը բաւէ, աբովեանի ես իմ 60 մեր բառէ տուն ամբողջ վաշինկորնին հետ չեմ փոխեր անանկ որ մուկս փախաւ (հասկցա՞ր մը, գծե՞մ) ասանկ, մարդ ես, յետյ մարդ չես, մուկսդ մարեցաւ,

գոնէ աստեղ չոճուկ մը շինէին որ հայր ըլլային, հօտ կեանի՞ աս է, օրակայանէն արևմտաեվրոպական թիկիի բաղա՞ ռովէթ, փորեր, մեսէտս, երկնածեմ սօսանուէր արաներ,

Եր վեր ելան, չեմ կրնար լամանել, մէսք եղեր էիմ, եանի ուուարեր, մնացեր ալուեր էիմ, ամսա խըյախ տեսարան է, show room, արարաք ճիշդ դիմացդ, կարգ հիմա բուկդ է, տղան, ձեռքդ երկարէ՝ կը դրմաս, կարծես ձմրան երկու տանձ, դոյիր, համբուրէ ծօ, վերջը կ'առնեն արտաւազդի մը կը ծախտեն:)

9.

կը սկսի մասներէս, եղունգ առ եղունգ, ստեղնաշարէն արձակուած լարացանցերու երկայնին, տևական ուղիներ թրթացող, մտնող մէկը միւսին մէջ, անցնող մէկը միւսէն, մէջնէջի կամ բովէ բով, ցաւկող կամուրջներ զիս կապող հեռաւոր ու անյայս դէմներու, տողերու, բառերու, սահող, թաւալող, սուրացող կէտ մը անդադար դիմող հորիզոննէ հորիզոնն, դաստաէ դաստառ, փնտռող տարազը յետին, ոլորուտ անտեսանելի վարագոյրի մը վրայ, սարդ ու սերմ, անջի մտային հիւսկէն բան կտաւ ու թափի, յօդեր, նորթեր, լարեր, բառուղիներ, խճուղիներ որոնց վրայէն կը խոյանան իրամաններ, հակահրամաններ, որուումներ, ծրագիրներ, աղիւսակներ, յօդուածներ, համայնագիտարան մը սուզի, հեծիի, մեր մեռելները, մեր հողերը, ո՞ւր որ երթաս դռուա՛ վայելի, նուարոր, վառող մարող նշաններու կրակոց, որոնց խորին կը ծփայ, կը թիթեռնանայ ծերմակ սաւան մը թափանցիկ, հնամաս, գրեթէ անգոյ, իր այբուբենի բառակուսի կուռութեամբ:

ՅԵՒ-ԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գնոսս. ժայռի, տառած ու անտառ բարերու, դատերու ու փոշիի կիկլոպեան կոթողում մը: Հազարաւոր ձորուներ կը սովեն, կը հիսեն, կը խուասակերգեն ճառագայթում մը ամենատեղ: Ղեղալոս մեկներ է շատոնց, ձիթենիմերուն միջև ունահեստերը՝ միայն հսկայանարտեն մնացող:

Միտք կը հմայուի լաբիւրինթոսէն, կը տարուի իր խորերը, հոն, ուր կը դառնայ դեգերում, աննատակ, անիմաս, խոյզ ու սուզում կարծես լեր իմֆղին, փնտռէր ոչինչ, ինչողէս կը հմայուի դաստառն, վարագոյրէն ու ծայլերէն որ կը բացուի բեմի բունցին:

Լաբիւրինթոսի մտածումը լաբիւրինթային է: Լաբիւրինթոսը մտածումը կը տօջապատէ բլուր կողմերէն, ինչողէս մթութիւնը որ կը յօրինուի անդադար եւսա, երբ լամբ մը կ'առաջնորդէ զիս գետնուի, ինչողէս անցրմետային դարամը երկրին տուր:

Խորութեան խնդիր մը: Բայց լաբիւրինթոսը մակերեսներու, երևոյներու, հայելիներու և հազար ու մէկ բիւրեղմերու, գիւերներու, կուրտանմներու, փսորմերու, տողիւմներու, սերմերու սփիւրն է: Ամեն ինչ միշտ նոր է և անյեղելի, ամեն ինչ միշտ հին է, երկրիմի: Միշտ բայլ մը անդին, դակսող:

Կրկնումն է, որ կ'երթայ կրկնումն անդին: Տեսակ մը առաստելը թրոռու դատում: Թեֆնիի շեղանց:

Այնքան անուններ մէկ դէմքի համար:

Արև ու տօճիներու բլուր մը, ուր կը հասնի կարծես նախադար, վայրենութիւնը կը դարգուի և կը դառնայ լեզու անիմանալի, որմնավանդակ ու յետին առաստել. Թէսէնս, Արիադնէ, Ֆիտիաս, Մանուէլ, Յենրիկ - ողնայարդ կը կի, կը կուզնաս, կը կաղաս որդէսզի ոճ մը գտնես այս լաբիւրինթոս ժամանակի ընթացքին մէջ:

Լոյսին մէջ, այս յունական կարծեցեալ իմացական, աղողոնեան լոյսին, կը կանգնի, հեռաւոր մութի մը մակերեսին՝ Մինուտարու իր մենութեան մէջ իսկ օսա՞ այդ լոյսին: Արուեսը գուցէ կը սղաննէ զայն, կը հսկէ սկզբնական ոճիրին, որ յօրինեցի: Կ'աղրիմ ճակատումի տեմդրով:

ԿԻԼԻԿՅԱՆ¹

IDIOTIA

anamnesis

Հիվանդության դատմության թերթիկ #167

Անկետային տվյալներ

Ա.Ա.Ք. Նալբանդյան Գագիկ Ռաֆիկի
ծննդ. թիվը - 1958,
ծննդավայրը - ք. Երևան

Մայրս գավառական բաղամի գեղեցկուհին էր: Առաջին ամուսնուց (զոհվել էր դատեազնում) երեխա ուներ: Դայրու վիրավորվել, զորացրվել էր, տեսել էր՝ սիրահարվել: Սրմով հանդիմել էին: Ազգութակս կտրականացես դեմ էր ազատ տուայի ու որբայրի կոնց կարդին: Գիշերով բռնացնելու վրա են եղել: ճարդիկ են գտնվել, թամբվել են տակառի մեջ: Մեջս դիոդեն նեսյան բան կա:

Զբաղվածությունը (մասնագիտությունը) - ռազմական թարգմանիչ
Աշխատավայրը - չի աշխատում (զինթուսակառու)
Բնակավայրը, հասցեն - ք. Երևան, Մարտի 2-րդ նրբանց, 8/4
Բժիշկ. հաստատության անվանումը - Հոգեկան առողջության կենտրոն
Բուժող բժիշկ - Նարինե Մանասյան
Ախտորոշումն ընդունման դահին - Ասթենոդեմրեսիվ սինդրոմ
Կլինիկական ախտորոշում - Սանիակալ-դեմրեսիվ փսիխոզ, դեմրեսիվ փուլ
Վերջնական ախտորոշում - Սանիակալ-դեմրեսիվ փսիխոզ, դեմրեսիվ փուլ
Ընդունած բուժումը - Հակադեմրեսիվ դրեմարատներ, հոգեխթանիչներ, ընդի-
ամրադրող դրեմարատներ:

Ծննդյանս օրը
կինս դեղեր նվիրեց:

Կան բաներ, որոնցից վախենում եմ մահից ավելի: Անաղատում նստում էի զրահատեխ-

Աիկայի վրա: Ներսում ավելի աղահով էր, բայց ականի վրա դայթելուց ոտերդ կորցնելու վտանգ կար:

Սիրս հիվանդ էր: Վիրահատության կարիք կար՝ իրաժարվեցի: Վարակվեցի հարբուխով: Կնոջ խնդրում էի փրկել կյանքի:

Examinum subjectivus² - Գանգատվում է վաս տաճադրությունից, անբացատելի տաճապից, զգացնում բայց անության բացակայությունից, անբնությունից, բերանում չորության զգացումից, փորկապությունից, ախորժակի բացակայությունից, սեխուալ ցանկության անկումից, սրի շրջանում տանջալի ցավի զգացումից՝ «սրային թախծից» - anxiety cordialis:

Քսանականին կանայք, երեխտանոց բանկաները գրկած, շրջում էին հարսանիքավորների շարժերով, բերանները գրալ-գրալ մուրաքա դնում:

Բանակում ուսես-միտք մուրաքան էր: Դե արի անաղատի կենտրոնում էր անտերից ճարի: Ընկերու՝ Ռուսան Սահման, զորամասի խոհարարն էր, լիսրանոց բանկան դրեց սեղանին: Գլխի ընկա, վրան զցվեցի՝ մի ընչով կեսը կերա: Բայի էր: Սաւ, որտեղից: Գեներալական սովորական թռցրի...

Խեղրվելիս
բարձր բաների մասին մտածիր:

Սուզանավում խավարասերները ճեփ-ճերմակ են:

Anamnesis morb³ - Իրեն հիվանդ է համարում 1986 թվից, արևելյան երկրներից մեկում չիայտարակած դաշտեազմից վերադառնալուց հետո, որին մասնակցել է որդես ռազմական թարգմանիչ: 1986 թ. ամռան սկզբին հիվանդը զանգաներով դիմել է նևրոլաբոլոգին և հոսպիտալացվել է վերջինիս կողմից՝ ասթենոդեմրեսիվ սինդրոմ ախտորոշմանք, նևրոլոգիական բաժանմումում: Ստանալով համաղատասխան բուժում՝ հիվանդը դուրս է գրվել վիճակի թեթևակի բարելավմանք, սակայն ոչ առողջացմանք...

Մոտեցամբ խփված զրահամեթենային: Ներսում այրված դիակ կար: Մոխրացած առնանդամը ցցված-կանգնած էր...

Գլորվելիս մտնում բան դահիր՝
կկատարվի:

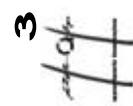
Ինմանաթիռն օդում դայթելիս՝ մարմինները գետնին են հասնում մորեմերկ:

...88-ի զարնանը (կաղված «ազգային զարթոնք» շարժման հետ) հիվանդի մոտ նկատվում է ակտիվության և տաճադրության սաստիկ բարձրացում, մտածողության (կաղակցական դրոցեսների) ընթացքի արագացում, հոգեւարժական գրգռվածություն, անասելի էներգիայի ու ուժերի կուտակում սեփական անձի ներսում: Նման վիճակը շարունակվում է մինչև 1989-ի ամառը...

Հուղակավորությունը տարածային հարց է,
դիակիզումը՝ ինֆորուսման իրավուն:

Առաջնորդին գնդակահարեցին օրը ցերեկով՝ բոլորի աչի առաջ: Զինակիցները հավաքել էին հիւսաւակը հարգելու: Ողորմաթաս ասողները միաբերան էին՝ գիտենք մարդասությաններին, անուններով գիտենք, բերելու ենք ժիրիմիդ մատադ անենք... Անուններ չեին տալիս...

2008

... Ակսած 1989-ի սեղմենքերից հիվանդի մոտ ի հայս է եկել տրամադրության խիս անկում, անաշխատունակություն, անբնություն, ինֆնամեղադրման, ինֆնանվաստացման ու անլիարժենության բարդույթ, բոլոր տեսակի նարդկային ցփումներից հրաժարում, անասելի թախծի զգացողություն, «կյանի գույների կորսի» զգացողություն: Այդ կադակցությամբ նա հոսպիտալացվել է Շևոռաթոլոցի կողմից, սակայն տարված բուժումը դարձյալ անարդյուն է եղել: Նման դեղերեսիվ վիճակը ձգվել է մինչև 1990-ի հուլիսը...

89-ի ամռանը միաժամանակ հանդիդում էի Երեք աղջկների հետ: Անունները չեն հիշում: Նույն թվի աօնանն ամուսնացած:

Դաջող տարի էր.
մեկ-երկու or աղբեցի:

Աղջկն ամսի չափ հաց չէր կերել, որ մեռնի: Բժիշկները կոլլաբորացիոն հազիվ էին դուրս բերել, ասաց՝ մահը մանոււակագույն է:

Ամեն առավել արթնանում եմ.
սովորույթը փոխեցի:

Զրահամեթենան անցնում էր անառատով: Վարորդի կողի յուվը բաց էր: Մոլորված ականը գիշկաց զրահամեթենայի կողին: Բեկորը ներս սուրաց յուվից՝ մեջտեղից կիսելով սղայի առնանդամը:

1993-ի գարնանից մինչև դեկտեմբեր հիվանդի մոտ դարձյալ նկատվել են «ակտիվ» փուլին բնորու ախտանիւններ: Ըստ հարազաների դամածի՝ այդ փուլի ընթացքում հիվանդն աչի է ընկնում անհիմն բարձր տրամադրությամբ, արտասովոր առույգությամբ, ցջաղատ ընկալում է անիրական, վառ գույներով, հիշողության սրացմամբ (հիմերմնեզիա) և էֆորիայով: Մսերի արտահայտման անսովոր արագությամբ՝ «ինտելեկտուալ գրգռվածությամբ»...

Մետրոյի Երիտասարդական կայարանի մոտ կին էր կանգնում: Ցանկացողներին 50 դրամով դամում էր հերթական սերիալի բովանդակությունը, որ չէին հասցել նայել հովհարային անջատման դաշտառով:

Ամուսին էի նայում,
փետուր գտա:

Գիշերով դարեկները լսում են զանգակատան բարձրախոսից տարածվող կոմոդարսիտան՝ ականջներին չեն հավատում: Վանատանը վանականներից երկուսը, մոռանալով անցատել բարձրախոսի լարը, դարում են շիկամազ գեղեցկուիհներին գրկած:

... Հիվանդի մոտ ի հայս են գալիս իրեն ոչ բնորու ինֆնավստահություն, գործարարություն, ինֆնագնահատանի բարձրացում: Միմիկան կենդանի է, գերակշռում է մօսական բարձր տրամադրությունը: Արտաքին աշխարհի ազդակներին ռեակցիան աղեկված չէ: Ախորժակը, որդես կանոն, մօսակը լավ է, զարկերակային ճնշումը՝ բարձր: Հիվանդության այս փուլի ընթացքում նա երբեմն ինչ-ինչ անհասկանալի գրառումներ է անում, նախադասությունները դուրս են շարադրուական կանոններից, հաճախ՝ կիսաս, սյուժեն ու հերոսներն անընդհատ փոփոխվում են...

G - Փակտոր

... հետմիջուկային գլոբալիզացիայի դարաշրջանն էր և դարզվեց որ մարդկային փոխհարաբերությունները մտել են փակուլի կային մարդիկ ովեր սովոր էին սփեռու կային այնպիսիք որ տեսել էին սփեռութերի կամ լսել նրանց մասին նույնիսկ դատերազմները լուրջ չեն ընկալվում և դիտվում էին իրեն խզված կոնումիկացիաների վերականգնում այն դեղութում երբ սփման տեսակը հաշվարկվում էր վերջին տեխնոլոգիական նվաճումներին համադաշախան գլոբալ գլոբալիզացիան մեկնաբանվում էր նրանով որ իմբը արդեն գլոբալիզացիա չէր կամ էլ այնանով որվանով իր մասին էր ամբողջ կատարվելիքը իսկ կատարվելիքը դարձ էր սփումն էր ռացիոնալ ճաւակած նորմերով չափանիշների խախտման խորը քանչված ցանկությանը առանց դրանց իրական հնարավորության առանձին մարդու դեղում ընթացական ինչ որ տեղ հասկանալի էր և դա կառված էր հիշողության տևական կորուսի հետ իսկ մասսայական ծնի խախտումը դիտվում էր որդես օրենքի խախտում այլ ոչ որդես վերափոխում ի նորաս բարելավճան...

... Ներկան ու աղագան հիվանդի համար դայնառ են ու խոստումնալից: Զնայած գործնական ակտիվությանը՝ նրա կողմից կատարվող ոչ մի գործողություն արդյունավետ չէ, ավելին՝ ամեն նախաձեռնություն կիսա է: Յիշվանդության փուլում փոխվում է նաև հակառակ սեղի հանդեր ունեցած վերաբերմունքը, կարճաժամկետ կաղեր է հաստատում տարեր կանաց հետ և հաճախակի հանդիպում նրանց...

Սիրուհիներին կինն էր վարձում:

Մի հնարով անուսնուն ուրիշ կնոջ մոտ էր ուղարկում, հանվում էր, դառկում անկողնում, ձեռքը տանում էր ոտերի արանքը, մյուսով կուրծքը մոտեցնում բերանին...

... Յիշվանդության այս փուլում չի կենտրոնանում ոչ ոքի և ոչնչի վրա: Գերազնահատում է սեփական անձի հնարավորությունները, անվերջ դատմում սիրային հաջողությունների ու արկածների մասին: Կորցնում է տակտի զգացումը, ծիծաղում ու խոսում է բարձ, չունի դիստանցիայի զգացում: Մշտերի արագության դաշտառով դրամի արտահայտում է ոչ լրիվ՝ ամբողջ մտից արտաբերելով մի բանի բառ՝ «մտի թոիչ» - (figa ideaum):

Վերելակ նստելիս

թերեւ թափահարում են:

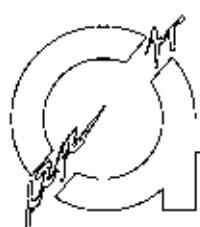
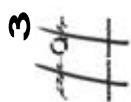
Դիմահար կրակի տակ սողալիս անկախ եղանակից բար ես ման գալիս՝ գլուխու հետևը կոխնես... Զես գտնում, երեսդ ողջ ուժով սեղմում ես հողին:

Status Obiectivus⁴ - Մաւեկը - տեսանելի լորձաթաղանթները գումաս են: Միմիկան և աչերի արտահայտությունը վկայում են խորը թախծի մասին: Ղեմն արտահայտում է տանջանք և վիշտ: Աչերը թարռում է հազվագյուտ, հայացքը տիսուր է, սառած, հոներն իջած են, ճակատը կնճռուսված է, ուրումները չոր են, գլուխը կախ է, ձեռքերն իրանին են սեղմված, ծնկները ծալվում են: Քարցերին դաշտասխանում է արգելակմանը, ցածր ձայնով, կենտրոնանում է դանդաղ: Շարժումները երկշուն են, արգելակված (ստուլոր)...

Գերեզմանաբար ցույց տվին՝ վրան գնդակների հետեւ: Յանգուցյալը դատերազմի ժամանակ անցել էր թշնամու կողմնը: Ավարտից հետո գլուխը դրծացել էր, եկել ծննդավայր, սուսուկուս աղբել, մեռել: Քետն էր գործը բացվել: Ուազմական տիրունալը հետմահու մահադաժի էր դաշտամարտել: Զինվորների դասակը եկել-շարվել էր գերեզմանաբարի առաջ...

... Շարունակ խոսում է կյանքի և երեխա ումենալու անիմաստության մասին: Աղագայի հանդեր ունի վախ, ոչնչի չի հավատում: Ումենում է սուիցիդալ մտից: Ինֆաստանության մի

2008

բանի անհաջող փորձ է կատարել, որոնք, սակայն, կրել են ավելի շատ ցուցադրական բնույթ: Նույն է, որ կյանքը դատահականությունների շարան է: Զի զգում սեփական անձի սահմանները: Իրեն մեղադրում է մարտընկերող զոհվելու համար, դահանջում է դատապարտել ու դատմել: Մտածողության ընթացքը դանդաղեցված է (հնտելեկտուալ արգելակում): Դիվանդը գտնվում է տևական «հոգեկան ցավագին անզգայության» (anastasia psychica dolorosa) մեջ:

Ուսել սեփական հոգեհացը
ամեն երեկո:

Երկրորդ կուրսում ավտովթարից զոհվեց համակուրսեցիս՝ Եվգենյա Ղալումյանը: Մահվան հետ առաջին հանդիդումն էր: Թաղումը Սև Զար գյուղում էր: Ժենյայի ծնողները սիմեցին մասնակցել հոգեհացին. ավելի համով հաց կյանքումս չեմ կերել...

Մեր հայրենակից, երրորդ սերնդի ամերիկացի Ջորջ Նաջարյանին հրավիրեցին խաչի: Գուրգեն Մելիքյանը բաժակ վերցրեց, ասաց՝ արև դուրս գա մեր նաշին, արև դուրս չգա մեր խաչին... Քայացն ընկավ Ջորջի կողմը... Սարսափած նայում էր դդուր հեղուկով ափսեին... Զարագութակ տեսնով մսի կտորներ էին լողում:

Ընկերոջը բռնացրեց կնոջ հետ՝ սեփական անկողնում: Առանց այլսայլության կտրեց իգանուանը, մանրամասն եփեց, դրեց ընկերոջ առաջ: Սիմեց մինչև վերջ ուսել:

Դիակս կտակում են
կենդանաբանական այգում:

Anamnesis vitae⁵ - ծնվել է 1958-ի հուլիսի 6-ին, ք. Երևանում: Ընտանիքի միակ և երկար սղասված երեխան էր: Քարազաների նկարագրությամբ՝ մանկուց գերզգայուն էր: Խոռափել է կոլեսիկ ցիումներից, բակի երեխաների հետ չի սիրել խաղալ, մանկադաշտեց չի հաճախել: Օրեր շարունակ անկյունում նստած՝ մենակ է խաղացել: Մարդկային կուտակումներ չի կարողացել տանել: Սոլորտով չի զբաղվել, դիոներական ճամբար չի գնացել: Միակ հոբբին, որով տարված է եղել, առագաստանավերով բացիկներ հավաքելն էր:

Շուրջերկրյա ճամփորդությունն անցնում է բնիկի ստամոսով:

Որևէ կողի անմարդաբնակ չէ
առանց Ռոբինզոնի:

Վեց տարեկան կլինիկի: Ընտանիքով Աղվերան էին գնացել: Անտառ բարձրացա, մոլորվեցի: Լսեցի կանչող ձայները: Զայլում էի ձայներին հակառակ ուղղությամբ:

... Ուսուցչուիկն նույն է, որ նախնական դասարաններում երեխայի ադապտացիան դժվար է եղել, առարկաները դժվարությամբ է ընկալել, բավական ժամանակ չի կարողացել գրել սովորել, ձեռագիրն անճռոշնի է, տեսրերը լի են բացթողումներով ու սխալներով: Վախեցել է արտահայտել մտքերն ու հովացելը: Չորրորդ դասարանից սկսել է կարդալ, կարդացել է շատ, բայց անկանոն, այնքան շատ, որ ծնողներն անհանգստանալով փորձել են արգելել: Մայրը դատմում է, որ գիշերը բռնացրել է վերմակի տակ՝ լաղտերիկով թափուն կարդալիս...

Գրադարաններում գրերը ըղթաներով գամում էին գրադարակներին:

... Դերոցական բարձր տարինում հակարգվել է ծնողներին, տարվել է ոոֆ երածությամբ, սկսել է ծխել, երկար մազեր է դահել: Մասնագիտության ընտրությունը կատարել է դատահարա: Ուսանողական տարիներին, ի տարերություն դերոցականի, կենսախինդ էր, հումորով,

ոչ կարգաղահ: Հաճախակի սիրահարվել է ու բաժանվել, բաժանումները ծանր է տարել...

Ուսանող էի: Սիրահարված էի: Շաբաթվա վեց օրը տեսնելու հնար ունեի: Կիրակին դժոխիս էր: Գնում կանգնում էի տրամվայի կանգառում: Յիմի բաղադրում տրամվայ չկա:

Գառների լրությունից
խլացա:

Ֆիլմը նայելիս գալիս է դահ՝ ակամա ուզում ես՝ թեզ ուտեն...

Մարդու միսը կուս է, անհամ: Ընկերուիիս հակառակն է դնդում:

... Յետությամբ ոգևորվել է իրաւամերժ գաղափարներով՝ արագորեն իիասթափել: Տառապել է ձանձրույթի անվերջ նողաներից, միաժամանակ գերադասել է մենակությունը ...

Հանգուցյալին տանում են
ոսերով առաջընթաց:

Յետարքիր է. թաղելուց նով-նոր կուշիկ են հագցնում, որ երևա սավամի տակից:

1984թ. ապրիլին հիվանդին օնորիվել է ավագ լեյտենանտի կոչում: Զորակոչվել է բանակ և մեկնել է ծառայության արևելյան երկրներից մեկը՝ չհայտարարված դասերազմին մասնակցելու որդես ռազմական թարգմանիչ:

Աչերս բացեցի. բանակային մահճակալի սնարաձողով կարիժների ընտանիքը շարժով բայլում էր: Աչերս փակեցի, ինձ համոզեցի՝ երազ է:

Գերեզմանաթմբի ծաղիկները ջրելը
ունատիզմի բուն է:

Զուրը վերջանալու վրա էր: Բոլորին կես տափածից բաժանեցին: Յիմ ծառայողներով շրջապատեցին վերջին ջրամանը՝ ոչ մենք էինք խմում, ոչ մյուսներին էինք տալիս: Երբ ջուրը տեղ կհասներ՝ ոչ ոք չգիտեր: Զահել զինվորները ջրի համար լալիս էին:

Զինվորները թութակի ջրամանը օդի լցրին, իրենք էլ մի-մի թաս խմեցին: Նստեցին թուղթ խաղալու: Առավելու մեկը զոկվել էր: Առաջինը. երեք դար, մյուսը՝ ես փաս, երրորդը սեղանին դրեց երեք մարդկային ականջ... երրորդ զինվորը կին էր:

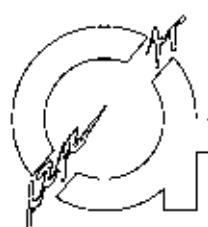
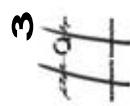
Նոյն թվի նոյեմբերի վերջին հիվանդին տեղափոխում են (տեղափոխման դատարաների մասին տվյալները անկետայում բացակայում են) թուրեսամյան զինվորական օկրուզի Տաշինդի զինհոստիալ:

Ղանդահարի հոսպիտալում մի փոխգնդապետ ասում է՝ մինչև ճաշ դայլարում ենք սովոր դեմ, ճաշից հետո՝ ձանձրույթի: ճաշից հետո դուրս եկավ զբոսնելու՝ դատահական գնդակի զոհ դառավ:

Թարուլից Տաշինդի թռչող սամիտարական ինֆնաթիռը ջերմային իրթոներ էր բաց թողնում՝ սիհնգերների ուղղությունը շեղելու: Օդանավակայանում ուղարկում էր: Օդաչուն դրները բացեց: Մոտեցա դրանք: Անսովոր էր... Ոչ ոք չէր կրակում... Կրակոցի ձայն չկար...

No comment

2008

Հավելված #1

#167

հիվանդության դատմությանը որպես հավելված
կցվում են հիվանդի դատերազմական հուշերը

Բուդրան դեմք չունե՞ ամեն ինչ տեսնում էր: Դեմքը ենել էին ոգիների⁶ նախահայրերը: Փորված էր հսկայական ժայռի երկայնով՝ խազարների երկի Բամիան նահանգում: Արձանին այցելելու միտքն ավագ լեյտենանս Օրֆեյի գլխում ծագեց ափիոնի գիշերից հետո:

Տարիներ անց, սարսափի նողայից հետո, հայելու մեջ զնոնում էի աղավաղված կերպարանս, թվում էր ոգիները դեմքս էլ են ենել. տեղը օսար մեկի կիսացնոր աչերն էին: Զհասկաց՝ ոնց էին կարողացել ներխուժել երակներու, դիվական ձվերը դրել արյանս մեջ: Զվերից ելած դևի ճանքը բեղմնավորվում էին, ձվադրում՝ իրենցով անում արյունս: Կայսերական քծկությունը դևերի չեր հավատում՝ հիվանդությունս ախտորոշել չկարողացավ: Սկզբում նողաները կարծ էին՝ մեկ-երկու ամիս. զնալով երկարեցին: Կորցրել էի կյանքի համը, դեմքս «աղթթողի» կերպն էր ընդունել. ամիսներով անկողնում դառկած՝ երես դաշին, մինչև վերջ չխելագարվելու համար փորձում էի կցցել գիտակցության բայխալող բեկորները: Զմեռած՝ դատապարտված էի դժոխի: Զեի կարող զգացածս նկարագրել ոչ որի, միայն դիվահարը վիճակս հասկանար:

Բուդրային տեսնելու զնալն արկածախնդրություն էր. առանց իրամանատարի թույլտվության զորանաս լինել արգելվում էր. էս երկու ամեն ճամփորդություն կարող էր վերջինը դառնալ: Զրահամեթնան նստելիս Օրֆեյը ինձ շրջվեց, ասաց՝ խոսել է Բուդրայի հետ, դատվիրել է մեկնել Նուրիստան՝ ինչ-որ մանդալայի հետևից. արյունու բարդակը վերջ տալու ուրիշ հնարչական չկամաց: Յերն էլ ամիծած-, ասացի՝ վառելով ափիոնի գլանակը:

Նուրիստանը շրջապարտված էր լեռներով, հակառակ երկի մնացած մասի՝ հայտնի էր անտառներով, արագ վտակներով: Նուրիստանցիները տարբերվում էին շրջակա ցեղերից՝ շիկամազ էին, կաղուտաչ, ճերմակամաչեկ: Ալեքսանդր Մակեղոնացու սահմանադահ գնդի գինվիրների հետնորդներն էին: Պատերազմին չեին խառնվում դահղանելով գինյալ չեզրություն: Մինչև 1895 թիվը, մինչև Զաբուկի էմիր երկաթյա Արդուսահմանի կողմից բռնի իսլամացումը՝ հեթանոսներ էին: Խոսք կար՝ մինչև օրս էլ ծածուկ դաշտում են նախնիների ասվածներին: Մյուս ցեղախմբերը երկիրն անվանում էին Զաֆիրիստան՝ Անհավաների երկիր:

Ցանադարձին, զրահամեթնայի խոլ գվլոցի տակ, մտածում էի զորանասում սղասող տրիբունայի մասին, չեի կարող ավագ լեյտենանին մենակ թողնել: Ամենամու ընկերու է՝ շիկամազ, ազնվականի դիմագծերով, սղայական գերդաստանի ժառանգորդ. նոր էր ավարտել գինվիրական ուսումնարանը:

Զորանաս ժամանելիս ցուց տվին վրանը, ուր դիտի բնակվեինք, ներսից դատված էր ցերմանեկուսիչ փայլաթթերով. նարնջագույն դլասմասե լուսամփոփը արվեստի վերջին ծիչն էր: Պարզվեց՝ փայլաթթերով դատանում էին գրիված գինվորների դիակները, որ չխայվեն. լուսամփոփի դերը կատարում էր վնասազերծված դլաստիկ ականի դատյանը:

Վրանում նստած էին Անհաղթ բանակի սղաներ. տեղի հնարնակներ էին. անհիշելի ժամանակներից մարտնչում էին ոգիների դեմ: Ներկայացանի, արձագանեցին լրությամբ, հետո որուեցին՝ ընկերու աղրողներից է, վաղ թե ուժ կվերադառնա հյուսիսային բամիների իր երկիրը... Ինձ կրերն ցինկե տարայով. առաջին հայացից էլ երևում է՝ կյանքի կամֆից զուրկ եմ: Քյուսիսցին հրաշայի կիթառ էր նվագում-երգում, սացավ Օրֆեյ նականունը: Նվագից վրաններում վիստացող մորմերն ու կարհճները հնայված բարանում էին, ձեռի հետ զբաղվում էին նախնիրով: Կիթառից երթե չեր բաժանվում, երբ ուղեկցում էի տուն՝ ցինկե դագաղին դրված էր կիթառը: Նայում էի դագաղի դիտանցին, չեի տեսնում դեմքը՝ տղաները Օրֆեյի մարմինը ծածկել էին սև կակաչներով: Փորձեցի հիշել ծաղիկների հոտը, ներսումս դատերազմի հոտն է՝ վախի ու բախի հոտը:

Միասին էին ժամանել ծառայության վայր՝ Դիվաստան, որ Անհաղթ բանակի ներխու-

ժումից հետ Կայսրության ծերակույտի կողմից վերանվանվել էր Դիվասանի Դեմոկրատական Հանրապետություն: Միասին էլ հեռանում էինք, նաև՝ կակաչներով զարդարված, ես՝ դասավորի դեմ՝ գլխիկոր:

Փախչում էի ինձնից մօւուս ուղեղով, չնչին հույսով, թե կարող եմ վերջ տալ մղձավանշին, ազատվել վարակված արյունից՝ եւ օրդեն ժամանակը:

Ինմաստանության միտք երկարագովում էր փախտածի դես, նման բային կամ էր դեմք աղոտ էր դառնում: Ինմաստանության այլընտրանը հոգեբուժարանն էր, ով կզնար իր կամոնվ: Փորձում էի սմից դրւու գալ՝ հույսով... որսի կյանմը թերևություն կրերի: Զերնարկն ավարտվում էր դժուն մատուցներում, սարսափը զսդանակի դես եւ մղում՝ գցում անկողնում: Դեռախոսն անջատել էի, կանգնեցրել էի ժամացուցները, դրանք չէի բացում: Երեկոյան կողմ ուղեղիս մօւուս տեղի էր տալիս, փոխարինում էր մերի գգացումը: Ինձ դատապարտում էի դանդաղ ճահիվան:

Այրունուելու չափ կրծում էի ձեռքերս, մինչև ուժից ընկնելը՝ աղտակում դեմքս: ճչում էի թռերիս ողջ ուժով՝ աշխարհի, մարդկանց ուշադրությունը ինձ դարձնելու հույսով՝ կոկորդից ելում էին անորու, խոճով ձայներ: Ամենաշոգ եղանակին, աղմուկից խուսափելու համար, դատուհաններս փակ էին, ճեղքերը՝ բանքակով խցանված: Ծորակը մնացել էր բաց, կաթկրոցի ձայնը գիտերը մեխի դես գլուխս էր խրվում. փակելու գնալը սիրագործություն էր: Վերևի հարևանություն կոչիկների կտկոցը ծնում էր կնայացության ոխերիմ գգացում: Վարագույրները փակ էին, որ խուսափեմ ցերեկվա լուսից, դատուհանից դրանք չնայեմ... չտեսնեմ կավե դարհստերի, մինարեների ուրվագծերը:

Զորաճապ տեղակայված էր երկի դատմական մայրաբաղմակից՝ Ղանդահարից ոչ հեռու: Տեղանունը ոնանք թարգմանում էին՝ աշխարաման, ուրիշները համարում էին՝ բաղադր իմացվել է Մակերդուացու կառուցած երեսուն Ալեքսանդրիաներից մեկի տեղում, տեղացիները նրան խսանդար էին ասում: Ղանդահարն հայտնի էր ափիոնակակաչի ցանխերով, անչափ խուսուն ուներով: Գարնանը նունեմիները ծաղկում էին՝ ուղակայից կարմիր մայրամուտի նման էր... Մրանով լավ բաները վերջանում էին:

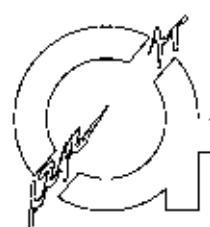
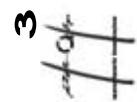
Մեզ ուղարկել էր Կայսրությունը՝ մասնակցելու անհույս երկարող դատերազմին, որը հղաբակներից գաղտնի էր դահվում: Տուն ուղարկվող նամակներում դարտավոր էին նշել՝ եկել եմ տեղացիներին բանջարաբուծության ասղարեգում աջակցելու: Կայսրություն ուղևորվող ցինկե դագաղների հոսք դատունալես բացառվում էր անաղատում մոլեգնող թռաբորի համաձարակով:

Ոգիները մեր իմանական հակառակորդն էին, սնվում էին ափիոնակակաչի սերմով՝ չլսված դիմացկում էին. կարող էին օրերով դարանակալած սղասել զոհին: Յին ծառայողներն ասում էին՝ սովորական զենոնվ ոգի չես սղանի, փամփութեները կրակելուց առաջ դեմք է թաթախել Վարան անվանվող վիշապների մածուցիկ արյան մեջ: Յաճախ կնոջ կերպարանն էին առնում, փարաջա հագնում, գայթակղում զինվորներին: Յաջորդ օրն աչները հանած, առնանդամները հատած դիմակները գտնում էին գորամասի դարմասների մոտ:

Տեղացի կանայք թամբում էին մինչև սրունմներն իջնող կայտասկ փարաջաների մեջ. աչերի մասում ցանցկեն կտոր կար: Չասերի բրիկ ոսերին սև, ուեշինե կրկնակոչիկներ էին: Էսֆան ժամանակ էստե եմ երեսները չտեսան, - դժոհեցի: Տեսել եմ՝ դատասխանեց Օրֆեյը. հատու նօանակության ջոկածք բարավան էր խիել: Թվաց՝ դիակների միջից սնեց է գալիս: Մոտեցա. վիրավորը կին էր: Բեկորը որովայնը բացել էր: Մեզ հետ քիչե չկար: Դեմքը բացեցի: Տափաշեց մոտեցի: Երեսը ձեռքով փակեց՝ չմոտենաս, բաֆիր: Ելք չկար, մոտակա հարյու կիլոների վրա քիչե չկար... Կրակեցի...

Չորեկարքի օրերը զինվորական բժիշկը, որդես աղացուց մեր բարեգութ Կայսրության ողորմածության, ընդունում էր տեղացիներին: Մեղմ ասած, մեր նկատմամբ մեծ սիրով տղորված չէին. սիրոված դիմում էին: Զաղափի միակ բժիշկը դատերազմի հենց հաջորդ օրը հավամել էր փասափուսան, ծլկել հայրէ Փետավար: Չորեկարքին սիրած օրն էր: Թարգմանչի դեր էի կատարում, բժշկից ավելի մարտամասն զնում հոււանուիհների թուլս, ձիգ մարմինները: Ափսու՝ դեմքները չտեսա: Պատրաստակամ հանվում էին մինչև դարանոցը, ոչ մի դայնանով չէին հանաձայնվում օսարներին ցույց տալ դեմքը: Երջանկությունն երկար չտեսեց. մի օր մեր զինվորական բժիշկը՝ մայոր Տարատուան, չիհմացավ չորեկարքի գայթակղությանը,

2008

թունդ սիրահարվեց, անլուսին գիտերով, աննման բուօնություն նստեցնելով իրամանատարի ամենագնացը, փախավ Փետավա՝ սովորվ դավաճանելով Կայսերական Սեծ Շայրենիին։ Պարզկա գիտերներին նրանց սիրո աղաղակները հասնում էին առաջաղաք ջոկատների գին-վորներին՝ խելքահան անելով։

Տարատուայի օգնական ֆելքտը Գերբերին նախորդ ծառայության վայրում խախոլ սերժանտ օրուարև չի սվել, ռեժիմով ծեծել է։ Յեսլի բյո-զնաչիս լուրիս... Տեղափոխման գիշեր ֆելքտը սերժանտին ձիու դոզայով բնաբեր է սվել՝ արմատուայի կտորով մինչև լուս լիս-կել։ Դարցին՝ արածիդ մասին գոնե նամակով սերժանտին տեղյակ դահել ես, դատասխանեց՝ ասածիդ մեջ իմաս չեմ տեսնում։

Բանաղարին, ցամաք սարահարթում, տեղացիները բազգութիւն կոչվող ազգային ձիախաղն էին խաղում, խլիւելով դեռևս կենդանի ոչխարը, որ բաշտելուց կտոր-կտոր էր լինում։ Նույն կերպ էին վարչում գերիների հետ։ Օրֆեյը ինձ փոխանցեց օղով լիիր տափահածը, վեցրեց կիթառը, զրահամեթենայի գվաղցին համընթաց սկսեց։

Լազուրիսներով բեռնավորված են
Չարավանները Ահնադ Մասուտի,
Մահը կիրճերում դիրքավորված է.
Տղերի կորուատ Անկում ասուլիք։

Չաղաքից հարավ ընկած էր Ուեգիսան անաղատը՝ Խիճերի Երկիր։ Ժամանակին տեղը բերրի հողեր են ենել, դարեր տևած երածից հողը փուշիացել էր։

Զրահամեթենաներն անցնում էին անաղատով. բարձրացրած փուռու ամող ծածկում էր մասի հաստությամբ փուշեածկույթով, հետո բարձրացրած գեխ դառած՝ դեմքներով ծորում...։

Անաղատն էլ կարող է սիրելի լինել։ Յետախուզությունը սվյալներ էր սվել՝ Փետավարի կողմից սահմանին է մոտենում գենով բարձրված բարավանը։ Ուղղաթիռ նստեցին, թռան նույնական տեղը։ Թորիչի ժամանակ ավելի վախտենում էի ոչ թե թռանական հրթիռներից, այլ՝ ուղղաթիռ անձնակազմից։ Մահու չափ հարբած էր։ Ոչ մի գենն էլ չկար, ուղտերը սովորության համաձայն շարժով բայլում էին։ Ավազը նարնջագույն-կարմիր էր՝ եղրագծված սեփ-սև ժայռով...։

Չաղաքի արևմտյան արվածանը հնարնակ գինվորները կոչում էին Ան Իրաղարակ։ Նրանով անցնող ճանաղարի Երկու կողմերում խաղողի այգիներն ու նորենիների դուրսկացներն էին։ Խաղողի թմբերը համարյա մարդահասակ էին՝ ոգիների համար բնական խրամաներ։ Անգիր իմանալով թմբերի միջանցները՝ հանկարծակի հարվածներ էին հասցնում շարասյուներին, Ալադինի շինի դես անհետանում։ Զույգ ճամփերերին շարժերով կիտված էին Կայսերական Անհաղոյ բանակի այրված զրահամեթենաների, տանկերի կմախները, որոնց շուրջ դեգերում էին գինվորների ուրվականները, անցնող-դառնողի ծխախոտ ու օղի ուզում։

Ենթադրել էլ չի կարող, որ նմանվելու եմ էդ ուրվականներին, տարիներով դառկած եմ մնալու՝ մեռած աչքերով ծկան դես, որի կենդանության մասին վկայում են հատուկեն դղողակները։ Ինչ-որ բան անելու միտքը թվում էր անհետեթ։ Օրերը միօրինակ էին, տաղտկայի, ցերեկը չէր տարբերվում գիշերից։ Զի ուզում փոփոխություն, չի ուզում անգամ բուժվել։ Անտելին արթնանալու առաջին վայրկյաններն էին։ Ներսումս մռացող տագնալը վերածում էր խուճաղի, անզորությունից խոսում էի ինս ինձ հետ, հայիում։ Գիտե՞՝ դատերազմը վաղուց ավարտվել է, գիտե՞ նաև՝ չի ավարտվի Երեթ։

Նորնենու դուրսկում հատուկ ջոկատայինները գրավել էին ոգիների կողմից կրվող ֆրանսիական վարձկանների ճամբարը, ամենուրեմ շամպայնի արկղեր էին, դղոնոգրաֆիկ հանդեսներ, հոտավետ դահմանակներ՝ չիաւուծ փարիզյան օծանելիի լիակատար հավաքածուն։ Դասցրել էին հետները տանել շամպայն հասարակաց տունը, բայց դա չէր գցում տղաների տրամադրությունը. տափառեց ամիսներ շամպայն լին էին շամպայնով, ոջլու գինվորները բուրում էին փարիզյան օթեկուլունով։ Նողկայի էր նման տոփի դայմաններում։

Երկու բան էր անտանելի՝ տոգն ու գաղափարախոսության գլխավոր դատասխանատու, փոխգնդապետ Նեղայվորդան՝ ճաղաս գլխով, բառակուսի դեմքով, կճաս թոռվ, խոհարարի ար-

տափնով, տիրագին ոգեսունչ հայացով մարդ: Իր դարսն էր համարում զինվորներին շար կանգնեցնել կիզիչ արևի տակ, երկար-բարակ գլուխ արդուկել՝ «Ձեզ կսիմեն սիրել Կայսերական Մեծ Հայրենիքը» թեմայով:

Հարայիրողի վրա դուրս եկամ վրանից, տեսամ արկերի արկերից սարֆած արտանոցի կողմից գալիքեն իջեցրած մեր կողմը վազող գլխավոր դատասխանատուին: Պատճառը Տրժմագին ցեղի օճն էր, փոխզննադեմի համար ամենից դատասխանատու դահին գլուխը հանել էր դետարանի անցից՝ բազմանաւակ ֆուացրել: Խելադատառ ճշալով վազում էր զորամասով մեկ՝ հայինելով ամենայն շարժվողին ու սողացողին՝ չնորանալով հիշատակել անգամ Կայսրության Անմահ Ծերակույսն ու ոմն Կայսյաի: Ուժի գալով՝ բարձրացրեց գալիքեն, իրեն գցեց վրանը՝ երեք օրու գիշեր խմեց: Կենարնից ժամանած գաղտնի ծառայության գործակալը մտավ վրան, գտավ դիակը՝ ատրճանակը բերանում, ու հետևյալ բովանդակությամբ նամակ. «Կեցցե՛ մեր փառաղանծ Կայսրությունը, կեցցե՛ նրա Անմահ Ծերակույսը, կեցցե՛ մեր Անհաղթ Բանակը: Մա՞ Կայսրության անարգ թօնամիներին: Ների ինձ, Կայսյա»:

Գիշավոր դատասխանատուի ինքնասղանությունից հետո ամենանտանելին ճնաց տոքը: Դումիսի կեսերից օգոստոսի վերջը ջերմասիճանը սպերում անցնում էր ցելսիուսի հիսունը: Արտանչելը չէր թերևացնում, ներենչելը տանջան էր տախու: Զնելն անհնար էր, ուղիղ բացող գիտակցությունը դժվարությամբ էր նկատում օրերի հերթափոխը, կարծես ուղեղներ հավել էր, որևէ ճամփ վրա կետրնանալն անհնար էր: Կար միայն չդադարող ծարավի զգացողություն, սիդմված էր ինզ իհեցնել՝ ցերեկը ջուր խմել չի կարելի, սկսվում էր ուժասղառությամբ ավարտվող թրնարադրություն: Տերեկով բերաններ էին միայն ողողում: Զուր խմում էին վաղ առավելյան ու ուշ երեկոյան՝ դայթելու չափ: Ախորժակ չկա՞ համարյա ոչինչ չէին ուտում, ջրագրկման դատճառով տառապում էին օքարաններով չընդհատվող լուծից: Սրան հակառակ, անաղատային անընդքնելի օրենուկ, ջերմասիճանի կտրուկ անկումը գիշերը ցրցի զգացողություն էր առաջացնում՝ ամրող մարմնով դրողում էին:

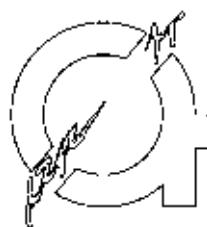
Ծոգերի հետ վրա էին տախու աշխարհում եղած բոլոր տարափոխիկ հիվանդությունները, զինվորները հարյուրներով էին հիվանդանում: Երբ մեկը ձեռք էր բերում միանգամից մի բանիսը՝ տրողիկական տեսն, դարասիփ ու դիզենտիկա, ասում էին բոււանական ծաղկեփունք է սացել: Ծոգերի առավելությունը չհայտարարված զինադադարն էր: Մահացու տաղից ոգիները մնան էին հում կավից ու հարդից շինված անդուռովուսամուս, տափակ կտուրներով և ները՝ երկաքրետոնե դզուներից էլ աղահով... Գնդակները, թափանցելով ունաչափ հաստությամբ դատերը, խճանում էին տաղախի հարդի մեջ, կորցնում հարվածի ուժը...

Արթացան դայթյունի դդրոցից: Ոգիները լիքիացել էին՝ հրթիռակոծում էին զորամասի տարածքը: Ենթասղա խսաներով էին ծառայող էր, գոռաց՝ ուսւած դահճակալի տակ, զարանակացանցը բեկորներից կոյացուանի. էրտես էլ արեց: Մրսում էի, տեղատրից վեր չկացա, ինչ լինում է՝ ինչ: Հրթիռակոծությունը րողեներ ևսեց: Ենթասղա վիրավորվել էր գետնին զուգահեռ սուրացող բեկորից: Էսեղ ասում էին՝ ում վիճակված է կախվել՝ ջուր չի խեղրվի:

Զորամասի կենարնում, սղայակույտի կացարանի մոտ, գմնվում էր Կատվի տունը: Հրթիռակոծության ժամանակ ահավոր լաց ու կոծ էր բարձրանում: Պարզ եղանակին տան չորս բոլորը դարաններից կախված էին փորիկավոր վարտիքներ, ժամեկավոր կրծկալներ: Հասկանալի է՝ նման տեսարանը չէր բարձրացնում մեր փառաղանծ զորամասի մարտական ոգին, սակայն հաստատության գոյությունը կենսական անհրաժեշտություն էր: Կատվի տանը բնակվում էին Կայսրության բոլոր ծայրերից գործուղված բուժույթերն ու խոհարարությները: Գիշերները վերառակավորվում էին՝ դաշնում առաջնակարգ դրունիկներ: Կատվի սնից լաց ու կոծի փոխարեն մինչև արշալուս բարձրանում էր սիրո գործողությանն ուղեկցող հնչերանգների անկրկնելի դրոխնիկ օրատորիա: Աճազոնությների առաջնորդը Եկատերինան էր՝ բարձրահասակ, խուռակութեք, ժիրական: Ներս մտնելով՝ զինվորներն ու սղամերը նրան էին վճարում գումարը: Հաճախ ամսական աշխատավարձն էր: Կայսյան, գինը չգցելով, սղասակում էր բարձր հրամկազմին: Կանանց չեկիսակա էին ասում. ծառայությունների դիմաց վալյուտային չեկեր էին վերցնում: Մեկի դայմանազիրը վերջանալիս է լինում, ունեցած-չումեցած հավաքում է՝ տուն վերադառնա: Սահմանի վրա մասսավորները ստուգելիս անսահման կրծերի արանում թագրած չեկերի տրամադրում են, ուզում են բռնագրավել. չհա-

2008

Յ
Հ
Շ

մարձակվե՞մ ձեռք տալ փողերիս, բածի տղերի, - սրահով մեկ ձայնը գլուխն է գցում, - դրանց դիմաց գիտե՞մ բանի լիս սղերմա եմ խմել...

Զինվորներից ոճամբ փողի հետ Կատվի տան էին թողմում իրենց սիրտը, զորացրվելով ամուսնանում էին, հետեւը տանում նշված հաստառության կենվորութիւներից:

Ըստ եւրիշան, մեր զորիները դեմք է օգնեին Կայսրության դաշնակից Դիվաստանի դեմոկրատական բանակին՝ ապստամբ ոգիների դեմ դայլարում. իրականում կովում էին նրանց փոխարեն: Դարմար դահին ծլկում էին մարտադաշտից կամ անցնում թշնամու կողմը՝ հետեւը տանելով մեր կողմից ստացած գեմքն ու զինամքերից: Կայսերական թերթերը տարկուորում էին Դեմոկրատական բանակի սիրացործություները՝ ասես մենք գոյություն չունեիմ: ճանադարին զրահամեթնան ցըանցեց Դիվաստանի դեմոկրատական բանակի դամդահարյան կորուսի հրամանատար գեներալ Ուլումի ամենազնացը: Օքեյին հարցի՝ չեմ հասկանում, բոլոր հրամանատարական ամենազնացները խակի են, մենակ սրանն է ավազագույն, եդ գիշի վերջին բնձուս ոգին, բայց ոչ մի անգամ վրան չեմ կրակել: Պատասխանեց՝ միամիտ ես, Պորուտչիկ, բա չգիտե՞մ՝ գեներալ Ուլումի կալվածները Ակմադ Շահի ջոկատների հսկողության գոտում են, նրանից է կանոնավոր հարկերը տանում:

Մի գեղեցիկ օր չժացան անփոխարինելի Կայուտան ու զորմասի հույժ գաղտնի փաստքերը: Ամիսներ հետ առաջաղաք ջոկատներից իմացան՝ իր «մարտական» ծառայություններն է ճառուցում անձանբ Ակմադ Շահ Մասուդին:

Օգիների Գերազույն հրամանատարը Ակմադ Շահն էր՝ «Երջանիկ» մականվամբ: Դետախուզության գլխավոր վարչության և վայալներով՝ գրագետ հրամանատար էր, մինչև դատերազմը ավարտել էր Կայսրական ռազմական ակադեմիան: Խիզախն էր, վճռական, անողոք էր թենամիների նկատմամբ, խորանանկ էր, չէր վստահում նույնիսկ մերձավորներին, սակավաղետ էր, խստալից: Նրա հրամանատարական կետը տեղակայված էր Փանջչիր՝ Յինգ առյուծի կիրճում: Կիրճում էր կենորնացած աշխարհի լազուրիշի դաշտների արյուծի բաժինը, ինչից էլ գոյանում էր Խվալանական դիմադրության շարժման գանձարանի գերակշռությունը: Գանձարանը սնօրինում էր դեռ քերին հայտնի Ուսամա Բեն Լաղենը: Ասում էին՝ Շահ Մասուդը միաժամանակ լինում էր տարեր տեղերում, կատարելապես ժիրաբետում Կայսրության ժողովուրդների լեզուներին: Թիկնազոր կազմված էր մեր փախստական զինվորներից, որ խլամ էին ընդունել: Առաջաղաքահների ջոկատը հայտնաբերում էր հերթական թափունք, գտնում էր միայն բլթթացող նարգիլեն ու դեռ գոլորշի արձակող թեյով փիալան: Մի ժամի անգամ մեր զորամասերը մտել էին եդ անիծյալ կիրճ՝ ես չիմ դարձել: Դար առաջ նույն ճակատագրին էր արժանացել անգլիական թագավորական եխստեղիցին կորուսը, որ եկել էր Յնդկաստանից: Տեղացիները ողջ էին թողել միայն զինվորական թժկին, կտել էին լեզուն, ես ուղարկել Փեսավար՝ հրամանատարությանը գլխով անցածը «Պատմելու»:

Տղերը հրավիրեցին ափիոն ծխելու: Տեղի ափիոնը լավագույնն էր աշխարհում: Մշակված վիճակում վերածվում էր դաշնագույն, կակուտ, էլիլսածն զանգվածի՝ վրան Ղուրանից արարատ սուրահ: Դավակվեցիմ գենափոր խցում, ուր տոգն անտանելի չէր: Զարմացած թիւ թիւ տուու տումա էր: Ուղի ձագը մտել էր ականաղաս դաշտ՝ դայթել, տղերն էլ մսեղիքը բերել էին զորամասի խոհարար Ղուրանին: Գործի վարդեն էր: Շաջորդ օրը դիմի գնայինն Սև հրադարակ. ով ես կզար, ով չէ՝ միայն Ալլահն ու իր Ազրահի հրեսակը գիտեին: Ափիոնը ծածուկ ճանաղարհներով տեղացիներն էին ճառակարարում զինվորներին փոխանակելով բենգինի, ճարտկոցների հետ: Դրանամատարությունն առերևույթ խսիվ արգելել էր եդ գործը, բայց իրականում ճաների արանոնք էր նայում: Շստակ գիտակցում էր՝ առանց դրա զինվորներն էս կողմերում երկար չեմ բաշ:

Տղերը չիմ մոռանում զորացրված, տուն վերադարձած ընկերներին, ափիոնի զանգվածը օչի օգնությամբ գրժնակում էին մինչև թղթի հաստություն, դնում ծրարի մեջ՝ նամակի արանքը:

Գործի գցեցինի նարգիլեն, սովորաբար գործը գլուխ էին բերում զլանակների օգնությամբ: Թիկն սվեցինի հատակին թափված դարկերին, խողովակը ձեռքից ձեռք անցավ. սկսելու դաշիվն ինձ զիցեցին: Ինձ Պորուտչիկ էին ասում, թեև Անհաղթ բանակում վաղուց նման կոչում գոյություն չուներ: Վաղն առաջին գծով, ինչողես էստեղ էին ասում՝ ողբայով դիմի սանրեին կանաչութերը, նունենիների դուրակները, խաղողի այգիները: Ամեն ժայլա-

փոխի ոգիների ծուղակներն էին...

Մահվան հետ առաջին անգամ հանդիմեցի դասինաս ուսելիս: Առաջին ույզս էր: Նշանառու կրակից աղափոք տեղը կավաշեն դարխողն էր: Դրամանատարը՝ սովորայներդ համեմ, հետո ժամանակ չի լինի: Պախինատի կեսն արդեն կուլ էի սվել. եւ նայեցի: Պարսի երկայնով տափ չափ դասգարակներ էին շարված: Դեմքները բրեգնետով ծածկված էին... Դաքը բերանում սառեց... մի ժամ առաջ տղերը դեռ... Դրամանատարը՝ կեր, կեր, հետո ժամանակ չի լինի:

Քիմի տղերին եմ նայում, համգիս են, տասնութ տարեկանում ամեն մեկը մշածում է՝ դա կարող է դատահել բոլորի հետ, բացի իրենից: Բանակները մատաղացուներին ընտրում են եղ տարինում:

Ծխելուց րողեներ անց ամեն ինչ սուզվեց խավարում... Խավարը ցրվեց՝ հայտնվեցի ծանոթ սենյակում, կողին ուսանող տարիների ընկերութիս էր: Դագին նույն ծաղկավոր բլուզն էր, բաց կապույտ ջինսը: Պարում էի՝ ձեռքեր դրած ջինսի եւսի գրդաններում: Պարում էին ու համբուրվում, համբուրվում ու դարում: Պարեցին մինչև լուսաբաց... Արևի հետ սենյակը լուծվեց մուլուսում... Երբ դարզվեց, տեսա բնած զինվորներին: Իրականությունը ցավ սվեց: Ասված իմ, ինչ եմ անում էսեղ, կրկնում էի՝ ձեռքերով սեղմելով գլուխս: Նույն գիշերն աղբեցի երկու անգամ...

Մինչև լոյս հետախուզական ջոկը բայլում էր փոռու անաղատով: Ջայլելը ծանր էր. ոտերս մինչև կոճերը թաղվում էին փոռու մեջ: Կանգնել, ես մնալ չեմ կարելի: Մնացողը մնալու էր ընդմիտօս: Զինվորները ուսաղարկերից թափում էին ամեն ինչ՝ դահածները, դասինատները, ամեն ինչ՝ բացի փամփուշներից:

Առավոտը հասանք կանաչութ: Դանդիմեցին եգերական դասակի. սփոթմանը հայտնվել էր ականաղատ դաշի կենսրուում: Տղերը վիրավոր էին, սովորայն ու ջուրը վերջացել էր: Մինյանց հենված կանգնած էին՝ դարկելու հնար չկար, չորսբոլորն ականներ էին: Մեկի նյարդերը չղիմացան: Գոռալով վազեց մեր կողմը...

Տերեկն անցնում էին տիղմաղատ, եղեգների մեջ կորած ջրանցի հոսանքով: Ոգիները ծանր մարտերից հետո լին էին հովիտը: Սոներիս ջուրը վերջացավ: Ջրանցի ջուրը դդուր էր, գարշահն: ճար չկար, տափածով վերցրին, մեջը դանացիսի՞ հար գցեցին: Ռեակցիայից եռաց, տիղմը նստեց տակը, ջուրը վեր բարձրացավ: Զզվելով խմեցին, շարունակեցին ճամփան՝ տեսան ջրանցի մեջ ընկած ուռած դիակներ...

Ետարձին կանգնեցին խաղողի այգու մոտ: Որոշեցին այգեղանի լված տնակում գիշերել: Ցրեց, խարոյկ վառեցին, հերթով հսկում էին:

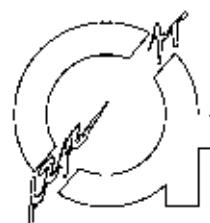
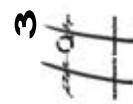
Տեղանքը հիեցեց մարդագայլերի մասին սարսափ-ֆիլմը, որ տեսել էի տարիներ առաջ: Գիշերվա մի ժամի, հսկելու հերթս է՝ ինչ-որ կենդանի ներս մտավ: Կենդանին մարդագայլ դարձավ, ֆիլմը ուղեղումս կենդանացավ, զարգացավ: Վախից դադանձվեցի: Զոռով կարողաց ինձ հավաքել, գորացի: Բդավորիս վրա տղերը վեր թռան, օգնեցին խելի գալ: Սովորական տուն էր: Մարտերի ժամանակ էրքան վախեցած չկայի:

Վերադարձանք առաջարկանից՝ զորամասում իրարանցում էր: Ուզմական ոսիկանությունը ձերբակալել էր ենթասղային: Ոգիներին խճբանակով փամփուտ էր վաճառել: ճշտելով կորուսները՝ իրամանատարը խոժով վերցին խնդրանքը՝ գնդակահարել իր իսկ վաճառած փամփուտներով: Դրամանատարը գլխով համաձայնության նշան արեց: Կանգնեցին հում աղյուսից ժինված դատի տակ, դիմացը շարվեց զինվորների ջոկը: Լսվեց կրակահերթը՝ շարունակում էր անվրդով կանգնած մնալ: Դրամանը կրկնվեց, նորից կրակեցին՝ զնդակներն առաջվա դես տեղ չէին հասնում: Շվարած էին: Դրամանատարը ձեռն առավ փամփուտներից մեկը՝ բնծիծաղեց. վաճառելուց առաջ եռացրել է սրիկան: Շունչներ տեղը եկավ:

Նախկին ենթասղայան անվրդով տեսնով մարդում էր զորամասի արտանոցները:

Ծառայության ժամկետն ավարտվեց: Արդեն փոխարինողն էլ եկել էր: Գնացել էին օյուղական դրուանից դեմքը նեւու համար օդի առնելու՝ եւ չէին եկել: Փոխարինողի դիակը չգտան: Ենթասղայի մերկ մարմինը կարտել էին կամրջի հենաղատից, առնանդամը կտել էին՝ խոթել բերանը: Վզից արարատառ ցուցանակ էին կախել:

2008

Ամբողջ գորամասը սանրում էր ցջակա գյուղերը՝ սղանողներին գտնելու:

Տներից մեկում հատուկ ջոկատայիններ խուզարկում էին սենյակները: Սղան հրամայեց ստուգել կանանցը, տամսիրո համար դա վերջն էր: Զեռն առավ գետնին ընկած կացինը... Կրակահերթ լսվեց... Իրիկունը սղանողները հայտնաբերվեցին: Յամանատարը կարծ կադեց. առանց դատուատասանի... Գերիներին սիդեցին փորել իրենց գերեզմանափոսերը: Սղաններից մեկը սորացնում էր՝ հայիութով ու թելով վրաները: Փոսի միջից դառույնի դես սուր բահը հայդէ սղայի վզին... Գլուխը գյուղելով փոսն ընկավ:

Տանալարին գրահամեթենան փնթի գյուղաբարափի հրամարակում կանգնեցրինք սիգարետ ու ջուր վերցնելու: Դուրանում Փեշավարից ներմուծված դաղղաղակի աղարատ էր դրված. տարուց ավել էր՝ չէին կերել: Օրֆեյը երկուսը վերցրեց՝ մեկը ինձ սկզբ:

Ուրս գալս մոտեցավ ցնցուհների մեջ կորած հինգ-վեց տարեկան աղջնակ, կծած դաղղաղակը խնդրեց. «Աղա՛, բասթանի, բասթանի»¹⁰: Տվեցի, փուժմանեցի:

Զգիտես որտեղից տարեկան երեխաների ամբոխ հայտնվեց, մորեխի դես վրա սկզբ աղջնակին՝ դաղղաղակը խլելու. դահ անց բավալվող, իրաւ ծվատող երեխաների բուրգ գոյացավ: Լիճված, հալված դաղղաղակը խառնվել էր փողոցի փուռու, երեխայի թիւ արյան հետ:

Պարտեզագիր ունեինք՝ բարձրահասակ, նիհար, անգույն աշբերով ու մազերով, տարային լրակյաց սղա: Ջորամասից ոսքը դուրս չէր դրել: Ողջ օրը նստած երկաթյա դրնով խոցում՝ գրադաված էր ուազմական բարեզների կուսերը դասդասելով: Գումարտակների հրամանատարները մարտի գնալուց առաջ նրանց ստանում էին բարեզները՝ «հույժ գաղտնի» դրումով: Պարտեզագիրը դրանց առանձին կտրոների սղիսակ եղրաշերերը խնամով կտրատում, հասվածներն իրաւ սոսնձում՝ ստանում էր ամբողջական բարեզներ: Եղրաշերերը գաղտնի էր համարում: Տարիներով հավաքում դարկերի մեջ, զնոսում էր՝ կնորում: Պարկերն ավելացան, սիդպած էր բնել խցի դրան մոտ: Կանոնավոր հեռագրեր էր ուղարկում Կենտրոն՝ հարցումով՝ ինչպես վարվել եղրաքերերի հետ: Մնում էր անդամասխան: Մի դայձար առավոն, հեռազիրը ձեռքին ու ժմիտը դեմքին, մոտեցավ խցին, բացեց դուռը, դարկերը մեկը մյուսի հետևից շարում՝ ավազի վրա, կրակի սկզբ: Զկարողացան դարզել՝ ինչպես էր գորամասի կենտրոնում, ավազի մեջ հայտնվել չղայթած ականը: Պարտեզագիրը ցինկե դագաղը տուն ուղարկելիս հետը դրված էր նամակը. «Թանկագին մայրիկ, ծառայությունս մոտեցավ ավաշին: Կաղվա չվերթով վերադառնում եմ: Կիրակի օրվա ճաշին խնդրում եմ դարտասել մեր ընտանեկան շչին: Միշ Ձեզ սիրող՝ Սաշա»:

Պայթյունի ալիից գրահամեթենան ցնցվեց, փոշին ու ծուխը ներս լցվեց: Դարվածի ուժից օսմած՝ միմյանց էին նայում. էս անգամ էլ դրծանք, - ասաց Օրֆեյը: Անիվներից մեկն էին կորցրել, դլասիկ ական էր:

Զկա ականից մենք ու բութ գեմի: Տեղարողը չգիտի՝ ով է լինելու գորի՝ թեսնամին, ընկերը, ինքը... Ականը չես տեսնում, զգում ես ներկայությունը: Ոսք գետնից կտրվում է՝ չի հասնում հողին, բայլը անվերջ է տևում, վայրկանը սկսվում է՝ չի ավարտվում: Առաջին անգամ ականի դայթյուն լսեցի խաղողի այգում: Զինվորները դեմի գրահամեթենան էին վագրում՝ թևերի տակ տանելով ընկերոցից մնացած ձեռքն ու ոսքը: Առանց տեղանքը ստուգելու խաղող էր բաղել:

Կայսերական գինագործները նոր ական էին բարել, բնիւրեն անվանել էին «Դոդուշկ»: Վրան կանգնելիս բան չէր լինում՝ հերի էր ոսքը բաշերի, թռչում է՝ դայթում թիկունիի:

Զինվորն առանձնանում է թիի տակ՝ բնական դեսքը հոգալու: Պատասխանատու դահին «Դոդուշկ» թռչում է՝ դեմ առնում նստուկին: Դժբախտը, առանց տեղից շարժվելու, ժամերով օգնություն է կանչում: Գալս են սակրավորները: Սազերը սղիտակել էին: Սփոփեցին՝ երջանիկ աստի տակ ես ծնվել, բարեկամ: Նետ դատակվելիս մանրամասն զնոնում էր ցջակայքը: Սահացավ դեղիից ամիսներ անց, բնական դեսքը հոգալիս, Տրմագին ցեղի օձի խայթոցից:

Զրահամեթենան կարգի գցելիս Օրֆեյը դատմություն արեց. կառավարությանը աջակցող ցեղագետի կանանցից մեկին ոգիներն առևանգել էին, նստեցրել կամրջին, դայթուցիկով արկոյին կաղուտել: Ջուր ուզեց, բարձրացրի չադրայի ցանցկեն կտրու, երկարվիզ ջրամանը մոտեցրի... Հասցրի նայել դեմքին... Արցանը տարա դետնատորի լաւերից մեկի կողմը... Մտումս Ասված կանչեցի... Պատերազմում աթեխսներ չեն լինում... Գեղեցիկ էր տան աղջկը...

Ժամանեցին Նուրիսան. Տեղացիները կանգնեցրին զրահամեթենան. ավանդույթի համաձայն՝ զենքներս հանձնեցին: Ինանալով այցի նորատակը՝ ուղեկցեցին ցեղաղետի մոտ: Ընդունեց արքայակայել. ամբողջ գիտեր ցիկահեր հարձերը գինի էին նատուցում: Ինանալով Բուդրայի դասգամբ՝ ասաց՝ որոշումը կհայտնի ավագների հետ խորհրդակցելուց հետո: Օրֆեյը տանիքի մեջ էր, տեղի երաժիշտների մրցույթում հաղթող ճանաչվեց, ցեղաղետի դրասր անձամբ գլխին դրեց հաղթողի դսակը: Տեղաղետը հրավիրեց ժայռափոր տաճար, և վեց մանդալան. սկսուել էր՝ ծածկված գույնզգույն ավազահամերով. դատկերում էր Բուդրայի թերված դեմքը: Պատվիրեց գգոււությամբ տանել Բամիան՝ հետևելով, որ ոչ մի հատկ ավագ չկորչի. ինացե՛ր, վերջին հույսը ձեր ձեռքին է: Տեղաղետին ու հյուրընկալ հղատակներին Երախտագիտություն հայսնեցին, ճամփա ընկան Խազարների երկիր:

Ընկերոց տաճադրությունը չտեսնված էր. ասում էի, դորուչչիկ, կսացվի, ասում էի, չՀ... Չեզը տարավ կիթառին.

Նուան ծաղիկ կար ծամերին դողդաս

Զուօւանաց երկրի մահվան հրեսակի.

Որբան նման էր կինն այդ հրահաս

Այն բոււանուիուն, որ տեսա ճամփին...

Զրահամեթենան կանգ առավ լեռնային գյուղակի մոտ, գոլորշիացել էր շարժիչը հովացնող ջուրը: Օրֆեյը մոտեցավ փարաջաներով կանանց. դղնձե կծերով ջուր էին տանում: Ուսարդրությունս գրավեց գյուղական գերեզմանոցը: Շիրիմներին խրված էին ձողեր, ծայրերից կապված էին գույնզգույն ժաղավեններ՝ Ղուրանից սուրահներով...

Կտրուկ ճիշ վրա ցոշվեցի՝ տեսա գետնին ընկած ընկերոցս: Կանայք անհետացել էին: Զեմ իհուում՝ ինչդես մարմինը տեղավորեցի զրահամեթենայի մեջ, հասա զորանաս, նկատեցի՝ սկսուելով ծածկվել էր արյունով: Տղաների հայացքներին չիանդիմելու համար բայլում էի գլխիկոր: Մաս հրամանատարի վրանը: Առանց ինձ նայելու, և վեց ամենածանր հրամանը՝ ուղեկցել Օրֆեյի դին ծննդավայր, հանձնել միայնակ մորը: Դիվահարությանս բոլոր տարիներին հալածում էր հյուսիսից կնոջ լրությունը.....

..... արթացա կիթառի ծանոթ նվազից: Գլխավերնումս կանգնած էր Օրֆեյը: Գրկախառնվեցին, եղածը հիւեցին, ողի դրեցի, լուռ խմեցին հոգեհանգստի երրորդ բաժակը, հերթով ծխեցին բերած ափիոնի գլանակը: Սենյակս լուծվեց խավարում: Լուսացավ, տեսա՝ կանգնած ենի Բուդրայի արձանի ոսերի մոտ: Ծածկված էր լարերի սարդուտայնով, դայթուցիկի խճեր էին կախված: Զէին խոսում, գիտեին՝ ուս է, ոչինչ հնարավոր չի ըսկել:

Նայեցի Բուդրային, թվաց՝ ուրվագծվում են թերված դիմագծերը: Ահավոր դայթյունից արձանի բեկորները ցրիկ եկան, վերջին անգամ առա դատերազմի հոտը՝ վախի ու բաի հոտը:

2008
8

3
ՀՀ

60

Հավելված #2

#167 հիվանդության դատմությանը որղես հավելված կցվում է հիվանդի ինֆնակենսագրությունը

Ծնվել եմ Երևանում 1958 թ. փետրվարի 24-ին Ռաֆիկ Նաշաջյանի և Էնճա Զոյսյանի ընտանիքում: Նետագայում իմացա՝ իրականում ծնվել եմ այդ ժամանակ Նոր Բայազես կոչվող գավառական բաղադրում, ուսուցիչներ Վարդգես Գոլաբյանի և Անահիտ Թորգոնյանի ընտանիքում: Չորրորդ տարն էի: Մորս՝ Էնճա Զոյսյանի խնորդամուկ, որ երեխա չէր ունենում, հիշատակված Վարդգես Գոլաբյանը՝ այժմ արդեն մեռի, ինձ տալիս է իրեն՝ որդեգրման: Այդ դատարանը էլ անձնագրումն ծննդյան ամիսն ու օրը ոչ թե փետրվարի 24-ն է, այլ հունիսի 6-ը: Այստիսով, ունենալով երեք երրայր, ընտանիքում միակ երեխան էի:

Մինչև ծնվելս մեր դարպասը մութովուսին ծեծում են: Բացում են, տեսնում՝ գետմին բարուով աղջիկ-երեխան է դրված: Ազգութակը հավաքվում է, մորս ասում՝ երեխա չես ունենում, երեխան իր ոտու դուքը է եկել: Մայրս անդամնելի մարդամոլ էր, նայում է, ասում՝ բարուով կեղծի մեջ կորած է... երեխային հարևաններն են որդեգրում:

Խառնաշեղոք սրանով չէ, որ սկսվում է: Իմ երկու տատերն էլ ամուսնացած են լինում երկու անգամ ու երկու ամուսիններից էլ երեխաներ են ունենում:

Դայրական տաշի՝ Թագուհի Նաշաջյանի առաջին ամուսինը՝ Վանո Զանյանը, թուրունի ջուր է խնում, որ հիվանդան ու չնասնակցի Արաջին համաշխարհայինին: Բաղադրությունը թունդ է լինում մեռնում է: Պատերազմին չնասնակցեց:

Տաս նրանից մի տա է ունեցած լինում ու երկրորդ անգամ ամուսնանում է դատիս՝ Վաղարշակ Նաշաջյանի հետ, որից ևս երկու տա ու մի աղջիկ է բերում: Վաղարշակ դապս մահանում է երեսունմեկ տարեկանում. դայտար էր. ձին բերում են, որ դայտի, խորնում է, բացով տալիս փորին:

Այստիսով, մեծ հորեղբորս՝ Արտածեսի ազգանունը Զանյան էր, կրտսերինը՝ Դակորինն ու հորառույր Սաթիկինս՝ Նաշաջյան:

Կրտսեր հորեղբարյուս՝ Դակորն ու հորառույր Սաթիկս երեխա ժամանակ մանում են հորս գրղանը՝ դաղղաղակի փող գողանալու: Գրղանը կարիճ է մտած լինում, հորառոջ մատը խայթում է: Դայրս աշխատում էր տասնչորս տարեկանից:

Ծաղիկ տաս առաջին անգամ ամուսնացած է լինում Արշակ Գոլաբյանի հետ, ունենում է Վարդգես մեռուս, որ իրականում հայրս է: Տղան մի տարեկան էլ չի լինում, երբ հորը, Երևանից Նոր Բայազես միրգ տանելիս, սղանում են դաշաղները:

Գիշերը տաշի եղբայրները սարն են լինում: Դարևան գյուղի ջահելմերը ձիով-խանչալով-յախնջիով գիշերվա կեսին գալիս են տաշի փախստելու: Տաշի մայրը գլխի է ընկում, աղջկան թագնում է հետասենյակում, միակ լամպը գետմին տալով փշրում, իրեն գցում առևանգիչների առաջ: Մթան մեջ մորն աղջկա տեղը դնելով՝ դարկը բաշում են գլխին, գցում ձիով գավակին...

Ծաղիկ տաս երկրորդ անգամ ամուսնանում է Պետրոս Զոյսյանի հետ: Նա առաջին կնոջից, որը մահացել էր, ուներ երկու տա և երկու աղջիկ: Միասին ունենում են մեկ տա և երկու աղջիկ, այդ թվում մորս՝ Էնճա Զոյսյանին: Պետրոսը մահանում է 1943-ին:

Պատերազմի թվերին տաս առը այսուրի հետ փոխելու է տանում. նավը փոթորկի դատարանով կայանում է ափամերձ գյուղի մոտ: Գյուղացի մեկը տուն է առնում՝ գիշերելու: Գյուղացու կինը մահացած է լինում, տունը եփող-թափող չի լինում, տասներեք տարեկան տղային էլ ամուսնացրած է լինում հարևանի խաներկու տարեկան աղջկա հետ: Գիշերվա մի ժամի տաս լսում է նորադաշտակների ձայնները՝ հել վրես... հել վրես, լավ էլի... թող բնեմ, տան աղջիկ...

Եվ այստես, իմ մեջիներ Կարոն, Խաչիկն ու Գուրգենը, ինչդես նաև հորառույրներ Ելենը, Վարդուսն ու Գոհարը Զոյսյան են, իսկ Վարդգեսը՝ Գոլաբյան:

Կարոն և Գուրգեն մեջիներ 1943 թվին Կերչի մոտ գերի են ընկել, 1945-ին ազատվել, այ-

սորվել են Սիբիր մինչև 1953 թիվը:

Կարս քեզիս դատերազմից առաջ ձիերի երանակ էր դահում. ոչ ո՞յն չէր թողնում հեծնել, ինչն էլ չէր հեծնում: Մի անգամ է բացառություն արել: Կատաղած շումը Գուրգեն Քեզուս կծել է՝ սիրո սառն է ուզել: Զիերից մեկը հեծել էր, գնացել սարից ձյուն թերել:

Սացվում է՝ ումեցել են չորս դադ, որոնցից ոչ մեկին չեն տեսել, և երկու տաս, որոնց համան ու հոտը վայելեցի լիովին:

Թագու տաս ասում է՝ երկու ամուսնուս հետ միասին վերցրած աղբել են ինը տարի, թող չմեռնեին, դրանց տերը թաղեմ:

Ծաղիկ տաս ծանր հիվանդանում է, բժիշկները հույս չեն տալիս: Թագու տաս ասում է՝ մեռավ՝ խայտառակ կլիմեմ, հազիս ուր չկա: Գնում սև ժակես է առնում: Ծաղիկը աղա-ինվում է, մի խան տարի աղրում: Թագուին թաղեցին ամիսներ անց՝ սև ժակերը հազին:

Ծաղիկը յոթանասուն տարեկանում ձի է նստում, ելնում է Բասարի սարերը՝ թուրերից եղորս հարսանիի անասունն անձամբ առնելու: Թաղմանը ֆելիսավիրները բառասուն արկդ օդի խմեցին:

Ձեռակին՝ Անահիտ Թորգոնյանը, որն իրականում մայրս է, առաջին անգամ ամուսնում է Վաչագան Գաստարյանի հետ 1940 թվին: Մի տարի էլ չանցած՝ Վաչագանին տա-նում են դատերազմ, չի վերադառնում: Մեծ եղբայր՝ Ֆելիսը, ծնվում է նույն թվին, չի տեսնում իրը:

Խրամափառ վրայով, որի մեջ քեզիս էր, գերմանական ծանր տանկերի գումարտակ է անց-նում: Ժամեր հետո հակահարձակման անցած կարմիրբանակայիններից մեկը տեսնում է հո-դից ցցված շիմելի փեռ՝ փորում-համում են: Զնում էր վառ լուսերով ննջարանում:

Վարդես քեզիս, ավարտելով գինվորական ուսումնարանը, ստանալով սղայի կոչում, մասնակցում է Ֆիննական և Երկրորդ համաշխարհային դատերազմներին, ծանր վիրավոր-վում է՝ գորացրվում:

Արկի բեկորը խփում է ոտքին: Մի դահ ուսցը տեղն է գալիս, լսում է՝ ֆելիչերներից մեկն ասում է՝ սաղոզմերը լավն են, ոտքը կտրեմ, լավ գնով սաղացնենք: Կողին դրված ստեհիլ-գացման ամանը գիլներով է տալիս: Աղմուկի վրա վիրաբույժը ներ է մանում, քեզուս ուղար-կում վիրահատարան, ֆելիչերներին՝ ֆրոն: Մի ոտք հինգ սանիմետրով կարճ էր:

Պատերազմից հետո Վարդես Գովարյանը դասատու է աշխատում գյուղական դյոր-ցում, ուր Անահիտ Թորգոնյանը տարրական դասարանների ուսուցուիլին էր, սիրահարվում են, չնայած ազգականների դիմադրությանը՝ ամուսնանում:

Այսպիսով, եղբայրներից մեծի՝ Ֆելիսի ազգանումը Գաստարյան է, միջնեկներինը՝ Աւուշինը ու Սամվելինը՝ Գովարյան, իմը՝ Նաչաջայան:

Տաշիս հիւռողությունը ծանրացել էր: Թոռներից մեկին կանչելիս տալիս էր բոլորիս անունը՝ Ֆելի՛, Աւո՛, Սամվել՛, Գագո՛, հարի խաց կե՛...

Նոր Բայազետում հայրական Նաչաջայանների ընտանիքից ոչ մեկը չի մնացել, Ստալ-նի ժամանակով տղամարդկանց գնդակահարում են, կանայք երեխաներին առած բոչում են, որը՝ թիֆլիս, որը՝ Երևան:

Իոսիֆ Վեսարիոնովիչի ճահը ողբում էին բոլորը: Ջորս հորափոյր Աճայա Բուռնուչյա-նի ցարական սղայ ամուսնուն ու եղբայրներին գնդակահարել էին. կոնյակ է առնում, կող-տում դրու-լուսամուտ՝ թեֆ:

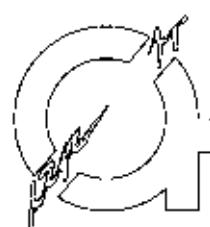
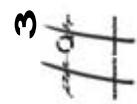
Նրա որդին՝ Սարևսո Տեր-Խաչատրյանը, վայուտայի գործ էր անում սովետի թվին, կա-նանց սիրելին էր: Տերեական սիրուիու սնից դուրս գալիս ամուսինը մետենան բում է վրան, որ դատին լինի: Ցատկում է կանգնում է կաղողին: Մետենան ջարդուիտր եղավ:

Դիշայլ Սարևսո Տեր-Խաչատրյանը, մորս հետ մետենայով գնալիս, տեսնում են՝ հայրս գե-ղեցկուիում կողին նստեցրած՝ բում է: Սարևսու՝ հիմի մարդուտ գործի վրա կրօնենք: Արա-գություն է հավաքում, որ դեմք կտրի, ընկնում է բաց լուսը: Ցարվածից ռադիատորը դայթեց, եռման ջուրը շատրվանեց:

Ջամանական թվականներին նույն բախտին են արժանացել կնոջս ցեղի տղամարդիկ, որոնք Առաջին համբարետության բանակի սղայ առներ էին:

Զաղագիական կողմների օրերին կնոջս մեծ մանը գնում է որդու դիակը գտնելու: Զո-րակում տասի չափ բորիկ դիակներ էին ընկած: Լամպը մոտեցնում է դեմքներին: Խզակոթով

2008

այլանդակված էին: Նկատում է՝ մեկի ձեռքի մատնեմատը կտրված է: Քիչեց մատանին՝ տղայի չափահաս դառնալու օրն էր նվիրել.....

.....Դասառու դատերազմ տեսած ճարդ էր: Դիմուկահար էր եղել: Դասի ժամանակ Վրա-Վրա ծխում էր: Ծխուկը դատուհանի ջարդված աղակու անցից դիմուկ նետողվ դուրս էր ըմբռում:.....

.....կազմակերպեցին առաջին երեկույթը: Պարի հրավիրեցի մեր դասարանի Սիմոնյան Ծովիկին: Ամենահամարձակն էր աղջիկներից, բանաստեղծություններ էր գրում, ծխում էր: Պարելիս ձեռքի վառվող սիզարեց դրեց բերան: Մինչ էր չեղ ծխել: Թասիքի հարց էր: Զավաթեցի ողջ կամս, որ չհազար, ծովսը ներս բաւեցի: Մինչև օրս էր գործին եմ....

.....մերկության մեջ անթերի էր: Սիայն կրծքերն էին դասիկ, բայց ձիգ էին՝ ցից դուռըներով: Դեմս ծնկաչով նստած՝ նվազուն ձայնով ասաց՝ հիմնի թեզ էնոյիսի հաճովք կղատճառեմ, ոչ մի տղամարդ իր օրում չի տեսել: Դաճույնն էնքան մեծ է լինելու, չես դիմանալու, ատամներովդ լեզուդ կտրելու ես: Ուեշինե գնդակ կտամ, կրնես բերան՝ աղահով լինի: Բերանից կլոր մի բան հանեց, դրեց ափիս մեջ: Տեսնեմ՝ ակնազունդ է՝ տեսնող կենդանի բիբով.....արթնացա.....

.....դասընկերներով գնացել էին Ծաղկաձոր: Դահուկները դեմ սվիմի դատին, խոզի դես լակեցին: Ծորակից ջուրը շաղ սվիմի հատակին, դուրսլուսամուս բացեցին, որ սառուց կադի՝ վրան սղան: Բարդակը շարումակվեց վեց օր, յոթերորդ օրը դահուկները վերցրին, վերադարձանի բաղադրան բաղադրան.....

Ուսանողությանս առաջին շաբաթվա ուրբաթ օրը փախանմ ՍՍԿԿ դատմության դասից՝ հայդե համալսարանի կողի սրճարան: Ջանի որ լսարանի համարը, որից փախել էին, 61 էր, սրճարանն էլ անուն չուներ, անվանեցին 61:

ՍՍԿԿ դատմության դասախոսը՝ ընկեր Իռնմիսյանը, որ 37-ին ժողովրդի թշնամիներին հայժնաբերելու գործում ավանդ էր ունեցել, ասում էր՝ իլլաֆի էս արևելագետների աղջիկ դեկանը, ծծերը գցել է դուրս, դատիրոսը բերանին՝ փըն հա փընս, որ արի ըսենց փակութետումը բոլցնիզմ տարածի.....

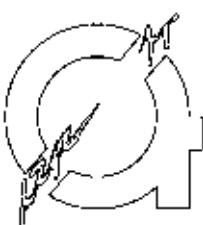
.....դարսկերնի դասախոսս՝ Գուրգեն Մելիքյանն առաջին դասին մտավ լսարան, գրատախակին արաբատառ գրեց դերվիշ Բաբա Թահեր Օրյանի բայցակը.....

.....Ազար դարդամ յեթի բուրի չե բուրի
Ազար դամ անդաբի բուրի չե բուրի
Բերայինամ հարիբի յա թարիբի
Ազ ին զար յեթի բուրի չե բուրի
.....տեսա վարդը.....

ծաղկում է.....

դորսիդ ստվերում.....

.....հասկացա դարսկական դրեզիան.....

.....Գուրգեն Մելիքյանը գիշերով տեսնում է՝ տղան անխնա ծեծում է աղջկան: Հարձակվում է տակամի վրա, գցում բացու տակ: Դանկարծ աղջկն է վրա տախս, Գուրգենի դեմքը ճանկուում.....

Զույր Ամերիկա գմացող հարսնացու էր Ճարել: Ուսանող ընկերներիս կամչեցի խորհրդակցության: Ընկերներս՝ այ հիմար, գնա փրկվիր. Ես՝ բա մեր Շայրենիի հողը. Զեօս դարեսիկ ժեսով տարա սիզամարգի՛ հողից մի բուռ վերցնելու, աղակու բեկորը ակս ծայրից բացեց.....

.....ԿՈԲ-Ծ ՏԵՂԵԿԱՆՈՒՄ Է՝ նոսկովյան ԻԵԿՈՒԼԻԿԱՆ ԽՄԱՐՎԱՐԵԼԻՍ ՊԱՏՐԱՍՎՈՒՄ Է ԳԱՂՏՆԻ ՏՎՅԱԼՆԵՐ ԱՆԳԼԿԱԳՆԵԼ: ՄԱԽԱՏԱՆԾ ԼԱՆԳՆԵՑՆՈՒՄ ԵՆ՝ ԽՖԻԾ ԳԼՈՒԽ ՍՏՈԼԳՈՒՄ, ԲԱՆ ՀԵՆ ԳՏՆՈՒՄ: ՈԵՆՏԳԵՆՆ Է ԳՈՎԱՐ ՏԱԽԻՆ ՄԻԱՅՆ՝ ԻԵԿՈՒԼՈՒՄ ՕՏԱՐ ՄԱՐԺԻՆ ԿԱ: ԴԱՆՈՒՄ ԵՆ, ՊԵՐՋՎՈՒՄ Է՝ ՄԻԿՐՈՍԼԱՋԻ Է: ՈՆՈՒՄ ԵՆ ԱԼԱՐԴՈՒԿՈՒՄ ՄԵԶ՝ ԷԿՐԱՆՎԱԿ ՄԵԿ ՊԱՏԿԵՐՎՈՒՄ Է ԱՌԵՆԱՆԴԱՄԻ ԽԱԿԱԽԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԸ: ՄԻՐԵԿԱՆԻՍ ԱՆԴԱՄՆ Է, ՄԻԱԿ ԲԱՆՆ Է, ՈՐ ԱՐԺԻ ՏԱՆԵԼ ՃԵՐ ԹԱՆՍ ԵՐԿՐԻԺ.....

.....ԳԻՇԵՐՎԱ ԵՐԿՈՒՍՆ ԷՐ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏՆ ԷԼ ՀԵՐ ԱԾԽԱՏՈՒՄ: ԸՆԿԵՐՈՒԹՈՒՄ ՄՈՏ ԳԻՇԵՐԵՑԻ: ԾԱՐԱՎԻԼ ԿՈՏՈՒՎՈՒՄ ԷԻՆԻ ՉՈՒՐ ԺԱՄԸ 12-ԻՆ ԿՏՐՈՒՄ ԷԻՆԻ: ԻՉՈԱՄ ՎԻՈՐՈՇ՝ ՊՐՎՈՎՈՎԱԼԻԾ ՉՈՒՐ ՎԵՐԳՆԵԼՈՒ, ՌԱՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՄԵԽԵՆԱՆ ԼԱՆԳՆԵՑ ԿՈՂԵՆԵՐՍ: ԵՐԿՈՒ ՊԱՐԵԿ ԴՈՒՐ ԵԼԱՆ. Ի՞ՆՉ ԵԲ ԱՆՈՒՄ, ՃԵՐ ՎԻԱՏԱՐԵՐԵՐԸ: ՈՍԱՆՈՐ ԵՄ, ՉՈՒՐ ԵՄ ՎԵՐԳՆՈՒՄ, Ի՞ՆՉ ՎԻԱՏԱՐԵՐԻՉ: ՕՐԵՄ Է՝ ԱՆՎԵՏԱԿԱՆ ՄԱՐԴՐ ԳԻՇԵՐՎԱ 12-Ի ԻԵՏՆ ՄՈՏԾ ԱՆՁԾ ՀԱՍՏԱՏՈՒ... ՏԱՆՈՒՄ ԵՄ ԲԱԺԻՆ: ԲԱՆԱՊԵՐԻԿԱՆ ՊԵՐՋԵՑԻՆ՝ ՄՈՏՆԵՐԻ ՍՈՒՇԾ ՊՐԾԵԼ Է, ԱՄԵՆ ՏԵՂ ՎԻԱԿ Է: Ազատությունը ՍՈՒՇԾՈՎ ՎԻԽԱՆԱԿԵՑԻՆԻF.....

ՄԵՐ ԿՈՒՐՍԻ ԺԵՆԵՎԱՅԻ ՔԱՂՈՒՄԻԾ ՊԱՐԱՆԱԼԻՍ ՈՒԾ ԷՐ՝ ԳԻՇԵՐԵՑԻՆԻ ԻՇԽԱՆՈՒՄ: ՅԵԿՈՒՐԱՆԳՈՒՄ ՏԵՂ ՀՅՎԵՑԵՀԻՆ՝ ՄՈՏՆԵՐՍ ԱՆՁՆԱԳԻՐ ՀԿԱՐ: ԱՆՁԱՆՈՔ ՄԵԿԸ ՏԵՍՎԱՎ ԴՈՒՐՍՆ ԵՄ ՄՆԱցԵԼ՝ ՏՈՒՄ ԱՌԱՎ: ՓՈՒՐ ՄԵՆՅԱԼ ԷՐ, ՊԵՐՋԵՑԻՆԻ ԽԱՏԱԿԻՆ: ՅՈԳԱՎՈՐՅՈՒՄԻԾ, ՇԱՎԻԾ ԿԻԽԱՄԵՐ ԷԻՆԻ: ԳԻՇԵՐԸ ՃԵՐՆԵՐՍ Աղջիկների ՄԱՐԺԻՆՆԵՐԻՆ ԷՐ.....

.....ԵՐԿՄԻՒՄ ԻԵԿԵՏԱԿԱՆԵՐԸ ԲՆ ԴԵՄԻՆՎ ԼԻՆ.....

.....ԿՈՒՐՍՈՎ ԳՆԱցԵԼ ԷԻՆԻ ՄԻՋԻՆ Ասիա ՊՐՎԱԿՏԻԿԱՅԻ: ՄԻԱՀԱՄՈՒՇ ԲԵՐԵԳԻՆԻ ՍԱՄԱՐԴՅՈՒՄ ԳՏՆՎՈՂ ԼԵՆԿ ԹԵՄՈՒՐԻ ԳԵՐԵզմանին:

.....ԳՆԱԳԾՔ ՍԱՀՄԱՆԻՆ ԽԱՍՎ ԳԻՇԵՐՎՈՎ: ՍԱՀՄԱՆԱՊԱՀ ԳԻՆՎՈՐՆԵՐԸ ԽԱՐԱՅ-ԽՐՈԳՆՎ ԼՇՎԵՑԻՆ ՎԱԳՈՆ, ՍՏՈՂԵՑԻՆ ԿՈՒՄԵՆԵՐԸ: 27 ՏԱՐԻ ԻԵՏՆ ԼՈՒՍԻԿ ՂԱԶԱՐՅԱՆԻԾ ԻՆԱԳՈ ԽԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ: ՍԱՀՄԱՆԱՊԱՀՆԵՐԸ ՎԱԳՈՆ ՄՏՆԵԼՈՒ ՄՏԱՐԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՆ ՈՒՆԵցԵԼ, ԼՈՒՍԱՎՈՐԵԼ ԵՄ՝ ՏԱԿԸ ՍՏՈՂԵԼՈՒ, ԼՈՎԱԾ ԸՆԿԵԼ Է ԿՈՒՄԵՀԻ ԼՈՒՍԱՄՈՒՏԻՆ, ՄԵՐ ԿՈՒՐՍԻ ԱՂՋԻԿՆԵՐՆ ԷԼ ՎԵՐ ԵՄ ՏԱԿԵԼ ՄԵՐԿ ԽՏԵՐԸ, ՄԻԱՀԱՄՈՒՇ ՔԱՎԻԱԽԱՐԵԼ:

.....ԱՂՋԻԿՆԵՐԸ ԹՈԽԱՆ ՏԵՐ ԵՄ.....

.....ՄԻ ՃԱՄՎՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ՎԻՇԱԿՎԵց.....

.....ՎԻՈՐՈՇ ԾԱՅՐԻԺ.....

.....ՄԵՐՈՒՍՐ.....

.....ԱՐԱՋԻՆ ՍԵՐ ԻՆՃ ԼԵԼ ԷՐ: ԴԱՄԲՈՒՐՎԵՑԻՆԻ ՄԻԱՅՆ ՄԵԿ ԱՆԳԱՄ.....

2008

3
Հունիս

.....կանգառում կրղակ կար, տակը առնես էր ապրում: Մօռությ դուրս էր հանում՝ դլչած նայում: Աշխարհի այդ անկյունում միակ բարեկամս էր.....

.....տունս ժիմել եմ կարողից.....դատերն էլ.....տանիցն էլ.....

նստել դրանը.....սղասում եմ.....

.....չգաս...կարողից կմեռնեմ.....

գաս....տունս կիանդվի.....

.....ընկերուիիս խոռվ էր: Գնում էի ընկերոջ՝ Արմեն Կարաղեցյանի մոտ դարդեր կիսելու: Կանգառում մոտեցա ավտոմաս հեռախոսախցիկիների շարժին՝ զանգեմ տեսնեմ՝ տա՞ն է: Պատահական խցիկի դրությ բացեցի.....ներսում ընկերուիիս էր.....

.....ձայնդ այնքան է կանացի.....
հեռախոսիս նարեկոցը լիցքաբափվում է.....

վաղաժամ.....

.....ուսանողական երկու սերերիս էլ՝ Անի Սահսիկյանին ու Արփի Առաքելյանին, տասնամյակից ավելի է՝ չեմ տեսել, Լոսում եմ.....
..սերս սնից դուրս է եկել.....

.....չի վերադարձել.....

.....փողոցում կանգնած սղասում եմ.....

.....տունս.....սիրուս եւսից.....

չի վերադարձել.....

.....բաղադր սև խոռոչի դես անցյալս խժում է.....

.....1981թվին զոռով-շառով, բարով-խերով ավարտեցի Երևանի Պետական Համալսարանը

Տվյալ համարը գոյություն չունի.....

ո՞ւմ հետ եմ խոսում.....

Ժամերով.....

.....համալսարանի լավագույն ուսանողությին է՝ գիմնազիստուհու արտաֆին ուներ. անկողնում հակառակն էր: Խոսի մեջ ասաց՝ կսղանեմ, ասածն ու արածը մեկ եղավ. վերցրեց խոհանոցային դանակը՝ ուղիղ ուսիս, արյունը շատրվանեց. մինչև խելիի կզայի՝ յոդ բերեց, վիրակաղ դրեց, համբուրեց: Պատերազմի մասնակցեցի՝ միակ սղիս կմոց ձեռից է.....

Քեզ.....

կողմնելու.....
.....սոսինձ.....
.....հինգ լիսր ու չգիտեմ բանի գրամ.....

Ավարտելուց մինչև բանակ գորակոչվելու ժամանակը հիշողությունից ջնջվել է

.....սարիփով կրկնակի մեծ էր, աղջկական մարմին ուներ: Ցայլի մազերը ու-
ղիղ էին դղնձալարի դես. մեջները ծերմակ էլ կային: Անկողնում դու-ով էի դիմում, մնացած
ժամանակ՝ Դուբ-ով.....

..ինչ-որ բան

Վիարթամ հմայիիդ մասին...

.....աթոռս ժիվեր սվեց...

.....հարցի՝ միտեղանի, թէ Երկտեղանի մահճակալ ես գերադասում.....

Զետեղով ցույց սկսեց թագավորակի տարածք.

.....կրծկալդ.....հանեցիր.....

..աչերս դուրս թռան.

Շուրջ են դժվար աներես մլակների դես

.....սարիփով փոխ էր՝ երեխա էի համարում: Անեղուն նայեց աչերիս. կյանքում ժամանակի են եղել: Դիմաց տարի անհույս սիրահարված էի: Դիմաց տարի կանոնավոր մերժում էր: Վեցերորդ տարում դարձվեց՝ կանանց է սիրում.....

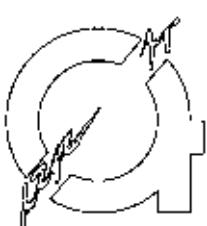
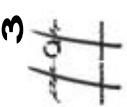
.....կնոջ ցայլի մազերը նույն գույնի են, ինչ որ հռնիտինը, ասաց.....

ηեղջը հետովիդ ձևին է..... դեղ ուսելիս
.....աշերս փակում եմ.....

մինչև թեզ.....
Երկնոյնս.....
ամդամածություն.....

.....wūārlu.....

1989-ի օգոստոսի 12-ին ծանրթացա բժշկականի ուսանողութիւն Դիլիջանի Կոնացյանի հետ, սեղմանքերի 6-ին ամուսնացանք. ընկերու՝ Գևորգ Ներսիսյանն ինացավ, ասած՝ Տարի կիսուն օգոստին:

կյանքը որով աղբում ես.....

.....ինը չէ.....
իմն է.....

.....հայրն աղջկան ասում է՝ թեզ չեմ ամուսնացնելու, տիկնիկի դես դնելու եմ սերվան-
շին: Դարսանիի նախորդ օրը մահացավ.....

.....կզմամ հանգուցյալ հայրիկիդ մոտ
ձեռքի խնդրելու.....

.....Դայկուիի Դոխույանին մոսկվարնակ Մուսայեսյանը ամուսնության առաջարկ է արել, մերժել է: Մի ինքնաթիռ ծաղիկներ է ուղարկել՝ մերժել է: Մի ինքնաթիռ էկզոտիկ մրգեր է ուղարկել՝ մերժել է: Դատարկ ինքնաթիռ է ուղարկել՝ ընդունել է.....

զանգելուց առաջ.....

.....գուշակել.....

Տա՞նն է ամուսինը.....

.....զզվելի է.....

.....կանացի ձայնով խոսելը

.....նստած էինք սրճարանում: Ամուսինս համկարծ մսն՝ ի՞նչ ես ասելու. կասեմ՝
ամուսնանայիս չգիտեի՞՛ չափազանց գեղեցիկ կինը մի տղամարդու համար չի: Խոսի վրա
ամուսինը մտավ.....կնոջ ուղեկցությամբ.....

կյանի չափ.....

.....ցավոս.....

.....լինը.....

.....անկողնում կնոջը դատմեց՝ տարիներ առաջ դավաճանել է: Առավոտը ան-
կողինը դատարկ գտավ.....

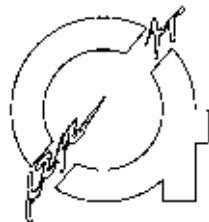
.....նորից կծնվեմ.....

.....կնճանվեմ որդուս:

1994-ի հունվարի 1-ին ծնվեց որդիս՝ Րաֆֆի Նալչաջյանը:

Րաֆֆի Նալչաջյան - (հատված ժարադրությունից)

Ամեն տարի ձմռանը գնում էինք, որ տոնածառ առնենք: Պատան Եղևնին դնում էր ուսին,
իսկ ես օգնելու համար ճյուղից էի բռնում, բայց բանի որ հասակս չէր հասնում՝ ավելի շա-
կախվում էի: Փորձում էի օգնել նրան, սակայն ստացվում էր հակառակը:

Diagnosis finalis¹¹

Հիվանդի մոտ 1997 թվի վերջից մինչև 2007-ի սկիզբը, լիթումային թերապիայից հետո, նկատվել է վիճակի աննախաղեղ կայումացում: Հիվանդը աղբել է հիմնականում նորմալ կյանքով:

Սակայն 2007 թվի փետրվարի վերջից, բուժող բժիշկ Նարինե Մանասյանի հանկարծակի մահվանից հետո, հիվանդը կտրականաղես հրաժարվել է այլ բժիշկների օգնությունից, դադարեցրել է դեղեր ընդունելը:

Նրա մոտ նկատվել են ինվոլուցիոն մելանաղձության սիմդրոմներ, որոնք ուղեկցվում են անկումային տրամադրությամբ, թախծի ֆոնի վրա ընթացող տագնաղայից անհանգստությամբ: Տագնաղաթախծային անհանգստությունը դայմանավորվում է հիդրոխոնոդրիկ, նի-հիլիսական, ընդհույդ մինչև աշխարհի կործաննան գաղափարներով:

Այսպես՝ հիվանդն առաջարկում է ընտանիքին տեղափոխվել իր ծննդավայր՝ լեռնային գավառական բաղադրիչ, որ խոսափեն գլոբալ տարածման հետևանով առաջանալիք ջրհեղեղից: Հիվանդն իրեն մեղադրում է զանազան հանցագործությունների մեջ, հատկապես, երկրության հաստաված բաղադրական համակարգի ստեղծման համար. վախի ու սարսափի մեջ սուսառում է երկիր փլուզման ժամին:

Առաջանում է տեղի և ժամանակի ամբողջական աղակողմնորոշում: Այսպես՝ զառանցական նախագծեր է մշակում՝ երկիրը դաշտական Կիլիկյան թագավորության հետ փոխանակելու ու այդդիսով վերահսկության դաշտազմից խուսափելու համար:

Շարժողական անհանգստությամբ, ներին լարվածությամբ ու տագնաղով ուղեկցվող իրարանցումային վիճակում, «թախծի դոռոքելում» - (raptus melancholicus) հոգոցներ հանելով՝ անընդհատ ձեռքերն է տրորում, հարվածում գլխին, կրծքին, ծնկներին, ճանկորում, վնասում է իրեն, մազերն է դոկում:

Հանդիդուն են լսողական դատարկություններ. ցջաղատի խոսակցությունները հիվանդի կողմից ընկալվում են որպես իր հասցեին ուղղված դարսավանի, կըսամբան ու նախատին: Այսպես՝ նրան թվում է, թե իրեն ուզում են կենդանի թաղել. աղաչում է դրա փոխարեն դիակիզարան տանել: Խարցերին դժվարությամբ է դատասխանում. նրա մոտ դիտվում են դարանոյիդ բնույթի զառանցական նմուն. ասում է, որ ինքն արդեն մեռել է, իր մարմինը նեխել է. հարազատներին խնդրում է դաս շարել իր ննջարանի դրան տեղը, որ ողջ բնակարանը չաղականի (Կուտարի համախանիչ):

Կորցնում է սովորական դարձած գործողությունները կատարելու ունակությունը (աղաժիա): Այսպես՝ մոռանում է մայրենի այրութենող, անիմաս ու անվերջ գրառումները կատարում է արարատառ հոււաներենով:

Ցուցաբերում է ճանաչողության զանազան խանգարումներ (ագնոզիա):

Այսպես՝ ժամերով ուսադիր նայում է չմիացված հեռուստացույցի էկրանին կամ գրառումների տեսրերը դնում է սառնարանը, աղա ամբողջ բնակարանը տակնուվրա անելով՝ փնտում:

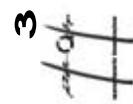
Հիվանդի մոտ առաջ է գալիս թուլամտության (Oligophrenia) ախտանիշը, որը արտահայտվում է կեղծ հիշողություններով ուղեկցվող մտաղահման աճող թուլացման՝ ֆիբսացին ամնեզիա:

Կորցնում է ընթացիկը հիշելու ունակությունը, մոռանում է անունները, թվերը, հենց նոր ասվածն ու կատարվածը: Հիշողության ասիհմանարար աճող թուլությունը հասնում է այն ասիհմանի, որ հիվանդը մոռանում է իրերի, առարկաների անունները, ցջաղատի մարդկանց, անզան հարազաների անունները, ժամանակի ընթացքում դադարում ճանաչել մտքիներին ու հարազաներին:

Այսպես՝ կնոջը դիմելիս տալիս է բոլոր ժամանակների սիրուհիների անունները:

Հիվանդը հիշողության առկա բացը լրացնում է իր կյանքից վերցրած իրական դեղմերի հոււանով ու ֆանտասիկական նկարագրություններով (դասդրուեմինիստիկա և կոմֆարուլացիա): Տղավորություն է ստեղծվում, որ մոռանալով ներկան՝ կաթես թե վերադառնում է անցյալին ու սկսում աղբել անցյալ կյանքով: Այսպես՝ ծաղիկներ է առնում ու գնում է ժամե-

2008

68

րով կանգնում այն կանգառում, ուր ժամանակին հանդիտելիս է եղել ուսանողական ընկերություն:

Դիվանող թույլ է տալիս անմիտ արարթներ՝ չհասկանալով ու չգիտակցելով դրանք: Այսպես՝ սովորականի մես առավոտյան սուրճ է եփում, աղա առանց խմելու տանում թափում է լվացակոմքը: Ի հայտ են զալիս նույնահղողությունը կամ ստեղծահղությունը (նիւմույն գործողությունների ու վարի աննորակ կրկնողությունը): Այսպես՝ ամեն առավոտ հագնում է զինվորական համագօթեան ու հայելու առաջ ինքն իրեն դատիվ է տալիս:

Դիվանող ասիժանաբար ընկերում է շարժողական արգելակման մեջ, ժամերով դառկում կամ նստում է միևնույն դիրքով: Փոխվել է նաև հիվանդի սոնատիկ վիճակը: Նա զառամյալ մարդու տեսք ունի, ալեհեր է, նիհարում է, հաճախ հրաժարվում սննդից:

Առաջանում է նորը յուրացնելու դժվարություն, դատողության և բննադրական մակարդակի իջեցում: Տուժում են բարձրագույն հույզերը: Դիվանող դաշնում է բութ, ցջաղատի նկատմամբ բացարձակ անտարբեր: Անձեռներեց է, ոչնչով չհետարքրվող: Խանգարվում է խոսելու ակտը, որը կարող է հանգեցնել խոսելու ունակության կորուսի: Դիվանողության խորացնանը գործադրություն է նաև բանականությունը՝ հասնելով արտահայտված օլիգոֆրենիայի:

Դիվանողության ընթացքը հարածում է և հանգեցնում է թուլամտության ամենախոր ասիժանի՝ աղորտության (Idiotia):

2001- 2007
Ռ/072662 - Ա

Թ ա ն թ ա գ ր ո ւ թ յ ո ւ ն

1. Կիյլյանը հեղինակի ազգանումը չէ, կեղծանումն էլ չէ. ճականումն է:
2. Examinum subjectivus-սուբյեկտիվ բնություն
3. Anamnesis morbi-հիվանդության դաշնություն
4. Status Obiectivus-Օբյեկտիվ վիճակ
5. Anamnesis vitae-Կյանքի դաշնություն
6. Ոգի- խորհրդային զինվորներն իրենց դեմ կրվող աֆղան մոջահեղմերին անվանում էին դուսման, իսկ ավելի կարծ դրվագ, որ ռուսերն «ոգի» է նշանակում:
7. Նուրիսան - թարգմանաբար՝ Լուսի երկիր, երկամաս Աֆղանստանի հյուսիս արևելյում, Զունար գետի վերին հոսանքներում:
8. Սև կակաչ - գինվորական խոսվածով այդրես եր անվանվում իննաթիօք, որ զոհվածների ցիմկե դագաղներն եր տեղափոխում: Նկարագրվող դաշնագիր խորհրդանշում է:
9. Պանտացիս - ջրի ստերիլիզացման համար նախատեսված միջոց:
10. «Պարոն, դաղղաղակ, դաղղաղակ»
11. Diagnosis finalis - Վեցնական ախտորոշում

ՆԱՐՍԻՆ ԶԱՄԱԼ

Ես ծնվել եմ 1981 թվին, Բաքվում: Եմ մանկությունը համընկալ Սովետական Միության փլուզմանը, հայ-ադրբեջանական պատերազմին, և ժամանակի բռնություններն անդրադարձան ինձ վրա, ինչպես այն ժամանակվա բոլոր հայ և ադրբեջանցի երեխաների վրա: Եթե մեր մանկության լաստ իինք բառերից երկուսը «խաղալիք» և «հեքիափ» եին, ապա մնացած երեք բառերը «հացի հերթ», «պատերազմ» և «անցումային շրջանն» եին:

2001 թվին ավարտեցի Բաքվի պետական համալսարանի փիլիսոփայության ֆակուլտետը, 2003-ին փիլիսոփայության պատմությունից ստացա մագիստրոսի աստիճան, այս տարի Ադրբեջանի Ազգային հայության փիլիսոփայության և քաղաքական-իրավաբանական հետազոտությունների ինստիտուտում ավարտում եմ ասախանուրան: Նաև հիշում եմ, որ ինչ-որ ժամանակ ավարտել եմ երաժշտական դպրոցի շուրջակի յոթնամյա բաժինը: Խոալիայի Բոլոնիայի և Հապանիայի և Տավրուրայի համալսարաններում մի քանի անգամ անցել եմ փիլիսոփայական կուրսեր և ամիսներ գիտական հետազոտություններ եմ արել: Այսինքն՝ ես այցելել եմ Եվրոպական Կովկաս: Բերդիանը գրել ե, որ փիլիսոփայի վիճակը ողբերգական է, ևս պետք է իր գործունեությունը սկսի իր մասնագիտության պաշտպանությամբ: Կովկասում մեր մասնագիտության պահանջարկ չկա, հետևաբար ես յոթ տարի լրագրող եմ աշխատել թերթերում և միշագային տեղեկատվական գործակայություններում: Քիմա անզերենի թարգմանիչ եմ: Իսկ փիլիսոփայությունը «քամու արտաքին երեսն է» (Պայլիչ):

Իսկ վեպը՝ «Times Roman Az Lat», բանատեղծությունների մեծ մասը և գիտական, հրապարակաբանական տեքստերը հրատարակվել են Ադրբեջանում, Թուրքիայում, Ֆրանսիայում, Շուտսասանում, Վրաստանում և այլուր: Իմ երկրում ես «Ամենաբարեկա» (Լիոնար) դեմ պայքարող հեգնական, եպոսաժային, պոստմոդեռնիստական գրողների ժակատից եմ:

Ինչո՞ւ դարձա գրող: Մանկությունից այնպիսի օգացողություն ունեմ, որ ինչ տեսնում եմ, լսում եմ, զգում եմ, պիտի բառերի վերածեմ: Մանկության ժամանակ այսպիսի խաղ ունեմ՝ ինչ տեսնում եմ վերածել բառերի: Երսի այդ խաղը ուղղակի շարունակվում է: Իմ զլուխը այնպես է կառուցված, որ ես պետք է արտաքերեմ բառեր, այսինքն՝ ես ևայում եմ քնությանը կամ գործարակին և չեմ կարող հենց այնպես ևայել, ես պետք է դրանք բացարեմ, ես պետք է դրանք անվանեմ:

Իմ կարծիքով, գրականությունն ու արվեստը չպետք է լինեն ազգային գաղափարախոսության քարոզչության մեջեն:

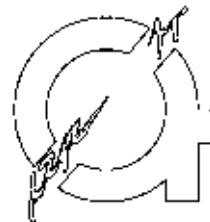
Ամեն տեսակի արտ-եքսպրեսիզմ, ոռք երաժշտությունը, ծախ մոածողությունը, հայրերի դեմ որդիների պաստամբությունն ու հեղափոխությունը ինձ հուզող թեմաներ են:

Յայաստանում հրատարակվող «Էնքսագիր» հանդեսում տպագրվելը ինձ համար մեծ նշանակություն ունի, դրանով ես պատամբում եմ ուռա-հայրենասիրական մոածողության և նրանց դեմ, ովքեր գրականությունը վերածում են քաղաքականության սարուկի: Ես ուզում եմ տեսնել սահմաներ չունեցող գրական համագրությունը:

2008

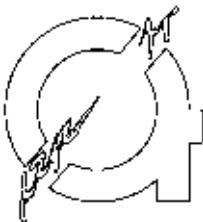
3
1/4

ՆԵՐԵԼ ԱՍՏՈՒՆ

Մի օր

Ասված ներողություն կխնդրի մեզանից,
եր արդեն
անտանելի կդառնան
բոլոր էն խաղերը, որ խաղում է մեր գլխին կյանքը,
ամենօրյա գույժն ու փորձանքը
վիրավորանքը
փոփոխությունները
հանցանքը
աղի արտասույնը
սուս դատանքը
դայթար՝ չխորտակվելու
առանց ժննելու, վրեժխնդիր լինելու
միասին աղբելու ցանկությունը-
և այն, որ դա անհնարին է
և անօգնական տեղ է ընկնում միայնակ ճարմինը
Ասված ներողություն կխնդրի մեզանից
– Ներիր, աղջիկս, – կասի, – ներիր,
որ չկարողաց թեզ ավելին տալ,
կյանքի անցնում է վօսի մեջ,
ներիր, աղջիկս, –
կասի ու կլացի աղիողորմ,
ես նրան կիասկանամ,
կփարվեմ նրան
և երեք անգամ
թեթև կթփփացմեմ մեջին.
– Ոչինչ, – կասեմ, –
բան չկա,
նա կըոյի ճագերս
ու կասի հուզված.
– Շուշիսկ սրամք չդարձեցի ավելի բաց,
Շուշիսկ այստեղ թեզ չօգնեցի,
– Բան չկա, ինձ էստես էլ են սիրել,
սևահեր լինելն էլ այնքան վաս չէ.
– Ի՞նչ ափսոս,
որ չխնայեցի ու փիրած փիսոներին,
երեխին էլ մի գիշերվա մեջ մեռցեցի:
– Վերջ տուր, դարդ մի արա,
ուրիշների մոտ էլ են մեռնում փիսոներ
և ոչ միայն,
նաև երեխաներ,
արցունքը կխեղոյի կոկոկրոք,
կիեկեկա էլ ավելի բարձր,
ու հեկեկալով կկրկնի.
– Անզոր եմ, ներիր:
ես էլ կլացեմ.
– Դե վերջ տուր, թեզ սազական չէ, –
կփորձեմ սփոփել, –
ավելի վաս էլ կարող էր լինել,

մի հուզվիր, ամեն ինչ կարգին է,-
կը սնջամ կամացով, իսկ հետ
կորբեմ արցունիները նրա
և կներեմ

ԲՈՂՈՔ

Դասից փախած դղրոցականները առաջին սիզարեն իրար մեջ կիսող
ուսանողութին առաջին համբույրը համտեսած
հայիոյանները դասասեղաններին
իրար գումարված սերերը դատերին
կծած-թողած կարկանդակները դատուհանագոգերին
չեն ենթարկվում Կրթության նախարարությանը

*Ուսումնականից քարգմանից
Սոնս Բարաջանյան*

ՅՈՒՐԻ ՄԱՆՎԵԼՅԱՆ

Մինչև հինգուկես տարեկան ես հայ Եի: Յետք եկա Յայտնան: Իմաց, որ «սիկտիր» նաև հայերեն է: Ուսեմ սիրած տառեր: Օրվա զգալի մասը համակարգչի հետ եմ լինում: Դրա արդյունքում տեքստեր են ստացվում:

ՅՈՒԶԵՐՆԵՐՅԱ ՓԱՍԿՈՇ

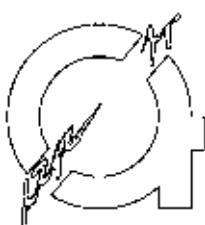
ՆՅՈՒՅՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎՈՐ ԼԱՄԱՆԱԿԱՐԱՎՈՐ ՎԻՃԱԿԱԿԱՐԱՎՈՐ ՎԻՃԱԿԱԿԱՐԱՎՈՐ

ԱՐԵՎԱՐԴԻ

6n9t6n9nt6p9h6p9l6j9h6,9p6g9

10

.....||||||| nnnnnnnn ||||||w|w|w|

ՂԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏԱՐԻՆ
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

Харут. Арут. Гарут.

Эгине. Эгинэ. Эхине. Эхинэ. Гегинэ. Гегине. Гэгине. Гэгинэ. Хэхине. Хэхинэ. Хехинэ. Хехине. Хегине. Хегине. Хэгинэ. Хегинэ. Экине. Экинэ. Гекине. Гекине. Гэкинэ. Гекинэ. Хекине. Хэкинэ. Хэкинэ. Хекинэ. Егине. Егинэ. Ехине. Ехинэ.

Асмик Ҳасмик Гасмик

Карэн

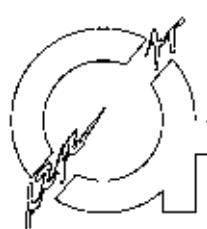
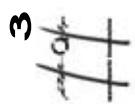
Оган Оан Охан Аган Аан Ахан

Эрминэ. Эрмине. Гермине. Гэрмине. Гэрминэ. Герминэ. Хермине. Хэрмине. Хэрминэ. Херминэ.

Агван Ахван

Сасун.

2008

Паруир. Парур.

Грач. Храч. Рач.

Аванэс. Ованэс. Аганэс. Оганэс. Аванэз. Ованэз. Аганэз. Оганэз. Гаванэс. Гованэс. Гаганэс. Гоганэс. Гаванэз. Гованэз. Гаганэз. Гоганэз. Хаванэс. Хованэс. Хаганэс. Хоганэс. Хаванэз. Хованэз. Хаганэз. Хоганэз. Аванэс. Ованэс. Аганэс. Оганэс. Аванэз. Ованэз. Аганэз. Оганэз. Гаванэс. Гованэс. Гаганэс. Гоганэз. Гаванэз. Гоганэз. Гаганэз. Гоганэз. Хаванэс. Хованэс. Хаганэс. Хоганэз. Хаванэз. Хованэз. Хаганэз. Хоганэз. Хаванэз. Хаганэс. Хоганэс. Хаванэз. Хованэз. Хаганэз. Хоганэз.

Джхуи. Джгуи. Джуи.

Хаер. Гаер. Хайер. Гайер.

Цогик. Цохик. Цахик. Цагик.

Вардуи. Вардухи. Вардуги.

Вагаршак. Вахаршак.

Парандзем. Парандзэм.

Амаяк. Гмаяк. Хмаяк. Гамаяк. Хамаяк. Гемаяк. Хемаяк.

Амбо. Гамбо. Хамбо.

Бгдо. Бхдо.

Анаит. Анахит. Анагит.

Астхик. Астгик. Асткик.

Заруи. Заруги. Зарухи.

Маняк. Маньяк. Маниак.

Нуне. Нунэ.

Корюн. Карюн. Корьюн. Карьюн. Корьун. Карьун.

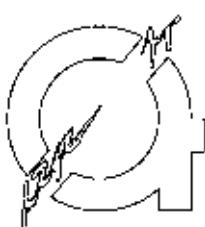
Репсиме. Грепсиме. Хрепсиме. Грипсиме. Рипсиме. Хрипсиме. Репсимэ. Грепсимэ. Хрепсимэ. Грипсимэ. Рипсимэ. Хрипсимэ.

Шогер. Шохер. Шогэр. Шохэр.

Ваган. Ваан. Вахан.

Айк. Гайк. Хайк.

Агавни. Ахавни. Аавни.

Հոլանդական Շերենվենում կայացած ՈւԵՖԱ-այի գործադիր կոմիտեի նիսում որոշվել է Հայաստանի և Ադրբեյջանի հավաքականների միջև սեղմեմբերին նախատեսված ընտրական մրցախաղերն ընդհանրապես չանցկացնել: Ըստ որում, երկու հավաքականներին էլ այդ խաղերի համար ոչ մի միավոր չի տրվելու:

2007 թ. սեղմեմբերի 12-ի երեկոյան ես ֆուտբոլից տուն էի վերադառնում: Որոշեցի ոժով գնալ: Կրճատելու համար գնացի ոչ թե «Շաղթանակի» կամքով, այլ իջա ձոր ու բայլեցի դեղի սուրբ Սարգիս: Եթե կամքով անցնում էի գետը, վազի ճամբեր լսեցի: Շօվել չհասցրեցի ու մեջին հարված ստաց, ընկա գետնին: Ուզում էի փախչել, բայց չկարողացաւ: Ծորտեցի դայուսական, սկսեցի կոչել: Ուժեղ դեմքին էին հարվածում և ոսերով կրծին: Ես բրավելով դաշտան վում էի: Նրան երկուսն էին: Մեկի ոտերից բռնեցի, սեղմեցի կամքի ճաղերին: Երկորորդ շարունակում էր ինձ հարվածել: Տասը մետրից առաջնին շորտեցի գետը: Վերցրի դայուսակը և վազեցի: Ետևից ոչ ոք չեկավ: Շօվել, երկորորդ իջում էր գետի մեջ անձայն դառկած առաջնի մոտ: Ես էլ գնացի: Նա մտավ ջուրը, ցուցի մարմինը: Առաջինն անշարժ էր: Դեմքն ու բաժկոնն արյունուն էին, ցուր նրա շուրջ և հոսով շարունակ կամքում էր, վիզը դուրս էր ընկել: Երկորորդ հարձակվեց վրաս: Ես բար վերցրեցի և հասցրի հարվածել գլխին: Նա ընկավ: Վերցրեցի ավելի մեծ բար և ցցեցի գլխին: Նա լրեց: Մի սուր բան էի փնտրում: Շեմ գտա: Շուշով գլխի շուրջ ճեղի արեցի, բայց խորությունը ինչ էր: Մասկը ավելի բարակ էր դաշտացնում: Ավելի խորը ճեղի, համարյա ոսկորին հասաւ, բայց դլուկելը, միևնույն է, դժվար էր: Հազիվ հասա մինչև իթը: Արդեն մութ էր: Շի կտորը խորը նրա վիզը, լվացվեցի գետի մեջ և գնացի տուն:

ԳՅՈՒՄՐԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆՈՐ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔՆ Է

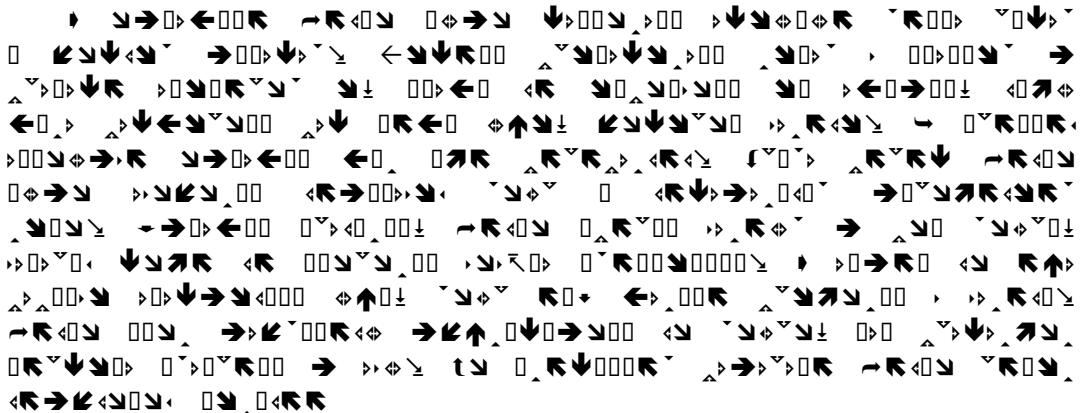
Երևանում ձերբակալվել է Զորի Բալայանը: ՄԱԿ-ի Ախ-ի տրամակներում Կոսովոյի կարգավիճակի որոշումը արգելափակված է: ճաղողնիայի կառավարությունը Հայաստանին 170 ճշ. իենի չափով դրամաճնորհ կտրամադրի: Շրկիզզել է «Գրանդ Ռենդիի» հերթական խանութը: Յոթ ռուսներ կմասնակցեն Շոկեի ազգային լիգայի «Բոյլր աստղերի» խաղին: Ֆրանսիայում հեծանիվ կարող եք գնել 150 եվրոյու: Եվրամիությունը կողայքարի գլոբալ տագանան դեմք: Զեխիայում մեկնարկում է Տուր դե Սկիե դահուկային մրցարշավը: Եվրատեսիլին Հայաստանը կներկայանա ցեղաստանության մասին երգով: ՄԱԳԱՏ-ի գլխավոր տնօրենը ուրբաթ կայցելի թերիան: Իլիամ Ային ու Ռոբերտ Ջոչարյանը չեն սիրում գարեցի մուգ տեսակները: Ամերիկյան իշխանությունները որոշել են խսացնել ԱՄՆ բաղադրային տրամադրման դայնանները: ՀՀ նախագահն ընդունեց Հայաստանում Թուրքիայի նորանակ դեսպանին: Բավկում Ադրբեյջանի ազգային անվտանգության նախարարության աշխատակիցները ձերբակալել են ուկրաինական «Պոռա» կազմակերպության ակտիվիսներին: Լոյս է տեսել «Երեւելի տիկնանց դարը» հետազոտական աշխատությունը: Զեչնիան վերսկսել է բանակցությունները Եվրամիությանը անդամակցելու վերաբերյալ: Վեցերորդ նոր տարվա գիշերն էլ Մարիամն անցկացրեց Վանաձորի կենտրոնական հրապարակում: Նիկիտա Սիխալկովը հետախուզման մեջ է գտնվում: Հայաստանի մայրաքաղաք Երևանի բակերում ավարտված կամ անավարտ կցակառուցյուններն ու շենքերի տանիքներում կառուցված ձեղնահարկերը սովորական երևույթ են դարձել: Մոսկվայի եւ Շամայն Ռուսիի դատրիարք Ալեքսի Երկորորդ իրանում Ռուսաստանի դեսպան է նշանակվել: Միասնական սեծովյան տարածքան իրականում գոյություն չունի: Տիգրանը 4.5 գիգաբայտ երաժշտություն է բերել Ռիդից: 1924թ. Երևանի նախկին դարետային վաշչության հրապարակը կոչվեց Լենինի անունով: Հայ-ադրբեյջանական սահմանում շարունակվում է երկու երկների գինծառայողների բողոքի ակցիան: Մինչև հունվարի 21-ը եղանակն էալեն չի փոփոխվի, իսկ 22-ից սկսած հարավարևմուտից տաքային հոսանքի ներթափանցման հետևանուվ օդի ջերմաստիճանը հանրա

2008

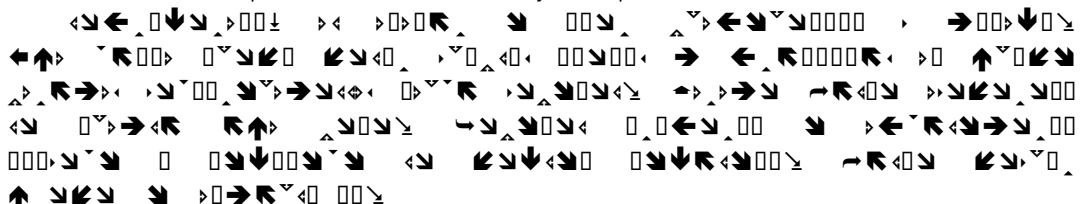

Եթե ուղարկենում կրաքարանա 5-7 ասիդանով: Գյումրին Հայաստանի նոր մայրաքաղաքն է: Սննդամբերի անվանգության Եվրոպական կոմիտեն անվանգ է հաճարում կրնավորված կենդանիների մասնամբերի ու կաթնամբերի օգտագործումը: ՀՀ Ազգային ժողովը վավերացրեց ՀՀ տարածում նոր եկեղեցիների և այլ կրնական շինությունների կառուցումը արգելող օրենքը: ԱՌՍ նախագահի թեկնածու առաջադրվելու մրցադայլարը գիտակորում են Հիլարի Քլինթոնն ու Ջոն Մակֆեյնը: Վերջին 10 տարիների ընթացքում աշխարհում սղանվել է մոտ 700 լրազոդ: Մուսկվայի տաճ նախագահի դաշնակցական թեկնածուն համդիմեց Երևանի բուժիմնարկների աշխատավայրում: ԱՄՕՍՏ Գարեգին Բ-ն եղիներն է սովորում: Ամերիկացի գիտնականները նոր սիրս են ստեղծել: ԱՆՏՕ-ի դրաները կրկին փակվեցին Ռուսաստանի առջև: Ոսերի հոտը տղամարդիկ ժառանգել են որք կարիկներից: Հայաստանի և Թուրքիայի կառավարությունները 4մլրդ դոլար կհատկացնեն Արարատ լեռան ոչնչացման աշխատանքների շարունակման համար:

Люди-хаки 15 лет

смотреть в окно. На следующем повороте Меня решил невзначай сильнее приложитьсь коленом, надеясь, что хотя бы от боли тот отступит или же совсем поменяет место. И хотя никаких признаков боли на лице у майора не

ՆԱԻՐԱ ՓԻՐՈՒՄՅԱՆ

Ծնվել եմ հցանի Աչաղուր գյուղում: Մասնագիտությամբ դեղագործ եմ, բայց արդեն 20 տարի ե՝ աշխատում եմ դպրոցում: Այժմ աշխառամքին զուգահեռ հոգեբանություն եմ սովորում պէտիամալ սարանում:

Գրել սկսել եմ շատ ամսաբանի ձևով: Եմ լավ բարեկամ ու ընկեր Տիգրան Յարությունյանն իմ մեջ հայտնաբերեց գրելու կարողությունը, որի համար ես անչափ շնորհակալ եմ կրան: Կարդալով հեռավոր բարեկամին ուղղված, բայց չուղարկված նամակները՝ հուշեց, որ կարող եմ նաև փոքրիկ պատմություններ գրել: Եվ սկսեցի գրել: Դա փոխեց կյանքիս սովորական հունը:

Խսկ այս պատմածքը գրելու գաղափարն ինձ տվեց Վահան հշխանյանը: Երբեք չեմ մտածել, որ կգրեմ հենց այս պատմությունը:

30 սմ

Տառաղանման ամենից նուրբ զգացումն է, որ կա աճսարհիս երեսին: Խոնարհվում եմ նրա առաջ:

O. Ռուզլի

Ժամանակակից մարդ սովորաբար փնտում և գտնում է արտանայեն կատարելագործվելու տարբեր ձևեր: Բայց կան դրոբեմներ, որոնք հնարավոր չեն լուծել առանց բժեկական միջամտության: Կիրարովյան մեթոդը էլ կիրառվում է հենց այդ նորակաների համար: Մեթոդ, որով այժմ կատարում են էլ ավելի բարդ՝ ողնաշարային, ողնուղեղային և գանգուղեղային վնասվածքների վիրահանություններ:

Տեղեկագրից

- Այ եեզ թզուկ:

Մի դահ բարացա. խոսն ինձ եր ուղղված, չլսելու սվեցի:

- Ինչ անօնորի կին եւ, ինչ՞ու վիրավորեցիք ընկերուինութիւնը մեկը՝ մեր եւսից բայլող կնոջ երեսին: Կինը, բնծիծաղ տալով, առանց բառ ասելու, հեռացավ:

Ընկերուիներով այգու ծառուղով, դաղղաղակ ուտելով, ուրախ բայլում էինք, ու հանկարծ կինն ինձ ծաղրեց, և ուրախությունը չվեց, էլ չէինք կարողանում խոսել: Ներիւս եփելով, բայց ձևացնելով, թե ոչինչ չի եղել, փորձեցի շարունակել կիսա գրուցը:

Զրոյցը կոտրվել էր:

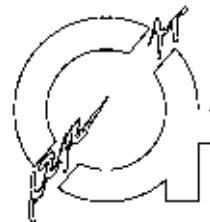
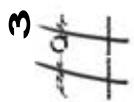
Արաջին դեմքը չէր, դեռ դրոցից եմ հիշում նման վիրավորանմներ: Արդեն ինս, էլ ավելի կոտրված, ուզում էի ուստի բաժանվել խմբից: Այլս ոչ որի տեսմել չէի ուզում:

Չինա վերհիշելով 20 տարի առաջ աղրածն և ընթիանրաբեն՝ վիրավորանի, ստրացման ու դառնության դահերը, հասկանում եմ՝ որքան ուժեղ էի արտարիւս, չնայած թափուն արցունիներիս ու երբեք դատախան չսացող հարցին՝ ինչ՞ու, ինչ՞ու, ինչ՞ու...

Դումիսյան մի օր տքում էի Կուրգանի հայսնի հիվանդանոցի հարկերից մեկի երկար միջանցքում: Դեմս արցունիներից ուտել ու կարմրել էր:

Դեռավոր սիրիյան այդ բաղան ինձ համար գործ էր, անհրադուր, ինչն առաջին հայացից վանող, մարդիկ՝ սառն ու անտարեր և այնքան նման մեկմեկու, որ նոյն ընտանիքի

2008

տարբեր սերունդներ լինեին ասես:

Բայց դա չէր էականը:

Ես ապրում եմ մեջ էի, ինձ արդեն ցավ էին դասձառում իմ իսկ մտերը:

Ինձ սղասակում էր ծանր վիրահատությունների մի շարամ՝ նոր մեթոդով, նոր ձևերով: Իլի-գարսի հայտնի մեթոդը՝ միջոսկրային սինթեզը, մետայա աղարամների միջոցով: Այս եղակի վիրահատությունը «կիրկի» ինձ, մտածում էի: Կփոխվի ինձ համար սովորական, ուրիշների համար անսովոր արտադին ետք:

Երկար էի սղասակը այդ օրվան: Իսկ իհմա, երբ արդեն մոտ էի վիրահատությանը, վախից կուչ էի եկել: Անորոշությունը տանջում էր ինձ: Մտերս մթնել էին, հակասվել իրար, խառնվել: Թվում էր՝ այդ ամենն ինձ հետ չի կատարվում: Կարծես մեկ ուրիշն էր իմ փոխարեն ուղարկում հիվանդասենյակներում և կարեկցանի ու վախի զգացումով նայում վիրահատված, ցավից տառապող հիվանդներին:

Տեր ասաված, ինչողիսի կասկածների մեջ էի այդ օրերին:

Գնա՞լ վիրահատության, թե՞ ոչ: Շեխտիրյան հայտնի հարցի դես, սրանի էլ ինձ էին ծակում ու թրում: Պատասխան չկար:

Արդեն 20 տարեկան էի, իսկ վիրահատությունն արվում էր 14-15-ում, հասունացման ուղանում: Ես մի իիչ ոււացրել էի, բայց դեռ հնարավոր էր, եթե իհմա չանեի, կկորցնեի շանսս, աճքողջ կյանսն կմնայի այսդիսին, այլևս երեք չէի կարողանալու փոխվել:

Մտերս տախու ու առնում էի...

Իսկ եթե հետազայում ավելի վատանա՞ վիճակս, եթե չստանա՞ այստեղ այն, ինչ իրով դեմք է ինձ... Իսկ եթե վիրահատությունից հետո չիմանա՞ անմարդկային ցավերին (լսեցի, որ բարդ վիրահատությունից հետո կիսաս թողած բուժումն էլ ավելի է վատացնում վիճակը):

Վիրահատվածները բոլորն էլ բողոքում էին ահավոր ցավերից, անորուն գիշերներից, անհարմար վիճակներից՝ նստելու ու դառկելու արդեն բավական լուրջ խնդիր էր աղարամներով: Քայլելու մասին խոսելը վաղ էր, իզուր...

Կտոր-կտոր հավախում և ի մի էի բերում տեսածս: Բայց այնքան խառն էր մտիս կառուցածը, որ ոչինչ չէր երևում, ասես խարխսափում էի մթության մեջ:

Որն է ելքը: Մտածում էի գնալ, իրով թողնել ու հեռանալ այս անհրամույր բաղադրից, ուժի չեկած տեսածից՝ մարդկային ահավոր ցավից, հեռանալ՝ արհամարհած ունենալով ինձ ուղղված խեթ հայացքները, փսփսուն ու թափուն, բայց աչքերում այնքան ակնառու ժողիսները: Այս այդ նույն մարդկանց հանրությունը, ուստի ավելի երջանիկ, մեզմեսների նման ճակատագրով առանձնացած չէ...

Նոր էի տեղափոխվել այդ դրուց: Մի օր, առանց դասձարի, ինչողեն սովորաբար լինում է փոփրիկների հետ, դասարանի չարածի տղաներից մեկը միջանցում բարձրաձայն ինձ «քզուկ» կոչեց: Դասամիջոց էր, բոլորը ուղարկեցին ձայնի կողմը: Լսվեց ինչ-որ մեկի ծիծաղը: Շատեր լուր էին...

Սեղմվեցի դաշին ու բարացած: Դայացն սառեց, լրեցի, ոչինչ չտարախանեցի... Մի-այն տափ, դեմքս այրող արցունիներն էին ցույց տախս, որ մեռած չեն: Վիրավորանից, ամոթից գույն չկար դեմքիս:

Նույն երեկոյան եղանակ, իմ սիրելի եղանակը, որ փոփր էր ինձնից մի բանի տարով, կրվեց չարախոս տղայի հետ, արյունու դեմքով, բայց հաղթական ժողիտով տուն եկավ: Վիրավորված բուջը դաշտանել էր:

Ժամանակն անցնում էր... Ծուտով ես իմ խելինվ, ընորհենվ սիրվեցի, անսովոր, փոփրիկ չափերով նույնիսկ հեղինակություն դարձա, դասարանի ավագը, թեղետ հասակս տղաների գույնականությունը էր: Բայց դա չէր խանգարում, որ լավ սովորեմ, սիրված լինեմ, կազմակերպեմ տներ ու գրողներին նվիրված դրույցական երեկոներ:

Իմ այդ դրույցական աշխարհում ես հաղթեցի:

Բայց կյանքը դրույցը չէր: Իսկ տարիների հետ, միևնույն է, ուղարկած հայացքները, ծունդները սովորական չիմարձան, չքթացրին վիրավորանի զգացումս: Ներսս եղում էր անգամ ամենափորիկ խեթ հայացքից, հոգիս կուչ էր գալիս: Որքան էլ լավ զգայի ինձ ընտանիքում, մտերիմներիս ուղարկած տեսնում, տեսնու ուրիշներին նման չկինելս արդեն խանգարում էր լի-

արժեք աղբելուս: Նրանց համար կարծես այլ աշխարհից լինեի, գֆից դուրս, օսար: Իսկ միգուց հակառակն էր, ես և իմ նմաններն էինք իրական հասարակությունը: Դա արդեն մեռած ժամանակի մեջ:

Ուրեմն ի՞նչ անել, որ ցավը ֆիչ լինի: Միգուցե փորձել հարմարվել իրականությանը: Բայց ինչողեն, ի՞նչ ձևով, մինչս ե՞ր...

Միայն բայցել առաջ, թեկուզ դեմի անհայտություն, ցավ ու տառապամֆ. հրացի ակնկալիով:

Բարձրահասակ ու գեղեցկատես մայրս, որ իմ ծնված օրից տառապում էր ինձ համար, ամեն տարի սևովյան մանկական սանատորիաներ էր տանում՝ հասակս բարձրացնելու ու առողջությունս ամրապնդելու, Կուրգանում սվերի դես հետևում էր ինձ՝ իր փոքրիկ աղջկան, որի ժեսից ու արցուներից մղկում էր սիրու. «Ինչիս է դես այստան բոյն ինձ, երբ իմ փոքրիկը տառապում է հենց բոյի դակասից»,- երբեմն լսում էի մորս խոսքը: Խեղճ կինը կուչ էր եկել ու չգիտեր՝ ի՞նչ ասեր ինձ, ինչողեն վարվեր:

Վիրահատությունը միմիայն իմ ցանկությամբ դես է լինի. իր խոսքն այստեղ ավելորդ է: Իրենի սիրում են ինձ այնողիսին, ինչողիսին ԿԱՍ, բայց և հասկանում, որ սերը ֆիչ է: Ես տարբերվում էի մյուսներից ու տառապում այդ տարբերության դաշտառով: Միջավայրի ուժն ու ազդեցությունը հզոր է, շատ հզոր:

Այսուհետ, արցունին աչքերիս, ես ու նայրս բայլելով մտան աղակեղաս լայն դաշտամբ: Այստեղ միայն մենք էինք: Աղակիներից երևում էր հիվանդանոցի ձախ թևի ողջ տարածն ու դիմացի այգին: Երևում էին հենակներով բայլող մեծահասակներ ու փոքրիկներ՝ իրենց ծնողների հետ: Հանկարծ ուսաձայներ լսեցին: Ներս մտավ միջին տարիի, ոչ բարձրահասակ, սևահեր գեղեցիկ մի կին, արդեն ծանոթ էինք. կեսհայ-կեսաասորի էր: Գիտեինք, որ նրա որդին էլ է այստեղ:

- Ինչո՞ւ ես լալիս: Պետք չէ, աղջիկս,- մոտենալով ու ինձ գրկելով ասաց կինը,- տեսածող ու լսածող ենք սարսափեցրել են, վախեցել ես: Բայց հասկացի՝ այս ամենը ժամանակավոր է: Պատկերացրու, որ փուշմանում ու հենց վաղը հեռանում ես այստեղից, հետո անցնում է ժամանակ, դու մեծանում ես: Որքան կափսոսաս, երբ հասկանաս, որ տարիի անցավ, ու դու մեծ սխալ գործեցիր, ժամանակակի հզոր վասնեցիր, երբ կարող էիր մի ֆիչ ուժեղ լինել, դիմանալ ցավին ու փոխել կյանքի: Դե, ոչ հիմնովին, բայց գոնե մասամբ: Դիշիր, ֆիզիկական ցավն անցողիկ է, հոգեկանը՝ ընդմիշտ:

Նրա խոսելով սրափեցրին ինձ ու սիրության ավելի սառը դատել: Իհարկե, շատ ծանր կլինի վիրահատությունն ու հետվիրահատական ցրամը: Բայց չէ՞ որ որու ժամանակ հետո կմոռանամ այդ ամենը: Եվ հետո, ինչողեն են դիմանում մյուսները: Չէ՞ որ ցավի ու արցուների միջից նույնիսկ ժողովում են ու կատակներ անում:

Չէ, ես իզուր չեմ այստան ժամանակ սղասել այս օրվան: Միթե ուրիշներից թույլ եմ, անկայուն, վախելու...

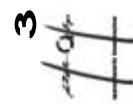
Եկավ վիրահատության օրը: Ինձ սղիտակ վերնածառիկ հագցրին: Վախից դրողում էի՝ մինչև ժողովերս բուժույրն ինչ-որ դեղ ներարկեց, բթացա: Բայց երբ բարձրացրին վիրահատառան, տեսածից էլի վախեցա՝ բազմաթիվ մկրատներ, դանակներ ու մուրճիկներ, ցյուլեր ու մետաղյա օղակներ: Երսի ծիծ են ասում այս մեթոդի հակառակորդները՝ Էտո հե մեդիցինա, ետո սլեսարտե...

Ինձ սկսեցին դատաստել անզգայացման: Պետք է սեղանին այսուհետ ուստեղ՝ ուստեղ կախելով, ողնաշարս այնուհետ դուրս գցեի, որ բոլոր ողերը լսավ նկատվեին: Լարվեցի ու վախեցա: Հանկարծ ուզեցի ցաւկել վիրահատական սեղանից ու գոռալ նրանց երեսին՝ հեռու ինձնից, ձեռք չսար ինձ, միթե ես ձեզնից այնբան վասն եմ, որ այսուհետ տե ինձ, ուզում փոխել, դարձնել ձեզ նման: Մի՛ տանջել ինձ... Նկատեցին հոլգմունիս ու նորից սրսկեցին:

Թուլացավ լարվածությունս: Դժվարությամբ իրենց ուզած դիրքով նստեցի սղիտակ սավանով ծածկված սառը սեղանին: Նստեցրին: Դժոխային վիճակ... Կատարեցին միջողնուղեղային անզգայացում: Պառկեցրին: Մեկնեցի ձեռքերս: Ազ ձեռքիս մեջ կաթիլային սիստեմի մեծ ասեղն էր, ձախին՝ ճմօման կաթաթամը: Նայում էի կաթիլ-կաթիլ թափվող անգույն հեղուկին, տեսնես՝ ի՞նչ դեղ է: Փորձեցի հաշվել կաթիլները՝ 5, 6, 8, 11, 14, 18, 1 -----

Լսվեց արամնաբուժական բոր մեթենա հիշեցնող գործիքի դզզոցը:

2008

80

Երկար մետայա ցյուղերը գործիքն էին հազարում ու, ծակելով սրում, մազնում ուկոր-ներին մեջ, հետո մետայա օդակների միջոցով աճրացնում իրա: Երբ արդեն ամուր ֆիխված են ուկորները, հատուկ մուրճիկներով որոշակի տեղերից կոտրում են դրանք: Չենց այդ կոտրված տեղերն էլ ժամանակի ընթացքում սկսում են ձգել, հեռացնել իրարից: Միջոսկրային տարածությունում առաջանում է նոր ու շատ փուլու ուկոր: Ժամանակի հետ հենց այդ նույն աճած, աճրացած ուկորն էլ դառնում է ու հաղթանակը: Որքան լայն է միջոսկրային տարածությունը, այնան մեծ է հաղթանակը:

Իսկ վիրահատության դահին բոլորովին այլ գգացողություն է՝ ոչ մի ցավ, միայն բութ և անչափ շհաճ զգացում: Գոտկատեղից ցած ոչինչ չէի զգում: Սառը հեղուկը, որ բար էին վերջույթներին մինչ վիրահատությունը, սահեցել էր ինձ. դողում էի: Գոտկատեղից վերև ծածկեցին սավանով, մի փորք անց տափացա, իսկ դրսում հունիսն էր...

Ամբողջ վիրահատության ընթացքում գիտակցությունն տեղի էր, արթուն էի, գործիքների ձայներն էի լսում ու թժիւկների զրուցը, բայց նրանց արտասանած բառերը, խոսքը ուղեղումն չէր ֆիխվում... Ամեն ինչ ասես երազում լիներ...

Ոչ մի ցավ:

Ամեն ինչ անցավ բարեհաջող: Բժիշկս բարձրահասակ, բարի աչքերով, անչափ հումորով մարդ էր, իր գործն արեց շատ լավ:

- Գիտե՞, ես ել ձեզ նման կարձահասակ ու թնբյիկ էի, - լուրջ տես ընդունելով ասում էր Վլադիմիր Սալիխն իր նոր եկած ու դեռ խկական ցավ չտեսած հիվանդներին: - Անցա բոլոր փուլերը: Զգեցից: Դա ինձ թիշ թվաց: Նորից ձգեցին արդեն մեկ անգամ ձգած ուկորներս: Տեսնո՞ւմ եք ինչորիսին եմ իիմա: Այնուա որ, չկախենաք, ձեր թժիշկն էլ ամցել է նույն ճանապարհը...

Խենդ հիվանդը ըփոթվում էր նրա խոսերից՝ տեսնելով իր դիմաց կանգնած երկու մետ հասակով թժեկին: Դա անշուշտ կատակ էր: Ցանկացած հիվանդի համար անչափ ցանկալի երազ:

Սալիխն դժվար վիրահատությունների հմուտ գիտակներից էր: Անչափ հոգատար էր և ուժադիր: Ի տարերություն ուրիշների, նա լսել և հետևություններ անել գիտե՞ր: «Այս տեսնեմ, իսչո՞ւ է այդդես», - հերթական բողոքը լսելով, մեղմորեն ասում էր բարձրահասակ մարդն ու իշխույթ հասնում կարձիկ հիվանդի բոյին: Խոկական զավեց՝ թժիշկն այդքան բարձրահասակ, հիվանդները՝ այդչափ կարձահասակ...

Վիրահատությունից հետո երբ ուշի եկա ու տեսա ինձ աղարատների մեջ, սարսափեցի, կարծես մեկ ուրիշին էի կողից նայում, ես չեմ: Հորդվեցից: Արցունեներս հոսում էին... Ու հասկացա, որ վերջ, որքան էլ սարսափելի լինի ընթացքը՝ հետ դառնալ չկա...

Քետվիրահատական օրեր վերածվեցին անորուն ու անդաւելարացների տանջանմների, երբ նույնիսկ ամենակարող դեղն անզոր է ցավի դեմ: Դեմ-դիմաց կանգնած են դու ու ու ցավը: Զգում ես՝ ինչուս է մինչև վերջին թջիջ սննում ու տառապում, սննում ու տառապում, սննում ու տառապում: Ցավը վերացնում, անէացնում է ենց իրականությունից՝ դառնալով կյանքի գիշավոր գործող ամճը: Զարդված ու աղարատներով ֆիխված ուկորներս երբ սկսեցին ձգել, անհավատալի, մարդկային լեզվով անբացարելի ցավերը հենց այդ ժամանակ սկսվեցին:

Ցավ, ցավ, ցավ... Շաբաթներ, ամիսներ, տարի...

Ժամանակը կանգ առավ, ես կորցրի ժամանակի զգացողությունը... Ասես, ոչ թե աղրում ես, այլ ընդամենը ըուսափում կյանքը: Խեղդվողի դես թափահարում ձեռներդ, փորձում բռնել կյանի փետերից:

Ցավից խելագարվում էի ու այրվում կրակների մեջ: Ներվաթելերը՝ օրգանիզմի ամենազգայուն մասնիկները, ձգված ու դրկված՝ իրենց անսովոր վիճակից դրսու գալու ելի էին փնտում, դայլարում: Այդ ելին էլ ցավի զագարնակեսն է դառնում... Սրսկումներն անօգուտ են, երբ խոսքը ներվին է վերաբերվում: Ասես դամակով թրում են ուսերդ: Ցավն այնան ուժեղ է, որ եթե սրախողիսող ամեն, չես էլ զգա: Իսկ եթե իրո՞ն սուր մազնեն... Վստահ էի, որ միայն դա կիանզատացնի:

Սուր, ցավով, չկա...

Նույն ընթացքում կարճ վերջույթներ ձգվում էին, գեղեցիկ ու նոր տես ստանում: Երկարում էին ոչ միայն ուկորներս, այլ նաև մկաններս ու ներվաթելերս:

Պայքար էր բնության ստեղծածի ու մարդկային մտի: Ո՞րն էր հաղթում՝ դժվար է ասել... Մտի ստեղծածն անցնում էր տառապանիով, անոն գիշերներով:

Ին կյանքի այդ հասկածը՝ ամենաուժեղ ցավերի տօջանը, ասես անցավ լրության մեջ: Ոչ ո՞ի չէի տեսնում. չէի ուզում տեսնել...

Անցավ ժամանակ: «Պայքարում էի, ի զարման ինձ՝ դիմանում: Արդեն բավականին փոխվել էի, թմբիկ մարմինս նիհարել ու ձգվել էր: Ես հաղթում էի ցավին ու տառապանին: Մյուսների նման արցունների միջից և ժողովում էի, և ծիծաղում:

Դեմակաների օգնությամբ սկսեցի կամաց-կամաց բայլել: Գնում էի նույնիսկ հարևան սենյակներ՝ սուրճի ու գրուցի: Սուրճի իրական համը ես այս դատերի ներսում զգացի: Դետագյում՝ երբեք. ինչ ձևով էլ դատարասվեր սուրճը, կուրգանյան սուրճը մնաց անկրկնելի: Երևի հաճույի այդ դասերը, երբ մեղմացած է ցավի (իհարկե՝ դեղով), և դու նստած ես ո՞ւ նման-ների հետ ու խոսում ես թեկուզ ամենաաննաւ բաներից՝ ի՞նչ գույն ես սիրում, նոր եկած հիվանդն ինչորին է, չի՞ խանգարի գիշերներն իր ճիշերով, եեզ տալիս են լիարժեքության ու գեղեցիկ աղբեկու բոլորովին նոր լիցքեր, ու սուրճի համն էլ ուրիշ է դառնում:

Նոյեմբեր էր, ծննդյան օրը, լրանում էր խանամյակս: Ես խան տարեկան էի: Կյանքի ամենաբաղր ու հետարքի ժամանակը, սիրահարության, հիասթափության, փորձությունների ժամանակը, ընտանիք կազմելու, երեխաներ ունենալու ժամանակը, մինչդեռ ես երկարյա ճիրանների մեջ էի, ես ձգվում էի...

Ընկերուիներու կամ նայր էին արդեն, կամ էլ՝ սիրած աղջիկ:

Մայր դարձաները ինչորիս՝ գորովանով ու սիրով էին բարուրում ու հետո կուրծ տալիս իրենց ծագուկներին: Ձերմություն շարժումների ու խոսի մեջ, դեմքի երանելի արտահայտություն... Կուրծքը հեղարտությամբ բացած մայր ու նորածինը... Ահա կյանքի բուն իմաստը, գեղեցկությունն ու արժեքը: Դրանից անդին աշխարհ չկա: Մոր համար ամեն ինչ դրավում է այդ փորիկ էակի շուրջը: Իսկ նրա խենթացնող անուշ հոտը՝ խառնված մայրական կաթին, ոչ մի բույրի հետ չես համեմատի...

«Ես նման բան երբեք չեմ տեսնի ու զգա, որքան էլ գեղեցիկ երազներ հյուսեն ինս իմ մեջ: Շօջանցել է դեմք նման մտերը, աղբել՝ դարզաղես իմանալով՝ սա ինձ համար չէ...»,- մտածում էի ես ու կրում մտիս ընթացքը...

Ծննդյան օրը ես հիվանդանոցում էի, երբ կարող էի ես էլ մյուսների նման տանը, սիրելիների տօջապատում տոնել ԻՄ օրը...

Արավտյան սովորականի նման բժիշկը դեմք է այցի գար: Բացելով հիվանդասենյակի դուռը, լայն, գեղեցիկ ժողիքը դեմքին՝ մոտեցավ ինձ, համբուրելով այս՝ սնորհավորեց ծննդյան օրը: Եկ հայսնեց որդես քանկան նվեր:

- Նարուչքա, վերջ ձգումներիդ: Արդեն ժամանակն է, որ ձգված ուկորներդ դարզաղես ֆիբսված մնան-ամրանան:

Բժիշկը գիտեր, որ դրանի հենց այն բառերն են, որոնց սրի թթառոցով սղասում էի: Դա իմ ծննդյան, նաև ողջ կյանքին ամենամեծ նվերն էր: Դա նշանակում է՝ կամաց-կամաց վերջ ցավերին, վերջ տառապանին: Շուտով կվերադառնամ տում, իմ հայրենի:

Կարող խեղդում էր ինձ...

Այդ ամբողջ ժամանակ ծնողներս կողովու էին, ամեն րողե սատար իրենց փորիկ աղջկան: Տրտումցի ոչ մի նշույլ մորս դեմքին ես այդրես էլ չտեսա... Նա տարավ իմ բոլոր կամակորությունները: Եղավ լուր վկան այդ ամբողջ ընթացի... Իսկ հայրու... Նրա մասին ես շատ ավելին կուգեղի ասել: Ամուր կազմվածքով ու խիս տեսնով տղամարդ, բայց այնքան զգայուն ու փափկասիր: Ինչորիս կարողացավ այդ ամենը տեսնել՝ տանջանու ու տառապանու, օգնել ու տանել: Ես հեղարտանում եմ հորովս: Արանց հորս ու մորս ներկայության ես ոչինչ էի: Իսկ եղբայրս... Շեռու հեռովից՝ Երևանից, նա միշտ ինձ հետ էր:

Ես արդեն փոխվել էի ֆիզիկաղես ու զուգահեռ՝ հոգեղես: Երբ սկսվեց ֆիկսացիան՝ ամրացումը, ցավերն սկսեցին մեղմանալ: Նոր ուժով վերադարձավ նախկին աշխատությունս: Ինձ հետ դառկանեների հանդեմ ուսադրությունս, որ կար մինչ վիրահատությունն էլ (ես մեկ տարաք մինչ վիրահատությունը նրանց մոտ էի գիշերեւ), մի նոր լիցքով հայսնվեց: Սուրճը միշտ ես էի եփում: Երբեմն փորձում էի տաշից սովորած որևէ խմորեղեն թխել մեծ խոհանոցում: Զարմանալի էր, որ նույնիսկ անհաջող թխածն ուտում էին մեծ հաճույքով, ու

2008

82

որքան էլ փորձում էի բացատել, որ իրականում դա շատ ավելի գեղեցիկ տես ունի ու համեղ է, չեն հավատում...

Զարմանալի երևույթների ու գեղեցիկ սովորույթների ականատեսը դարձա: Օրինակ, բուլղարների մոտ, դարձեց, մարտի մեկը տոն է, նրանի դա տոնում են որպես զարդարությունի առաջին օր և ճիճյանց նվիրում կարմիր ու սովորակ թելերով իյուսած փորիկ դաշկեր-ներ՝ մարտինիցաներ:

Առաջին անգամ համտեսեցի ավոկադո, որը բերել էր Միասլավան իր Կուբայից: Նա հայրենիքում այն ուսում էին միայն աղով ու լիմոնով: Մեր ժմիջն անծանոթ, բայց հաճելի համ էր:

Շատ յուրահատուկ ու բոլորովին անհասկանալի էր հունգարերեն լեզուն՝ ի տարբերություն սերբերենի ու բուլղարերենի: Երևի դա էր դաշտառը, որ հունգարները շատ էին սփ-կում մյուս ազգերի հետ, կղզիացած էին իրենց իրենցով: Միակ աշխույժ ու կենսախինող երիկան էր՝ մեծ սրտի մեջ աղջիկ:

Ես բոլորի հետ էլ սփկում էի: Նույնիսկ հարևան բաժանմունի արար աղջիկների հետ էի ընկերություն անում, թեմետ նրանի բավական մեծ էին ինձնից: Նրանի այլ դրոբեմներ ունեին՝ ի ծնն կամ ձեռքբերովի կաղություն: Զգիտես ինչու նրանի երթի չհագան իրենց ազգային հագուստները կուրգանում, և թանկ ու խիս ժամանակակից հագուկաղու, շարժուածներով տարբերվում էին մյուսներից: Միշտ աչֆի էին ընկնում վառ արտաինով:

Մեր բաժանմունիում շատ էին սերբերն ու բուլղարները և գՏնվում էին բուժման տարբեր փուլերում: Նրանց սենյակներից միշտ լսվում էր իրենց ազգային երաժշտությունը: Մեզ՝ հայերին հարազա մնելուներ ուներ իր մեջ: Խոհանոցն էլ մերի հետ ինչ-որ նմանություն ուներ: Սիրում էին սուր, համեմված ճաշեր, բանջարեղեն:

Դիվանդանոցը փորիկ ու յուրօհնակ աշխարհ էր մեծ աշխարհի մեջ, որտեղ ձևավում, գծվում ու հատվում էին ճակատագրեր: Յանդիլում ու սիրում էին շատերն իրար: Սիրում ուժեղ ու կրոն սիրով: Բայց, ցավով, շատ անգամ ամենաուժեղ թվացող սերը հանգչում էր, խեղդվում դրսում՝ հիվանդանոցից անդին, կյանդի հզոր ալիբներում:

Հորդանանից եկած գեղեցիկուի Սարահը սիրահարվել էր նույն դրոբեմն ունեցող դարսկահայ Ռազմիկին: Զգում էի, որ Ռազմիկն էլ է սիրում աղջկան: Նրանի լավ հասկանում էին իրար, խոսում նույն լեզվով: Սակայն կրոնների տարբերության դաշտառով միասին լինել չէին կարող: Տառաղում էին... Սարահը բուժումներից հետո մեկնեց Հորդանան: Ժամանակ առ ժամանակ մենք գրում էինք միմյանց: Տողարակներում են զգում էի նրա ցավը՝ կորցրած սերը: Քետագայում կապան ընդհանուրությունը երևի անգամ ինձ գրելը նրան խիս ցավ էր դաշտառում. Ռազմիկի սպերն էր մեր նամակներում:

Մոսկվարնակ ակադեմիկոսի որդի Կոստյան, որ կարծես սիրում էր սիրունիկ Դաշային (նրա մի ձեռքի վրա մատներ չկայից)՝ հեռավոր գյուղից եկած աղջկան, տուն մեկնելով՝ լսեց ծնողներին: Կոստյան, որի մի ոտք մյուսից բավականին կարծ էր, դզվել էր, բոլորովին «այլ» մարդ դարձել, - դա էր հավանաբար դաշտառը, որ կարողացավ հետօնությամբ, առանց խոճի խայթի, հրաժարվել իր սիրուց ու խոստումից:

- Զեզ, ո՞ւ զնամնիի դիրին նայիր, նոր սիրիր: Իր սիրունիկ դեմքով, սատանայի հոգով, նա խարել է մեզ, դաստեցրել գլուխու: Նրան ոչ թե դու ես մետք, այլ՝ Մոսկվան ու ո՞ւ անունը, - ասել էին գիտնական ծնողները: Կոստյան վեցը էր դեռ ամեն ինչին: Դաշան իր առաջին ու մեծ սերը կորցնելուց իհը էր մնացել ինմանասղան լիներ...

Իսկ գերմանացի ամուսիններ Շտեֆանի ու փորիկ Կատրինի սերը դաշտառես հիացնում էր մեզ: Որքան է եղալ Կատրինի հասակը մինչ վիրահատությունը՝ չեմ իհում, բայց նա հեռացավ 1,30 քրոնը: Շտեֆանը 1,80 էր: Նրանի կուրգանից հեռանալուց երկու տարի անց ունեցան Ռիդ անունով որդի:

Օ՛, իսկ ճամդոնացի Մակոտո՞ն... Կուրգան էր եկել 1,60 հասակով: Նա համարում էր, որ ժամանակակից ճամդոնացու համար դա արդեն ցածր հասակ է: Եվ ութ տարի առանց հայրենի մեկնելու մնաց հիվանդանոցում, ծգվեց՝ գրեթե հասնելով Սալդինի քոյին: Քետո, ի զարմանս շատերի, չեր ուզում վերադառնալ տուն: Կուրգանը նրան հարազա էր դարձել...

- Նաիրա, - ասում էր նա՝ փափկացնելով անվանս ի տառը, գիտե՞ս, իմ հայրենիքում դրոբեմները շատ են: Զեմ ուզում գնալ, այստեղ հանգիս է: Պարզաբան մայրս է մենակ,

Նրան չեմ ուզում էլ ավելի ժիրեցնել՝ այստեղ երկար մնալով:

ԵՎ մեկնեց...

Բայց, չնայած աշխատ բնավորությանս, միևնույն է, որու հարցերում մնում էի ամոթ-խած ու զուսպ՝ տարերվելով և միաժամանակ հետարքի դառնալով շրջապատի համար: Աշխատում էի տղաների հետ ինչ սփյութ: Այնան մեծ էին այդ տեսանկյունից բարդություներ, որ նրանց ներկայությամբ սփյութում էի, խառնում մտներ, լավագույն դեղուում՝ կիսա էր մնում խոսի:

Ժամանակն անցնում էր, ցավերը թեթևանում էին: Բայց նոր ոսկորներն ասես չեն ուզում ամրանալ: Դա շատ էր հուզում ինձ, բայց ինչ կարող էի անել, այստեղ ժամանակն էր թելադրողը: Ես միայն սղասում էի...

Ին բազում ընկերներից ավելի մտերիմ դարձավ բուլղարուի Սոնյան:

Կյանքում ես երեք նման մեղմ մարդու չիանդիլեցի: Եթե ես ցավից ճշում էի, աղա նա լուս կրում էր իր խաչը: Զարմանում էի՝ ինչո՞ւ է դիմանում: Որքան շատ բան սովորեցի նրանից՝ ձեռագործի նոր նախօներից մինչև բուլղար ժողովրդի դաշտությունը, որն այնան նման էր ին ժողովրդի դաշտությանը: Շատ ընդիանուր բաներ էինք գտնում մեկս մյուսի մեջ: Երկուս էլ սիրում էինք շաղակրատել, հյուրեր ընդունել, համեղ ուտելիից դաշտատել:

Նրա խոսելաձնը, ժողովը, միշտ գալիս է աչիս առաջ: Դիմա նա էլ ին դես աշխատում է դրանցում, նայենի լեզու է դասավանդում:

Մենք մի սենյակում էինք ապրում: Նա ծիծաղելով դաշտում էր.

- Գիտե՞ս, Նարչիկ, երբ ես ենք տեսա, մտածեցի՝ դու էլ են հայ աղջկա նման երևի կգոռաս գիշերները ցավից: Այս, նա բոլորին չեր դիմանում. կիսա թողեց բուժումը: Բայց դու կեցցե ս, թեկուզ ճշալով՝ դիմացար...

Ես այդ հայ աղջկան չենսա: Բայց նրա փոխարեն հետագայում ին բաժանմունքում ծանրացած երևանցի գոհարի հետ, անզերնի գիտակ ու անչափ հումորով աղջկի: Չոր ու ցամաք կատեր իր խոսքը, ես ծիծաղից բուլղարում էի, իսկ նա հոնքն անգամ չեր շարժում: Նրանից շատ բան սովորեցի, հագուստի ու հնատիրերի ճաշակս փոխվեց:

- Նառ ջամ, հիշիր, որ ամեն ինչի մեջ գլխավոր չափն է: Դենց անցար սահմանը՝ կամ վուգար է, կամ՝ աննկատելի...

Սոնյային երեմն հյուր էր լինում նրա հայրենակից Թողորը՝ բարձրահասակ, մուգ մոխրագուն, մեծ աչերով: Առաջին անգամ ես նրան տեսա հեռվից, շատ թռուցիկ, Սոնյայի հետ խոսելիս: Ձերմ ու ոգուրված գրուցից հասկացա, որ հայրենակիցներ են: Սկզբում Թողորը ուրիշ հարկում էր մնում, հետո, չգիտես ինչու, տեղափոխեցին մեր բաժանմում: Ավտովթարից վնասվել էր ոտքը: Սոֆիայում անհաջող վիրահատությունից հետո եկել էր Կուրգան, որդեսզի վերացնի կաղությունը: Վիրահատությունը հաջող էր անցել: Նա խայլում էր հետօնությամբ, բայց դեռևս հենակներով: Ու ամեն ինչ արդեն ժամանակից էր կախված. նա էլ սղասում էր...

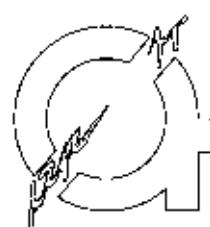
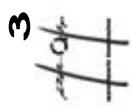
Մինչև Սոնյայի սենյակ տեղափոխվելու՝ նրան այցելելիս հաճախ այնտեղ էր լինում Թողորը: Ժամանակի ընթացքում նկատեցի, որ ին այցերը համընկնում են տղայի այցերին: Սկզբում կարծում էի՝ զուգադիմություն է, և ուշադրություն չեր դարձնում: Խոսում էին երեխով. Սոնյայի ներկայությունն էր ինձ գոտեղնորում: Ուսում էինք ընկերուուս մոր՝ Ցվետանայի դաշտատած համեղ դիցցան (իսկական դիցցայի համը ես այդ ժամանակ զգացի), սուրճ խմում, բննարկում մեր վիճակները:

- Ես չեմ դասկերացնում ինձ ճանաչող մարդկանց ռեակցիան, երբ կիանդիլենի Կուրգանից հետո: Պատկերացրե, նրանցից շատերը գաղափար չունեն, թե ուր եմ ես: Դանդիլում եմ մի օր փողոցում - ... զարմանի ու ինչո՞ր վախի խառնուրդ նրանց դեմքերին: Դե արի ու բացարի՝ որտեղ էիր, ինչ էիր անում, ու ինչո՞ւ է, որ հիմա այդդիսինն ես, - ծիծաղելով ասում էի ես: Նույն միհըր շատերն ունեին:

Ավելի ուշ զգում էի ինձ ուղղված Թողորի տաք ու հետևող հայացքը: Ակսեցի խոսափել հանդիլումից: Այս սովոր չեր հակառակ սերի ուշադրության: Թողորը նկատեց, որ իրենից խոսափում եմ, ու սկսեց ավելի շատ առիթներ փնտել սփյութը: Ինձ շատ էր զարմացնում նրա ուշադրությունը:

- Սոնյա, ինչո՞ւ է նա ինձ հետևում: Այս ես ինձ շատ վաս եմ զգում: Ի՞նչ է նրա ուզածը: Նա ենք կլսի, ասս՝ թող հեռու մնա ինձնից: Ի՞նչ է, կեղծ սեր է խաղում, - մի օր հուզված

2008

ասացի ես:

- Նարչիկ, ես գիտեի, որ վաղ թե ուշ այս խոսակցությունը լինելու է մեր մեջ: Ես սղասաւմ էի քո խոսին: Իսկ իմա ուշադիր լիիր: Դու վաս բաներ մի մտածիր: Իրով դուր ես գալիս Թողորին: Ինձն է ինձ ասել, որ դու իր սրտին շատ մոտ ես դարձել: Որ յուրահատուկ ես ու էլի շատ ու առաջ լավ բաներ: Դու խոլս մի տուր տղայից, թող խոսի հետիդ: Ոչ մի կեղծիր էլ չկա: Ես թույլ չեմ տա, որ նա հետի վաս վարվի: Վերջիվերջո, թեկուզ հեռավից, վաղուց գիտեի իրա:

- Զեմ կարողանում հավատալ ասածիդ,- հուզված ասացի ես,- նման բառերն ինձ համար չեն: Ես միշտ թափանցել եմ նման մտերից, համարել եմ, որ դրամի իմը լինել չեն կարող:

- Իսկ դու գոնե իմա հավատա: Դավատա, որ դու սիրված ես, որ կա վերջաղես մեկը, ում համար սիրելի ես,- փաղաքական ժմիտով ասաց Սոնյան: Ես միայն ծիծաղեցի նրա խոսերի վրա, իսկ Սոնյան խեթ նայեց ու չօպորունակեց. ինք դրանում դեռ կհաճողվես՝ կարծես ասաց նա:

Շուտով Սոնյայի բուժումն ավարտվեց, ու նա մեկնեց Բուլղարիա: Նրան շատ ավելի վաղ էին վիրահատել: Բուժումն ավարտվեց, բայց որոշ բարդություններ նրա մոտ դեռ մնացին: Նորից հույսը ժամանակի վրա էր:

Գնալուց առաջ նա Թողորին ասել էր. «Պահպանիր սերդ ընկերուիհուս հանդեղ: Նա իրով այլ է, նման չէ մյուսներին: Ու հավատա, որ դու կօշահես այդ սիրուն խաղում»:

Սոնյայի մեկնելը շատ ժիշերցեց ինձ: Միշտ է, գործ էին նամակներ, երբեմն խոսում հեռախոսով, բայց մեկ է, նրա բացակայությունը չէր լրացվում:

Ես ունեի նաև ուրիշ հետարքիր ընկերուիհ՝ Նատաշան՝ Մինսկից: Միշտ է, նա Սոնյայի դեմ մետիմ չխարձավ, բայց մի անշափ ժիշտ բան ընդիմական էր: Նրամի իրա դուր են գալիս և որոշ ժամանակ միասին են աղրում: Նենց Նատաշան հոյանում է, առանց խոսի թողնում հեռանում է: Աղջիկը վախենում էր, որ տղան չէր ցանկանա իր կրծիք տակ արդեն տրոփող փողոքիկին ու կսիդի ազավակը անսղանելի հղողությունից: Նատաշան տարգաղես փախչում է: Բայց սեղանի վրա քողած երկտողը բացառում է ամեն ինչ. «Ես հղի եմ... Ներիր, որ հեռանում են այսուտ հանկարծակի: Իմացի, որ անշափ ընորհակալ են թեզ՝ ինձ տված մեծ դարձի համար: Շատ են խնդրում, չփորձես ինձ երես փնտել: Դու կունենաս անուուց քո ընտանեկան կյանքը: Փոքրիկն էլ թող լինի իմը»:

Ծնվում է առողջ ու գերեցիկ մի մանչուկ՝ Կարենը: Բայց... Նատաշայի ուրախությունը երկար չժնեց: Նա հիվանդացավ անբուժելի հիվանդությամբ. «Նախրչիկ, Աստված ինձ դարձեց այս հրաշք, բայց մինչև վերջ ուրախանալ չքողեց: Ինչուն կմեծանա նա առանց մոր սիրու ու բնուանի: Ինչողիսի՞ մարդ կրաօնա: Ես երբեք չեմ տեսմի դա: Զեմ օգնի իմ փողոքիկին կյանքի դժվարություններում», - հեռախոսով ասաց Նատաշան: Ոչ մի բառ, ոչ մի խոսք չկարդացա ասել, արցունեներս թափվում ու խեղողում էին:

Ես արդեն երևանում էի, որ Գոհարից լսեցի՝ մեր ընկերուիհին մահացել է: Տառաղամբ-ներով, կամքի մեծ ուժով, կեսարյան վիրահատությամբ. Նա կարողացավ իր մեջ խեղողել վախսն, մտից հեռու վանել իր գենի փոխանցման վտանգը ու իր նորատակին հասնել՝ երեխա ունենալ: Բայց ինչո՞ւ այդքան անարդարացի եղավ նրա նկատմամբ ճակատագիրը: Այդքան հերսոնություններ չին երում այդ ճակատագիր կոչվածը, նրա սահմանածից դո՞ւրս էր երսի Նատաշայի կամքը:

Երեկոները միայնակ, իիւում էի Սոնյայի հետ աղրած օրեր՝ մեր ցավի ու ծիծաղի դահերը... Սոնյայի հետ էլ իիւում էի Թողորին: Գիտեի, զգում էի, որ իրով հաճելի եմ տղային ու ներքուս սկսեցի ձգվել դեղի նա: Բայց միևնույն է, կասկածը, վախսն ինձ անծանոթ, բայց տա բացը զգացմունի հանդեկ հանգիս չէր տալիս:

Տղան աղրում էր հարևան սենյակում և առիթներ էր փնտում ինձ հետ գրուցելու: Խուսափում էի:

Ժամանակս սղանում էի ընթերցումներով: Չիմանակնում կարդում էի թերթեր կամ ամսագրեր: Գրեթեն չէին ձգում: Միայն մի գիրք կարդացի՝ Թուլուզ-Լուտեկի կյանքը: Ինչ տարօհնակ էր... Րենց այդ ժամանակ, հենց այդ գիրքը: Ես իմացա, որ նա իր ֆիզիկական դրոբեմներով ինչ-որ տեղ նման էր ինձ: Զարմանալի նարդ՝ իր արվեստով, հարուստ ներաշխարհով ու կամի ճեծ ուժով: Անբողջ կյանքում արհամարհած ումենալով նարդկանց կարծիքն իր տեսի հանդեմ՝ խոսել ու վիճել է այդ աշխարհի հետ յուրահատուկ ձևով՝ նկարի լեզվով:

Կարդում էի մինչև լուսաբաց: Ամռանը լույսը Սիբիրում շուտ է բացվում:

Մի օր, երբ հերթական թերթերն էի կարդում, լսեցի դրամն թակոց:

- Ստեփ,- ասացի, կարծեցի՝ բուժույր Լյուսին է, հավանաբար զրոյցի է եկել: Շատ զարմացա, երբ դրմերի մեջ եւսաց Թողորդ: Դարցեց.

- Կարո՞ղ եմ ներս գալ:

Անակնկալ այցից սփոթվեցի, ուղղվեցի տեղս ու ասացի:

- Իհարկե:

Թողորդ ներս մտավ ժողիսը դեմքին, նայեց ինձ, հետո թերթերի կույտին ու ասաց.

- Զքաղված էիր, իսկ ես խանգարեցի:

- Ոչ, ոչ, ինչ ես ասում,- ասացի ու սկսեցի հավատել թերթերը, բայց այնուան էի սփոթված, որ թափեցի հատակին: Նեղութեցի.

- Ինչ անփոյքն եմ:

Թողորդ գետից հավատեց թերթերը ու դրեց շարժական սեղանին, ինքն էլ նստեց առողին:

- Գիտեմ, դրան տակից լույս տեսա, մտածեցի դեռ բնած չես ու ծեծեցի դրուշու,- մեղավոր ժողիտու ասաց նա:

- Ես միշտ ուշ եմ բնում: Սոնյայի մեկնելուց հետո ավելի շատ եմ կարդում, ժամանակս շատ-շատ է:

- Զեմ նկատել, որ որևէ մեկն այստեղ այդքան շատ կարդա: Ավելի շուտ երաժշտություն են լսում: Ես էլ եմ իի կարդում, միայն մասնագիտական նորություններ,- Նա ինժեներ էր:

- Ես էլ եմ սիրում լավ երաժշտություն,- ասացի ես:

- Ուու ինքնի էլ լուսուն նման ես երաժշտության: Յուրահատուկ է ինք նման: Նաև ամաչկուս ես, դա չափազանց գրավիչ է:

- Պետք չէ,- նրա խոսերից այսերս այրվեցին:

- Խնդրում եմ, թույլ տու խոսել, - ուղիղ նայելով աչերիս մեջ ասաց,- Երբեք առանձին լինելու առիթ չեմ ունեցել: Ես միշտ էլ ցանկացել եմ այսպիսի դահ, իսկ դու խույս ես սվել: Ինչո՞ւ: Ինձ դուր ես եկել հենց սկզբից, երբ տեսա ենք առաջին անգամ Զմեռային այգում, շատ հեռվից: Նատաշայի հետ անցնում էր: Շատ ուրախացա, երբ տեսա ենք Սոնյայի սեղակում: Հետո իմացա, որ մտերիմ ընկերություններ են: Առջեներ էի փնտրում ավելի հաճախ հանդիդելու: Զգում էի, որ շատ սարքեր են բոլորից: Ու որքան շատ էր խուսափում ինձնից, այնուան ավելի շատ էր ձգում: Զեզ այստեղ բոլորը սիրում եմ, իսկ ես՝ ավելի շատ:

Ամաչեցի: Ասեցի.

- Դա արդեն չափազանցություն է:

Թողորդ եւսի չիսակացավ, ինչն է չափազանցված՝ բոլորի սերը, թե՝ իր: Ես էլ չգիտեի: Հետո խոսեցին տարբեր բաներից: Շատ ուշ հեռացավ: Բայց նրա սպերը, բաս ձայնը, եւկա մնաց հետո սենյակում: Էլ չկարողացա բնել: Սիսու տակնուրա էր եղել, բորբոքվել նրա խոսերից: Ուրեմն ի՞նչ, ես իրո՞վ այդքան սիրելի եմ: Ուրեմն ճիշճ էր ասում Սոնյան:

- Ինչո՞ւս կարող է ինձ սիրել, եթե արտադինով այդքան լավն է, գեղեցիկ, խելացի ու միշտ շշաղատված աղջիկներով,- հարցնում էր ես:

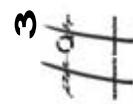
- Չիմարիկ, ախր նրան իրով դու ես դուր գալիս,- համոզում էր ընկերուիիս: Ես չեի կարդանում հավատալ:

Այցը համոզեց ինձ, որ իրով հետաքրիր եմ Թողորդին:

Տղան սկսեց ավելի հաճախ այցելել: Ամեն երեկո սրի դողով սղասում էի նրան: Մենք միշտ խոսելիք ունեինք, խոսում ամեն ինչից, բայց օրանցում բուն ասելիքը: Այդուն ավելի հետք էր:

Ցերեկները ես նրա տար հայացքը, մոխրագույն աչերի նայվածն էի փնտրում, իսկ երբ

2008

տեսնում էին իրար, մի բանի բառ էին միայն փոխանակում՝ իհմանական գրուցք դահում գիշերվան:

Մի օր Թողորը սովորական ժամին չեկավ: Լամպի լույսի տակ դահում էի թերթերը, աշխատում էի կարդալ, բայց ուշադրությունս դրան կողմն էր: Այս ինչո՞ւ է ուշանում: Մի՞թե ինչո՞ւ բան է դատահել: Գուցե ոտի ցանկն է սկսել կամ վաճառք է զգում: Ուզեցի բուժեցք կանչել - իհմանալ, բայց հանկարծ ուրիշ բան մտնով անցավ: Գուցե Թողորն ինքը չի ուզում գալ: Նայեցի ժամացուցին: Էլ չի գա: Դանզգրի լույսն ու փորձեցի նթության մեջ ավելի լավ ժողովել մտերս: Մեկ էլ դրուզը ծեծեցին: Թողորը ներս մտավ, մթության մեջ մտեցավ ու նստեց մահճակալիս: Զարմացած էի, որ այդքան ուր եկավ: Լույսը չվառեցի: Ուղղվեցի: Լուսնի լույսի տակ տեսնում էին իրար: Առանց խոսի տղան երկար նայեց ինձ, գրկեց ուսերս ու կրիու համբույրներով փակեց զարմացած բերան: «Ների, որ ուշացա, ուզում էի ինս ինձ ստուգել, արդյոյ կվարողանա՞ն գոնե մեկ օր առանց ենք տեսնելու բնել, տեսա՝ չէ, չեմ կարող, - հազիվ դոկելով շուրթերն ինձնից, ունջաց նա: - Ուզում եմ ենք միայն մի բան ասել՝ ես ենք այս, ուս սիրում եմ: Երբեք ոչ մեկի հանդեր նման բաղր ու ցավու զգացում չեմ ունեցել: Երբեք ոչ մեկին չեմ ասել՝ սիրում եմ ես՝ ես ենք սիրում եմ»:

Վերջին բառերն արտասանվեցին գոյզունով: Մի՞թե ինձ էին ուղղված, իրո՞ն ինձ էին ուղղված: Դե իհարկե, չէ՞ որ ուրիշ կին չկար սենյակում:

Ես կյանում տղամարդու հոտին այդքան մոտ չեմ եղել, առավել ևս տղամարդու համբույր չեմ զգացել ու այս ցիորվեցի: Զգիտի ինչողես են համբուրվում ու կորցրի ինձ: Թողորն իր փափուկ ու հաս շուրթերի մեջ էր առել իմ դողացող շուրթերը: Գգվաններից ցիորված, չգիտի ինչողես դահել ինձ: Երբ եմ այդքան ցանկախ եղել: Երբ եմ այդքան սիրելի եղել: Երբ եմ դարզաղես ինձ այդքան տաք զգացել: Երբեք: Իսկ իհմա ասես ինս չիննեի գեղեցիկ ու առնական բուլղարացու գրկում, որն ինձ իտ խոսում էր ամենացանկալի լեզվով, սիրո լեզվով ու իմ փորձիկ մարմինը տանում ինձ բոլորովին անծանոթ աշխարհներ...

Երբ Թողորը հեռացավ, բազում մտեր ու զգացողություններ սկսեցին տանջել ինձ: Մի՞թե դա ես էի: Զնեցի անհանգիս: Բայց արդյո՞ն բնեցի:

Անցան օրեր... Թողորի գիշերային այցերը որու ժամանակ դադարեցին:

Կատարվածից ես դեռ ուրիշ չեմ գալիս: Տերեկները հանդիդում էին, բայց խոսում այս թռուցիկ: Հետո նորից սկսեցին երեկոնները հանդիդել:

Ամառ էր, ուղարկությունը հանդիպեց: Ինչու անձրևել: Ցանկացա դուրս գալ դատաշգամբ, հետո կանգնեցի ու սկսեցի նայել թափվող անձրևին: Շիթերը ցայտում էին վրաս, հաճելի զովություն տալիս: Երկար մնացի կանգնած: Ասես լուր խոսում էի անձրևի հետ, փորձում իմ սրի գաղտնիներն ու տագնամբ հանձնել նրան:

Հանկարծ զգացի ինչո՞ւ մեկի շուրջը թիկունինս: Շրջվեցի: Թողորն էր:

- Երկու օրից մեկնում եմ: Վերջ բուժումներս: Կարո՞ղ ես հավատալ, որ չեմ ուզում հեռանալ, - նստեց փորձիկ աթոռին ու ձեռքս բռնեց:

Նրա հայացից ու խոսից հուզվեցի, չինացա ինչ ասել: Թողորը հեռացավ: Որ շրջվեր, կտեսներ իմ բնեւանով ու սիրով հայացը:

Զարմանում էի, որ տղան այդքես հետո կաղաքել էր: Ես ինձ երբեք սիրուն չեմ համարել: Հետարքիր է, այդ դեմքում ի՞նչ կա մեջս, որ գրավում է տղային: Իսկ գուցե ինչ որ բան կա՞, որը ես չեմ էլ նկատում... Ժողովածի ինս իմ մտից:

Չե, տղան կգնա, կմոռանա ինձ: Տանը, սիրելիների միջավայրում այս բան կփոխվի, կմոռացվի: Հիվանդանոցի դատերի ներսում եմ ես թվում հետարքիր աղջիկ: Իսկ դատերից դուրս... ովք է ինձ երբեւ նկատել: Անուած ես կմոռացվեմ, ես Թողորին՝ երբեք:

Գիշեր էր: Զունը հաղթում էր: Հանկարծ բացվեց դուռը: Թմբիրից արթնացա: Ներս մտավ Թողորը, իհարկե, առանց հենակների, աննշան կաղությամբ: Նրա տեսքը հոյակար էր: Ինձ նայող թանձ ու տաք հայացը խելքահան էր ամուս ու կանչում: Ուսերս գրկեց ու ինձ ամուս իրեն սեղմեց:

- Այս, Նայրչիկ, ինչ արեցիր հետս, ինչողես հեռանամ առանց ենք: Շուտով դու էլ կգնաս հայրենիք: Զեզ կգրեմ, կզանգեմ, հետո կտեսնեմ ինչ ամենի: Սկսելու հետս է, ունեցածը դահելը՝ այս դժվար: Ինք էլ չգիտես, ինչքան հարազա ես ինձ:

Եկավ բաժանման օրը: Ու այդ ժամանակ ես հասկացա, ինչքան սիրելի է Թողորը ու

ինչքան թանկ: Վախը, որ ամեն ինչ կմոռացվի ամենազոր ժամանակի մեջ, տանջում էր ինձ: Յուզված, մոտեցա ղատուհանին: Երկու ճնշդուկ կտուց-կսցի տված ծլվլում են: Երանի ձեզ:

Սենյակ մտավ Թողորը: Ավելի հուզվեցի, արցումները գլորվեցին: Իսկ երբ գրկեց ինձ՝ փղձկացի...

- Մենի դեր կիանդիդեմ: Ես նեզ կգրեմ, կզանգեմ: Մենի չենի կորցնի իրար: Վախենամ դու ինձ մոռանաս,- ասաց նա: Դամքույրները միախառնվել էին իմ արցումներին ու աղի համ ստացել:

Թօղորի մեկնելուց հետո ըուրջո դատարկություն էր: Թվում էր՝ վերջ ամեն ինչին, վերջ երջանկության՝ կարճատև: Բայց գուր էր իմ վախը: Երեք օր անց Թողորը զանգեց:

Շուտով մեկնեց նաև մյուս ընկերուիհի՝ լեհուիհ Աւելան: Նա Վարչավայի բաղադրյալնի, իսկ հետ Լեհաստանի ժինարարության նախարարի աջիկն էր՝ նաթեմատիկոս ու մոր ննան շատ գեղեցիկ (նա ևս մոր հետ էր): Աւելան Կուրգանում սիրահարվեց մի հասարակ դազախ տղայի: Կապը ևսեց մի բանի տարի միայն: Գուցե էլի նրանց ունեցած դիրքերի տարբերությունն էր դատարջ, որ բաժանվեցին:

Իսկ որտեղ է իմ միշտ աշխույժ, երբեք չընկճվող, իր ցավին կողմից նայող սերուիհ Դրագիցան: Սարանոյի կրիվներից հետո ոչ մի լուր: Ես նրան շատ փնտեցի, բայց իզուր: Կամի այդդիսի ուժով, տառաղանով, հազարավոր կիլոմետրեր անցնելով՝ երկարեց, վերադարձավ տուն ու չվայելեց իր հաղթանակի դրույները. կրիվ սկսվեց երկուր:

Դեռացա՝ վերագտած ինձ, էլ ավելի արժնորած իմ իմբությունը:

Դեռացա՝ սիրված լինելու հայտնագործությանը:

Դեռացա՝ սնորհակալ լինելով այն կոնջը, որ ասաց՝ հիշիր, ֆիզիկական ցավն անցողիկ է, հոգեկանը՝ ընդմիշտ տանջող:

Դեռացա նոր տեսնով, նոր հասակով, իմ նոր՝ երեսուն սանտիմետրով, որը սովորական մարդու համար խանոնի վրա ընդամենը ոչինչ չասող, հաճախ մոռացվող թիվ է, իսկ ինձ համար՝ տառաղանիի, արցումների ու ցավի գնով ստացած չափ, մի կամուրջ՝ դեռի մարդկային սովորական ու նորմալ լիյան...

Ես հիմա ունեմ իմ 30 սանտիմետր, որ միայն իմն է, ուրիշ ոչ մեկինը:

Դետարքիր է, որտեղ է այն կինը: Կճանաչի՞ ինձ, կիհիչ՞ արդյո՞ իմ եւսից տղրած խոսքերը... Դամոզված եմ, ոչ կճանաչի, ոչ էլ կիհիչի:

Ունեցա իմ իսկական եսը՝ ոչ մեկին չնմանվող տեսնով: Եվ դա իմն է, միմիայն իմը:

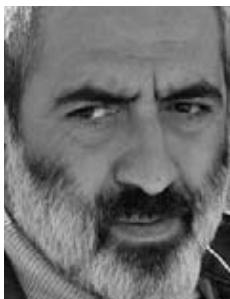
Խառնվեմ մյուսներին, ԱԶԱՏ լինեմ, հանդիդեմ, սիրեմ, սեր ամեմ, ատեմ, գոռամ, դարգաղես ԱՊՐԵՄ...

ՏԻԳՐԱՆ ՊԱՍԿԵՎԻԶՅԱՆ

Վիազրա

«Ա սի տակօյ խալողնի
կակ այսրեգ վ օկեանե»:
Ալլա Պուզաչովայի երգից

Զաղաքը կանգնում է
«Մայր Դայաստան» արձանի դես-
սուրը ձեռքին,
զուրկ կանացի հմայից:

Զաղաքը կանգնում է
«Ինչուս ուռին ու բարդին» երգի
երկրորդ դերսունաժի նման:

Զաղաքը կանգնում է
ուղեկակողի զոլավոր ձոռի դես,
երբ գնացներն արդեն անցած են լինում:

Զաղաքը կանգնում է
ոլորված և ռեզինով կառված
թղթի նման,
որի ներսում կարող է լինել,
ասենք, աշխարհի բարտեզը:

Մեղրի մեջ խրված
գդալի դես է կանգնում բաղաքը:

Զաղաքը կանգնում է
սահմանաղահ ածարակի դես
և ածարակի մեջ կանգնած
ռուսի նման:

Զաղաքը կանգնում է
ավտոբուսի սղասող
ճարդու նման:

Զաղաքը շամթարգել է,
բայց հողից կտրված
շամթարգել:

**Զաղաքը կանգնում է
ժամացույցի դես-
6:00 կամ 12:30-
իր բաղաքը ճշաղահ է:**

**Զաղաքը կանգնում է
աթարի բուրգի դես-
դարս-դարս-դարս-դարս...**

**Զաղաքը կանգնում է արևածաղկի դես,
բայց ծանրությունից զլուկը չի թեփում:
Դուք է բաղաքը:**

**Մարդու տալու աղջիկ ունեցող տան
կտուրին դրված ավելի
դես է կանգնում
բաղաքը:**

**Զաղաքը կանգնում է
բարձր ու բարակ կրունկների վրա
հազիվ հավասարակշռություն դահող
աղջկա նման:**

**Զաղաքը կանգնում է
աջ ձեռի միջնամատի նման:**

**Բարկություն նշանակող
ցուցամատի դես է կանգնում
բաղաքը:**

**Զաղաքը կանգնում է
աօխարհագության կամ դատմության
ուսուցչի
ցուցափայտի դես:**

**Զաղաքը կանգնում է
Շամուտի մոտ դրված դագաղի
կափարիչի նման:**

**Զաղաքը կանգնում է
Տնամերձ հողամասում խրված
բահի դես:**

**Զաղաքը կանգնում է
PEPSI-ի օչի նման,
որի ավելցուկ 25 տոկոսն
է անվճար:**

**«Եսկիմո» դաղղաղակի
դես է կանգնում
բաղաքը:**

**ՏԵՏ-ի տրուքի
դես է կանգնում
բաղաքը:**

8
2008

3
Հունիս

Գովազդի վահանակի
ղես է կանգնում
բաղաժը:

Դարդասաղահի
ղես է կանգնում
բաղաժը:

«Արմենտելի» կամ «Վիվասելի» անտեսաների
ղես է կանգնում
բաղաժը:

Եղեռնի հուշարձանի
ղես է կանգնում
բաղաժը:

Ոսիկանի
ղես է կանգնում
բաղաժը.
բաղաժն աչալուց է:

Զաղախական բառաղաշարի
ղես է կանգնում
բաղաժը:

Մարմնավաճառի
ղես է կանգնում
բաղաժը-
ծակուսկեն գովաներով:

Առօնային հրթիռի
ղես է կանգնում
բաղաժը:

«Կորչի» կամ «Ռոռաաա»
ցուցաղաստառի
ղես է կանգնում
բաղաժը:

Զաղաժը կանգնում է
Արշակ Սադոյանի նման-
երկրորդ խոսափողի նոս
ու մնում կանգնած:

Զաղաժը կանգնում է
սիրելի թիմի
դարտությունն ազդարարող
սուլոցի ղես:

Մորթված անասումների բառաչի,
հաբոգած օլիգարխների ավտոների սիգնալի,
ժավելի սոյիրս ծախողների կանչերի,
զվուկազաղիսի կետերի
ոփնամիկներից դուրս դրծնող երգերի
ղես է կանգնում
բաղաժը:

**Զաղաքը կանգնում է
ակվարիումի նճան-
մեջը երկու հաս ձուկ,
անընդիաս նոյն երկու ձուկը:**

**Զաղաքը կանգնում է
ուշունցի դես-
ի խորոց սրի:**

**Զաղաքը կանգնում է
«Օսկարի» արձանիկի դես,
որը շատերի ձեռը չի ընկնում:**

**Զաղաքը կանգնում է
հաճախորդի դակաս չունեցող
վարսավիրի նճան:**

**Զաղաքը կանգնում է
Աղբամի ավերակների դես
և Անիի ավերակների նճան
մնում կանգնած:**

**Զաղաքը կանգնում է
առաջին դասարանցու
գրիչի դես:**

**Զաղաքը կանգնում է
այս կամ այն առիթով
նախազահի կամ վարչապետի տված
ուղերձի նճան:**

**Զաղաքը կանգնում է
իր անկյունում-
դատված ու վիրավորված:**

**Զաղաքը կանգնում է
խողան գնացած մարդու
կոնց կարոտի նճան:**

**Զաղաքը կանգնում է
բանակցություններից հետո
լուսանկարվող
դրեզիդենտների դես:**

**Զաղաքը կանգնում է
Շայկո-Մկոյի նճան:**

**Կոմկուսի երազանի
դես է կանգնում
բաղաքը:**

**Զաղաքը կանգնում է
մեխի գլխի նճան:**

Զաղաքը կանգնում է

2008

3
Հունիս

կռուտոյ տղու դես՝
ուրդե ուզում, ընդե կայնում ա:

«Լուսաստղ» արադի օչի
դես է կանգնում
քաղաքը.
մեջը ժահում կա:

Զաղաքը կանգնում է
ծովափին դաղղաղակ վաճառող
տղայի նման:
(Ես էլ Մարինե Պետրոսյանի խաթին):

Զաղաքը կանգնում է
գլխավոր դատախազի նման:

Զաղաքը կանգնում է
ցնցուղի տակ
ինքնամոռաց լողացող ու երգոց
դատանու դես:

Զաղաքը կանգնում է
օգոստոսի հետմիջօրեի
տաղի դես:

Զաղաքը կանգնում է
շառումա սարքող գործիքի նման:

Զաղաքը կանգնում է
սեփականության իրավունքի նման
և երկաղաքացության օրենքի դես:

Զաղաքը կանգնում է
Մասկվայի տոնս առնող
սիսիանցու դես՝
վախենալով, թե հերթը չի հասնի:

Զաղաքը կանգնում է
Տիգրան Պետրոսյանի՝
Ալերանի հրատարակում դրված
արձանի դես:

Զաղաքը կանգնում է
ջազ սրճարանի
հաճախորդների
ճաշակի նման:

Զաղաքը կանգնում է
իշու ականջների նման
կամ «Ձերմուկի» օչից հայսնի
կենդանու եղջյուրների դես:

Զաղաքը կանգնում է
շատրվանի նման
և այսրերգի դես
մնում կանգնած:

Բանֆ մեծաց

Training

«Ես եմ համայնը,
և ամենին է դարփակված իմ մեջ».
ասում էր Նարեկացի Գրիգորը:

- Բա՞ ե՞ս, բա՞ ե՞ս, բա ե՞ս,-
գոչում էին նրա աշակերտները՝
արմունկներով իրար հրմտելով:

Մահաղաժի

- Այս, ես ինչո՞ւս վեր կենամ գնամ,-
ասում էր Սահյան Շամոն
մահաղաժի վերացումից
օաս տարիներ առաջ:

Քաղաքացիական հասարակություն

«Մարդ կա՝ ելել է տալակն աշխարհի,
մարդ էլ կա՝ աշխարհն է տալակած տանում».
ասում էր Սևակ Պարույրն՝
իր տեղն այդուս էլ չճօտելով:

Մանկական հետարապմատիկ ֆիզիոթերապիա

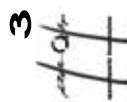
«Ես անբարբար մի մանուկ
երկու ձեռքս դարզեցի
և իմ անզոր ձեռքներով
ազատություն գրկեցի».
ասում էր Նալբանդյան Միհայելը:

SMS

«Inchu apshats es Ichak?».
հարցնում էր Ռուբեան Պետրոսը:

- Apshats chem, prosto mi qich antramadir em,-
դաշտախանում էր լճակը:

2008

Ծովայական հարաբերություններ

«Տուր ինծի, Տեր, ուրախությունն անանձնական».
խնդրում էր Մեծարենց Միսարք:

- Զանակությո՞ւն,- հարցնում էր Տերը:

Գենդերային

«Ալբակով սնված տղան
առանց աստիճան չի լինի».
երգում էր աշուղ Շիրինը:

Իսկ մենք սիրված ենք ճատել.
«Ալբակով սնված տղան/աղջիկը
առանց աստիճան չի լինի»:

Թրաֆիֆինգ

«Դամբոն Գիլորին բաղադր էր տանում».
ասում էր Թումանյան Հովհաննեսը՝
զարմանալով, թե ինչ՝ չի տանում,
ասենք, Նանիին կամ Զանիին:

Ուզմավարական դաշինք

«Մայր Արախի ափերով
բայլամոլոր գմում եմ».
ասում էր Պատկանյան Ռափայելը՝
դեգերելով ռուս սահմանադահի
զգոն հայացի ներին:

ՇՈՒՇԱՆ ԹԱՄՐԱՋՅԱՆ

Ծնվել եմ 1978-ին Երևանում գարնանը: Շենքը, շենքի բակը, դպրոցը՝ Ավանում. պատկերները դեղևակուն կանաչ են: Մի լիճ կար, հիմա չկա:

Գրել սկսել եմ բավական շուտ. թարգմանել սկսեցի պատահաբար:

Տասինը տարեկանում որոշեցի չհավատալ ոչ մի պատահականության և մեկնել:

Մինչև 2007-ը ապրում եի ֆրանշայում: Սովորում եի: Ֆրանշական ժամանակակից գրականություն, շարունակում գրել և թարգմանել հայերեն: Բայց ավելի հաճախ գնում կին և կայարան: Երբ սկսեցի գրել ու տպվել նաև ֆրանսերեն, տեքստը ավելի քան երբեմն մարմին եր, որովհետև երևի վտանգված, հեղիեղուկ: Եվ Օտարը կար: Ընկերությունը ծիծառում եին. շատ եի սիրում քայլել ու մի քիչ անևատակ: Յիմա ընկերությին ու քաղաքների դեմքերը սերտաշել են իրար:

Միրում եմ քաղաքներ: Լողալ: Միզեր: Զամբյուղով մարգարիտներ: Կիևուրահի մութքը: Միրում եմ տարածություններ: Միրում եմ, երբ իջնում ես մինչև ցուրտ: Յավառում եմ մարմինի բացարձակ ներկային տարածության առաջ՝ մերկ, անպառնել, երբ դեմքերն ու մարմինները հորդում են ներս: Բայց դա այս վիճակն է, երբ լոռում են բառերը, ամեն մի քայլը բաևատեղծություն է, այնպէս որ երբեմն պետք է ընտրել՝ բաևատեղծությունը, թե քայլը:

Յիմա աշխառում եմ Երևանում: Ավանը դեռ չի օպորիմալ ացվել. դեղևակուն կանաչ: Ձեւն արևը հանգիստ կարող է մայր մոնել դրախտի դրևների առաջ Սուպեր-Մեար՝ նախկին Ունիվերսամ:

Այս տեքստը գրել եմ Մես-Նազեր քաղաքում: Կոռացին անգամ տեսա օվկիանոսը: Տեքստը ոչ նէչի մասին է: Բայց պիտի որ մեջը տարածություններ լինեն. կուլ եի տալիս խորդ-խորդ մոխրագոյւյնի հետ, հարբում:

Երբ եկա Երևան, նորից հիշեցի տեքստը, մեջս տպելու օանկություն առաջացավ, ալեւլի չիշտ վերաբարձնելու այնտեղ, որտեղից սկիզբ էր առել. բաց, շնչող տարածություն: Մտածեցի «Էնքնագրի» մասին: Ուրախացա (մի քիչ ել զարմացա), երբ ընդունեցին:

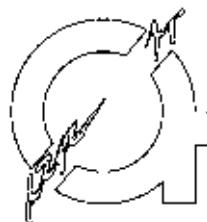

ՔԱՂԱՔ

Արբնանում էի մոխրագույն համազարկերից: Ամեն գիշեր մոտավորաբես այն ժամին, Երևանի տաղում, երբ հեռու բաղադրող բարձրացող կամուրջը կիսվում էր ու կախվում մոխրագույն խտացող օդում, մեջս բաղված արծաթե թրիոռ կրկին ծառս էր լինում: Ու մարմինս կիսվում, մի դահ մնում էր օդում: Անկողնում անշարժ դառկած, հայացս առաստաղիմ՝ փորձում էի մի կերպ կուլ տալ արծաթե թղթոցը: Չեր սացվում: Ու էլի էի անշարժանում: Ու էլի հայացս՝ համառութն նույն կետին, որտեղ դադարը գիշերի դարանոցն էր օդակել: Լուսը չի վառում: Մինչս անձուկի կանաչ կարծ լճեր սկսում էին նոսրանալ ու թղթացող դոչերը սառած իջնում հատակին: Զգիտեմ՝ ինչորես էր հաջողվում բնել: Բարձիս տակ անկապ մի աճսագիր էի դահում, որ հետս բերել էի հեռու բաղադրից: Սառն էր, միշտ սառը: Երբ տառ դառնում էր անտանելի, մասներս մտցնում էի բարձի տակ, խրում սառն էջերի արանքը: Ու մոխրագույն համազարկերով օվկիանոսները զայխ զարդվում էին մասներիս: Զգիտեմ՝ կորցրել, թե գտել էի: Զգիտեմ՝ կորսյան, թե չդադարող վերադաների կաղուցից էր ներսը այդուս թղթ-

2008

3
/ / /

Տում: Զգիտեմ՝ ինչ էին արծաթե այդ խոսելը, բայց ամեն գիշեր օվկիանոս էր: Դեռ ինչ-որ դահի հանդարտվում էի, մարմինս դանդաղ սուզվում էր դադում, ու ձկները երազում էին ինձ:

Աչերս բացում էի լուսադեմին: Մոտենում աղակում: Երկու փայլ ներքև՝ ուղիղ դատուհանիս տակ, նավի հսկա մարմինը դոչըն էր թափահարում: Եվ ասդերը դանդաղ սուզվում էին իմ մեջ, գիշեր փուռ-փուռ ըմղում էր լուսի մերկացող կիսադեմը: Խոհանոցում չթողով վառում էի գազօջախը:

Սեն-Նազեր: Այդ բաղադրում ոչ մեկին չէի ճանաչում: Փողոցում դեմքերը լուս էին, ուշադիր, համառ, բարացած: Օթևանում էի «Գրողների տուն» կոչվող հաստատությունում: Բարձրահարկ, վիթխարի մի ժենի վերջին՝ տասներորդ հարկում: Բնակարանն անծայրածիր էր, մոխրագույն, գրեթե դատարկ, և սենյակից սենյակ ու սենյակների սրում բացվող չտրոհվող դատարկության մեջ՝ չորս կողմից, օվկիանոսն էր: Խաղաղ, մոխրագույն, ավազոս իր ժենդրվ, գալիս դատարկվում էր իմ մեջ, անընդհատ, համազարկ առ համազարկ: Դիմնական շփումներ ձկնորսներն էին՝ բարացած, մետաղական, անհավանական փիրում իրենց կամրջակներին, հայացներս առափնյակի անցուդարձին, մեկ-մեկ էլ՝ թաղամասի ծաղկավաճառները: Սեն-Նազեր: Արծաթը թռչումի նման անծանոթ, մոխրագույն բաղադր եկել-իջել էր ափերին. մոխրագույն կարմիր. ինչ-որ ժեղ թափառող անհանգիս լրությունն էր կամելիաների սառն թերթերի:

Գիշերը, երբ մոխրագույն թրիխը երթեմն դառնում էր անկառավարելի, զանգում էի Սեդրիկին, և չորսսենյականց անծայրածիր բնակարանում մեր ծիծաղը ալիվվում էր սենյակից սենյակ: Դեռ լսակողը դնում էի և դուրս գալիս մոխրագույնի մեջ սահող ուրվականամարմին նավերի հետևից: Գիշերներն էլ էին մոխրագույն: Արւալուսներն էլ էին մոխրագույն: Մոխրագույն էին ձկնորսների մամռահամ հաճոյախոսությունները, որ անկախ ինձնից՝ ժողիսներ էին դեմքից դոկում:

- Գիտեմ հետօն է:
- Ի՞նչը:
- Կանգնել էստես կամուրջին ու նայել անցնող-դարձողին: Մանավանդ երբ մեկ-մեկ ձեզ դես գեղեցկուիիմեր են դատահում: Այս սա գործ բաղադր է, չե՞՞ նկատել:
- Մոխրագույն, բայց ինձ դոր է գալիս:
- Բայց մեր բանը հո հետօն չի:
- Երևի:
- Մեկ-մեկ երևացեմ, այդուհետև, թե չէ՝ անվերջ ընիկով դառավներ, կարտոֆիլաժտիս զառամյալներին հետսններից օցած՝ վարդագույն թերով... Ու մենք էլ ցցված էս կամուրջին:

Սկսեցի ծիծաղելի:

- Դե լավ, ընորհակալություն: Ես գնամ: Ի՞նչ ասեմ... Ձեզ անչափ բացություն:
- Էհ, նորից երեք ժամ դիմի սպասեմ, մինչև մեկը հայտնվի: Եվ դա էլ դեռ հաստա չի:
- Ծիծաղեցին, ու մի բանի վայրկանից ձկնորսի կամաչ, չսափրված ժողիսը ծովով ճուռական:

Երեկոյան օվկիանոսի դեմքին ձկան դրչերի նման ցնցվում էին հսկա կանաչ ուռկանները՝ կախված ձկնորսական խրճիթների կտորներից: Ջայերս հարբած էին անծայրածիր դատարկությամբ, համահավասար մոխրագույն դադարին, որ լուսի դեմքն էր, օվկիանոսի արծաթե դադ տագնաղը՝ խաղաղ, լրող ալիբներով, օսար դեմքերը, խոսերը, որ հեռու էին ու մոտիկ, էջերը, որ ճերմակ էին մնում գրասեղանին, հեռախոսի վարժ սահանմերը անծայրածիր բնակարանում՝ սենյակից սենյակ:

- Սեդրիկ:
- Ճելլո, ամնման:
- Դե ինչողեն են տրամադրված ձկնորսները Միջերկրականի լազուր ափերին:
- Զտեսնված, ամդադրող, արդեն երրորդ օրն է՝ անձրսներ են: Էդեմի... ի՞նչ կա: Բոլորին հասցել ես բուռդ հավաել:
- Դա, կարելի է ասել, ընդիհանուր առմամբ բախտը ժողովում է: Զկնորսներն էլ կարծես ոչինչ: Ժողովում են՝ ջերմ, երբայրաբար:
- Լսիր, խոսեմ եղբայրներից, հարսանիս հետ ի՞նչ ես արել: Ուղղակի սկել է, աչիս չի երևում,

Առաջին վերելակում: Ի դեմ, բողոքագիրը դատավայրին հետ է վերցրել ներողություններով, շենքի լիազորի մոտից:

- Խոսսացել էի, չէ: Դե ի՞նչ ես կարծում: Մենք գործում ենք անվետ: Մի հայաց և...
- Լսիր, ի դեմ «Եղայրներիդ» մեջ ինձ համար ոչինչ չկա:
- Սեղրիկ, մենք դայմանավորվել ենք, չէ, հարսանմերի գործը վերցնում են ինձ վրա: Արայազններովդ ինձի զբաղվիր...
- Սակագրում եմ հաստատել...
- Լավ, վերջացրու:

Դրում լսվում էր բարձրացող կամուրջի աղմուկը, ու Սեղրիկի ձայնը սկսում էր կանաչ չժարութափած երանգ ստանալ:

- Ուրիշ... Բերիկավոր ձկներ ուտում ես... Կարդացի: Լավ է: Բայց առաջաբանը... մի խոսնով, առաջին էսսեն... սոլասիր մի ժաբաթ, հետ նորից կարդա...

Կամուրջը ժամգոյ իջավ աս? Փալտին: Նշանակում էր՝ մեթենաները նորից կարող էին մյուս ափը անցնել:

- Սեղրիկ,- ձայնս խզված էր... Սե... դրիկ: Դե լսիր՝ ինչ եմ ասում... Ձայնս խզվեց, ցավով, վաս լոր ունեմ թեզ հայտնելու... Լսիր, սարսափելին այն է, որ արդեն ուղարկել եմ: Ուրբաթ օրը ուղարկեցի փոստով:

Սեղրիկի ձայնը անխռով վարդետությունը մի տոնայնություն ցած սահեց.

- Ե՞: Չու ի՞ն սարսափելի սերիայից չի՞ս: Ասածս ընդամենը խորհուրդ էր:
- Ջա, բայց չգիտեմ գիշտովս ինչ էր անցնում: Ուղարկի չեմ կարդանում հասկանալ... Պատկերացնո՞ւմ ես... Երեք նման հիմարություն ինձ թույլ չեմ տվել: Գիշերը գրել, լուսադեմին ուղարկել:

Մի անգամ էլ չկարդացի:

....

- Սեղրիկ, մի բան ասա:
- ... Լսիր... Ճիմա ք հրատարակիչները հանգիս ննջում են սագի փետուրից 3/4-ի վրա բարձերին, և, ցավով, դիմում գեղարքափեցնեմ, բայց դժվար թե երազում գեղ տեսնեն:

Դրում սկսում էր մքնել: Խիս մանոււակագույնը դատուհանից լցվում էր ներս: Ամեն անգամ երեք բառորդ ժամից սկսում էի հարցնել ինս ինսի ինձ՝ ինչու եմ զանգել: Մտերս խառն էին, կարույս խառնվում էին բառու ընթացին:

Լուցի:

- Ու լավ, կներես, գլուխու չտանեմ:
- Ոչ մի դեմքում... Ու լավ, սայուտ, գեղեցկուիի: Զհամարձակվես սիրել:

Ճանգիս բնիր, թես գիտեմ՝ սագի փետուրից բարձեր չումես:

- Ցը:

Լուսնու դարեր, կարույս թռչումների ձեռագիրը օրերի բացվող-փակվող հովանոցներին: Կառափնարան՝ հիրիկների հրկիզվող մարմինների համար: Այդ ամենը հեռվում էր: Բառերն էլ փակ խեցիների նման անցել էին հասակ ու լռում էին՝ տողողում: Ոչ մի կերպ չէր հաջողվում սեփական լրությունս կախարդել:

Արքանում էի լուսադեմին: Մնում անկողնում՝ հայացս աղակում: Գիտեի, որ հեռվում առափնյակին, ծեր կնոջ չոր, ուղիղ մարմինը դեմի մոխրագույն ավազներն է իջնում: Կախարդի չորացած, կարույս ճամաները ճամռու, սառն բարերին իրենց կանաչ աղոթներն էին փաթաթում. բնօւանից կուսացել է երկիրը: Ամեն օր լուսադեմին օրթուններիս կանաչ փառ էր, ու ես ժմում էի մոխրագույն դատերին: Զգիտեմ՝ ում անուն էի ըսնջու:

Եթե կարուղանայի խոսել, ինչոյն լրում են: Երկար բայլում էի առափնյակով, վերևից նայում կանաչ-մոխրագույն ավազներին: Ամեն մի բայլ աղոթք էր դատարկության տողողում սրտում, չկային դեմքերը... Ինչ-որ մի դահի մեջս մի բան կտրվում էր, կախվում ցած: Գնում էի երկնագույն հովանոցներով սրարան, տեղավորվում դրսում, ու հայացս մոխրագույնին էր կրկին: Մինչև ներսը հանդարավեր: Երեմն երկու-երեք խոս էի փոխանակում ճատուցողութու հետ, երեմն՝ ոչինչ: Ես գիտեի՝ ինչու երեք ակ չեմ իջնում, նատում մոխիր ավազներին:

«Գիշերվա ձեռքերը այնան դիրկ են գրկել իրանս, որ գամված եմ լրությանը: Միայն երեմն,

2008

մի ակնթարթ, կաղուց ճմրված մի չխկչխկոց՝ ներսում. թերև ցնցվում են մետաղե սյուները բա-
մուց: Չնչյուն: Ելի հնչյուն: Երկու հնչյուն: Բայց բառերը բեկված են՝ շողշողում մութ թիկնոցի
տակ:

Գիշերվա ձայնով էին երկի անունս կանչում, և ես դիմի լրեմ: Երկար: Գիշերվա թոշումնե-
րը՝ շողշողում, բեկված թմեռվ, եկել ճարմին էին դահանջում: Ես մնում էի երկար. սարօհինակ
էր: Մինչ այդ երբեք բունը չէի հասկացել: Չիմա սև թոշումները իրենց ցնցվող հովանոցներն էին բա-
ցել ին մեջ, ու գիշերը ինձ էր դահանջում: Ջնում էի երկար, ու սարօհինակ դատկերներ, անընդ-
հաց, սահուն: մնուրված ժաղավենի նման՝ աղակու հետևում... Ծնչում էին անհավասար: Գիշե-
րվա ձայնով էին անունս կանչել, ու ես դիմի ցրցվեի՞»:

14.06.2006

«Արդեն մի ամիս նայում եմ բանում, սկզբում մի ուղղությամբ, հետո՝ մյուս: Դայացն էլ՝ ըս-
այդմ: Օրվա մի մասը մի ուղղությամբ է նայում: Հետո՝ փոխում ընթացքը: Գիշերը նստում եմ ան-
կողմուս, նայում լրանին՝ թունավոր դեղին, ուսում դեղին խնձորներ: Դա այն ժամին է, երբ բանի
չկա: Ոչ մի ուղղությամբ, ոչ՝ մյուս: Ու մատենու էլ՝ ոչ մի ուղղությամբ: Ուղակի չկան: Լուսիքան մեջ
խնձորները ցիսկոցով իրաւ են հետևում: Դիմացի մայթին նոր խանութ են բացել՝ օեն կենտրոնա-
կան մուտքով: Չիմա օրը երկու անգամ հանդիսավոր ցրելեղեններ են կազմակերպում դիմացի մայ-
թին, ու թիթեռնիկների բայլվածով աղջիկները իջնում են անհավանական փայլուն մեթենաներից,
գգուստեն օրորուն բայլերը գցում թաց ասֆալտին:

Երբեմն դրւու են գալիս: Թայլելու: Թաղաքը հատում նույն տամագծի ցրանակով: Հետո վե-
րադառնում, էլի նայում եմ բանուն... Տարօհինակ փոռում են փողոցները: Երազմերը երկար են, կա-
նաչ, բայց արթնանալիս ոչինչ չեմ իհեռում... Միայն ինչ-որ դատկերներ՝ բանու ընթացքին հակա-
ռակ թթռում են վերև-ներև... Սոլատում եմ գիշերվան, երկար են սոլատում գիշերվան: Անկողմուս
նստած: Մինչև վերջին կարիլ դատարկվի իմ մեջ, ու կրկին ձեռքերը դարանցու են գրեթե: Արդեն
մի ամիս եկել, կաթիլ առ կաթիլ կյանքն է դահանջում: Ու ես լսում եմ՝ ինչորս է գիշերը կաթռում
իմ մեջ: Շուրջը բոլորը զարմացած նայում են ինձ. ասիժանաբար դանդաղող ժեստերիս, հետո երբ
վերջադես ժանաչում են ուրվագիծը, մի դահ աղուում և անզոր ուսերն են թոթվում, թողնում-զ-
նում: Զգիտեմ՝ ում հետ խոսել: Այսեղ օվկիանոսներ չկան: Վերջին ցուցադրումից արձագանքունք
չկան: Անցնելիս երբեմն կանգ են առնում լուսավոր ցուցափեղկերի առաջ, մի դահ մտածում՝ մս-
նել, չմսնել, բայց չի սացվում: Սիրս խառնում է: Շոգ է երկի:

Պետք է մտածել, ասում են, ծրագրի մասին: Այս է: Մտածում եմ, օվկիանոսներն ինձ թողե-
ցին, և իման բամիներն են մնացել ու գիշերներ՝ դեղին խնձորների հայացքներում: Բոլոր խոսերը
կեղծ են դադարի առաջ: ճերմակ խալաթավորը առանց թարթելու նայում է աչերիս, ուսիղ թիթե-
րիս մեջ, հետո՝ հանդիսավոր և այնուամենային ի միջիայլոց՝ թրին. «Ժամանակային, տար-
ծական ընկալումների... աղավաղ...»: Զայնը չեմ լսում, մտածում են խնձորների մասին:

Դրսում շոգ է: ճերմակ արև, ճերմակ, ընդհանավոր դայրյումներով իջնում է ասֆալտին: Ակզ-
բում ամեն օր երազիս կանաչ, մանոհահամ մասներ էի տեսնում՝ ճմրված, կախարդի, իման դա-
կերներն էլ դանդաղ դատարկում են ճարմինս, կաթիլ առ կաթիլ, մոխրագույն համազարկերով: Սի
օր էլ կարթնանամ, և օվկիանոսը այլևս չի ընչի»:

- Սայուս:
- Սայուս: Ի՞նչ կա:
- Սովորական, այդտեղ...
- Սովորական-մտավորական-էլիտար-հոգեվերլուծական... Հասկանո՞ւմ ես, չէ, նորից հիստե-
րիկը մայր ցամաց է իջել:
- Էսյե՞նը:

- Դե էլ ուրիշ ո՞վ դիմի լինի, նոր է վերադարձել Աֆրիկայից: ճամդրուկում սեփական բրոն-
զաձոյլ կիսամուրին: Լրիվ ցնել է: Ազնվորեն: Նոր մասնաճյուղ են իմնելու ֆրանսուազի հետ,
թերթի աշխատակազմն արդեն ընտրված է՝ «Կոկոսի կաթ», ինչղեն է ինչում ականջներիդ... Գնա-
ցել են ֆրանսիական դեստանատում՝ մի կերպ թիթստֆին խցկելու համար: Մի խոսնվ... կատար-
յալ ցնդաբանություն... սոլիտար տեմդ... ցինիզմ... Ամեն երկորդ խոսքը՝ օսար ու օսար բաղաբակ-
թությունները, մշակույթների ներթափանցում...

- Կոկոսի կաթ, փասորեն...
- Լրիվ ըմբռնեցիր: Սահմուկեցուցիչ: Զգայացում: Վերջին երեք տարում նման ցնցում չեղ աղ-րել... Իսկ դո՞ւ: Ի՞նչ նորություն:

- Ջասավեց: Ինձ դայմանագիրն են ուղարկել:
- Կեցցես, ասում էի, չե՞ ՛, ռուսվ եեզ է սագի փետուրից բարձր եմ առնելու:
- Սեղիկ,- սկսում էի հոգմել նրա երեկոյան դայձառացումներից,-
Սեղիկ, ի՞նչ սագի փետուր, ի՞նչ ռուսվ.. Ես մեկնում եմ:
- Ե՞ սագի փետուրն ի՞նչ կատ ունի: Այստեղ սագի փետուր չկա՞: Ծնորհավորում եմ: Դրաշալի

լուր հայսնեցիր:

- Բայց ընդամենը մի բանի օրից... Չես դասկերացնում...
- Պատկերացրու՝ այս լավ եմ դասկերացնում, ու դասկերացնում եմ նաև՝ ի՞նչ ես ուզում
ասել: Զհամարձակվես մերժել: Զհամարձակվես հանկարծ մտածել անգամ: Զհամարձակվես
հանկարծ հայսնվել Մոնղոլիա, լսո՞ւմ ես: Ե՞րբ ես սկսում:

- Չորս օրից... Սեղիկ...
- Մտածել ես՝ եեզ ի՞նչ է սպասում ամառվա տաղին, չե՞ իսկապես... Ի՞նչ է, գերադասում ես
կանաչ առնեսներ խորովել՝ ու ի՞նը բառակուսի մետքանոց խցում:
- Սեղիկ... ախր ուղղակի... Չորս օրից, առանց ձեզ տեսնելու...
- Մեզ նորացիր, մենի այստեղ Կոկոսի կաթի հորձանուտներում ենի... Կարիք ունեմի դրսի
աջակցության, այո, կարո՞ղ ես գրել: Տայր, լավ, կատակը մի կողմ, ի՞նչ է, իսկապես կարող է մեր-
ժեի՞ր, ախր երբ դիմի վերջաղես ոււցի գաս: Նույնիսկ էմիլին նման բան չեր անի: Մարդը նսած
բրյուսելում լեզվաբանական դրյոցի սնօտեմին է օգնում: Օգնական, հասկացա՞ր, կմտածեի՞ր, որ
էմիլին կարող է երբսէ: Ի՞նչ-որ մեկին «օգնել»: «Այստեղ... այնտեղ», չկա նման բան, նորացիր այդ
ամենը: Իսկ եթե կարիք ունենաս, որ ի՞նչ-որ մեկը այսբան հանգամանորեն գլուխու լվանա, վերց-
նում ես խոսափողը, հավարում ես համար...

Սեղիկը անցել էր իր սովորակամ՝ ի՞նձ իր չընդհատվող դասարկաբանությամբ ըսմեցնելու
մեթոդին: Դիմացի մայթի ռեսորանից երաժշտության ձայներ էին լսվում ու խզվում ընդհանուր՝
շարժիչների մոխրագույն դրյոցունի մեջ:

- Լավ: Ի՞նձ չմոռանա՞վ:
Սցենարի համաձայն՝ դիմի ի՞նչեին առնվազն երեք սահուն ֆրազներ՝ ձայնի երգեցիկ տաս-
նումներով, բայց ոչինչ չհետևեց. անսղասելիորեն:

- Ցը:
- Ցը:
Այդ տարի մեկնելու էի ժամանակից շուրջ. անսղասելիորեն. հանգամանմերի բերումով:
Մեջս խուճառ էր, տարածությունները նման էին կոտրված կայմերի. ծառս էին լինում մոխրագույն
բամիներում: Շեռախոսազնգերս էլ անկանոն էին, անիմաս ժամերի. զանգում էի ազ ու ձախ,
տեղեկանում, զգուշացնում: Բայց ներում ի՞նչ-որ տեղ լրություն էր արդեն: Ափերիս դասարկության
աղամանիք սիրսն էր. ընչում էր հավասար: Բոյրոն էլ հասկանում էի՞՛ ի՞նչ է կատարվում, բայց
ասելիք առանձնաղես չկար: Լուսմ էին: «Դրաշալի լուր է: Ավելի լավ չեր էլ կարող լինել եեզ ի՞նչ համար:
Ցը: Սպասում ենի վերադարձիղ»:

«Ես իհարկե կարող եմ հերթական անգամ ծաղիկների դատմությունը դատմել՝ մուգ, սառը
թերթիկներով: Բայց գիշերն այնքան սառն է, խաղաղ, ալիմների մոխրագույն տագնաղը այնքան
շենք. դանդաղ արևի աչքերն է գոցում: Նավերը հերթով լրում են, կախում հայացները ու զգույշ ը-
ջում աստղերի կոնմերը, անցնում են հատակ: Այսօր դախնում եմ 28 տարեկան: Գնացել էի խնձոր
առնելու, մրգավաճառը դեղին մի զյուիկ դրեց ափիս մեջ: Վերադառնում էի՝ բարակ ցողունը
ամուր սեղմած մասներիս մեջ: Դեմիս զգում էի սառը մետախս լրությունը: Դաղորդագրություննե-
րը չեմ նայել. ավելի ուշ, վաղը: Երկայնով կովել եմ բազկաթողին, ոտերս՝ աղակուն: Լուսերը
թարում են մերս և դուրս: Ժամանակ առ ժամանակ հղարտ նայում եմ դեղին գլխիկին: Դատմու-
թյունները կլրեն այս գիշեր:

Լուսադեմ: Սուրճի բաժակը ձեռիխս՝ դուրս են եկել դատօգամբ: Սառն է: Օվկիանոսն ու գե-
տը իրար են գրկել: Ցնցվում են ձայները: Դանդաղ կով են տալիս մոխրագույն սառը օդը, որ ջարդ-

2008

3
Հայ

100

ված կայմերի նման բացվում է, ցնցվում ներսում: Կու տալ մինչև վերջ: Կյանքը: Եթե նեզ տրված է ոչինչ չղահել:

Արի խոսենի որդես կախարդ, կանաչ աղջիկներ: Երկուս էլ, կարծեմ, չեմ սիրել խոսել: Երկուս էլ, կարծեմ, դարձել եմ մենակ, հաճախ: Սիրել եմ գոյնօգույն բարե՛ զամբյուլով: Խոսեալը մեզ դեմք էին լրելու համար: Խոսեալը մեզ դեմք էին խաղալու համար: Պաղղուն ափից ափ էին գլորում ու բնում զրնգուն խեցիների վրա: Այստեղ մենք արթնանում էինք մանուշակի թերթիկներում: Զգիտեմ՝ այսօն կը նրում եմ դատարկության խեցին: Դու գիտես, որ չեմ կարող իջնել, չեմ կարող նստել ավազներին: Մենք երկուս էլ սիրել ենք լրել: Արի խոսենի որդես կանաչ, չխոսկան աղջիկներ:

Ամուր-ամուր մասմերումս սեղմել էի սուրճի գավաթը:

- Լա՞Վ Բնեցիք:

- Ճաւայի:

Դրսում մոխրագույն ճշուած դանդաղ սկսում էր լուծվել: Առաջին շարժիչների աղմուկը դողդողում էր օդում: Առափնյակին դեռ վառվում էին լուսերը: Բայերը ցնցվում էին՝ լուս, խաղաղ, ալիբներին: Ձեռներս սառել էին:

- Սա ձեզ, - ձեռին կամելիայի կարմիր մի ճյուղ էր:

- Ընորհակալություն:

Նրագեղ շարժումով բացեց մետենայի դուսը.

- Խնդրեմ:

Երբ հայացին տարա դատուհանին, օվկիանոսն արդեն հեռու էր:

28. 06. 2006., Երևան

ԱՐԱ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

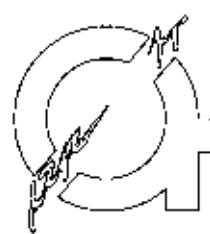
ԿԵՆՍԱՎԻԱՏԱԳՐԱԿԱՆ

ծնվել եմ
հաշախել եմ
սովորել եմ
կրթվել եմ
ավարտել եմ
ցուցադրվել եմ
մասնակցում եմ
շփվել եմ
ըստրել եմ
տպագրվել եմ
լսել եմ
ներկայացրել եմ
իրատարակել եմ
կազմակերպել եմ
վագում եմ
ծխում եմ
ռւնեցել եմ
վիճել եմ
ծնող եմ
դասավանդում եմ
չանաչում եմ
կասկածում եմ
սովորում եմ
ապրում եմ
սիրում եմ
ռւն եմ

2008

3
ՀՀ

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՌԱՆՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

կառուցվածքը նույնագույն է, այդ իսկ դատարով հնարավոր են որոշակի անհամաղատասխանություններ նկարագրման և փաստացի օգտագործման միջև: Գործածելուց առաջ ուսադիր ծանոթացեք օգտագործման կանոններին, կատարեք բոլոր դահնջները երկար ժահագործման նորագույն:

ընդհանուր ցուցումներ

գումարվում են վայրում: այլ վայրում կարող է գումարվել դրա անհնարինության դեղում: այն ծառայում է մեխանիկական հղկման համար: կառուցվածքում օգտագործված է միկրոանջատիչը: կառավարման հանգույցը ավտոմատ ձևով միացնում է: Տեղաշարժման դեղում ուղղահայաց դիրքից և անջառում է, երբ վերադարձվում է ուղղահայաց դիրքի: որդեսզի ուղղահայաց դիրքից տեղափոխվի, անհրաժեշտ է սեղմել մինչև վերջ և թեթև դեղի ձեզ: չօչկված իրավիճակները հանգեցնում են աղտոնմանը, դրանով իսկ վտանգվում է սահուն աշխատանքը: չօգտագործել խոնավ շերտերի համար:

մեխանիկական տվյալներ

հաստատուն հոսանքը / 220. հիմնական խոս / նախնական հոսանքի տեսակը / փոփոխական. անհրաժեշտ հզորությունը / 450. հարակից խոս / չափավոր. արտադրողականությունը / 80. տարրողությունը / 2,0. նսերի փոխանակություն / ազատ. մասան / 12 և ավելի. վտանգի ասիճանը / II կարգ խոնավությունից դաշտանվածության ասիճանը / սովորական. աշխատանքի նոմինալ կարգը / հաջորդական:

կոմոլեկտավորում

հարց / 3 հաս. ձող / 1 հաս. խոզանակներ / 3 հաս. ձողի հանգույցներ (նկար 4) / 2 հաս . տես / 2 հաս. բռնակ / 1 հաս. գործարկման փուլ / 1 հաս. կոնստես 1 հաս. սղանման տարա / 1 հաս. գործարկման ուղեցույց / 1 հաս. / 3 - ական ռողե. / 7-ական ռողե, որը կարող է ավելացվել 3 ռողեով. / 10-ական ռողե.

անվտանգության տեխնիկայի դահլանջները

դրաբաց են: դրնվակ կարող է գումարվել որոշմամբ: դահլանջի հարվածներից և վնասվածքներից: բովանդակության տարածումը հետաղնդվում է: բվեարկությունն արգելվում է: միացումը և անջատումը իրականացնել միայն ուղղահայաց դիրքում: ընթացքում արգելվում է ֆուռտեխնիկա, կինոտեխնիկա, տեսատեխնիկա, ռադիոկաստի և հեռախոսակառի միջոցներ: դահլում է գաղտնի ռեժիմով:

կառուցվածքը

բաղկացած է մասերից. էլեկտրաշարժիչ. հարցեր, որոնց վերաբերյալ ներկայացրել է եզրակացություն. դասյան. միջավայր. հարցեր, որոնց վերաբերյալ եզրակացություն չի ներկայացրել. երեք խոզանակներ. ձող. խմբագիր. 36-րդ հոդվածի 3-րդ կետ բացառությամբ «է» ենթակետում նշվածի. հարվածող կիսադեմ. ընթեցող. չընմարկված հարցեր. փոխանջաշիչ՝ տրամադր դահլանող հարվածներից. սարք, որն օգնում է տեղափոխել չափատելու ժամանակ:

աշխատանքի նախադատաստումը և աշխատանքի կարգը

նախադատաստումը և գործարկումը հետևյալ հաջորդականությամբ. բացում, ընդիատում, փակում, գրանցում, անցկացում, հրապարակում, կարգազանց հրավիրվածների հեռացում: օգտագործման ժամանակ շարժելու վերադարձող շարժումներով չեղմնելով դեռի ներքին հայելային էֆեկտ ստանալու համար դեմք է ամրացնել և հաջորդականությամբ օգտագործել: օգտագործումից հետո բերեք ելման դիրք:

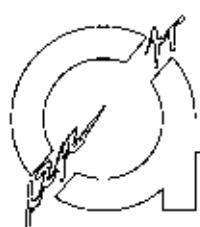
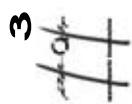
տեխնիկական սղասարկումը և դահլանճան կանոնները

չկերտությունու նողատակով հաճախ լվացել տար օճառաջրով և չորացրել: որդեսզի ընթացքում դետալները չխանգարեն, 2-3 տարին մեկ փոխել հատուկ արհեստանոցում: փոխելուց առաջ անջատել: մասերը դահլել չոր տեղում:

հնարավոր անսարքությունները և նրանց վերացման միջոցները

դադարում է, եթե ավարտվել է ժամկետը. արձակվել է. խախտել է 65-րդ հոդվածի դահլանջը. կեսից բացակայել է. դասադարավել է. ուժի մեջ է մտել անգործումակ ժամանելու որոշումը. մահացել է. մյուս դեմքում դիմել հատուկ արհեստանոցների:

2008

104

աղահովագրական դարտականությունները

կանոնների դահլյաննան դեմքում երաշխավորում է նորմալ աշխատանքը 24 ամիսների ընթացքում բերման օրվանից սկսած: ի հայտ եկած անսարդությունները առաջացած արտարողի մերժով վերացվում են անվճար տեղերում: ընթացքում խախտումների մասին հայտնել: արտադրողը չի կրում դատասխանատվություն անսարդությունների համար, որոնի առաջացել են անփութ, գործարկման հետևման, ինչպես նաև ինքնազլուկ վերացման հետևանքով: իրականացվում է հաճաղատասխան գրանցման և կնիքի դեմքում: Զի կարելի վարչական կամ բնական դատասխանության ենթարկել առանց հանաձայնության: Վերանորոգման արհեստանոցների հասցեները կարելի է իմանալ: Բոլոր տեսակի հարցերով կարող եք դիմել (բացառությամբ «ա», «զ», «դ», «ը», «թ», «ժ», «ժա», «ժը» և «ժ» ենթակետերի), որն անմիջապես դրվում է բնակչության. (Փոփ. 18.01.2005 – 26. 07.2007).

Պ / Հ Հ - Պ / ԷՊՕ – ՅՄ / ԱՐԱ ՅՈՎՍԵՓՅԱՆ

ՄԻՍԱՔ ԽՈՍԻԿՅԱՆ

Ներկայացնում ենք շրջանառվող վիճակախտի շղթայից երեք հաջորդական օդակ՝ բանաստեղծություն։ Մինչև «Բնելագրի» հաջորդ համարի լույս ընծայումը առավելագույն շղթա հավաքողին սպասում է անակնեալ։

ԿՐԿԻՆ ԿԱՄ ՆՈՐԻՑ

* * *

* * *

ՀԱՅՈՐԴ Շ

ԱՐՄԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

3 -րդ hurly

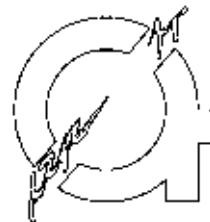
1980թ. հոկտեմբերին Երևանի կենտրոնի այգիներից մեկում, ուր գտնվում է «Կազիրյոկ» կաֆեն, տեղի էր ունենալու Կոմերիտիության կողմից կազմակերպվող բացօթյա 3-րդ թե 4-րդ ցուցահանդեսը: Այդ այգու կենտրոնում դրված էր մեկուկես մետր բարձրությամբ մի խորանարդ բարձր վրան գրված՝ «Այստեղ տեղադրվելու է Սարշիռս Սարյանի արձանը»: Ցուցահանդեսից երկու ժամ առաջ ես այդ դատվանդանի վրա տեղափորեցի «Դադանակող նեռդադա» վերնագրով մի լվացքի մեթենա: Լվացքի մեթենան ներկված էր զերի նման, իսկ վրայի տեսքը հայերեն էր: Ես այդ ժամանակ գեղարվեստ-թատերական ինստիտուտի ուսանող էի: Դրանից առաջ, 1977-ին, դրույթի վերջին դասարանում ես հայտնաբերել էի «Sex Pistols» ոռն խումբը և դանկ շարժումը: Լսել էի ռադիոյով, կարդացել էի սովետական երիտասարդական ամսագրերում: Կար մի այդդիսի ամսագիր՝ «Ровестник» անունով, ուր դարբերաբար տպագրվում էին դանկ մշակույթը բնադրող հոդվածներ: Ինձ համարելու դուր էր գալիս, որ 20-րդ դարասկզբի DADA-ի տաղիցիան ինտելեկտուալ, թանգարանային վիճակից դուրս էր եկել և դանկի միջոցով հասանելի դարձել երիտասարդական լայն շրջանակներին: Պարզ է, որ ինձ դուր չէր գալիս կոմերցիոն արվեստը, համարելու այն, որը մենք անվանում էինք «վալիցի սայզ», այսինքն՝ «չամադանի ռազմեն»:

77-ին ես ծանոթացաց Նազարեթ Կարոյանի հետ: Նա սովորում էր Երևանի դետական համալսարանում: Լսոն Ներսիսյանի ուսանողն էր, ուս ակադեմիական տղա, սիրում էր դասական երաժշտություն, բայց կարևորը՝ որ նրա հավանած էկզիստենցիալիստական փիլիսոփայությունը ուստի էր swarthyվում մեր մտավորականների կամյու-սարտրական սենտիմենտալիզմից, որովհետև նա ծանոթ էր Գի դե Բորի «Խորհրդանշի հասարակությանը» և դարձ դատերացնում էր մոդեռնիզմի ավարտը: Մեզ ծանոթացրել էր Արտաշես Էմինը, ով իմ մամկության ընկերն էր, և հենց Արտաշեսի հետ ել այդ բացօթյային տարա իմ գործը՝ «Դադանակող նեռդադա»-ն: Լվացքի մեթենան վերցրել էի Ուուզան Ավետիսյանից, որ սովորում էր մեր ինստիտուտի ռեժիսորական ֆակուլտետում: Իմ մտահղացմանը՝ այս օրեւէքը դեմք է ուժադրություն հրավիրեր արդեն 70-ականների սկզբից մեր արվեստի մեջ մեծ թափով ընթացող աղրանայնացման խնդրի վրա: Դեռ 60-ականների սկզբում, այսուհետեւ ասած՝ խորհրդավան ձնիալի ժա-

2008

3
/ 4

մանակ, սովետական արվեստը և հասկաղես արվեստաբանությունը հայտնվել էին միջազգային մեկուսացման մեջ: «Բուլղարային ցուցահանդեսը» բավական էր, որ սովետական երկրը համարվել մարդուն և արվեստը ճնշող տռալիքար ռեժիմ: Եվ արվեստի գործն իրև աղբամի դիտարկելը, սկսած 60-ականներից, վերածվել էր մի տեսակ հակասովետական ժեստի: Ֆրանչիական հետաքաջազման միջերարիզմ կոչվող արվեստի ուղղությունն արդեն 70-ականներին այնքան մեծ ազդեցություն էր սկսել ունենալ, որ նույնիսկ սովետական ակադեմիստները իրենց ռեժիմ-սուրիկովյան ոճը սկսել էին փոխարինել Բեռնար Բյուֆեի մանանեխագոյն ֆիգուրահիվ արվեստով, իսկ նրա հայ հետևողը Գառզուն և Ժանսենը դարձել էին սալոնային արվեստի էտալոնները Շայաստանում: Երևանի Սովետական Սիությունը միակ երկիրն էր, որտեղ արգելվում էր լողուարտը: Իսկ դամակի մասին ընդիհանրադես լսել չէին ուզում, չնայած այն ընդգծված սոցիալիստական, մարքսիստական շարժում էր: Ին այս գործողությունն ավարտվեց սկանդալով՝ ցուցահանդեսի կազմակերպիչ երիտասարդ կոմունիստները լվացի մեթենան առգրավեցին, սկզբում տարան ըմբռեցին մոտակա աղբակույշի մեջ, բայց երբ ցուցահանդեսի մասնակից արվեստագետներ Կարռ Մկրտչյանն ու Ռուբեն Աքովյանը դաշտանեցին ինձ, փորձեցին աղբից հանել ու գործը նորից վերադարձնել ցուցադրության, կոմերիտականներն ընդիհանրադես հեռացրին այն ցուցահանդեսի տարածքից: Ես էլ ջղայնացած՝ մանիքեսի ննան մի բան գրեցի իրենց տղավորությունների գրի մեջ: Մի խոսքով՝ դա սկանդալ էր: Այդ ամենից ինձ համար կարևոր այն եղավ, որ ծանոթացած երիտասարդ ու ակտիվ արվեստագետների հետ, որոնք հավաքվում էին «Կազիրյուկում»: Նրանի հիմնականում ոչ-ֆիգուրատիվ արվեստի ներկայացուցիչներ էին՝ Ջիին, Զաջյան Արմենը, Վարդան Թօվմայանը, Մարտին Պետրոսյանը, Գրիգոր Խաչատրյանը և էին շատ ուրիշներ: Նրանի, ի դեմ, շատ կուլտուրական մարդիկ էին և իմ արածը հաճարում էին եղուած, որն իմաս չունի. Նրանի կողմ էին ավելի մեղմ, գալան մեթոդների: Մենք «Կազիրյուկ» սրճարանում օրեր շարունակ բնարկում ու բանավիճում էինք արվեստի, փիլիսոփայության և սոցիալիստական խնդիրների շուրջ:

1982 թ. Վարդան Թօվմայանի նախաձեռնությամբ տեղի ունեցավ մի ցուցահանդես, որը կոչվում էր «Հեփենինգ»: Վարդան Թօվմայանը ցուցադրում էր իր և լա Զակոնետի արված բանդակները, Ջիին՝ ֆրանսիական ինֆորմելի ազդեցությամբ արված «Էկրանները», Վիգեն Թաղմոսյանը՝ մի հսկայական փուչիկ, իմ կուրսեցի Գագիկ Վարդանյանը՝ և լա Փարաջանով մի կոլաժ: Դատկաղես հրաշալի էր լորես Բելամուկին, ով բարձրածայն արտասանում էր իր բանաստեղծությունները, մոտավորած այսպիսի բաներ՝ տաշիկ գումարած խնձոր հանած աղջիկ բաժանած անտառ բազմադասկած զնաց գումարած տոգնավակ հանած տանձ գումարած տուն բազմադասկած լրություն..., և այլն: Զնայած ցուցահանդեսը կոչվում էր «Հեփենինգ», բայց գլխավոր ժետքը դրված էր թատերական խաղի վրա, որի նախակիցներն էին Սալվադոր Դալին և Պիկասոն: Սալվադոր Դալիի դերը խաղում էր լորդ Ֆենիքսի նաև մի դերասան. Վրան ժամացույցներ էին կախել, բեռեր էին կոցրել, ծերը ծերնափայտ էին սկել, իսկ Պիկասոյի դերակատարը դերասան չէր, կարծեմ՝ դահակ էր և իսկաղես շատ նման էր Պիկասոյին: Նա անդադար ծիծաղում էր: Կողը մի աղջիկ կար՝ հազնված ինֆանտեի նման՝ իր Վելասկեզի նկարներից հջած: Ի դեմ, երկու տարի հետո, 1985-ին, Դերասանի տանը մեկ այլ արվեստագետ՝ Հենրիկ Էլիբեկյանը, նոյնուրուն նմանատիմ բենադրություն էր սարել՝ նվիրված ժորժ Յակովլովին (զարդարված դերասանուի իներով, ներկեր ըմբռելով և այլն): Մի խոսքով՝ այդ շրջանում արվեստագետների հիմնական նտահոգությունը դասվում էր արվեստի և արվեստագետի թեմայի շուրջ: Բազմաթիվ էին «նկարչի արվեստանոցում» թեմայով դասեկերները: Նա ինձ այնքան էլ հետարքի չէր թվում: 1983թ. ես որոշեցի նույն տեղում Գեղագիտական դաստիարակության կենտրոնի դահլիճներում, ուր իրականացվել էր «Հեփենինգ» ցուցահանդեսը, ուրիշ մի բան անել: Օրինակ՝ «Ամազոնա» կոչվող դիեսում ես նստած էի խորը մթության մեջ և զրուցում էի մագմիտոֆոնից հնչող կանացի ձայնի հետ՝ իր ամուսիններ եմ, որ ունեմ երեխա, որոնք մեր զրուցի ընթացքում ներկում էին դաշտը՝ մեզ էլ հետք: Կամ՝ «Ելի դեմի բաղադրա» ավելի հայտնի դերֆորմանսը, ուր Կարինե Մացակյանը բուժուց ժորժու նստած էր բեմի եզրին, ավելի հետ ես՝ աշետու սևով փակած, ինչողեւ դոկումենտալ ֆիլմերում կամ ֆոտոներում են փակում աշետը, երբ ցանկանում եմ, որ ճարու դեմքը ճանաչելի չինի: Այդուհետ կանգնած էի ոյուղիսերի առջև՝ կողին մեկ ուրիշը՝ խիրուղի արյունու ժորժու նոյնուրուն ոյուղիսերի առջև: Ավելի հետ դաշնամուրի մոտ նստած Լուսինե

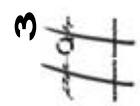
Առաջեցանք կատարում էր Բեթհովենի «Աղասինատը», բայց միայն ձախ ձեռքի դարտիան, իսկ կողին նստած մեկը ջուր էր լցնում մի վերոյից մյուսը: Նրա կողին էլ մեկ ուրիշը լարում էր կիթառը, երբ բոլորը լրում էին: Ավելի եւսում երկուսը, որոնցից մեկը Գագիկ Վարդանյանն էր, հինգ վայրկյանը մեկ ձեռքով բարսում էին իրար, ինչողևս դադահստական հայտնի մի դիեսում: Երբ երաժշտությունը լրում էր, ես ու խիրուրզը գոռալով կարդում էիմ «Սովետական արվեստ» ամսագրից վեցված տեսությունը, որոնց խառնած էին այդ օրվա բաղադրական նորությունները:

1982-ից մինչև 1987 թիվը իմ ընկերները մի ժամի ցուցադրություն կազմակերպեցին՝ հիմնում ունենալով «Կեփենինգ» ցուցահանդեսի կազմը: Սկզբից տաս ակտիվ էր Վարդան Թովմայանը, բայց երբ նա հայտարարեց, որ արստակցիոնիստները նկարել չգիտեն, դրա համար են արստրակա անում, նա և նրա հետ հանձնանված Ուլրեն Արովյանն ու Գագիկ Վարդանյանը դրւու մնացին մեր հետարքությունից: Կետև ավելի նախաձեռնող էին Զիհին ու Էդվարդ Էնֆիաջյանը: Վերջինս երբ դետական օղերայի տեսքը վերանորոգման մեջ էր, այնտեղ մի ժամի հսկայական դասեր էր նկարել դոդ-արս ոճով, ու Զիհին նրա անունը դրել էր Պող Էդու: Նազարեթ Կարոյանը այս ամբողջ ցրանը՝ 80-ից 87 թվերը, անվանում է «Սև բառակուսի»: Ոչ մի ցուցահանդես չի կոչվել «Սև բառակուսի», չկա ոչ մի փաստաթուղթ, ուր հայտարարվի, որ այս արվեստագետները իրենց կոչում են «Սև բառակուսի»: Այս տերմինը հորինվել է «Կազիրյոկ» սրճարանում, Վարդան Թովմայանի կամ Գրիգոր Խաչատրյանի կողմից, իբրև ինքնահեգնանի: Անբողական տարբերակում հնչում էր՝ «Սև բառակուսի միջուկային կենսուն»: Ընդհանրաբես, իրնիան տաս մեծ դեր էր խաղում լճացման տարիների այդ վերջին ցրանում: Շատ զվարճայի էր համարես Էրվարդ Էնֆիաջյանի ամերիկասիրությունը, նա անդադար կրկնում էր, որ ասված Ամերիկայի վերսում է աղորում, և այնտեղ արվեստ անելու կարիք բոլորովին չկա, հարկավոր է ուղղակի տեղափոխվել Ամերիկա (հետագայում նա հենց տեղափոխվեց էլ): Դրա ավելի ծայրահեղ դրսուրումն ուներ Միհայել Պիղոյանը, որը, ինչողևս և Պող Էդուն, մի ժիշ ոռվ էր նվազում, մի ժիշ նկար էր անում, մի ժիշ մոտոցիկլես էր բռում ու գարեջուր էր խմում: Մրա ավելի «լայթ» տարբերակն էր Էրվարդ Մուրադյանը, ում Զիհին անվանում էր Յիմեր Էդու: Նա նույնութեա կիթառ էր նվազում, բայց՝ ֆլամենկո, ու ոչ թե Ամերիկա էր ուզում գնալ, այլ՝ Ճոլանդիա (բայց հետ գնաց Դանիա): Այս մոտեցման լիկվ հակադատկերն էր Արմեն Ճաջյանը, որին Զիհին ոչ մի ձևով անում չէր կարողանում կողմել՝ էլ Ճաջիկ, էլ Խաչիկ, Դավիդ, Կաստա, Ֆրիդրիխ... Եվ միայն երբ Ճաջյան Արմենը տեղափոխվեց Փարիզ ու ամունացավ, նրա համար մնայում կեղծանում գտավ իր կինը: Այժմ նա Արմեն Դու է՝ «դոչաղ» բարից, որը կարծեն բարգմանվում է՝ աջ: Արմեն Ճաջյանն էլ էր փորձում ամեն ինչ՝ դոդ-արս, հիմերենալիզմ, մինհմալիզմ, հումակերություն, միայն կիթառ նվազել չկարողացավ, ինչողևս Սեբ Սեմերջյանը, որն այրտես էլ Օֆենբախի նման նկարել չկարողացավ: Ֆլորֆը հիմի էր, ասում էր՝ իբր հարվածային գործիքներ է նվազել «Առայալներ» խնքի հետ: Նկարում էր դրիմիսիվ հետիաբային նկարներ՝ «Բրեմենյան երաժիշտներ» մուլտիկի նման: Նա տեղափոխվեց Մերձալիքան երկներ: Գրիգոր Խաչատրյանը Արմեն Ճաջյանի հետ հումակերություն էր անում, խոսում էր արստակցիոնիզմի մասին և իր «ստոլբիզմները» փորձում էր ներկայացնել իբրև արստակցիոնիզմի վերջին նվազումը: Զիհին նրան Պարոն և. էր ասում՝ իր խըսիքը ծիծաղի դաշտառով, բայց երբ նա աս աղավնի են» հակամերիկյան ոլակացի համար դետական մրցանակի արժանացավ, Զիհին նրան սկսեց Ընկեր և. ասել: Պարզվեց, որ Գրիգոր Խաչատրյանը դեռ ուսանող տարիներին եղել է հսկական սոց-արս ոճի կողմելուալիս, բայց դա մենք հայտնաբերեցինք 1990 թվին, երբ նա սարեց իր հայտնի «Մանիֆեստ»: Այս խնքի ամենաամբողջական ու տղավորիչ կերպարը Հենրիկ Խաչատրյանն էր՝ Սև Ճեմդոն: Նա 70-ականների հիմներից է՝ տարված գրականությամբ: Սակայն Զիհին ու ես վերջնականապես հիասթափեցինք նրան գրականությունից՝ բնադատելով իր անավարտ վերը, որից հետ նա որուեց ամեն ինչ վառել ու իբրև աշխատանքային գործիք ընտեց ֆարսումկան: Սև այդ թվերին հսկական անարխիս էր:

1985 թ. Միհայիլ Գորբաչովը հրչակեց Գլասնուսը և Պերեսրոյկան:

1986-ին կազմակերպեց Երիտասարդական համամիութենական մի ցուցահանդես, որին զուգահեռ տղագրվեց Երիտասարդ արվեստագետների հանրահայք մի ալբոն: Ես ու Զիհին որուեցինք համոզել մեր ընկերներին միասին գործեր տանել այդ ցուցահանդեսին, թե-

2008

կուզն հույս չունեինք, որ կը նդունեն: Մինչ այդ էլ դատահում էր, որ ներկայացնում էինք մեր աշխատանքները, ասենք, ժամանակակից արվեստի թանգարանում, Ժուռնալիստների տանը, Կինոյի տանը կազմակերպված ցուցահանդեսներին և հիմնականում մերժում էինք ստանում: Այս անգամ էլ տարանք, և բոլորիս աշխատանքները մերժեցին: Նույն թվականի աշնանը այդ ցուցահանդեսի բնարկումն էր: Սովետական Սիությունում բոլոր ցուցահանդեսների վեջում տեղի էին ունենում բնարկումներ, որոնց ժամանակ հիմնականում հնչում էին գովասաններ և կենացի մակարդակի խոսքեր ցուցահանդեսի մասնակիցների հասցեին: Բայց այս անգամ Երիտասարդական ցուցահանդեսի բնարկումը նման չէր նախորդներին: Նախ՝ Նազարեթ Կարոյանը սկանդալային ելույթ ունեցավ. նրանից սղասում էին ցուցահանդեսում ներկայացված աշխատանքների վերլուծությունը, իսկ նա շատ ակադեմիական լրջությամբ սկսեց մեկ առ մեկ թվարկել Երևանի ժամանակակից արվեստի թանգարանի կտորին հավաքված աղբը, որ նեսվել էր կողին բարձրահարկ տեսնի բնակարանների դատուհաններից: Դեռ Նկարիչների միության նախագահ Սարգիս Մուրադյանը և Երիտասարդների գծով վարչության բարույա Զորիկ Միրզոյանը սկսեցին դժգոհել ու բնադրատել ներկայացված աշխատանքները՝ ասելով, թե բոլորովին չի երևում, որ սրան Երիտասարդ արվեստագենների գործեր են, չէ՞ որ իհնա դերեստրոյկա է, խոսի ազատություն, իսկ ցուցադրված գործերում ոչ մի թարմություն չկա: Քիին, որ նսած էր իմ կողին, սկսեց ինձ համոզել, որ ելույթ ունենամ՝ ասելով՝ ինչ՝ ենք մենք սրճարաններում խոսում, իսկ այստիսի դեմքերում՝ լրում: Սովետական Սիությունում բոլոր մեծ ցուցահանդեսները կազմակերպելու համար ձևավորում էին հանձնաժողովներ: Ես իմ ելույթը սկսեց՝ ցուցահանդեսի կազմակերպման այդ ձևը բնադրատելով: Ասացի՝ զարմացած եմ, որ դրի չեմ հավանել ձեր կազմակերպած և ձեր իսկ ընտրած գործերով ցուցահանդեսը, ու որ ես համաձայն եմ, որ ցուցահանդեսը վասն է, բայց դրա մեղավորը դրի եթ: Գեղարվեստի ֆոնդի սնօրեն Ալբերտ Բաղդասարյանը և արվեստաբան Վահան Ղարությունյանը հանկարծ տեղից վեր կացան ու ասացին, որ իրենք իմ աշխատանքին կողմ են բվեարկել: Ես ամբիոնից հարցրի՝ դրի կոմիսիայում կայի՞՛, դատախիսանեցին՝ այս: Ես ավելացրի՝ այ դրի դեմք է չինեիք, նրանի տարակուսած նստեցին: Իրենց թվացել էր, որ ես դժգոհ եմ, որովհետև իմ աշխատանքը մերժել են: Զեմ ժխտում, որ դա նույնութեա կարող էր դեռ խաղալ իմ ելույթի համար, բայց ես ավելի կարևորում էի ցուցահանդես կազմակերպելու մեխանիզմի փոփոխությունը: Ցուցահանդեսի կազմակերպիչը դեմք է լիներ մեկը, ով դատախիսանատվություն է վեցնում իր ընտրության համար, կարող է բացատել, թե ինչու է այս աշխատանքը կարևոր այս ցուցահանդեսում: Սարգիս Մուրադյանը և Զորիկ Միրզոյանը, որ իրար կողմ նսած էին բեմում տեղադրված սեղանի շուրջ, իրար հետ բանակցելուց հետո հայտարարեցին, որ համաձայն են ու կարող են ցուցարան տրամադրել, որմեսզի ես ցուցադրեմ այն գործերը, որոնք համարում են արժեավոր, իսկ իրենք դրան չեն ցուցադրում: 1987-ի սկզբին, երբ կազմված է Նկարիչների միության այդ տարվա ցուցահանդեսների ցուցակը, դարձվեց, որ մեզ ոչ թե ցուցարան, այլ կոնֆերանսի դահլիճն է տրամադրվում: Ես Նազարեթ Կարոյանի և մյուսների հետ խորհրդակցելուց հետո որոշեցի, որ կանեմ ոչ թե նկարչական ցուցադրություն, այլ կիրավիրեն նաև այլ արվեստների ներկայացուցիչների, որոնք այս կամ այն ձևով մերժված կամ արհամարհված են իրենց գործում: Պոեզիա, երաժշտություն, կինո, դերֆորմանս, մի խոսնով, մեկ շաբաթ ամեն օրը նվիրված կլինի արվեստի մի տեսակի: Որուել էի նաև տարիվային սահմանափակումից հրաժարվել, թեղետ ափիցի վրա դեմք է գրված լիներ «Երիտասարդական ցուցահանդես»: Դրավիրվում էին բոլոր նրանք, ովքեր կողմ էին, որ իհն համակարգը փոխվի, որ Նկարիչների միությունն ու Նկարչի տունը դեմքական բյուրոկրատական աղարատի գեղագիտական դրույթագանիստից վերածվեն ազատ արվեստագենների միության և ազատ ստեղծագործության տան: Որդեսզի փոխվի բաժանումն ըստ սեկցիաների սկզբունքը՝ բանդակագործ, գեղանկարիչ, գրաֆիկ, կերամիկ, արվեստաբան և այլն, և ստեղծվեն փոփրիկ խմբավորումներ կամ գաղափարական միավորումներ: Բացվեն արխիվները, լինի մի գրադարան, ուր ոչ թե Ռեմբրանտի ու Շեմինի ալբոմները դրված կլինեն, այլ՝ ինֆորմացիա դարասկզբի հայկական մոդեռնիզմի ու հետագա ազամյան դիմիդենտական շահման մասին:

Առաջին «3-րդ հարկը» բացվեց 1987-ի ապրիլի 10-ին, և սեղ մեկ շաբաթ՝ մինչև ապրիլի 16-ը: Այդ ժամանակ Նկարիչների միությունում ափիսները ձեռնով էին գրում: «3-րդ հարկի» ափիսը ես նկարեցի՝ իրև էսիզ օգտագործելով իմ աշխատանքներից մեկը, որը կոչվում է

«Միզող դանկերը տուալետում»: Այդ նկարի դերսունաժները նման էին իմ դղրոցական ընկերներին, որոնք, այսպես ասած, «խուժաններ» էին, բայց լսում էին Զանիս Զովիլին, Դիփ Փարփլ, Զիմի Շենդրին: Առաջին անգամ այս երաժշտությունը եղանակով նույնականացվել է մասնակի համար՝ առաջին անգամ այս երաժշտությունը կատարելու պահին: Այս լուսունը, «3-րդ հարկի» աֆիշին երկու դանկեր էին, անարխիայի նօւնն էր և տեղեկություն, թե ո՞ր օրը ինչ համեմտում է լինելու: Բացումը եղավ իմ ելույթով, որի տեսքը չի դադարանվել, իետք հանդես եկան բեյֆ-դանս դարողները, և վերջում Աւոն-Աւոնի դերֆորմանսն էր, որի ամունը Զիմին որել էր «Ցամաք ձորի աղվեսը», կամ միզուցե դերֆորմանսը իսկապես այրուես էր կոչվում: Աւոն-Աւոնը, դեռ մինչև «3-րդ հարկը», ստղծել էր արվեստագետների մի խումբ՝ «Ենդոռեալիզմ» ամունով, որի մեջ էին Վահան Ռումելյանը, Գիծ Կարոն, Գեղամ Խաչերյանը, Գյոզը և էլի մի բանի հոգի: Նրանք բոլորը մի տեսակ կրոնամուներ էին և բացարձակապես չին հավանում «Սև բառակուսի» խմբի արվեստը: Զնայած իրենց «հոգևոր կեցվածին»՝ նրանք մինչև «3-րդ հարկը» ոչ մի ցուցահանդես չին կազմակերպել և ոչ մի ցուցահանդեսի էլ չին մասնակցել: Հաջորդ օրերին ներկայացվեց մինհմալիստական երաժշտություն, որի մոդերատուրն էր Տիգրան Թահմիզյանը, ով, իմ կարծիքով, ամենաառաջադիմ հայ կոնժողիսորներից մեկն է, ես ուստի բարձ եմ գմահատում հատկապես նրա վերջին «Աղմուկներ» շարքը: Քետք կար զազ երաժշտության երեկո, ի դեմ, այդ օրը ելույթ ունեցավ Շուշան Պետրոսյանը: Երևի դա նրա առաջին հրադարակային ելույթներից մեկն էր: Պետք է համերգ տա R-18 դամնկոռտ խումբը, բայց դեմքան հեռուստաեսության հետ հաճախանության չգալու դատարանով R-18-ի երաժշտությունը զազ երեկոյի վերջում հարբած զարդեցին հարվածային գործիքներն ու բարձրախոսները: Հաջորդ օրը փոխարինվեց հեռինակային երգի երեկոյով: Պահլամպել է այդ օրվա հեռուստահաղորդումը: Պուեներից առաջին անգամ «3-րդ հարկում» ներկայացել է Արմեն Ֆօն Գևորգյանը, որը հետագայում Ալ Շենդրոյի հետ խմբագրում էր «Այսօր» սամիզդաս ամսագիրը, իսկ հետո մենակ՝ «Այսօր» և «Ֆոնֆոն» ժամանցային թերթերը:

«3-րդ հարկ» ցուցահանդեսի մասնակիցների թիվը անցնում էր 57-ից: Կար մի բանդակագործ, որը մի ժիշ սովորել էր Երևանի ինսիտուտում, հետև՝ Լիսվայում (Վիլյուսում), նոր ավարտել էր ինսիտուտը ու եկել Երևան ու մասնակցում էր «3-րդ հարկին», նրա անունը Շավարշ Խաչատրյան էր: Շավարշը այնտեղ էր ոգլուրվել «3-րդ հարկից», որ 1987-ի ամռանը կազմակերպեց մի ցուցահանդես Լիսվայի Պանհիվեժիս փոթրիկ բաղադրում: Ցուցահանդեսին հրավիրված էին իր նախկին կուրսեցիները, Զիմին, ես ու էլի մի բանի հոգի: Մերձբալթյան երկրներ այդ ժամանակ արդեն բավական առաջադիմ էին, բացի էին ժամանակակից արվեստի բանգարաններ, մասնավոր կոլեկցիաներ: Ազատություն ցուցադրվում էին արստական, հիմերուեալիստական, դոդ-արտ ոճով արված անհաճ-անհետարքիր գործեր: Ես ու Զիմին ցըում էիմ այդ կոլետուական, բուժուական հանգիս ցուցասրահներով ու ջղայնանում: Մեր ուղածը ուրիշ բան էր: Եվ իենց Պանհիվեժիսի լուր ու խաղաղ հյուրանոցում մենք որոշեցինք «ջղայն» արվեստագետների մի խումբ ստղծել: Մանիքես գրեցինք, որը կոչեցինք «Մեռած արվեստի մանիքես», մի տողը ես էի գրում, մի տող՝ Զիմին:

Մեռած արվեստի մանիքես

օբյեկտիվ արվեստ

գոյուրյուն չունեցող արվեստ

հոգնած արվեստ

ծիծաղելի արվեստ

աղբաս

բւշվառ

խեղճ

վերջացած

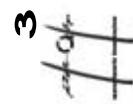
ունահարված

անդես

կերած-խմած

հնարամիս

2008

մերկ

ուազմատենչ արվեստ

ձեռից գնացած արվեստ

գերեզմանային արվեստ

սառը

հարմարեցված

նոնկոնֆորմիտական արվեստ

վատ արվեստ

մարդաստան արվեստ

մեռած արվեստ

Դաջորդ օրը մանիֆեստը ցուց սվեցին մեր ընկերներին՝ Դերիխնազ Գալստյանին, Արմեն Գևորգյանին, Արմեն Պետրոսյանին, Արա Հովսեփյանին, Արշակ Նազարյանին, Շավարշ Խաչատրյանին: Բոլորը շատ ոգևորվեցին: Այն, որ խումբը կոչվի «3-րդ հարկ», առաջարկեց Զի՞ն, և բոլորը հաճածայնվեցին:

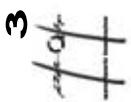
Երբ մենք վերադարձամ Երևան, Նկարիչների միությունում համագումարային տրամադրություններ էին: Երիտասարդական միավորնան նոր կազմի ընտրությունների ժամանակ ինձ ու Նազարեթ Կարոյանին ընտեղին միավորնան դեկավար կազմի մեջ: Պետք է նշել, որ Նկարիչների միության երիտասարդական միավորնան անդամ դաշնալը դեռ չէր նշանակում լինել Նկարիչների միության լիիրավ անդամ, և, փաստուեն, «3-րդ հարկի» 1988-ի կազմի արվեստագեններից ոչ մեկն այդուն էլ Նկարիչների միության անդամ չդարձավ: Մենք անմիջապես հանդես եկամ առաջարկություններով, որ Երիտասարդական միավորումն անկախանա Սովետական Միության Նկարիչների միությունից, որ անդամների կազմի հաստատումը այլև չկատարվի Մոսկվայում, այլ մենք ինքնուր հաստատեմ մեր միավորնան անդամությունը: Որոշում ընդունեցին հրաժարվել ցուցահանդեսները ժողուրիվ կազմակերպելու դրակիտիկայից: Այսուհետ Երիտասարդական միավորնան անդամ կարող էին դառնալ՝ չունենալով դրոֆեսիոնալ կրթություն, հանրադեմական և համամիութենական ցուցահանդեսների մասնակցություն և այլն: Դեռ, երբ Նկարիչների միության համագումարն էր, ինձ առաջարկվեց ելույթ ունենալ: Երբ ես ներկայացնում էի մեր մուտքումները, համագումարի մասնակիցները սկսեցին աղմկել և թույլ չտալ, որ խոսի ավարտեմ: Դատկադեմ նրանց շատ էր զայրացել իմ այն արտահայտությունը, որ «արվեստ ոյիշի տևի կարճ, ինչքան հնարավոր է՝ կարճ, կայծակի օնան կարճ: Մեզ հոգմեցրել են նավի ճարագ հիշեցնող արվեստի գործերը»: Իմ ելույթը, մասնաք խմբագրված, տղագրվեց «Սովետական արվեստ» ամսագրում, իսկ հետո՝ դակաս խմբագրված ձևով՝ «Գարուն» ամսագրում: Դամագումարն ընտեղ Նկարիչների միության նոր նախագահ՝ Արա Շիրազին: Երիտասարդների գծով բարուդար դարձավ Երվարդ Խարազյանը, որը շատ էր մեզ հաճակրում և միշտ դաշտանում էր ու աջակցում: Արաջին ցուցահանդեսը, ուր «3-րդ հարկ» ներկայացավ իրու խումբ, 1988-ի գարնանը Լենինականում Նկարիչների միության մասնաճուղի ժենում բացված ցուցահանդեսն էր: Ցուցադրությունը վերնագրված էր հետո «3-րդ հարկ»: Ամեն ինչ շատ լավ էր կազմակերպված, մասնակիցներին հրավիրել էին Լենինական, աղահովել հյուրանոցով, աշխատանքային դայնաններով: Սև Հենդրն հենց ժեղում իր «կրակնետիչով» մի բանի գործ արեց: Արդեն սկսվել էր Ղարաբաղյան շարժումը, մենք ներկա գտնվեցին այդոյիսի մի միտինգի, ես իմ շորերի վրա մի բանի տասնյակ սովետական մեղալներ ու նշաններ էի կողցրել: Միտինգի մասնակից մարդիկ, տեսնելով ինձ, իրենին մեղալներն էին կողցնում ինձ վրա ու միաժամանակ անհանգստանում մեզ համար: Մի խոսնով, «3-րդ հարկ» առաջին ցուցահանդեսը Լենինականում շատ տղագրվեց: Ցուցահանդեսից հետո, երբ վերադարձամ էիմ Երևան, ավտորուսի մեջ որոշեցին մի նոր մանիֆեստ գրեն ինքնուր մեր ստեղծագործության մասին, որը հետո ինք կմիացնի իրար: Ամենատղավորիչ տողերն Աւոս-Աւոսինն էին՝ «մարմալադե սարեր», «ծովը շաբար լցնել», մեկ էլ՝ Վահան Ռումեյյանի տողեր՝ «ինչքան վատ՝ էնքան լավ»: Նազարեթ Կարոյանն այդուն էլ չկարողացավ այդ մեջերը կողմնել իրար, և դա արեցի ես: Դեռ «Մշակույթ» ամսագրում տղագրվեց դրա աղավաղված տարբերակը:

Մեզ համար կարևոր էր, որ «3-րդ հարկը» իրու խումբ հանդես գա նաև Երևանում: Որո-

Եցին խճակային ղերժորմանս անել ղաւոնական ցուցահանդեսներից մեկում: Դա երևի Սովետական Միության վերջին համամիութենական ցուցահանդեսի առիթով բացված հանրապետական ցուցահանդեսն էր: Մենք որոշեցինք, որ կմանենք ցուցասրահ՝ իրևս սովետական ռեժիմի զոհեր, որոնց կյանքը սոցիեալիզմը հրաժարվում էր ղատկերել: Իմ Վզից մի տախտական կամ կախված, վլան գրված էր՝ «Ողջուն Նկարչների միությանը անդրշիրինյան աշխարհից»: Զիմին խաղում էր ձեռավագչինային զոհ գնացած գինվորի դեր, Աւուս-Աւուսը՝ փողոցում ավտոյի տակ ընկած աղքատ անցորդի, Կարդանն իր ղանկը ընկերներով խաղում էին ոռ սիրելու, երկար մազեր ղահելու համար ծեծված, խուսանգված ղատանիների դերեր, Կարինե Սացակյանն ու Ստեփան Փանոսյանը՝ բոլուսիզմին զոհ գնացած ազնվականների դեր, իսկ Բորիս Շերկայացնում էր կոլեկտիվացման տարիներին զոհ գնացած կուլակի դեր և այլն: Պերֆորմանսը լավ ընդունելություն գտավ: Լրագրողները երբ թերթերում գրեցին դրա մասին, վերանցանեցին այն՝ դարձնելով «Պատոնական արվեստ մահացել է»: Ամենաազդեցիկն այն էր, որ երբ նույն 1988-ի դեկտեմբերին տեղի ունեցավ Սովորակի երկրաշարժը, շատերին հետին հաշվով թվաց, որ մենք կանխատեսել էինք այն: Բայց իրականում մենք ընդամենը բննադատում էինք սոցիալիզմը, որը Սովետական Միությունում խաղում էր գեղագիտական ոսիկանության դեր: Դաշորդ տարի, երկրաշարժից հետո, երբ ձեռբակալված էր «Ղարաբաղ կոմիտեն», երբ սովետական զորերը ճեկ էին Երևան, շրջափակել էին օդերայի կամ Ազատության հրադարակը, Սկարչի տանը մենք բացեցինք մի ցուցահանդես»՝ «3-րդ Զարկ 666» ամղագործում անունով: Այն Նկարչի տան առաջին հարկի դահլիճում էր: Ակսում էր նախարարից, ուր, ինչողեւ բոլոր խորհրդային ինստիտույտներում, տեղադրված էր Լենինի արձանը: Արմեն Պետրոսյանը, օգտագործելով Լենինի արձանը, մի հսկայական ինստալացիա էր սարել՝ փայտն մեծ տուփերով, մեծ բանակությամբ թեփով ու տաշեղներով և փշալարերից սարված իր իսկական չափսերի Միլոսյան Վեներայի արձանով, որն ամբողջությամբ ողողված էր կարմիր լուսով: Մենք ցործ էինք Նկարչների միության ստենդները, և դահլիճը դարձել էր սև գոյնի: Նազարեթ Կարոյանի դահանջով բաց էինք թողել ղատի մի հսկայական մաս, որի միջից Երևան էր Նկարչի տան դահեստը՝ իրար վրա լցված նկարներով ու բանդակներով, որոնք տարիների ընթացքում կուտակվել էին այստեղ: Աւուս-Աւուսը, հազար լատերայի տոմսերից, կարերից բաղկացած կոլաժի կտորով կարված իր 10 մետրանոց զգեստը, ղերժորմանս էր անում: Մազերը դարանով գետնին գամկած կոնցն ազատագետնուց հետո, նա այսուրով սրբագրծեց միության դահլիճը: Այս ցուցահանդեսի գործերի մեծ մասը նույն տարվա աշնանը ցուցադրվեց Փարիզի Սալ-Պետրին ցուցասրահում՝ «Դայկական ավանդարդ»՝ «3-րդ հարկը» Փարիզում» վերնագրով: Որվան էլ որ Նազարեթ Կարոյանն ընդդիմանում էր և փորձում բոլորին բացատրել, թե «ավանդարդ» տեմինը հնարավոր չէ կիրառել «3-րդ հարկի» արվեստագետների նկատմամբ, բայց, միևնույն է, այդ տեմինը հաճախ էին օգտագործում մեզ բնորություն համար: Իսկ Փարիզի ցուցահանդեսը կազմակերպող Կարոյանը Թերզյանն այնքան ակիշիվ էր ու ցայտնուի մեջ, որ ընդհանրապես մոռացավ Նազարեթ Կարոյանին ու կատալոգի առաջարանի տեսությունը հանձնարարեց գրել մեզ բոլորին անհայտ մի արվեստաբանի: Ցուցադրությունից դրուս մնացին նաև Շավարշ Խաչատրյանը, Կարինե Սացակյանը, Արշակ Նազարյանը, հիմերուեալիս Վարդանը և էլի մի բանի հոգի: Փարիզի «Լե Սան» գալերեայի սնօրեն Լիլիան Տարոնյանը, որ Կարոյանը հետ միասին Փարիզի ցուցահանդեսի կազմակերպիչներից մեկն էր, ցանկացավ, որ գալերիան կոչվի «Լե Սան», որովհետև «3-րդ հարկն» իրեն հիշեցրել էր 60-ականների վերջի, 70-ականների երիտասարդական շարժման ժամանակ իրենց ընկերական խճականարարությունը, որը կոչվել էր «Լե Սան»: Նա «Լե Սանը» բացատրում էր իրեն՝ հարյուրներ, բազմություն կամ ոչինչ: Ֆրանսիայի հետո առաջացավ մի իրավիճակ, երբ «3-րդ հարկը», որդեսզի դահլիճը իր ամբողջականությունը, դեմք է կազմված լիներ 3 տարբեր ոճական միավորումներից: Դրա կողմնակիցն էր հաւկանես Աւուս-Աւուսը, ով ձգտում էր կոնցեմտուալիսների թև ստեղծել «3-րդ հարկ» մեջ՝ իմձ ու Զիմին թողնելով համադատասխանարար դոդ-արտը և աբրակցիոնիզմը: Բայց մի փոքր եւ վերադառնամ 1988 թիվը, որդեսզի ցուց տամ, թե «3-րդ հարկը» երբեք չի եղել տաս ամբողջական կամ ֆիսված անդամներ ունեցող խումբ: 1988-ի ամռանը, Լենինականի ցուցահանդեսից հետո և «Ողջուն»՝ ղերժորմանսից առաջ, մեզ՝ «3-րդ հարկին» հրավիրել էին մասնակցելու Նարվայում կազմակերպված «Սովետական Միության ավանդարդիս արվեստագետների առաջին հավաքին»: Դավադին մեկնելու համար

2008

արվեստագետներին ընտել էին Զիհին և Հաջան Արմենը, դարձյալ չկար Նազարեթ Կարոյանը, և արվեստաբանի դեռը վերաբահված էր Էրվարդ Ենֆիաջյանին: Մասնակցում էին նաև Շավարշ Խաչատրյանը, Սև Շենդըն ու եւ: Դա, իհարկե, դուր չէր եկել Աւոս-Աւոսին, ով Վահան Ռումելյանի և Կարո Մկրտչյանի հետ նույն ժամանակ գտնվում էր Սերքալբյան մեկ ուրիշ ժաղարկում՝ ճամանակցելով դեֆորմանս-արքի ֆեսիվալի: Պարզ է, որ գոյն չէին նաև Արա Շովստիվյանը, Արմեն Գևորգյանը, Արմեն Պետրոսյանը, Արշակ Նազարյանը և մյուսները: Այնուն էր սասցում, որ ամեն անգամ, երբ «3-րդ հարկը» միասնական ցուցադրություն կամ հայտարարություն դեմք է աներ, մեմն սիդոված էին լինում նորից բանակցություններ վարել և որուել մեր անդամների կազմը: Եվ ամեն անգամ գրվում էին նոր մանիֆեստներ: Եվ, ուրեմն, Փարիզից Վերադառնալիս ես ու Աւոս-Աւոսը ծրագրեցին կազմակերպել մի ցուցադրություն, ուր կներկայացվեն «3-րդ հարկի» մեջ առկա 3 տեղենցները՝ մինիմալիզմ, դոոդ-արք, կոնցեպտուալիզմ: Սակայն Նկարիչների միությունն ուներ միայն երկու դահլիճ: Աւոս-Աւոսը չհամաձայնվեց կոնցեպտուալիզմը ցուցադրել նախարարություն և գրասենյակներում: Արհամարհանով ասաց, որ դոոդ-արքն ավելի է սազում տուալետում ցուցադրելու համար: Դեռ ես ու Զիհին փորձեցին համոզել, որ կոնցեպտուալ մասն անի ժամանակակից արվեստի թանգարանում, բայց դա ել չհաջողվեց: Որքան իիւում եմ, դաշտառը Աւոս-Աւոսի նախընտրած երիտասարդ արվեստագետների անկազմակերպ ու ամուստաս լինելն էր: 1990 թ. բացվեց «3-րդ հարկ +» ցուցահանդեսը Նկարիչների միության երկու դահլիճներում: Որդեսզի ոճական տարբերությունները ցեսվեին, մեմն Նկարիչների միության ենաբարակի աղբանոցում ֆոտոդեֆորմանս արեցին: Պոոդ-արքիսները վիճում էին Զիհին և Արմեն Հաջանի հետ: Ցուցահանդեսում ներկայացված էր նաև վիթեն-որկումենտացիա՝ «3-րդ հարկի» նախկին ցուցադրություններից: Հատուկ «+» բաժնի համար գրված էր մանիֆեստ, էլի ուրիշ տեսուեր, սարված էին դրուեներ, որով «+»-ները դեմք է տարբերվեին «-»-ներից: Օրինակ՝ Արա Շովստիվյանի դրույ իրենից ներկայացնում էր տարիներ շարունակ ոնի տակ օգված մի «դոլի սոր»՝ ի հակարություն «-»-ների, որոնք ցուցահանդեսի բացման համար հանդերձանք էին ընտել սղիսակ վերնաշաղիկը, կոսյումը և սև «բարօչկաները»: Վասն այն էր, որ Զիհին երբ միայնակ ինչ-որ բան էր կազմակերպում, շատ արագ իհասթափվում էր: Ու չնայած նրան, որ «-» բաժնին իմ խորին համոզմանք շատ լավ էր սասցել, բայց, միևնույն է, Զիհին ընկավ դեմուսիայի մեջ ու իհասթափվեց ինչպես մինիմալիզմից հերև արվեստի ոճի, այնուև էլ՝ նրանցից, ում ցուցադրել էր: Չնայած մանիֆեստի հեղինակը ես էի, «+»-ը ավելի միասնական, կոլեկտիվ աշխատանք էր, բոլոր մասնակիցներն էլ շատ ոգլուրված էին ու նախաձեռնող, համարենք՝ Սահակ Պողոսյանն ու առաջին անգամ «3-րդ հարկում» ցուցադրվող Սարգիս Համալբայյանը և Ռուբեն Գրիգորյանը: Վերջիններս, Արարատ Սարգսյանի հետ միասին, նախուան այդ մի միասնական ցուցադրություն էին կազմակերպել Գերմանիայում, ունեին Հայաստանի արվեստի զարգացման իրենց ուրուս տեսակետը: Չնայած Արարատ Սարգսյանը «3-րդ հարկ +»-ին չնամանացեց, բայց հետազոտ ինքն էլ շատ ակտիվ մասնակցություն և ներդրում ունեցավ ինչպես «3-րդ հարկի», այնուև էլ՝ այլընտանիային արվեստի գրեթե բոլոր նախաձեռնություններում: «-» բաժնում առաջին անգամ մեզ հետ ներկայացել էին 70-ականների՝ արդեն անվանի նոնկոնֆորմիս Շա?ֆի Արայիանը՝ իր սիանչելի սղիսակ գործերով, և Օֆենբախը, որը հետագայում նախաձեռնեց «Բունկեր» գալերեան:

Հաջորդ տարի՝ 1991-ին, Սահակ Պողոսյանը կազմակերպեց «Օբյեկտ» անունով ցուցահանդես՝ երևի ցանկանալով հաշտեցնել կոնցեպտուալիստներին «3-րդ հարկի» հետ, սակայն փաստը, որ «3-րդ հարկ» անունը չէր օգտագործված ցուցահանդեսի վերնագի մեջ, խոսում էր այն մասին, որ կոնցեպտուալիստներ արդեն սկսել էին իրենց հակառակ «3-րդ հարկին»: Նույն 1991-ին Նազարեթ Կարոյանը, Կարո Թերյանը և Արմեն Մազմանյանը նախաձեռնեցին «Գոյակ» դասկերարակը՝ հայտարարելով, որ «3-րդ հարկն» իր միսիան կատարել է, և ժամանակն է դուրս գալ Նկարիչների միությունից, իիմնել արդեն անկախացած Հայաստանում ուր արվեստի իմստիտուցիաներ: Պետք է ընդգծել, որ «3-րդ հարկ +» ցուցահանդեսը տեղի է ունեցել 1990 թ. գարնանը: 90-ի ամռանը Լսոն Տեր Պետրոսյանը ընտրվեց դառնամենի նախագահ, հաջորդ տարի Սովետական Միությունը փլուզվեց, և Հայաստանի Համբայետությունը հոչակվեց անկախ դեսություն: Անցում արվեց դետական ոլանային սնտեսությունից դեմի ազատ ժողովական հարաբերություններ: Եվ ուրեմն, «3-րդ հարկը» նոր սնտեսա-

կան, բաղադրական իրավիճակում այլևս անելիք չուներ: Բայց ես ու Զիթին չէին ժամում հրաժետ տալ «3-րդ հարկին» և հաջորդ տարի նորից որուեցին կազմակերպել հերթական ցուցահանդես: 1992-ի գարնանը ձնիալի դաշտառով Նկարչի տան ցուցասահները ուստի էն էն դանդվել: Ես ու Զիթին մտածեցին օգտագործել բնական տարերի հետեւ՝ ներկայացնելով մի իրավիճակ, թե ինչոր է «քարձ մոդեռնիզմի» էլիտար ցուցահանդեսը, որը բնականաբար արսերակցիոնիստական դեմք է լիներ, բարումանդ է եղել բնական տարերին նմանվող հեղափոխությունից դատեր բանդվել են, իներեւը վերածվել է էֆուսերի, և հեղափոխականները դատերին գրաֆիկներ են արել: Այդ ցուցահանդեսը կոչվեց «3-րդ հարկ N5 գրաֆիկ»: Այդ նույն ժամանակ Արարած Սարգսյանի, Սարգսի Յամալբայյանի և Ռուբեն Գրիգորյանի ալիշվությամբ Լեհաստանում կազմակերպված էր մի ցուցադրություն, որին մասնակցում էր նաև Արա Յովսեփյանը: «3-րդ հարկ N5 գրաֆիկ»-ում Արա Յովսեփյանին և Ռուբեն Գրիգորյանին փոխարինեցին իրենց կանայք Արարու Ներկարարյանը և Արևիկ Արևածայանը, որոնք իրենց առաջին հայացիցից իրար չհավաքնեցին: Եթե Արևիկ Արևածայանը 1987-ից՝ Նկարչիների միության երիտասարդական միավորնան դեկավար կազմում ընտրվելուց հետո, բոլորի համոզնամբ մարմնավորում էր «Պատմությունը արվեստի մեջ», աղա, դրան հակառակ, Արարու Ներկարարյանը սկսեց ինքն իրեն մատուցել իրու ծայրահեղ «հակառակության», ձգում էր, ինչոր արվեստի գործերում, այնուև էլ առօրյա կյանում դիմել դրովոկացիաների, հայտնվել սկանդալների մեջ: Նա համարեց տաս էր սիրում մրցակցել ու հաղթել կին արվեստագետներին, և այդ իմաստով տաս լավ առիթ ընձեռնվեց նրան նոյն թվականի աշնանը «9-ի ցուցահանդես»-ում: Արարու Ներկարարյանը վերջապես կարողացավ հաղթանակ տոնել դեռ 1989-ից իրեն հանգիս չսվոր այնողիս մրցակցի նկատմամբ, ինչորին էր Կարինե Մացալյանը, առավելաս, նա իր գերազանցությունը սկսեց զգալ այնողիս արվեստագետների նկատմամբ, ինչոր Արևիկ Արևածայանը և Յերինազ Գալստյանը, որոնք, իր կարծիքով, անհուսալիորեն «ես էին մնացել»: Մնում էր միայն գերազանցել Սոնյա Բալասանյանին: Յետագա տարիներին Արարու Ներկարարյանն իր ողջ ներուժը ներդրեց «3-րդ հարկից» դուրս կոնցեմտուայիստական արվեստի ցըանակներում իր ազդեցությունն ամրապնելու վրա: Յարկավոր է ներեւ, որ 1991-ից հետո տաս էին ակտիվացել մասնավոր կոմերցիոն գալերեաները և ոչ միայն դրան: Օրինակ, Յենրիկ Իգիրյանի սնօրինության տակ գտնվող Գեղագիտական դաստիարակության կենտրոնի մի խումբ ուսուցիչ-արվեստագետներ այցելել էին ԱՄՄ, այնտեղ ծանրացել ծագումով իրանահայ նյույորքի արվեստագետ Սոնյա Բալասանյանին և նրա հետ միասին մտահղացել էին Երևանում հիմնել ժամանակակից արվեստի կենտրոն: Ամենայն հավանականությամբ, նրանի լավ չէին կարողացել դայնանավորվել կամ հասկանալ միմյանց, որովհետև այն, ինչ նախատեսում էր ստեղծել Սոնյա Բալասանյանը, ամբողջությամբ չէ, որ համընկնում էր Գեղագիտական դաստիարակության կենտրոնի ուսուցիչների մտահղացմանը: Ինչն է հետաքրի: Ժամանակակից արվեստի թանգարանը, որի սնօրենը բացման օրվանից (1972թ.) մինչև այսօր նոյնութեա հգիրյան է, միևնույն ժամանակ Երևանում և Բեյրութում նախաձեռնել էր «Նոյան տաղան» անունով կոմերցիոն արվեստի գալերեա: Երևանում այն վերածվեց «Նոյան տաղան» գրախանութի, իսկ Բեյրութում՝ «Նոյան տաղան» գալերեայի, որի միակ սեփականատերն այսօր Սովուս Ծիրանին է: Եվ, ուրեմն, Սոնյա Բալասանյանը 1992-ին տաս մեծ խանդակառությամբ եկավ Երևան ու ձեռնամուկս եղավ իր նախագծի իրագործանը: Ժամանակակից արվեստի թանգարանի տարածում նա կազմակերպեց մի ցուցահանդես, որը կոչվել է «9-ի ցուցահանդես»: Մասնակցում էին Սոնյա Բալասանյանը, 4 արվեստագետ Գեղագիտական դաստիարակության կենտրոնից՝ Սամվել Բաղդասարյանը, Սամվել Բաղդասարյանը, Կարեն Անդրեասյանը, Ստեփան Վերանյանը, և 4 արվեստագետ «3-րդ հարկից»՝ Աւոս-Աւոսը, Սև Յեմոն, Արա Յովսեփյանը, Արարու Ներկարարյանը: Նոյն 1992-ին, որին էլ տարօրինակ չէ, «3-րդ հարկը» հանդես եկավ մի նոր մասնիչներով, որը տղագրվեց «Գարուն» ամսագրում: Այն սուրագրեցին 17 արվեստագետ: Դա երևի վերջին հնարավորությունն էր, երբ Նկարչիների միությունը դեմք է ընդուներ նոր կանոնադրություն, և «3-րդ հարկը», հավատարին իր 1987-ի որուումներին, ձգում էր Նկարչիների միությունում եղած սեփականատերի համակարգը փոխարինել ստեղծագործական խմբավորումների համակարգը: Սակայն նոր ընդունված կանոնադրության մեջ մեր առաջարկությունները տեղ չգտան:

2008

Նույն 1992-ին Արարատ Սարգսյանի, Սարգիս Ջամալբաշյանի և Ռուբեն Գրիգորյանի նախաձեռնությամբ գերմանական Կասել քաղաքում, «Դոկումենտա Խ»-ին կից, կազմակերպվեց հայկական այլընտրանֆային արվեստի երկու ցուցահանդես: Դենց Կասել քաղաքում էլ որոշեցին այլևս չօպերունակել «3-րդ հարկ» խմբի գործունեությունը: Մի կողմից հեղափոխության ալիքի վրա բարձրացած տեղական «բուրժուազիան»՝ սովետական տարիներից բերված իրենց «ցեխավիկական գեղագիտությամբ», մյուս կողմից՝ կոնցեռտրուալիզմով ովառված արվեստագետներն իրենց բուռն ցանկությամբ ստեղծել այլընտրանֆային արվեստի նոր կենտրոններ՝ խիստ տարբերվող Նկարչների միությունից, իսկապես որ անհմաս էին դարձնում «3-րդ հարկի» հետագա գործունեությունը: Եվ 1993-ին մենք որոշեցինք հրաժեշտի մի ցուցահանդես կազմակերպել «3-րդ հարկ EX» անունով, համարենք, որ արվեստագետներից շատերը հեռացել կամ դատարանվում էին հեռանալ Հայաստանից: Անդրեասյան Կարենն իր ինստալացիայի մեջ օգտագործել էր «EX»-երով դաշված մեծ բանակությամբ բետոնե աղյուսներ, ժինարարի բանոն, մի յուկի կափարիչ և էլի տաք բաներ: Ըստ հեղինակի՝ եթե այդ յուկով մանես և ուղիղ ծակես-ամցնես երկրագումնոր, կարող են հայտնվել Լուս Անջելեսում: Առու-Առու և Գիծ Կարող (Մկրտչյան) ներկայացրել էին Զրիշնայի դիմանկարները և նման բաներ: Այդ ժամանակ Հայաստանում Զրիշնա գիտակցության կողմնակիցները հետաղնդվում էին, և «3-րդ հարկ» ցուցադրում էր իր հաճակրանքը նրանց նկատմամբ: «3-րդ հարկ EX»-ում ցուցադրվում էր Գագիկ Չարչյանի հսկայական (200x450սմ) «II M 51» վերնագործ դրող արտ ոճի դիմլունային աշխատանքը, որի համար նա գերազանց գնահատական էր ստացել ինսիտուտում: Ի դեմք, Գագիկ Չարչյանը տա ակտիվ էր ու նախաձեռնող, և նույն 1993-ին Նկարչների միությունում համարեց մի ցուցահանդես, որին մասնակցած երիտասարդները հետազոտում դեմք է դաշնային հայկական ժամանակակից արվեստում կարևոր դեր խաղացող արվեստագետներ:

1993-ին Նազարեթ Կարոյանը, դուրս գալով «Գոյակ»-ից, ամերիկահայ բանդակագործ Զարի Խաչատրյանի հետ հիմնել էր «EX-VOTO» անունով գալերեա: Նոյն թվականին Ամերիկյան համալսարանում կազմակերպել էին իրենց գալերեայի ճոխ ընորհանդես-ցուցադրությունը, որին հիմնականում մասնակցում էին «3-րդ հարկի» դրողարժաները: Դարձ է նույն, որ Նազարեթ Կարոյանը դեռ «Գոյակ»-ի ժամանակ արդեն հրաժարվել էր «3-րդ հարկի» ոչ ֆիգուրատիվիս արվեստագետներին ցուցադրելուց: «EX-VOTO»-ն ծրագրված էր իրև կոմերցիոն գալերեա:

Սակայն «3-րդ հարկ EX»-ը չէ, որ դարձավ մեր խմբի վերջին ցուցահանդեսը: 1993-94-ի ձմեռային մի ցուրտ երեկո են ու Նազարեթ Կարոյանը գրուցում էին հեռախոսով: Նա անդադար դժգոհում էր, որ արվեստի թիզնեսը առաջ չի գնում, որովհետև Հայաստանը հայտնվել է դատերազմի և տօքափակման մեջ: Ես տա լուրջ տոնով ասացի, որ մենք կարող ենք դատերազմը դադարեցնել, եթե կազմակերպենք «3-րդ հարկ Pacific» անունով ցուցահանդես: Զաջորդ օրը ես գնացի Նկարչների միության նախագահ Պողոս Հայթայանի մոտ և խնդրեցի 1994 թ. ցուցահանդեսային ցուցակի մեջ տեղ հատկացնել «3-րդ հարկին»: «3-րդ հարկ Pacific»-ը բացվեց 1994-ի ապրիլին: Ցուցահանդեսի ավարտից տաս օր հետո հայկական և ադրբեյջանական կողմերի միջև կմըվեց զինադադար, որը չի խախտվել մինչ օր:

ՍՈՆԱ ԱԲԳԱՐՅԱՆ

Ես շատ եմ տպավորվել սարսափ ժանրի ֆիլմերից, և մեր գյուղի մի քանի պատմություններից, որոնց մասին դեռ առիթ կունենամ գոելու։ Այս պատմությունը հիմնված է իրական դեպքերի վրա։

2008

proshyan poxoci vra gtel en txamardu glux
marminy gtel en hyusisayin poxotayum
qaxaqum amenic shat pox
en ashxatum
taxman byuronery

**bolory xosum en inch vor
urvakanis masin...**

banvorneri pndum en vor
erb sksum
en porel urvakany haytnvum e
nran tesnum en anbnak shen
keri patuhanneri mot kangnac
isk erbemn lsum en nra dzayny
urvakanis gorum e
erkar u anndhat
banvorneric mi qanisin tarel en
hogebujaran

banvorneri asum
en vor urvakany
haytnvum e nkuxnerum
kisaqand shenkeri
datark harkerum

**anushy
mtacum er
vor bolory
xelqnery
trcrel en**

**anushy korcrec inch vor
ban gtnelu huysy
na cher karoxanum qnel
amen or tarber lurer ein
haytnvum terterum**

anushy qaylum er poxocnerov
gtnelu hamar vorevice mi nshan
vor kogner sharunakelu
hetaqnnutyuny
bayc voch mi ardyung

**anushy haskacav vor
mardaspanin
chi tesni harcer chi ta
verj...**

**aravotyan anushy artnacav
glxacavov patuhanic durs
nayec poxocnery datark ein**

inchy karox er nran stipel
spanel aysqan txamardkanc?
inchu?incu aydgan dajan
dzevov?
ov e na? sarnasirt monstr?
te hogekan hivand?

**anushy sksec aveli shat
cxel qan araj**

**anushy voroshec
verjin
angam gnal
depqi vayr
na karcum er vor
khaskana gone
mardaspani mtqery
ev hankarc mi mitq
paylatakec nra glxum**

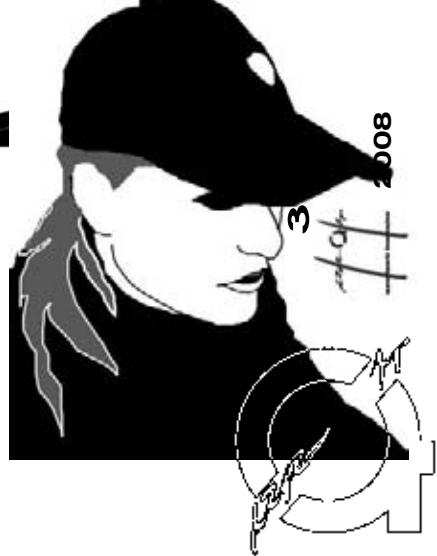
2008

#

120

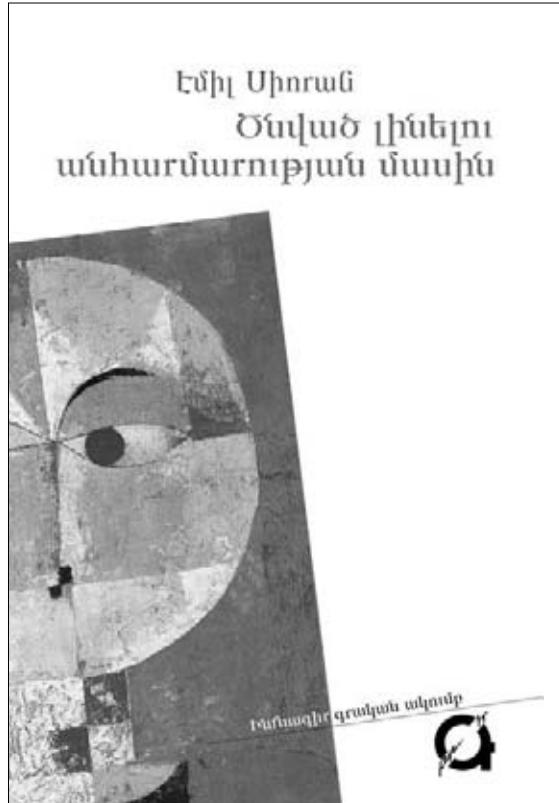

Լուս է տեսել ինքնազիր մատենաւարի առաջին գիրը Եմիլ Սիորանի «Ծնված լինելու անհարմարության մասին»:

Թարգմանիչ՝ Նունե Աբրահամյան

Եմիլ Սիորանը (1911-1995) ոռումիևացի փիլիսոփա, եսաեիստ է, սկզբում գրել է ոռումիներեն, ապա՝ ֆրանսերեն:

Առաջարանում Մարկ Նշանյանը գրում է. « իր ամբողջ կյանքին ընթացքին չէ հոգևած գանազան առիթներով հավաքը առարկա և խնդրո առարկա դարձնելն, հավատալու իր անկարողությունը որպես նյութ ընծայելն, հավառացյալներու փառանցին սմեն տեսակի աղեղ ու նետ արձակելն, և այդ ընելով՝ կուռքեր ջախջախողի համբավ շահելն: Ի հարկե՝ դրական կամ ժառական համբավ, կափում ունի թե ո՞վ եր այդ մասին արտահայտվողը, բայց գարմանալիորեն կրնամ ըսել՝ ընտիանրապես դրական համբավ, հակառակ անոր որ ինչպես գիտենք՝ հավառացյալներու այդ փառանցը մարդկության (և կ'ենթադրեմ՝ առաջին մեկ օրեն՝ Սիորանի ընթերցողներուն) մեծագույն առկոսը կկազմեր ու կկացմե այսօր ավելի քան երբեք»:

ՀԱՏՎԱԾՆԵՐ ԳՐԻՒՑ

*
Ես կուզեի ազատ լինել, անզուղելիորեն ազատ: Ազատ, ինչպես մեռելածինը:

*

Դրախտն անտանելի էր, հակառակ դեղում, առաջին մարդը հարմարված կլիներ դրան: Այս աշխարհը դակաս անտանելի չէ, եթե ափսոսում ենի դրախտը կամ էլ՝ մեկ այլնի հույսն ենի փայփայում: Ի՞նչ անել: Ուր գնալ: Ոչինչ չանենք, ոչ մի տեղ էլ չգնանք դարձ ու հասարակ:

*

«Ամեն ինչ ցավ է»: Բուրդայական այս բանաձնի ավելի արդիականացված տարերակը կլիներ. «Ամեն ինչ ճշճավանջ է»:

Ու միանգամից, նիրվանան, կոչված լինելով վերջ դնել շատ ավելի լայնորեն տարածված տառապանին՝ մղճավանջներին, կդադարեր մի բանիսի համար նախատեսված դարման լինելուց ու կդառնար համընդիանութի սեփականությունը, ինչպես որ մղճավանջն ինքն է:

*
Ես ինձ չեմ ներում ծնված լինելուս համար: Ասես, աշխարհ ներթափանցելով, դղծած լինեմ խորհրդավոր մի բան, խախտած լինեմ շատ կարևոր մի դարտավորություն, անասելի ծանր սխալ գործած լինեմ: Բայց երբեմն դարահում է, որ դակաս կտրուկ լինեմ. ծնվելն այդժամ ինձ թվում է մի աղետ, որին անծանոթ մնացած լինելու համար ինս ինձ չէի ների:

*
Ավելի հարմար է առաջ գնալ արամերի, քան արժանիքների հետ: Արամերը, որ ի բնե հարմարվող են, օգնում են իրար, ներողամտությամբ են լցված մեկը մյուսի նկատմանը: Մինչդեռ արժանիքները խանդում են իրար, դայլարում իրար դեմ, իրար ոչնչացնում և ցույց են տալիս ամեն ինչում իրենց անհամատեղելիությունն ու անհանդուժողականությունը:

*
Գրական իմբնատիղության ոչ մի տեսակ այլս հնարավոր չէ, եթե չես չարչարում, փոփազնում լեզուն: Վիճակը լրիվ ուրիշ է, եթե նպատակն ընդամենը միտքն արտահայտելու է: Որովհետև այդ ոլորտում դահանջները չեն փոխվել նախասոկրացյաններից ի վեր:

*
Ավելի լավ է կենդանի լինել, քան մարդ, միջատ, քան կենդանի, բույս, քան միջատ և այսպես անվերջ:

Փրկությունը: Այն ամենը, ինչը թուլացնում է գիտակցության սիրառետությունն ու կասկածի տակ առնում նրա գերակայությունը:

*
«Ռուֆ սխալվել եք ինձ վրա հույս դնելով»:
Ո՞վ կարող է ննան բան ասել. Ասված և ձախողակ մարդը:

*
Ես սիրում եմ տասնութերորդ դարի հրեական այն աղանդը, որի անդամները քիստներություն էին ընդունում ստորանալու ցանկությունից դրդված, և դակաս չեմ սիրում Դարավային Ամերիկայի այն հնդկացուն, որը, քիստնյա դառնալով, ողբում էր, որ որդերի կեր է դառնալու, փոխանակ խժովեր իր երեխաների կողմից՝ դատիվ, որին կարծանանար, եթե ուրացած չլիներ իր ցեղի հավատալիքները:

*
Դիամնաղաղայում խորհուրդ է տրվում ազատագրման հասնելու համար թոթափել Բարու ու Զարի կրկնակի տղթան: Մենք հոգևոր իմաստով շատ հետամնաց ենք, որովհանանանք, թե Բարին արգել է: Ուրեմն երբեք չենք ազատագրվի:

*
Ինչ ուզում է ասենք, մեկ է՝ մահն ամենալավ միջոցն է, որ բնությունը գտել է բոլորին գրիացնելու համար: Մեզանից յուրաքանչյուրի հետ ամեն ինչ անհետանում է, ամեն ինչ հավերժ դադարում է: Ինչողիսի առավելություն, ինչողիսի չարաւահում: Առանց մեր կողմից նվազագույն իսկ ջանի, մենք սիրառետում ենք սիեզերին, նրան մեզ հետ տանում ենք դեռի մահ: Մեռնելն իրոք անբարոյական բան է:

*
Երբ երիտասարդ էի, իմ ամենամեծ հաճույքը թշնամիներ ստեղծելն էր: Յիմա, հենց

2008

մի թօնամի ունենամ, առաջին միտս նրա հետ հաշտվելն է, որդեսզի այլս սիդված չլինեմ նրանով զբաղվել: Թօնամիներ ունենալը մեծ դատասխանատվություն է: Ին թեռն ինձ հերիփ է, չեմ ուզում ուրիշներինն էլ կրել:

*

Աղագայի իմ տեսլականն այնքան ճշգրիտ է, որ եթե Երեխաներ ունենայի, տեղում կխեղդեի:

*

Ժողովուրդը խոր անկում է աղրում, դուրս է գալիս Շօջանառությունից այն դահից սկսած, երբ չի հավատում իր լեզվին, երբ դադարում է մտածել, որ իր լեզուն գերագույն արտահայտչամիջոցն է՝ լեզուն ինքը:

*

Ես, ծայրահեղ դեմքում, ինձ նեղություն կտայի Աչխարի վերջի համար, բայց ոչ՝ որևէ հեղափոխության... Աջակցել որևէ վախճանի կամ ծննդի, որևէ վերջնական կամ սկզբնական աղետի. այդ, բայց ոչ որևէ փոփոխության դեղի ավելի լավը կամ՝ ավելի վատը:

*

Չնայած իր ճերմակ մազերին, նա դեռ մարմնավաճառությամբ էր զբաղվում: Նրան հաճախ էի հանդիպում Թաղամասում գիշերվա Երեխի կողմերը և Երբեք տուն չէի գնում առանց նրանից որևէ դատմություն կամ անեկդոս լսելու: Ես մոռացել եմ անեկդոտներն ու դատմությունները, բայց լավ իիշում եմ, թե ինչո՞ւն մի գիշեր, երբ հոյսում էի բնած «ոջլուների» դեմ, նա, մատնեմատն արագ դեղի Երկինք ուղղելով, հարցեց. «Իսկ ի՞նչ կասե՞ ամենավերևի ոջլուի մասին»:

*

Դամոզմումներ ունի միայն նա, ով ոչնչում չի խորացել:

*

Եթե մարդկությունն այդքան սիրում է փրկիչներին՝ այդ մոլագարներին, որոնք անամոթաբար հավատում են իրենք իրենց, դատարուն այն է, որ մարդկությունը կարծում է, թե փրկիչներն իրեն են հավատում:

*

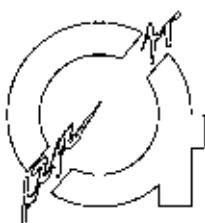
Եթե աղրած լինեի քիսունեության սկզբնավորման ժամանակներում, վախենամ, թե տեղի տայի քիսունեության հմային: Ես ատում եմ այդ համակրողին, այդ ենթադրյալ մոլեռանդին, ես ինձ չեմ ներում Երկու հազար տարի առաջվա այդ անդամակցության համար:

*

Այն, ինչ անվանում են ստեղծագործական բնազդ, ընդամենը մարդկային էությունից ժեղում է, այլասերում. մենք աշխարհ չենք Եկել նորացնելու կամ հուզելու, այլ՝ մեր գոյության դատարանից հաճույք ստանալու, դա ոչնչացնելու ու անաղմուկ անհետանալու համար:

*

Մարդկանց շատ ատելու օգուտն այն է, որ ի վերջո սկսում ես հանդուժել նրանց, երբ սղառվում է ատելությունդ:

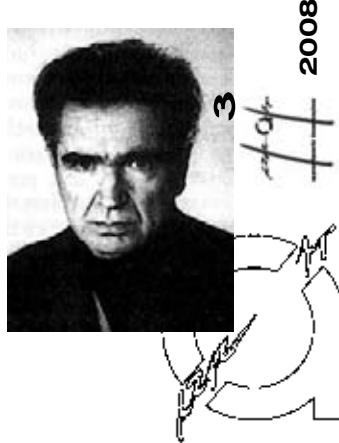
*
Անտիկ ժամանակաւորականում ինքն իրեն ընչափեղք անելը շատ տարածված էր, հատկապես՝ փիլիսոփաների ւրախությամբ. մարդիկ իրենց շունչը դահում էին, մինչև նա- իր վրա հասներ: Ինքնաստան լինելու այնքան նրբագեղ ու նաև հարմար այս եղանակը լրիվ անհետացել է, և ոչ մի հույս չկա, թե մի օր հնարավոր կլինի դա վերականգնել:

*
Ամենածանր հանդիմանությունը, որ կարող ենք անել ուսիկանական վարչակարգ- երին այն է, որ մարդկանց դրդում են հանուն զգուշության ոչնչացնել նամակներն ու անձնական օրագրերը, այսինքն՝ այն ամենը, ինչ նվազ կեղծ է գրականության մեջ:

*
Ամեն անգամ, երբ որևէ ւրադարձի առաջ ես, ամենաճիշտը կլինի դառկել և թող- նել, որ ժամերը հոսեն: Ուժի վրա ընդունված որոշումները ոչինչ չարժեն. դրանք կամ գո- ռողությունից են թելադրված, կամ՝ վախից: Պառկած՝ դարձյալ զերծ չեն այս երկու աղետներից, բայց դրանք ավելի մեղմված են, ավելի՝ անժամանակային:

*
Մարդն անկասկած աղոթել սկսել է խոսելուց առաջ, որովհետև կենդանական վի- ճակը թողնելու, մերժելու ընթացքում իր աղրած հոգեվարի ցավերը չէր տանի առանց գոմոցների ու սնուցների, որ աղոթի նախատիրեն են, նրա նախանշանները:

*
Որքան իրավացի էին նախկինում, երբ օրն սկսում էին աղոթելով՝ օգնության կան- չով: Զիմանալով՝ ում դիմել, մենք մի օր կխոնարհվենք դատահած առաջին ցնորված աստվածության առաջ:

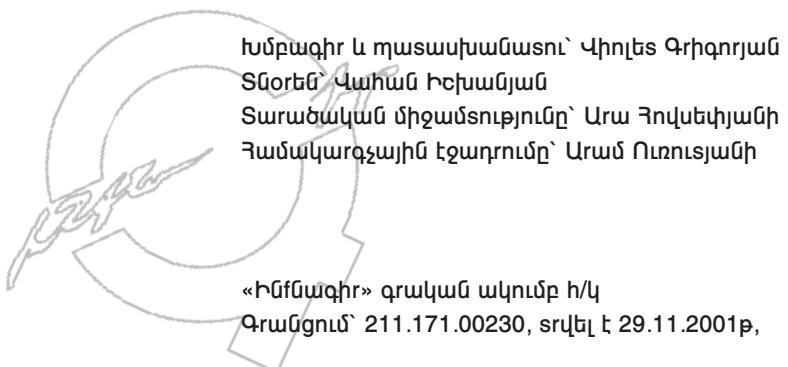
Համարը իրատարակվում է հոլանդական ճշակույթի և
զարգացման Պրինց Կլաուս ֆոնդի (Prince Claus Fund
for Culture and Development) աջակցությամբ:

The issue was published with the support of

Prince Claus Fund for
Culture and Development

Ինքնագիր #3.2008
Inknagir (autograph) #3

Լենինգրադյան 8, բն 62
Երևան 0038
հեռ. (+374 10) 39 54 19
www.inknagir.org
violetgrigoryan@gmail.com

© Ինքնագիր, 2008

ԼՈՒԽՆԵ ՎԱՅԱՉՅԱՆ
5-19. ՆԵԽՍԻ ԱԳԱԲ-
ՅԱՆ 20-22. ԿԱՐԱՆ
ԻՇԽԱՆՅԱՆ 23-37.
ԴԱՎԻԹ ԽԵՐԴՅԱՆ
38-39. ԳՐԻԳՈՐ ՊԼ-
ՏԵԱՆ 40-46.
ԿԻԼԻԿՅԱՆ 47-69.
ՆԱՐՍԻՆ ԶԱՍԱԼ 70-
72. ՅՈՒՐԻ ՄԱՆՎԵԼ-
ՅԱՆ 73-77. ՆԱԻՐԱ
ՓԻՐՈՒՅՆՅԱՆ 78-88.
ՏԻԳՐԱՆ ՊԱՍ-
ԿԵՎԻՉՅՅԱՆ 89-95.
ՇՈՒԾԱՆ ԹԱՄՐԱՁ-
ՅԱՆ 96-101. ԱՐԱ ՅՈՎ-
ՍԵՓՅԱՆ 103-105.
ՄԻՍԱՔ ԽՈՍՏԻԿՅԱՆ
106-107. ԱՐՄԱՆ ԳՐԻ-
**ԳՈՐՅԱՆ 108-117. ՍՈ-
ՆԱ ԱԲԳԱՐՅԱՆ 118-**
122. ԷՄԻԼ ՍԻՈՐԱՆ 123